PRAWO CYWILNE NARODU POLSKIEGO.

PRAWO CYWILNE NARODU POLSKIEGO

Z STATUTOW I KONSTYTUCYI KORONNYCH I LITEWSKICH ZEBRANE: REZOLUCYAMI RADY NIEUSTAIĄCEY OBIASNIONE: DODATKAMI, Z PRAW KANONICZNEGO, MAGDEBURSKIEGO, I CHEŁMINSKIEGO POMNOZONE: A PORZĄDKIEM PRAW RZYMSKICH

UŁOŻONE

Przez X. Teodora Ostrowskiego S. P.

TOM I.

W WARSZAWIE

w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey
u X. X. Scholarum Piarum.
M DCC LXXX VII.

Edycya druga poprawna.

Nie mógł nie wciągnąć tego, co prawem świeższym odmieniono lub na nowo postanowiono: Nie mógł nakoniec minąć tych Uwag, które i Prawo Polskie pisane obiaśnić, i iego niedokładność odkryć mogły.

Było myślą Autora, powiękſzyć Dzieło swoie obſzernieyſzemi nad Prawem Kraiowym Uwagami. Lecz gdy te, ktore do Prawa Kryminalnego Angielsk: przez P. Blakstona ułożonego, a przez siebie wytłómaczonego, przydał, zamysł iego w znaczney dopełniły części; odsyła tam ciekawego Czytelnika, a oraz go zapewnia: Iż w Prawodactwie Kryminalnym, doskonalszego dotąd i stosownieyszego do Rządu Polskiego, w ięzyku Oyczystym, nad tego Autora Angielskiego, nie znaydzie Dzieła.

W samey rzeczy, iest to obraz który nam nayiaśniey z iedney strony maluie, iak daleko Naród Angielski w tey Prawodactwa części postąpił; z drugiey okazuie widocznie, iako wszystkie prawie Europeyskie Narody, albo go zupełnie zaniedbały, albo ledwie w tym wieku za godne zastanowienia i udoskonalenia osądziły.

Nie może sobie Naród nasz podchlebiać, aby Prawa iego i Process Kryminalny, był nad inne doskonalszy. Owszem powszechne zdanie i odgłos uczy: Że Prawodactwo nasze w tey cząstce z drugiemi porównane, nayniedostatecznieysze... Bogdayże, zachęcony przykładem polerownieyszych Narodów, przekonany własną potrzebą, pilniey zastanowił

grubszych roztrząsnąć zechcemy Narodów: A przeyźrzawszy Prawa dawnieysze Salickie, Francuskie, Saskie, iaśniey się o tym przekonamy. Jakoż, gdyby tey prawdy inszych nie było dowodow, sama władza i powaga absolutna Rodzicow nad Dziećmi, Panów nad Poddanemi, z równą przez dawnych Gallów i Niemców, iak niegdyś u Rzymian sprawowana surowością, o rzeczy tey przeświadcza: A i nasze Prawa o Poddaństwie i sposob wyzwolenia ich, tymże duchem co i Rzymskie tchnąć zdaią się.

Naszym naydawnieyszym Prawodawcą kto był pierwszy, nie iest moim zamysłem ani zamiarem dowodzić: To, co nam dotąd z Praw pozostało, iawno pokazuie, że Krolowie Nasi, nawet co porządku Prawodawstwa tycze się, poszli za wzorem Prawa Rzymskiego. Co aby lepiey poznać, dosyć iest wziąść przed oczy Justyniana Cesarza Prawa, i te z Statutami naszemi tak Polskiemi iako i Litewskiemi porównać. Jakoż nie był on tayny Kazimierzowi Wielkiemu, gdy w Wstępie Praw swoich w Wiślicy Roku 1347. uchwalonych, uczenie i dokładnie, tak o sposobie Prawodawstwa Rzymskiego, iako i Zbiorze Praw za Justyniana zebranych, na-

mienia. *(a)* Dokładniey atoli porządek ten zachowany w Statucie W. X. Lit: Bo i wspomniony Kazimierz W. i Władysław Jagiełło, i Następcy tych, naywięcey w Prawodastwie Koronnym nad opisem Sądow rozszerzali się: W Statucie zaś Litt: w zupełności Justyniana zachowany porządek. Ale mnieysza o ten, który nayczęściey z okoliczności zachodzących wypływa. Tego tu opuścić nie można, z iak dawna i w iak wielkim poważeniu było w Kraiu naszym Prawo Rzymskie, gdy Statut Litewski *(ą)* wyraźnie nakazuie, aby w niedostateczności opisow tegoż, Sądy, przychylaiąc się do bliższey sprawiedliwości, według sumnienia swego, i przykładem inszych Praw Chrześciańskich, z ktorych na ow czas naypowszechnieysze było Rzymskie, rządziły się. Nie doczytuiemy się wprawdzie, nic podobnego w Prawach Koronnych, lubo postrzegamy że te tchnęły zawsze duchem Praw Rzymskich, i do formy rządu Republikanckiego stosowane były; Wszelako, gdy w R. 1768. *(b)* o Korrekturze ich zaradzano; Prawo Cywilne Rzymskie, zaraz po Statucie Lit: i Korre-

---

(a) V. 1. fol: 1. A. 1347. t. Statuta. *(ą)* w Roz: 4. Art: 54. *(b)* V. 7. fol: 710. P. = A gdy =.

kturze Pruskiey, niby za model przepisano, podług którego, owe powszechnie pożądane dzieło, utworzone być miało. Zatym Obydwa Narody, w niedostatku własney Legislacyi, Ustawy Cywilno-Rzymskie, za naypoważnieyszą mieć chciały regułę.

Porządek tego Zbioru.

Wywod ten krótki początku i zasady Praw Naszych, przeświadcza każdego, iak potrzebna dla Obywatela Polskiego znaiomość tego źrzodła, z ktorego strumyka, całe nasze wypływa Polityczne iestestwo. Niechże nikomu nie będzie dziwno, gdy w Dziele tym, definicye rzeczy i obszernieysze Praw naszych obiaśnienia, z Prawa Rzymskiego zasiągnione czytać będzie. Bo lubo i tego Prawa Krytycy, znayduią nie mało w nim Ustaw, i z ludzkością i dobrą polityką mniey zgodnych; nie iest atoli tu mieysce krytyki, ale Praw wywodu i obiaśnienia. Wszakże i tamtey znaiomość, ieśli w ktorym Narodzie, to w Republikanckim nie tylko użyteczna, ale i koniecznie potrzebna: A zatym piszącemu o Prawie Narodowym pozwolona być powinna, kiedy ią w Zbiorach Praw Monarchicznych od Narodu szacowanych, nie bez ukontentowania postrzegamy. Aby zaś ciąg rzeczy Polskę interesuiących, zamatwany nie został; wykłady

takowe na czele tytułow położone, rozróżnią się od Prawa pisanego Polskiego znaiomemi w druku pobocznemi asteryskami. ",. Tłumacz Prawa Rzymskiego Pan Gotlib Heynecyusz nayczęściey tu odemnie cytowany będzie: Już to, że Autor ten iaśniey nad drugich o Prawie Rzymskim naucza, iuż, że i Polakowi znaiomszy być powinien, z Dzieła o Wexlach, które Prawo Roku 1775. wyraźnie zaleca. (c) Maiący także Zbior Prawa Rzymskiego przez Starowolskiego napisany, równego z niego iako i z P. Heynecyusza zasiągnie światła.

Wydane niedawno *Prawo Polityczne*,(*) zaięło znaczną część tego, coby w *Szczególnym* albo *Cywilnym* w Części I. *o Osobach* mówić należało: Zaczym tyle tu o nich namieni się, ile materya ta właściwie Osob i Possessyi Obywatelskich, iako istotnego *Prawa Cywilnego* zamiaru, tyczeć się będzie.

Pisali dawniey o Prawie Cywilnym Polskim, Przyłuski Ziemski Krakowski i Grodzki Przem: Pisarz: Teodor Zawadzki, Tomasz Dresner i inni. Nay-

---

(c) V. 8. fol: 191. tit: Ustanowienie.
(*) Przez X. Wincentego Skrzetuskiego. S. P.

Zbiory dawne Prawa Cywilnego Polskiego.

poźniey, z niemnieyszą pracą iako i dokładnością wydał Prawa Cywilnego Zbiór JX. Załaszowski Archidyakon Pozn: w Roku 1699. (*d*) Dzieło to służyło dotąd za naylepszą Mistrzynią Prawa Cywilnego Polskiego uczącym się: Lecz dla zaszłych poźniey licznych Ustaw, i Formę rządu i Proces Sądowy odmieniaiących, a w swoim rodzaiu szczególnych i w cale nowych, to stare odwołuiących, to poprawiaiących dawnieysze; Dzieło owe mniey użytecznym zostało. Do tego Zbior rzeczony w rozkładzie swoim tak obszerny iest, że i dla Uczących, i Uczących się trudną Prawa naszego czyni naukę.

Moim zamiarem istotnym iest, ułatwić drogę tym, którzy albo małą albo żadney Prawa tego Kraiowego nie maią wiadomości. Przeto starałem się, ile możności, o krótkość: A wydaiąc go w ięzyku Oyczystym, nawet Białey Płci, gatunek iego znaiomszym uczynić, moim było zamysłem.

(*d*) Prawo rzeczone w drugim dopiero Tomie zawarte iest: bo pierwszy właściwie traktuie o Prawie Politycznym, zamykaiąc podług porządku Justyniana to wszystko, co o Osobach mówić się może.

Pominąwszy daleki wywod tego słowa *Prawo* i podział iego, (*) gdyż ten maiącym iakąkolwiek nauki Prawney albo *Jurisprudentiæ* wiadomość, nie może być tayny; przestaię na wykładzie Prawa *Cywilnego*. To w nayobszernieyszym wzięte wyrozumieniu, ściąga się do korzyści, pożytku, beśpieczeństwa Osob i maiątkow, Społeczność polityczną sładaiących: Traktuie o Następstwach, Kontraktach, Sprawach i Przestępstwach: Słowem, *de meo & tuo*: albo o tym wszystkim, co ia moim, dru- Co Prawo Cywilne?

(*) Cała Prawa nauka albo *Jurisprudentia*, na następuiące dzieli się klassy. 1. *Prawo Natury*: czyli prawdy, którémi nayprzod Człowiek względem Boga, siebie, i drugiego, za powodem samego rozumu światła rządził się: A to właściwie *Prawem pierwiastkowym*, *Nauką moralną*, *Jus primævum*: nazywa się. Przystosowane zaś toż Prawo do praktyki od ludzi w Społeczność zgromadzonych, *Juris secundarii* imię mieć będzie. 2. *Prawo Polityczne* albo *Polityka*, uczy: Już to iak Narody podług Prawa Natury, rządzićby się powinny: iuż to, iak dziś według przyiętych zwyczaiow i Praw opisu rządzą się. Prawo takowe zamyka formę rządu, Stanów w Narodzie prerogatywy, Opisy handlow, i Obrad publicznych, Religią &c. Gdy zaś związki tylko iednego Narodu z drugim, lub tegoż z wszystkiemi uważaią się; to będzie *Prawo Narodow*, *Jus Gentium*. 3. *Prawo Cywilne*, *Jus Civile*: traktuie o szczególnych Obywatelów pewnego Narodu związkach, iako *np.*

gi swoim nazwać może. Gdy podobne Ustawy zaymować będą Narod cały, Królestwo, Rzeczpospolitę, &c. złożą *Prawo Szczególne Królestwa*: Gdy tylko Prowincyi iakowey, Powiatu, lub Miasta, albo iakiego Zgromadzenia dotyczą się, będą *Prawem Szczególnym* tychże Spółeczności, inaczey *Prawem Municypalnym* albo *Mieyscowym* zwane: Nakoniec, gdy ku użytkowi iedney osoby dążą, *Przywileiu* maią imie.

Gatunki Prawa Cywiln: Pol: Prawa Cywilnego Koronnych Prowincyi dotąd osobno stanowionego nie

---

o Sukcessyach, Kontraktach; Przestępstwach, Karach, i Sądach. Tenże tytuł, pozostałym Prawa Rzymskiego Xięgom dawać zwykliśmy. 4. A że prawie po wszystkich Narodach, Prowincye, Stany, Miasta, Kompanie, maią swoie od Praw powszechnych excepcye; takowe *Prawem Municypalnym*, *Jus Municipale* nazywamy. 5. W naszym wieku, Politycy Francuscy, Prawa Narodu rządu Ekonomicznego tyczące się, iako to: Reguły i przepisy gospodarstwa rolnego, związki tegoż z handlem i rękodziełami &c. *Prawem Ekonomicznym* albo *Ekonomiką* nazwali. 6. Ma także i Praw Kościelnych nauka swoie podziały: Ale rozwodzić się tu o niey nie iest mieyscem. Dosyć wiedzieć, że *Prawo Kościelne* albo *Kanoniczne*, *Jus Canonicum* zwane, prawidła życia Chrześciańskiego, na gruncie nauki Chrystusa, Apostołow, i Podania albo *Tradycyi* przepisuiące, czerpa się z Pisma S. z Podania albo Tradycyi, Wyrokow Zborów Ekumenicznych i Dekretów Papieskich.

mamy: Był taki Proiekt JP. Andrzeia Zamoyskiego Ex-Kanclerza W. Kor: na Seymie Roku 1780. uchylony. Wiadomości iego z wielką pracą zasięgać potrzeba w obszernych Tomach, a nawet *Preiudykatach* i Zwyczaiach. Szczęśliwsza daleko Prowincya W. X. Lit: która od Roku 1588. Statutem swoim rządzi się: I ten, tylko co do processu, Woiewodztwom Kor: Kiiowskiemu, Bracławskiemu, i Wołyńskiemu wspólny. Miała dawniey i Prowincya Pruska swoie osobne Prawo, pod tytułem: = Jus Terrestre = &c. które nawet po odpadłych od ciała Rzeczypospolitey Prussach, Polskę interessuie: bo regułą iest prawie istotną w sprawach Sukcessyonalnych. Xięstwo Mazowieckie w czasie Unii z Polską, zostało się przy niektórych swoich względem szafunku sprawiedliwości zwyczaiach, (e) które Stefan Batory R. 1576. pod tytułem: *Consuetudines* albo *Excepta Ducatûs Masoviæ* potwierdził. Rownie i Woiewodztwo Podlaskie zabespieczyło sobie podobne zwyczaie za Zygmunta Augusta Roku 1569. pod tytułem: *Consuetudines Podlachiæ*. (f) A dawniey nieco Alexander Król, *Consue-*

(e) V. 2. fol: 927. A. 1576. tit: Mazowsza Prawa.
(f) V. 2. fol: 745. A. 1569. tit: O Ziemi Podlaskiey.

tudines Terræ Cracoviensis, do Zbioru Prawa Ziemskiego całego Królestwa przyłączył. *(ff)* Stan Mieyski ma dwa gatunki Prawa Cywilnego: *Prawo Saskie* albo *Magdeburskie* przez Kazimierza Wielkiego Roku 1350. Miastom nadane: i *Prawo Chełmińskie*, którym się rządzą Miasta Mazowieckie, Rawskie, Płockie, Miasta Ziemi Dobrzyń: niektóre Lit: i Koronne: o czym obszerniey pod tytułem II. Obydwa te Prawa Mieyskiego gatunki, tyle tylko Szlachty Polskiey tyczeć się mogą, ile zachodzą związki teyże z Mieszczanami, przez Possessye w Miastach nabyte, lub Kontrakty ślubne zawarte.

Jego niedokładność.

W wielu bardzo okolicznościach Prawo nasze Cywilne znayduiemy niedokładne: Tak *np.* porządku sukcessyi nigdzie dokładnie w Ustawach Koronnych opisanego nie czytamy, przymuszeni *Korrekturą Pruską* rządzić się: lubo i ta z wielu bardzo miar niedostateczna, Brakuie także w Prawie naszym Opisu win, czyli kar Sądowych: Bo te ieśli kiedy stanowione były, za odmianą kursu i waloru monety, nie zdaią się wyrownywać przestępstwom, i tylko podług woli Sądu redukowane bywaią. Niepe-

(ff) V. 1. A. 1505. fol: 325. tit: Alexander.

wność także wartości monety i złota dawnego, wpędza w arbitralność Sędziow naszych, nie maiących żadney reguły prawney w redukcyach Summ dawniey lokowanych, lub zapisanych. A co naywiększe czytaiącym Prawa nasze podziwienie sprawić może, iest: że ani opisu Processu Kryminalnego dokładnego, ani kar na Złoczyńcow pewnych i sprawiedliwością umiarkowanych, nie znayduiemy: I zdaie się, że gdy Prawodawcy nasi o zagruntowaniu maiątkow swych i Przywileiow Szlachectwa, ledwie nie zbyt troskliwemi pokazali się; o zabespieczeniu lub ocaleniu życia, mało co pamiętali.

Jeśli nam Nieba, Mądrego Króla i Oyca Panowanie w poźnieysze przedłużą czasy, spodziewać się potrzeba, że i te Prawodawstwa naszego niedostatki, dopełnić nie zaniedba. Jakoż, gdy zechcemy naydłuższe lata Poprzedników Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA, z krótkim Jego dotąd na Tronie porownać rządem, przyznamy: Ze w czasie lat dwudziestu kilku, tyle mądrych i chwalebnych stanęło Ustaw, ile ich w ciągu dziesięciu powyższych Panowań, nie naliczemy. Za NIEGO forma Rządu, Prawa Kardynalne, Seymow i Seymikow porządek, iasnemi i niewątpli-

wemi opisane Prawami: Niesnaski z Religii różnicy płynące, uspione: Skarb Rzeczypospolitey w swych dochodach i wydatkach zabeśpieczony: Zołnierz do lepszego trybu i karności, do porządkow przez otwarcie, i opatrzenie pewnemi dochodami Ludwisarni, przyprowadzony: Trybynały i wszystkie, tak naywyższe iako i pośrzednicze Magistratury, nie tylko w udziale pilnym sprawiedliwości obostrzone, ale i tychże wyroki skuteczną wsparte exekucyą. Za NIEGO z pomocą znacznych z Skarbu swego łożonych kosztow, Młodzież Szlachecka w Szkole Rycerskiey, do usług Cywilnych i Woyskowych sposobi się: A Młodź Kraiu całego, zaszczyca się szczególną Opieką i Protekcyą JEGO, pod rządem Prześwietney Kommissyi Edukacyiney zostaiąca. Za NIEGO Miastą nasze, przez ustanowienie Kommissyi *Boni Ordinis*, rozrządzenie dochodow tychże, wzrastać nieiako, a przynaymniey dawnieyszą świetność odbierać zaczynaią: Poddaństwo życia swego beśpieczeństwo odebrawszy, za długie lata Króla i Pana, błagać Naywyższego nieprzestaią: A Kryminaliści od tortur uwolnieni, na dzikość Praw naszych narzekać nie będą. Nakoniec pominąwszy długi szereg szczególnieyszych Ustaw, to własność każdego, to życie i samą sprawiedliwość za-

beśpieczaiących: to handel Kraiowy przez założenie Manufaktur, otwarcie spławnych Kanałow, zagrzewaiących: Kurs pewny i walor pieniędzy Kraiowych gruntuiących: Prawa oszczędności, ku poskromieniu zbytkow stanowiących: Przywileie oraz Kompaniom, ku wynalezieniu potrzebnych Kraiowi Kruszcow^{e}, nadane, i znacznemi wsparte posiłkami: &c. Samo ustanowienie Rady Nieustaiącey, ku bespieczeństwu i exekucyi tak dawnieyszych, iako i poźnieyszych Praw: ku utrzymaniu w powinności każdey Magistratury: ku zaradzeniu gwałtownieyszym Politycznym interessom, ku wyłożeniu ducha i mocy Prawa ob'oiętności, uwidziałnie czasem od Sędziow i Urzędnikow tłumaczonego; Umieszczą Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA w nayodlegleyszey potomności w liczbie Polskich Solonów.

W pomienionych i podobnych Prawa naszego niedostatkach, Statut R. 1454. *(g)* rządzić nam się każe *Præjudicatis vel similibus Decretis*. Są one w Kraiu naszym Prawem *Zwyczaiowym*, ktorego powaga we wszystkich Społecznościach Cywilnych zawsze była święta. *(h)* Aby

Præjudicata i Zwyczaie.

(g) V. 1. fol: 250. t. de libro Judic. (h) W Prawie Angielskim zwyczaie takowe mieysca nie

atoli Zwyczay mogł być Prawem, ma być sprawiedliwy, od znaczney części Narodu, Prowincyi, lub Miasta przyięty, maiący przynaymniey po sobie dziesięć lat preskrypcyą, czyli dawność albo używanie, i nie był Prawu pisanemu w brew przeciwny. A iako podług tych prawideł zwyczay moc Prawa bierze; tak przeciwnym sposobem, nawet w Społeczności wzięty, upada i moc swą traci.

Podział Prawa Cywilnego Polsk: Wyłożywszy powyżey zasadę Prawa Kraiowego, i opisawszy Prawa Szczególnego naturę i gatunki; uczynić należy onego Podział. Nayprzyzwoitszy ten będzie, który i z natury rzeczy, o których to Prawo traktuie, wypływa, i od wspomnionego Zalaszowskiego zażyty iest, który go przeiął z *Instytucyi* Ju-

---

maią: I nowy Kryminał nie wprzod ukarany bywa, póki nań nowe Prawo nie stanie. Dano tego sławny przykład na Obywatelu, który Posła Ross: Grafa Matweiow za długi aresztowanego, do więzienia, z karety wywlokłszy, wsadził. Ten, na ow czas dopiero za gwałt Posłowi wyrządzony, ukaranym został, gdy Parlament przez Królową Annę zapytany deklarował: iż Sprawca owey zbrodni od czci odpada: (podobno dla zaspokoienia mocnego Piotra W. i potrzebnego Anglii Monarchy) Na potym zaś, tey karze za iakiekolwiek gwałty, krzywdzący Posłow Cudzoziemskich podpadać mieli, któreyby się oni sami domagali. *His: Ros: p. Nestesuranoia t. 3. K. 27.*

styniana. (*) Dzielę tedy Prawo to na pięć Części: W pierwszey o *Osobach:* W drugiey i trzeciey o *Rzeczach*, *Kontraktach* i *Sukcessyach:* W czwartey o *Przestępstwach* i *Karach:* W piątey o *Sądach* i *Processie* traktować będę.

Przestać umyśliłem na opisie treści, albo ducha każdego Prawa, na których wspomnione gruntuię materye: Bo wypisy onych z Oryginałow, ile gdy każde w swym Roku i karcie *Voluminis* cytuie się, i nudne dla Czytelnika i mniey potrzebne osądziłem. A że Rezolucye Rady Nieustaiącey, lubo mocy Prawa nie ma-

(*) *Krotki Opis Prawnych Xiąg Rzymskich.* Zbior Praw Rzymskich z sześciu płynął żrzodeł. I. *Lex*, Prawo: Była Ustawa całego Ludu Rzymskiego na Seymach Generalnych uchwalona, i powszechnie od Autora Proiektu zwana: np. *Lex Falcidia*, *Lex Julia* &c. II. *Plebiscitum* Uchwała Gminna, na Seymach gminnych bez Patrycyuszow stanowiona; Prawa te nayprzod same Pospolstwo a potym Prawem Horacyusza, i Patrycyuszow obowięzywały. III. *Senatûs Consulta*, Wyroki Senatu: Były tylko rozrządzenia o rzeczach dozorowi Senatu powierzonych: Poźniey za Tyberyusza Cesarza, gdy Seymy z placu Seymowego do Miasta przeniesione zostały, Senatu wyroki, Prawem być zaczęły. IV. *Constitutiones vel Principum Placita*, albo Prawa Samowładnych Cesarzow, po czasach Antoninow górę brać zaczęły, z uchyleniem mocy prawodawczey nie tylko Senatu, ale i ca-

ią, przecięż są nieodstępną regułą Cywilnym i Sądowym Magistraturom, iak sobie w zachodzących Prawa oboiętnościach, lub zawiłościach postąpić maią; nie omieszkałem i z tego źrzodła zasięgnąć potrzebney dla siebie wiadomości, przetrząsnąwszy Zbiory tychże Rezolucyi od R. 1776. do R. 1786.

Zachodzi wiele przypadków w Prawie naszym, w których Magistratury Sądowe, nie kraiówym, ale *np.* Kanonicznym lub Magdeburskim Prawem rządzić się muszą. Niemało także okoliczności naliczemy, ktorych albo Prawa nasze nie dotknęły, albo tylko su-

---

łego Narodu: Te albo na zapytanie Urzędnika lub Sędziego wychodziły, zkąd zwane *Rescripta:* albo wytoczoną Sprawę decydowały, i te nazywały się *Decreta:* albo z woli własney Monarchy do całego Narodu ściągały się, a miały imię *Edicta:* albo do niektórych tylko osob zmierzały, pod tytułem *Mandata:* albo nakoniec iedney tylko służyły Osobie, Familii, Zgromadzeniu, a te były *Privilegia.* V. *Magistratuum Edicta*, Ustawy Urzędnikow: Tyczyły się one nayprzod Policyi i porządkow mieyscowych, potym w Prawo powszechne przeistoczone. Pretorowie i Edylowie Ustaw tych byli Twórcami. VI. *Responsa Prudentum*, Odpowiedzi Prawnikow: Te wyrokiem ieszcze Augusta za regułę Sędziom zalecone.

Ustawy Cesarzów do Adryana, zamykały się w trzech Xięgach *Codices* zwanych: Gremien-

mienności i rostropności Sędziow zostawiły. W takowym razie wykładaią się Praw rzeczonych fundamenta, albo w Przypisach, albo w położonych na początku Tytułów z Prawa Rzymskiego definicyach: A to, aby i iasność Prawa Cywilnego Kraiowego, o którą się tu istotniey Autor starał, nie była przyćmiona; i Dzieło to, day Boże nayużyteczznieysze dla Młodzi, tak z układu Prześwietney Kommissyi Edukac: iako i z powołania swego, Praw Narodowych wiadomości szukaiącey, nayprzod obszernym, powtóre do nabycia dla drogości trudnym, nie stało się.

---

gorianus, Hermogenianus, & Theodosianus: Z tych ieden ułożyć kazał Justynian, i nazwał: *Codicem Justinianeum*. Trybonian Prawnik naywięcey mu do tego pomagał dzieła. Dawnieysze Prawa Rzymskie w dwoch tysiącach Woluminow, a trzykroć sto tysięcy wierszy zawarte, siedmnastu Prawnikom do rozstrząśnienia zlecił, i Zbior ich pod tytułem: *Pandectæ* abo *Digesta*, za Prawną Księgę ogłosił. Wydał procz tego Justynian pięćdziesiąt Decyzyi, zawiłości niektóre prawne ułatwiaiące: I z tych trzech Dzieł, treść krótką ułożyć kazał, dla łacnieyszey nabycia Prawa wiadomości, którą to Xięgę Jnstytucyami, *Jnstitutiones*: nazwaną mieć chciał. Ze nakoniec postrzeżono, iż *Codex cum Pandectis* nie zgadzał się w swych wyrokach; przeyźrzeć go i poprawić na nowo kazał, i pod tytułem: *Codex repetitæ prælectionis*, na

Czerpać w obszernych Praw naszych Tomach naukę Prawa Cywilnego, zdaie się rzeczą nie tylko trudną, ale i zbyt długiego potrzebuiącą czasu. Wyciągać z tych obfitych źrzódeł Zbiór krótki, czy to dla wygody iuż znaiomego Ustaw Kraiowych Obywatela, czy dla pożytku szukaiącey w tey nauce oświecenia Młodzieży; praca równie przykra iako i hazardowna. Z tego względu, kilkoletnego mozołu robota zostać miała molom ofiarą, gdyby rady i zachęcenia Przyiacioł, nie zagrzały Autora do wydania iey pod sąd i widok publiczny. Wszakże zamiar iego tchnący zawsze chęcią usłużenia naylepszego swey

---

świat wydał. Poźniey wyszły niektóre Ustawy Justyniana pod imieniem, *Novellæ*: ale tych Zbiory przez niego czynione nie były: iako i *Authentica* albo *Authenticum*, powyższych Xiąg treść rzeczy potrzebnieyszych: tudzież *Liber Feudorum*, za poźnieyszych Cesarzow uchwalone i zebrane Ustawy, nie od Justyniana Cesarza, ale przez partykularne Osoby pozbierane i wydane. Zatym całe Prawo pisane Rzymskie, w pięciu pomienionych zawiera się Xięgach: *Digestum* albo *Pandectæ*, *Codex*, *Instituta* vel *Institutiones*, *Authenticum*, & *Liber Feudorum*.

Cytacye skrócone Prawa Rzymskiego zatrudniaią nieraz Czytelnika. Trudność ta, przez następuiące przykłady ułatwia się. 1. Cytacya skrócona *Digestorum seu Pandectarum* = *ff. de vi & vi ar. L. 1. §. vim vi.* = Czytay: *In libro Digestorum: Titulo: De vi*

Oyczyźnie, odbierze pożądany swóy skutek, gdy przynaymniey z równą, iak dawniey przez niego wydany Zbiór albo *Jnwentarz* Praw poźnieyszych, przyięty będzie approbacyą: A łaskawy Czytelnik pomnieć zechce, że ieżeli w którym Dziele ludzkim, to szczególniey w Prawnym, z trudnością wady, lub omyłki uchronić się można: Już to dla oboiętności Praw, iuż dla ich wielości, nakoniec dla arbitralnego tychże, nawet przez ludzi Prawnych, tłómaczenia.

& vi armata. Lege, prima. Paragrapho: Vim vi. 2. Cytacya skrócona *Codicis Justiniani* = *C. de prascripti.* 30. *an. L. Si quis* §. *pen:* = Czytay: *In libro Codicis. Titulo: De prascriptionibus* 30. *Annorum. Lege: Si quis: Paragrapho penultimo.* 3. Cytacya skrocona *Autentici & Autenticorum.* = *Jn Auten: De Lenonibus.* §. *Sancimus. Colla.* 3. = Czytay: *In libro Autenticorum: Titulo: De Lenonibus. Paragrapho: Sancimus. Collatione tertia.* 4. Cytacya skrócona *Institutionum.* = *Insti: de Justi: & ju:* §. 1. Czytay: *In libro Institutionum. Titulo: De Justitia & Jure. Paragrapho primo.*

CZĘŚĆ I.

O OSOBACH.

TYTUŁ I.

O Szlachcie.

Podział Osob z Prawa Rzymskiego.

„ PRawo Rzymskie inaczey *Powszechnym* albo *Cywilnym* zwane, „ siągaiąc naydalszego Ludzi podziału, „ uważa nayprzod każdego w szczególności z Społecznością związek. *Osoba* „ podług tego Prawa, będzie Człowiek „ w pewnym Stanie, *np. Cywilnym* lub „ *Duchownym* uważany. *Stan Osób*: iest „ własność ich, przez którą, iakiegokolwiek Prawa są uczestnikami. Ten albo będzie *przyrodzony*: i daie moc „ Człowiekowi szukania i nabywania „ własności, ku dogodzeniu swym nie „ uchronnym potrzebom: Albo *Cywilny*: „ który zabeśpiecza człowiekowi w Społeczności wolność rządzenia osobą swą „ i maiątkiem podług Prawa, i domie-

„ szcza go uczestnictwa Praw Współ-
„ ziomków, w iakieykolwiek bądź Oby-
„ watelów klassie. *Osoba* bez Stanu Cy-
„ wilnego, *Rzeczą* nazywa się: iacy by-
„ waią *Niewolnicy* na woynie zabrani,
„ i dla tego *Mancipia* albo *res Manucaptæ*
„ rzeczeni. Ztąd płynie podział między
„ ludźmi: na *Wolnych* czyli Kraiowych i
„ *Niewolnikow*. *Wolnych* Prawa, z U-
„ staw przyrodzonych płyną: *Niewolni-*
„ *kóm*, Prawo Narodów, lub dobrowol-
„ ne zaprzedanie się w niewolą, kaydany
„ ukuło: Tak dalece, że i zrodzeni z
„ *Niewolników*, za takichże poczytani
„ byli, i chyba przez uwolnienie prawne,
„ naturalną i cywilną odzyskiwali wol-
„ ność, pod imieniem *Libertinorum* albo
„ *Uwolnionych* znaiomsi. Uwolnienie ta-
„ kowe działo się przed Urzędem Cen-
„ zora, za dopuszczeniem Pana wpisa-
„ nia Niewolnika w popisowe Xięgi. Cza-
„ sem list, albo samo przypuszczenie go
„ do stołu Pańskiego wolności nadawało
„ mu przywiley. Za takowym wyzwo-
„ leniem, ustawały wszelkie Pana nad
„ Niewolnikiem prawa: iako to: wła-
„ dza życia i śmierci: moc frymarcze-
„ nia nim i nabywania rzeczy od niego
„ nabytych: lubo co się tycze prawa ży-
„ cia, to *Lege Cornelia* poźniey uchylo-
„ ne zostało. Należałoby tu ieszcze wspo-
„ mnieć o podziale Szlachty Rzymskiey

„ i ich prerogatywach, ale że ten ra-
„ czey Prawa Politycznego Rzymskiego
„ niż Cywilnego tycze się, i Przywile-
„ ie ich w niczym z naszemi nie wiążą
„ się; więc do podziału Mieszkańców
„ Kraiu naszego przystępuiemy (*i*)

Podział Osób z Praw Kraiow.

Mieszkańcy Kraiu naszego na trzy dzielą się klassy: na *Szlachtę*, *Mieszczan*, i *Chłopów*. Szlachcicem, albo urodzenie, albo nadanie Przywileiu, czyni. Urodzeni z oboyga Rodziców Szlacheckiey kondycyi, nie większych zażywaią swobod, nad tych, co z Matki stanu Mieyskiego lub Wieyskiego pochodzą: gdyż podług generalney Prawa reguły: Zona idzie zawsze za stanem Męża. (*k*) Gdy atoli idący po Kądzieli z Matki i Babki Plebeiuszki, do Prelatur Duchownych wstępu nie maią: A Kawalerowie Zakonu Maltańskiego z 16. Herbow: Kanoniczki zaś pod tytułem Zgromadzenia Niepokal: Poczęcia N. M. P. z Herbow 8. wywod Szlachectwa czynić muszą; Wielką krzywdę swemu Potomstwu czynią ci, którzy na równość kondycyi w związkach Małżeńskich baczyć nie chcą. Nadto samey tylko Szlachcie z urodzenia albo *Rodowitey*, z ex-

(*i*) Heineccius lib: 1. t. 3. & sequen. (*k*) Uxor sequitur conditionem Mariti.

kluzyą Indygenow, Uprzywileiowanych, i Cudzoziemcow wstęp do Woyskowych Szarży warowany, *salvis Possessoribus*... (*l*) Ze dawniey Xiążęta, Królowie, a dziś Stany tylko na Seymach do Szlachectwa przypuszczać mogą; Ze nowa Szlachta dopiero w czwartym pokoleniu nabywa prawa do dostoieństw Kraiowych, ieśli *à Scartabellatu* nie iest uwolniona; o tych i podobnych Szlachty naszey prerogatywach, obszerniey Prawo Polityczne uczy: Dla tego też tu, Prawa i Przywileie Szlacheckie, co się Rządu Politycznego tycze, zamilczaią się.

Prawa Szlachty Polskiey.

Względem *Prawa Cywilnego*, Szlachcic dwoiako uważany być może. *Possessyonat* i *nie-Possessyonat*. Possessya Ziemska, ściśle wzięta, rozumie się własność Dóbr Ziemskich dziedzictwem aktualnie dzierżonych. Wszakże i temu, co Prawem *potioritatis*, lub przez Zastawę, która za puł dziedzictwa bierze się, lub przez *Emphiteusim*, dobra Ziemskie, Królewskie, Stołowe, lub Duchowne trzyma; albo nakoniec przez ożenienie się z Dziedziczką lub Panią Dożywotnią, dobra Szlacheckie posiada; Possessyonata służą prawa. Possessya aktualnie dziedziczna lub Zastawna, koniecznie potrzebna iest, do osiągnienia Krze-

(*l*) 1786. fol: 17. tit: Kwit. P. W Kawaleryi.

sła Senatorskiego, *(m)* do Urzędów osobliwie Podkomorskich, Sądowych i Exekutoryalnych, *(n)* do funkcyi Poselskiey i zapisania rękoymi lub ewikcyi. A staraiący się o funkcyą Deputacką, naymniey przedroczney possessyi swey dziedziczney lub zastawney dowieść powinni. *(o)* Aby zaś mieć mieysce na Ziazdach publicznych swego Woiewodztwa lub Powiatu, czyli posiadać *vocem activam & capacitatem dandorum suffragiorum*; dosyć iest iakąkolwiek z powyżey wyłożonych mieć Possessyą, lub bydź Synem Obywatela Possessyonata tegoż Woiewodztwa, i lat 18. wieku swego liczyć. *(p)* Rada Nieustaiąca zapytana w tey mierze R. 1784. deklarowała: Iż do Urzędow Ziemskich koniecznie dziedziczna, a do funkcyi Poselskiey i Deputackiey, nawet Zastawna Possessya dostateczna iest. *(q)* Takowi to Possessyonaci, powszechniey Obywatelami swego Woiewodztwa, Ziemi, lub Powiatu zwani, procz głosu wolnego na Ziazdach publicznych, wstępu do wszelkich Urzę-

---

(m) V. Inwent: Zegl: t. Senator. *(n)* V. Inwent: Zegl: tit: Urzędy. *(o)* V. 7. 1764. Seym Convoc: f. 53. t. Rozdzielenie. P. Gdy zaś. Item Seym Coron: 1764. V. 7. f. 387. t. Seymiki P. Do Urzędow. *(p)* V. 7. 1768. f. 623. t. Porządek. *(q)* N. 381. 25. Czerwa w Zbiorze f. 88.

dow, prawa posiadania Dóbr, przedawania i nabywania tychże, ze wszystkiemi nawet wnętrznemi użytkami; nie mogą bydź więzieni chyba na gorącym złapani uczynku: (r) Dobra ich bez konwikcyi, konfiszkacie nie podpadaią: a gdy Sukcessorowie w osmym pokoleniu znayduią się, pod Prawo Kaduka nie idą. (s) Spadki po Cudzoziemcach w Dobrach Szlacheckich bez testamentu zchodzących, gdy się o nie w lat trzy Sukcessorowie nie odzywaią, aczkolwiek *fisco* należą; wszakże nawet gdy Ci Prawa swego do nich dowodzą, zawsze z nich dziesiąta część Dziedzicom dostaie się: co i dla Miast warowano. (t) Prawa i Prerogatywy pomienione tracą Bannici i z Kraiu za kryminały wywołani. Między Bannitem atoli za zbrodnią, *np.* obrażonego Maiestatu, i Bannitem z Kondemnaty, lub Processu, ta różnica: Że tamten Dobra, honor, *& omnem activitatem* na Ziazdach publicznych, i względem mocy rozrządzania Dóbr swych, czynienia

(r) Gorące uczynki podług Prawa 1768. popełniaią: Zabóycy od Roku i 6. niedziel: Rozbóynicy: na kradzieży złapani: po drogach napastuiący: Domy naieżdżaiący. Trakt: A. ut supra V. 7. fol: 597. §. 6. (s) Konst. R. 1778. V. 8. fol: 955. (t) Konst: R. 1768. V. 7. fol: 601. §. 23.

Tranzakcyi &c. postraduie; Ten zaś tylko prawa do Urzędów i funkcyi publicznych, do czasu zaspokoienia Processu pozbawia się. Kupiectwo także z Szlacheckiemi Przywileiami nie zgadza się; Ale to tylko podobno o łokciu, garcu &c. rozumieć się ma, lub gdy kto na stan Mieyski urzędownie przysięże: Prawo albowiem Roku 1775. *(u)* wszelkim handlem Szlachcie bawić się dozwala. Utraciłby także i ten Szlachectwa prerogatywy, ktoby podeyrzanego Szlachcica do Herbu przyiął. *(w)*

Wywód Szlachect: Wywod Szlachectwa czyni się na Seymikach, który czasem Stany approbuią: dawniey go sam Trybunał rozpoznawał. Aże Sprawy takowe z krzywdą Familii rozsądzane, częstemu zaskarżeniu podpadały; uchwaliły pozniey Stany, aby po wytoczeniu ich do Trybunału, odesłane były na Seymik Woiewodzki: Tam nazaiutrz, pod prezydencyą Marszałka, a gdyby Seymik przed elekcyą tegoż zerwany był, dod dyrekcyą pierwszego Urzędnika, wywód ten czyni się. Probacyą takową Woiewodztwo lub Ziemia, do Trybunału odsyła: gdzie przez Zapozwanego z krewnemi zaprzysiężona, i

---

(u) V. 8. fol. 183. t. Warunek. *(w)* V. 3. fol. 805. A. 1633. t. o Wywodzie.

Dekretem stwierdzona, zadysputowane gruntuie Prawa. (x) Upadaiący w próbie Szlachectwa, traci połowę Dóbr, prawem Kaduka, połowa Delatorowi przypada: nieosiadły, puł Roku wieży siedzieć powinien: (y) Owszem Prawa dawne Zabóycę mniemanego Szlachcica od kary uwalniały, a nawet pozywaiącego o zabóystwo podobne, ukaranym mieć chciały. (z) Zadaiący nieszlachectwo albo *imparitatem*, gdy iey i własnego szlachectwa nie dowodzi, karze śmierci podlega w Koronie: w Litwie, potwarz odwoławszy, u pręgierza smagany, a potym z Miasta wyświecony bywa. Szlachcic zaś w zarzucie upadaiący tylko *pœnam talionis* ponosi: to iest: 12. tygodni wieży dolney siedzieć, i 200. grz: z powrotem kosztów prawnych zapłacić powinien. A ztąd rzecz iawna, że obiekcye podobne sama tylko Szlachta czynić może. (a) W wywodzie Szlachectwa: Reformacye posagów, Zapisy, Działy &c. i tym podobne o Dobra Ziemskie tranzakcye za istotne służą dowody. (b) Dziś i Metryki Kościelne podług Prawa

---

(x) V. 5. A. 1696. fol: 776. t. Deductio: A. 1601. V. 2. f. 1502. t. o Nowey Szl: A. 1726. V. 6. f. 438. N. 96. (y) V. 2. A. 1589. fol: 1272. t. o Szlachectwie. (z) V. 2. A. 1557. f. 606. §. Gdzieby. (a) V. 3. A. 1633. §. Nakoniec f. 806. Stat: Lit: R. 3. Art: 22. (b) Ibidem.

Seymu Convocat: 1764. *(c)* w Aktach oblatowane, za równoważny stać mogą dowód.

Szlachta Impossessyonaci.

Szlachcic bez Possessyi gruntowey, zażywa wszystkich powyższych Przywileiow, prócz wstępu do Urzędów i godności, które takowey Possessyi koniecznie wyciągaią. Ci albo służbą Dworską lub Woyskową bawią się, albo są Synowie Possessyonatów, za życia Rodzicow nie wyposażeni czyli *nie uwolnieni : Non emancipati. (d)* Uwolnienie to w Prawie naszym dzieie się : gdy Oyciec zrzeka się na osobę Syna częci lub całego Dziedzictwa urzędownie : lub gdy kto z boku, Synowi część iaką w dobrach nieruchomych, inaczey *stoiących* zwanych, zapisuie. Takową częścią, wolno mu zarządzać iak chce, iako to : arendować i zastawiać, *Obligi* albo długi na nią zaciągać, a nawet i przedać ią może. Gdyby zaś miał bydź naywiększego dziedzictwa lub sukcessyi Possessorem, dysponować nią potąd prawa nie ma, pokąd do aktualney nie przyidzie possessyi. A zatym i długi przed obięciem dziedzictwa zaciągnione, ile w małoletno-

---

(c) V. 7. f. 68. t. o Oblatowaniu. *(d)* Emancipatio u Rzymian iak się działa V. t. o Władzy Oycowskiey.

ści, Dóbr poźniey nabytych nie obciążaią. (e) Małoletność rzeczona albo *Competentia Annorum* do Zapisów Przedaży lub Zastawy ważności potrzebna, w dwudziestym czwartym Roku: *Discretio* zaś *Annorum*, którey Prawo do kart ręcznych wymaga, w roku dwudziestym życia przepisana. (ę) I na tym to fundamencie Prawa naszego, deklarowano: iż Rodzice za długi Syna, lata dostateczne maiącego, w żadnym Sądzie ku odpowiedzi pociągani bydź nie maią: (f) ale o tym obszerniey pod tytułem: o *Władzy Oycowskiey*. Tu tylko namienić zostaie: Iż Synem Szlacheckim ten tylko nazywa się, i praw Oycowskich iest Dziedzicem, kto z małżeństwa prawego zrodzony iest. Statut Alexandra potępił był Prawa Saskiego wyrok, exkluduiący od sukcessyi Potomstwo z Nałożnicy przedślubney, po ślubie spłodzone. Prawa poźnieysze nie bacząc na tę chwalebną Ustawę, poszły za zdaniem Saxonu: Dopiero Roku 1768. (g) moc Statutu Alexandra ponowiona: Atoli i tam przedślubne Potomstwo od wszelkich praw Szlacheckich odsądzone, gdyby nawet z Nałożnicą ślub nastąpił.

(e) R. R. N. A. 1784. N. 353. d. 28. Maia. w Zbo: f. 43. (ę) Konst: 1768. V. 7. f. 707. §. A gdy. (f) A. 1768. V. 7. f. 727. t. Odnowienie. (g) V. 7. f. 807. t. Obiaśnienie.

Jeszcze Szlachcica Polskiego uważać można iako *Wolnego* i niby *Niewolnego:* Wolny z possessyi lub osoby swey odpowiada: *Niewolny*, iako *np.* Zołnierz lub służbą bawiący się, w Osobie Kommendy swey lub Pana, w sądzie czyni: Chyba gdyby Pan za nie maiącego Possessyi odpowiedzieć nie chciał, i aresztu nie przyimował, który za zwyczay osobom bez Possessyi lub bez rękoymi będącym kładzie się.

Forum dla Szlachcica.

Bądź więc iakieykolwiek z tych Klass będzie Szlachcic, w samym tylko Sądzie Szlacheckim, odpowiedzieć Aktorowi obligowany *sub pœnis evocationis.* Possessyonata także *extra Forum* iego Possessyi, wywoływać nie godzi się: prócz gdy Szlachcic possessyą mieyską *np.* po Zonie Mieszczce na się spadłą, lub własną w Mieście posiada, z takowey zawsze w Mieyskim Sądzie odpowiedzieć powinien: Oczym pod tytułem: *O Miastach i Sądach:* obszerniey.

Tatarowie.

Zdaie się tu bydź mieyscem namienienia o Tatarach w Wielkim Xięstwie Litewskim osiadłych: Którzy pomimo tego, że są Sekty Mahometańskiey, i w liczbie Szlachty nie mieszczą się dla samey Religii, Przywileie atoli ich, Szlacheckim równaią się. Maią oni nada-

ne sobie z dawna w Dobrach Litewskich Stołu Królewskiego, także w Dobrach Hibernowych, a nawet i Ziemskich, różne possessye, pod tytułem *Lokacyi*, które im wielokrotne stwierdziły Prawa. A że nadania w dobrach Ekonomicznych, z uymą intrat Stołu Krolewskiego pozachodziły; tym końcem Roku 1768. *(h)* przyobiecano im w zamianę dwa Starostwa po 10. tysięcy Złł. czyniące. Nie przyszło zaraz do uskutecznienia Prawa tego: A i Naród Tatarski nie bez przykrości Siedliska, Meczety, i Groby Przodkow swych opuścićby musiał: Przeto Roku 1786. nadane im od Jana Kazimierza aż do naypoźnieyszych czasów possessye, w dziedziczne zamieniono, i prawu Ziemskiemu poddano: A na to mieysce dwa owe Starostwa do Ekonomiow przyłączyć nakazano. *(i)* Nadto dóbr Szlacheckich nabycie pozwolone im iest: *(k)* uchylaiąc dawnieysze Ustawy temu przeciwne. a rozszerzaiąc wolności i swobody ich, niegdyś Prawami określone, tamże im warowano: iż Meczety swe reparować lub na nowo budować, i Katolików oboiey płci do posług zażywać mogą.

(h) V. 7. f. 750. t. Lokacya. *(i)* Konst: 1786. f. 35. t. Wzgląd. *(k)* 1775. V. 8. f. 650. t. Utwierdzenie.

TUTUŁ II.

O Mieszczanach.

Podział Miast, i ich Mieszkańców Prerogatywy.

„W Prawie Rzymskim nie czytamy „tey między Mieszkańcami Miast „i Wsi różnicy, która dziś powszechnie „w Europie widzieć się daie. Obywa„tele albowiem Rzymscy tylko na Wol„nych *in Liberos & Ingenuos*: i Niewol„nych, *Servos*: dzielili się. Pierwsi ia„ko urodzeni Rzymianie, mieli wstęp „do wszystkich Urzędów i godności: „drudzy nawet uwolnieni, *Manumis*„*si*: dopiero za Justyniana do Praw „Rzymskich przypuszczeni. Uprawa ro„li naszemi czasy, wieyskiemu szcze„gólnie Stanowi właściwa, nie tylko za„mieszkałym po Miastach Rzym: żadnego „nie przynosiła spodlenia, ale owszem „pierwszą i nayuczciwszą każdego Oby„watela była zabawą. Handel zaś dziś „o same opieraiący się Miasta, całemu „Narodowi był wspólny, a nie do pe„wney ludzi kondycyi przywiązany. (*l*)

Miasta Królewsk:

Miasta Polskie iedne są *Królewskie*, drugie *Szlacheckie*: Zatym Mieszkańców tychże dwoiako uważać można. Mie-

(*l*) Hein; t. 5. de Libertinis.

szcza-

szczanie Dóbr Królewskich, są ludzie wolni, nikomu nie podlegli, tak względem possessyi, iako i zabaw, handlu, rzemiosł, lub też przeniesienia się z iednego mieysca na drugie. Rządzą się powszechnie Prawem Magdeburskim, nadanym sobie, iako się iuż namieniło, przez Kazimierza W. a to nie tylko co do wewnętrznego ściąga się rządu, sukcessyi, testamentów; ale i co należy do administracyi sprawiedliwości. Warszawa tylko, wraz z wszystkiemi Xięstwa Mazowieckiego, oraz Woiewodztw Rawskiego, Płockiego, i Ziemi Dobrzyńsk: Miastami, tudzież niektóre Litewskie iako w Powiecie Pińskim, a z Koronnych w Podlasiu Kleszczelów i Narew, nakoniec wszystkie Miasta Pruskie, Prawa Chełmińskiego trzymaią się. Nie każde zaś Miasto Saxonem lub Prawem Chełmińskim rządzące się, Prawo Miecza przywłaszczać sobie może, ieśli na to osobnych Przywileiów Królów, lub wyraźnego o tym w lokacyi swey nadania nie okaże. A gdy Prawem Kardynalnym R. 1768. *(m)* prawo Dziedziców życia i śmierci, ktore sobie nad Poddanemi przywłaszczali, odwołane iest, z przepisem, aby Poddany Kryminalista, równie iako i ka-

(m) V. 7. fol: 600. N. 19.

żdy luźny człowiek, chociażby przez Urząd Miast Mnieyszych na występku uięty, lub do nich po exekucyą odesłany, przez Grod lub Magistraty Miast Większych był sądzony; Zdaie się zatym, że tym samym *Jus Gladii*, które niektórym Miastom Szlacheckim, z nadań odwiecznych lokacyinych służyło, prawem rzeczonym uchylone zostało. W Miastach Litewskich prócz Wilna, Troków, Kowna, Lidy, Nowogrodka, Wołkowyska, Pińska, Mińska, Mozyra, Brześcia, i Grodna, Magdeburye skassowane: Co i dziedzicznym, tymże Prawem rządzonym, zalecono: A sprawy z Miast takowych do Sądów Potocznych Starościńskich odesłane. (*n*) W tych zaś Miastach, którym warowano to Prawo, Tranzakcyi Szlachcie czynić zakazano. Prerogatywa ta Aktów Mieyskich Kor: w niczym nadwerężona nie iest, byle tylko Zapis w czasie do Xiąg własnego Powiatu był przeniesiony. (*o*) A wszczególności Akta Ławnicze i Woytowskie Prawa Wyższego Magdeburskiego w Krakowie, nawet do przyimowania Tranzakcyi wieczystych Ziemskich *à decumbentibus in lecto ægritudinis*, bez Reskryptu Królewskiego uprzywileiowane

(*n*) A. 1776. V. 8. f. 925. t. Ustawa. N. 2. (*o*) R. R.N. A. 1783. N. 40. 17. Stycz: w Zbior: f. 80.

znayduiemy. *(p)* Od Sądów Mieyskich wolna appellacya do Sądów Zadwornych albo Assessorskich, tak w Sprawach cywilnych i uczynkowych, iako i kryminalnych. Wprzod atoli Strona appelluiąca, sprawę swą przed Starostę, a w dobrach Ekonomicznych Królewskich przed Administratora tychże wywołać ma, *(q)* ieżeli ten warunek Przywiley Miasta lokacyi wyraźnie ostrzega. *(r)* A że niektóre Miasta nasze iako to: Kraków, Poznań, Lwow, Lublin, Wilno, Toruń, Gdańsk, &c. Prawami dawnieyszemi; a kilku Obywatelów Warszawskich Roku 1775. *(s)* podobnie iak niegdyś *(t)* wszyscy Obywatele Krakowscy nabywania dóbr Ziemskich odzierżeli Przywiley; z tych w Ziemstwie odpowiadać obligowani.

Juryzdykcya Mieyska, na Szlachtę żadną miarą rozciągać się nie może: chyba z Possessyi przez Szlachcica w Mieście dzierżoney, lub za gwałty przez tegoż, Służebnych lub Poddanych iego

---

(p) A. 1677. V. 5. f. 464. t. Approbatio. *(q)* V. 7. A. 1768. f. 753. t. Warunek. *(r)* Dekr: Asses: Kor: A. 1785. 19. Febr: między Starostą i Miastem Kleszczelowem. *(s)* V. 8. f. 265. t. Pozwolenie. *(t)* A. 1677. V. 5. f. 473. t. Immunitas.

w Mieście popełnione: W którym razie Statut Toruński, pośrzedniczo z Grodzką Juryzdykcyą, Miastu takowe sprawy poznawać nakazuie: *(u)* na gwałcącego zaś Statut pomieniony Burmistrza, głowy karę przepisuie.

Dalsze Miast Królew: swobody.

Nie rozszerzaiąc się nad owemi Miast Królewskich Przywileiami, które ie w rzędzie Politycznym mieszczą, iako to: że niektóre należą do Elekcyi Królów, inne maią prawo noszenia broni: i tam daley: *(w)* Istotną prerogatywą Miast naszych są Jarmarki i Targi: które tylko za Przywileiami Królewskiemi lub Seymu, stanowione być mogą: Po Wsiach zaś otwarzać ich, pod konfiszkatą towarów, zakazano. Nadto dla lepszego handlu ugruntowania i zachęcenia, Targowe, albo *Foralia* po Miastach Królewskich zniesione. *(x)* Nowobuduiącym się Miastom Prawo Roku 1598. na lat ośm wolność od wszelkich Podatków nadaie: Dziśby ią nowym Prawem zabespieczyć potrzeba. Nie bliżey zaś, iak o mil dwie, a nad rzeką spławną o

(u) V. 1. A. 1520. f. 39[illegible]. t. De eadem. Item A. 1538. f. 521. De captiv: V. 2. f. 596. N. 21. A. 1550. V. 3. A. 1650. f. 334. t. Securitas. *(w)* Obacz Prawo Polityczne X. Skrzetuskiego. *(x)* S. Cor: A. 1764. t. Zniesienie V. 7. fol: 333.

milę Miasto iedno od drugiego erygować wolno. *(y)* Propinacya po Miastach Królewskich wszystkim Mieszkańcom dotąd była wolna: Prawo Roku 1775. obmyślaiąc pewną intratę na reparacyą tychże, i utrzymanie porządkow; *plus offerenti* trzymać ią nakazuie, nie wyłączaiąc od tego *beneficium* i Szlachty. Wyięły także prawa poźnieysze dobra i possessye Mieyskie od wszelkich zapisów i testamentowych Legatów, zwłaszcza tam gdzie Donacya lub *Legatum* połowę waloru Dóbr przechodzi. *(z)* Nadto uwolniono Miasta *ab Ex-Officiis* PP. Posłów i Deputatów: *(a)* A place i domy puste od lat sześćdziesiąt nieosiadłe, dziedzictwem Miastom przysądzono. Nakoniec wolny wstęp, nawet obcey Religii Cudzoziemcom, do Praw Mieyskich i Cechow, bez wszelkiey opłaty zabespieczony: Tym zaś ktorzyby w Kompaniach albo Cechach Kupieckich lub Rzemieślniczych nie znaydowali się, kupczyć i rękodzieł swych, wyiąwszy czas Jarmarkowy, przedawać, pod konfiskatą zabroniono. *(b)*

(y) Konst: A. 1768. t. Warunek. V. 7. f. 755. P. A gdy. *(z)* Konf: gen: K. 1764. t. Ubespieczenie. V. 7. f. 81. A w Konf: Lit: f. 151. Item A. 1768. V. 7. f. 753. t. Warunek. *(a)* Ibidem. *(b)* Ibidem.

Miasta Szlacheckie.

Co się Miast Szlacheckich tycze, te są dwoiste: Jedne z nadania Dziedziców wolne od ciągłey pańszczyzny, i tylko czynsz pewny opłacaiące, lub niektóre szarwarki odbywaiące: Drugie za Konsensami Królewskiemi lub osobnemi Konstytucyami do Przywileiów Miast Królewskich przypuszczone, a nawet Prawem Magdeburskim rządzące się. Pierwsze nie maiąc początku swey wolności innego, tylko dobrowolną albo gołosłowną Dziedzica wolą; zależą w swych swobodach od tychże wielowładney dyspozycyi. Drugie, rządzą się we wszystkim na wzór Miast Królewskich, tak dalece, że i z własnym Panem, o gwałt swych swobod z Przywileiow płynących, rozprawić się mogą: Jako tego świeże były przykłady w Sądach Assessorskich, Rezolucyą Rady Nieustaiącey R. 1781. 9. Febr: N. 65. usprawiedliwione. Jakoż w tym razie, Dziedzic wyrzekł się zupełnie *absolutum* czyli *directum Dominium* nad takowym Miastem, w nadziei zysku z handlu i ludności z niego: A to, przypuszczone do praw Miast Królewskich, gdy pokrzywdzenie odnosi, równy mu gwałt dzieie się, iak gdyby właściwie Królewskiemu Miastu był wyrządzony. Względem prerogatyw Miastom tym służących, można mówić: Iż pierwszey klassy, w niczym od Wsi nie

różnią się, prócz Jarmarków Przywileiem lub Prawem onymże dozwolonych. Miasta zaś drugiey klassy, lubo co do rządu wewnętrznego i podatków w rzędzie dóbr Szlacheckich umieszczono, co do policyi i szafunku sprawiedliwości, z pomnieyszemi Królewskiemi równaią się.

W rzędzie Miast Szlacheckich i Duchowne liczą się. Te ieśli Prawem Magdeburskim nadane są, do Szlacheckich tegoż gatunku dla wspólnych prerogatym należą: Jeśli zaś Ziemskim Prawem stoią, w klassie pierwszey Miast Szlacheckich mieszczą się. Miasta Duchowne.

Wszystkie Miasta Królewskie Prawem Roku 1768. *(c)* rozrządzeniom Kommissyi *Boni Ordinis* poddane są, pod którą z przykładnym zachęceniem, nawet niektóre Miasta Duchowne, poddały się. Tey obowiązkiem iest, weyrzeć w Przywileie Mieyskie, poznać dochody i one rozmiarkować, taxę stancyi, gdzie Ziazdy bywaią, przepisać: Słowem rząd pewnieyszy, bez uymy powagi Starościńskiey, ustanowić. Rozrządzenia tey Magistratury stosować się dziś powinny Policya Miast.

(c) V. 7. f. 753. t. Warunek.

do przepisów Prawa wspomnionego, tudzież poźnieyszego Roku 1776. *(d)* i dawnieyszych Starostow Przywileiów, *(e)* które im moc zupełną i obligacyą nadaią corocznego słuchania rachunków z intrat Mieyskich, o których podług Ustaw Rady, Depar: Policyi raportować obligowani. *(f)* Teyże wyroki obowięzuią nawet mnieysze Miesteczka Królewskie, do coroczney Propinacyi Licytacyi, ku uregulowaniu Intrat ztąd płynących, na reparacyą i porządki po Miastach brakuiące. *(g)*

Zydzi Po Miastach.

Między Mieszkańcami Miast naszych tak Królewskich iako i Szlacheckich, słusznie dla swey ludności i Zydzi mieścić się mogą. Przywileie ich, ieszcze od Bolesława Xięcia Wielkopolskiego nadane, Kazimierz W. na nowo potwierdził. W ogulności podług Praw naszych, nie powinni Zydzi większych nad Chrześciany po Miastach zażywać swobod i wolności: *(h)* Do żadnych honorów i dosto-

---

(d) V. 8. f. 850. t. Powinności. N. 2. *(e)* A. 1565. V. 2. f. 694. t. Oprawa. A. 1620. V. 3. f. 380. t. Obrony. i A- 1631. V. 3. f. 705. t. Rachunek. *(f)* Uniwersał Rady Nie: ust: R. 1776. N. 74. d 7. Mar: w Zbiorze f. 4. *(g)* Uniwersał Rady sub eadem data. *(h)* V. 1. A. 1496. f. 254. t. de Judæis.

ieństw przypuszczani bydź nie mogą: *(i)* żadnych ceł, myt, żup, podatków publicznych, Starostw, czy przez arendę, czy przez administracyą puszczać im nie godzi się. *(k)* W Miastach podług umow i paktow bawić się i handlować maią: A gdzieby takowe Kontrakty zaginęły, lub dotąd zawarte nie były, przykładem innych Miast zawarte bydź powinny. *(l)* Nie wolno tymże towarów i żywności na targach (wyiąwszy Jarmarki) zakupywać, uprzedzaiąc w tym Chrześciany; *(m)* Tychże do posług rocznych zażywać nie maią, prócz do Browarów Parobków i Furmanów do drogi, a to pod karą sześciu niedziel więzienia na Sługę, a sta grzywien na Żyda. *(n)* Ciż lichwy zbyteczney wyciągać, podeyźrzanych rzeczy kupować, ani pieniędzy na nie na zastaw dawać nie powinni. *(o)* Na tych zaś, którzyby zapozwani o kupno rzeczy złodzieyskich, Ewiktora stawić nie chcieli, kara szubieniczna przepisana. *(p)* Prawem Roku

---

(i) A. 1538. V. 1. f. 524 *(k)* V. 2. A. 1565. f. 691. i V. 5. A. 1690. f. 771. Jtem V. 5. f. 820. t. O Zydach. tudzież Pacta Conv: Nayj: Stanisł: Aug: 1764. V. 7. f. 207. Po. = To. = *(l)* V. 2. f. 725. A. 1567. A. 1768. V. 7. f. 755. t. Warunek. *(m)* V. 2. A. 1588. f. 1243. *(n)* V. 5. A. 1690. f. 820. *(o)* A. 1670. V. 5. t. Poskromienie. f. 77. *(p)* V. 1. A. 1538. t. de Judæis. P. Quoniam.

1775. *(q)* Zydom, którzyby na roli osieść chcieli, od Pogłownego na zawsze, a od innych podatkow na lat sześć, wolność deklarowana.

Lubo zaś Zydzi w Miastach Królewskich osiedli, przecięż w Koronie, nie do Mieyskiey ale do Woiewodzińskiey Juryzdykcyi; W Litwie zaś i na Wołyniu do Urzędu Starościńskiego należą, z appellacyą wolną do Assessoryi gdy Sprawa 100. Złł: przenosi. *(r)* W Warszawie atoli bawiący, w Sądach Mieyskich sądzą się. Gdzie aby handlem, prócz czasu Seymowego nie bawili się, naypoźnieysza Roku 1775. Konstytucya potwierdzaiąc dawnieysze Prawa i Przywileie Królów względem nie mieszkania w tey Stolicy Zydów, naysolenniey zaleciła. *(s)* Co do Spraw uczynkowych i kryminalnych Zydowskich, Sąd Grodzki iest właściwym dla nich wszędzie *Forum*: Mieszkaiący zaś w Miastach Szlacheckich, teyże co i Chrześcianie podlegaią Zwierzchności. Dawniey Zydzi ryczałtem opłacali się Rzeczypospolitey, a od Roku 1775. płacą od głowy, w Koronie po Złł: 3. w Litwie po Złł: 2. gr:

(q) V. 8. f. 147. *(r)* V. 5. A. 1678. f. 643. t. Dochodzenie. *(s)* A. 1768. V. 7. f. 711. t. Juryzdykcya. A. 1775. f. 147. V. 8. t. Podatek.

15. *(t)* Nadto, wszystkie Xięgi ich w Koronie stępłuią się, i od każdey grosz srebrny ieden, Skarbowi przychodzi.

Tu także namienić można o nawróconych do Wiary S. Żydach, powszechnie Neofitami zwanych. Zażywali oni dawniey, tym samym że się ochrzcili, Praw Szlacheckich: Nie żeby im takowy przywiley Prawa Koronne nadawały, ale że zwyczay ten na mocy Statutu Lit: *(u)* funduiący się, dotąd był w Koronie cierpiany. Prawo Roku 1764. *(w)* odwołało na obydwie Prowincye tę praktykę: Obowiązuiąc wszyskich z dziedzictw swych wyprzedać się, i do zabaw Mieyskich, lub Wieyskich udać się, pod konfiszkatą Dóbr posiadanych. Poźniey atoli *(x)* dla Neofitow Litewskich stanęło prawo, aby ustawa powyższa, tylko nawroconych po niey obowięzywała: Dziś więc ieśli nobilitowani nie są, do stanu Mieyskiego lub Wieyskiego należą. Neofici.

(t) A. 1775. V. 8. f. 147. i 631. *(u)* Statut Lit: R. 12. Art: 7. *(w)* Konf: A. 1764. t. Neofici V. 7. f. 74. *(x)* A. 1768. V. 7. f. 863. t. Restyt:

TYTUŁ III.

O Poddanych.

„ PODdanych, tey co u nas kondycyi „ Rzymianie nie znali: Opędzali „ albowiem domowe i rolnicze posługi „ Niewolnikami = *Servis* = którzy ia- „ ko się wyżey namieniło, nie tylko w „ rzędzie Poddaństwa naszego, ale i w „ liczbie Sług naypodleyszych kontrakto- „ wych liczyć się nie mogą. To dzi- „ wna, że Poddani nasi, inny nie ró- „ wnie, bo z kontraktu nayczęściey cy- „ wilnego płynący, maiąc początek; i w „ traktowaniu i w uwolnieniu od pod- „ daństwa, mało co lepszym od Niewol- „ ników Rzymskich szczycą się losem. „

Podział Poddanych w Polszcze. Prawa Kraiowe różne nazwiska Mieszkańcom wieyskim nadaią, iako to: Poddani *Subditi*, Kmiecie *Cmethones*, Chłopi *Rustici*, Rolnicy, Oracze *Coloni i t. d.* Podział ich naturalny, na Poddanych Królewskich, czyli po Królewszczyznach osiadłych: I Szlacheckich, w Dobrach Ziemskich Szlachty Swieckiey i Duchowney zamieszkałych, wypływa. Przyłuski *(y)* pięć klass Podda-

---

(y) Lib: 1. cap: 17. de Cmethonibus.

nych liczy: Pierwsi *Servi glebæ*, którzy bez żadnego warunku w dobrowolne i wieczne oddali się poddaństwo: Drudzy *Adscriptiti*, którzy przez zaręczne pismo na gruncie osiadaią i wieczyste z niego wraz z Sukcessorami czynić powinności obowięzuią się: Trzeci, *Censiti*, albo Czynszownicy, czynsz pewny z roli płacący: Czwarci, *Conditionales*, do pewnego tylko czasu na gruncie osiedli: Naostatek, *Inquilini*. Komornicy i Zagrodnicy, dom, ogrod lub pewną część roli, naiemnym sposobem od Dziedzica lub Kmiecia posiadaiący.

Podział ten Poddanych, zgdza się także z dawnieyszemi o nich Praw Naszych ustawami, iako wolność w przyięciu poddaństwa, tak sposoby uwolnienia się od tegoż stanowiącemi. Jakoż w Prawach rzeczonych czytamy: Jż Dziedzic wiedzący o zbiegłym Poddanym *Prawa Ziemskiego*, albo na kilkodniowey osadzonym pańszczyznie, do Roku tylko miał moc onego odzyskania: A ten, gdy dla srogości i złego obeyścia się z Panem, powrocić nazad nie chciał, 3. grzywnami i czynszem rocznym opłacał się. Siedzący zaś Poddani za *Prawem Niemieckim*, to iest, na samych czynszach i daninach fundowani, każdego czasu mogli opuścić rolę, innego na swe mieysce osadziwszy.

Stan dawnieyszy Poddanych w Polszcze.

Za czasów Kazimierza W. dwóch, a za Olbrachta Króla ieden corok Poddany, nawet mimo wolą Dziedzica, mógł ze wsi do wsi przenieść się: (z) Nad to nie tylko ieden lub kilku Poddanych, ale cała wieś opuścić mogła Dziedzica, ieśli albo przez rok w klątwie Kościelney trwał: Albo był publicznym dla wsi, przez wolnieysze życie, pogorszeniem: Albo nakoniec wieś z iego przyczyny uciążona lub łupiestwu wystawiona była. (a) W reszcie zabeśpieczaią Prawa wolność Synom Chłopskim, ile gdy ich kilku Oyciec mieć będzie, aby corok ieden ze wsi, na naukę lub do rzemiosła, opowiedziawszy się tylko Dworowi, udać się mógł... (b) Wszystkie te Stanu Wieyskiego swobody, poźnieyszemi o zbiegłych Poddanych Prawami obalone, i przytłumione; nie innego domysłu daią przyczynę, tylko, że Poddaństwo nasze dla swoiey prostoty a ledwie nie wrodzoney przeciw Panom zawiści i niechęci, na złe częstokroć praw swych i wolności zażywało. Naydokładniey o tym Kons: Roku 1573. naucza, która moc nadaie Panom, aby Poddanych swych

---

(z) V. 1. A. 1347. f. 29. t. de Villanis A. 1496. f. 267. t. Cmethones. (a) V. 1. A. 1347. f. 49. t. de Cmeth: (b) A. 1496. V. 1. f. 259.

sub prætextu Religionis nieposłusznych, podług rozumienia swego karali. *(c)*

Stan ninieyszy Poddaństwa naszego, z Praw i zwyczaiow wypływaiący, w następuiących zamyka się punktach. 1. Poddani na roli osiedli i pańszczyznę odbywaiący, nie tylko sami ale i z Potomstwem swym są własnością Dziedzica: Tak, że ich darować, przedać, na inną rolę lub wieś przenieść prawnie wolen: Wymus atoli nowych, nad posiadany przez Kmiecia grunt, danin i robocizn, zawsze przeciwiłby się sprawiedliwości. 2. Zbiegłego Poddanego ma prawo Dziedzic odzyskać: dawniey w pewnym i generalnym, potym w różnym dla różnych Woiewodztw czasie: dziś na preskrypcyą tę względu prawie nie masz. W Litwie podług Prawa 1685. *Forum* własne Dziedzica na Sprawy o zbiegłych Poddanych przepisane: w Koronie Aktor ma *sequi Forum rei*, podług Prawa i Rezolucyi Rady Roku 1777. *(d)* Teyże Rady wyrokiem, na fundamencie *Sancitum* Roku 1776. Poddani przed Lustracyą Podymnego do cudzych zbiegli Włości, i w taryffy wciągnieni; od Dziedziców, do decyzyi dalzey Stanow, są- Stan ninieyszy.

(c) V. 2. f. 842. P. 4. Wszakże. (d) N. 323. d. 12. 7bris.

downie odzyskani być nie mogą. *(e)* Niemniey i tych Dziedzic prawnie poszukiwać nie może, którzy z zagranicy do Polskiey zbiegaią, luboby był w Polszcze, i w Kordonie Possessyonatem. *(f)* 3. Poddani w Sprawach własnych Cywilnych i Kryminalnych, ani czynić, ani odpowiadać bez Pana nie mogą, wyiąwszy tylko, spory Duchowne: Nawet Prawa dawnieysze, życie wzięte Poddanemu 30. nayprzod, a potym 100. grz: opłacać pozwalały. *(g)* Zdaie się wprawdzie Ustawa pomieniona dzikim tchnąć obyczaiów duchem: Atoli pomnieć należy, że owych czasów iako w Sąsiedzkich Kraiach tak i w naszey Polszcze, zabóystwa, zwłaszcza przypadkowe, nawet między Szlachtą zdarzone, karami doczesnemi i winami pieniężnemi opłacano: Jako o tym dokładniey w Częśći o Przestępstwach. Mimo tego, trudno zupełnię wymówić nieludzkość Prawa rzeczonego, na samey nierówności kondycyi Obywatelskiey gruntuiącego się. Dopiero za Panowania Mądrego AUGUSTA, taxa ta haniebna zniesiona, i równa kara na Szlachcica za głowę chłopską

(e) Rez: R. N. 1777. N. 388. d. 24. 8bris w Zbio: f,78. *(f)* Rez: R. 1779. N. 175. 10. 7br: *(g)* V. 2. f. 1012. t. O Mężobóystwie: A V. 3. f. 681. t. Taxa Capitis.

pską lub zranienie iego, iako i za życie wzięte przez tegoż Szlachcicowi lub zadane rany, przepisana. (h) Nieszczęściem atoli dla Poddanych, że tak święta ustawa nie wyraziła, kto i gdzie, w takowym razie, osobliwie z Dziedzicem Zabóycą, ma czynić? Jest wprawdzie w Traktacie Roku 1768. ostrzeżono, aby w tym przypadku sprawiedliwość Sukcessorom podług Statutu Lit: działa się, (i) który uczy że Zabóyca Szlachcic, byle był na gorącym uczynku złapany, i sześcią świadkami, między ktoremi 2. Szlachty bydź ma, poprzysiężony, na gardle karę ponosi, a gdy tych brak, tylko głowszczyznę płaci: Ale ta sama względem świadków kondycya, prawo to w nieczynne obraca. Wszakże gdy prawo Roku 1768. (k) sprawy kryminalne, nie przez zaprzysiężenie Swiadków, ale *per scrutinia* chce mieć sądzone; A Konst: Roku 1784. (l) w sprawach Zabóystwa przemilczanych, Grody przez Jnstygatorów swych czynić obowiązała, pod karą 4. niedziel Wieży górney i tysiąca grzywien na niedbałych Sędziów *ad instantiam cujusvis*;

(h) Trak: R. 1768. V. 7. f. 600. (i) Roz: 12. Art: 1. (k) V. 7. f.704. P. Dilationem. (l) Fol: 19. t. Dekreta. P. Wpisy.

Tym samym i życie Kmiotków naszych mocnieyszemi Ustawami zabeśpieczone zostało, byle tylko tak święte i chwalebne prawa, miały swoią exekucyą. 4. Chłopi nasi nie maiąc w niczym zabeśpieczoney sobie prawem własności; nic nikomu zapisać ani testamentem odkazać nie mogą. Prawo atoli Litewskie zabeśpiecza im wolność odpisania trzeciey części maiątku ruchomego, dwie na gruncie zostawiwszy... *(m)* Co się Sukcessyi tycze, waruią tę Poddanym naszym i Prawa słuszności i Kraiowe dawnieysze: Bo przyznaiąc Kaduki po Kmieciach bezpotomnie zeszłych Dziedzicom, wzgląd mieć każą na krewnych bliższych: a razem zalecaią, aby z takowey Sukcessyi, Kielich za pułtory grzywny srebra do Kościoła Farnego był sprawiony. *(n)* Nawet gdyby *np.* nowy Szlachcic summy na dobrach lokował, i bezpotomnie umarł; maią po sobie Sukcessorowie poboczni wyrok Rady Nieustaiącey, który im summy pomienione podnosić dozwala. *(o)* Nakoniec Poddany bez wiedzy i pozwolenia Dziedzica nobilitowany, ieźliby przeciw temu Dzie-

---

(m) Stat: Lit: Roz: 8. Art: 9. *(n)* V. 1. f. 24. A. 1347. t. de Bonis: Jtem V. 2. A. 1588. f. 1209. t. O Kadukach. *(o)* Roz: R. N. A. 1778. N. 16. d. 2. Januar.

dzic odwołał się, od Przywileiu Szlachectwa odpada. (p)

Względem robocizn, które Poddani z roli i za załogi Panom swym odbywaią, nie można pewney przepisać reguły: gdyż te i z obszerności gruntu i z zwyczaiów Prowincyi pochodzą. Czytamy w Prawie dawnieyszym, (q) iż Poddany tak Szlachecki iako i Królewski do żadney dzienney pańszczyzny przed Rokiem 1520. nieobowiązany, ieden dzień w tydzień z łanu robić był Panu powinien: Ale Prawo to nie opisuie łanu gatunku, których kilka Xięgi Skarbowe liczą. (r) Zdaie się przecięż że tam *per Laneum* rozumie się *Morg* pospolity: Bo tamże ostrzeżono, iż ieśli Chłop kilka takowych łanów posiada, z każdego dzień robić obowiązany. Jakoż powszechna prawie niesie w Dobrach Szlacheckich praktyka, iż Chłop trzy dni, Kobieta tyleż w tydzień robi, z trzech pol pułwłoczkowych albo morgowych: A gdzie, iako *np.* w Podgórzu było, takich Morgow więcey Chłop posiadał, więcey pańszczyzny odrabiał: Jle że i załoga iego w tamtym Kraiu kosztownieysza. Ze

Powinności Chłopskie.

(p) V. 2. A. 1601. f. 1502. t. O Nowey Szlachcie.
(q) R. 1520. V. 1. f. 396. (r) Vide Solskiego f. 144. R. 5. i Tytuł ostatni Czę: IV.

zaś w naydawnieyszym czasie, część Poddaństwa naszego była na czynsze puszczona, rzecz z Praw naszych bardzo iasna: Gdyż w pomienioney Ustawie, excypuią się od pańszczyzny ci, którzy są na czynszach. *(s)* W ogólności: W dobrach Królewskich pańszczyzna mnieysza, podatki i ciężary Kraiowe większe: W dobrach Szlacheckich robocizna większa, podatki mnieysze, swobody większe: Jako to: wolność wśi Szlacheckich od werbunków, od konsystencyi Zołnierskich, przechodów. &c.

Prócz pańszczyzny tygodniowey, odbywaią ledwie nie wszędzie Chłopi, *tłóki*, *gwałty*, *szarwarki*, raz lub kilka razy do roku, dwoygiem lub troygiem ludu, do źniwa, sieżby, plewidła &c. Także, Stróżę całoroczną, podroż o mil kilka, która w dobrach Królewskich Jnwentarzem ostrzega się, a w Szlacheckich za dzień potrąca się. Podroże takowe w Woiewodztwach Ruskich pod imieniem *Podhoroszczyzny* znaiomsze: gdzie do wywozu zboża, potaziów, popopiołów, do brzegów różnych rzek, za Talar bity o kilkadziesiąt mil, iechać Poddany musi. Nadto, daią po wielu mieyscach do Dworu Chłopi tak Szla-

---

(s) V. I. A. 1520. f. 396.

checcy iako i Królewscy pewną miarę ziarna, nayczęściey Owsu (co osepem zowią) kapłóny, iaia, grzyby, maliny, orzechy: gdzie niegdzie dawniey, robaczki szkarłatne *Czerwiec* zwane, na Dwór zbierać musieli. (*)

Uwolnienie Poddanego z pod władzy Pana swego troiakim, sposobem dzieie się. *Pierwszy*, gdy Dziedzic przed Aktami Woiewodztwa swego, zrzeka się prawa do Poddanego i wolnym go ogłasza. *Drugi*, gdy pismem, Listem *np.* lub inną iakową assekuracyą, zaświadcza wolność swego Poddanego. *Trzeci*, gdy

Uwolnienie od Poddaństwa.

(*) Nie tylko w Zagranicznych, ale i w Kraiowych Pismach, takie Stanu Wieyskiego w Polszcze czytamy opisy; że te i Narod nasz w czarną tyranii przyoblekaią sukienkę, i Poddanych naszych w rzędzie naypodleyszych Rzymskich lub dzisieyszych Azyatyckich Niewolników mieścić zdaią się. Chcąc dowieść Kraiowym Pisarzom, fałszywego w tey mierze zdania, dosyć iest odwołać się, do pierwszych Prawa Polskiego znaiomości. A ieśli kto te, Poddanych życie, własność i powinności gruntuiące, zaniedbane, lub w części bez exekucyi zostaiące, znayduie; niechże na bezskuteczność w tym punkcie Praw naszych, a nie na Prawodactwa niesłuszność swe miota żale. Bo cóż nad wolność i bespieczeństwo osobiste Szlacheckie w Rządzie naszym świętszego? a przecięż i te częstym gwałtom nie raz podpadaią?... Zagraniczni Politycy, nayczęściey o Rządach od sie-

Poddany do Stanu Duchownego udaie się. Atoli w tym razie potomstwo przed wniściem do Stanu takowego miane, Prawa wolności nie nabywa: Które to Zwyczaie Kraiowe, ieszcze Statut Alberta Króla, upoważnia. (t)

Poddani po Królewszczyznach.

Jnny daleko i nierównie lepszy stan Chłopów po Królewszczyznach osiadłych. Bo lubo na wzor Szlacheckich do pańszczyzny i innych powinności obowiązani; ałe przecięż te nierównie leksze odbywaią: A co naywiększa, że te, nie od arbitralney Starostów i Dzierżawcow zależą woli, ale Lustracyami

(t) V. 1. A. 1496. f. 259. t. de Cmethonum missione.

bie odległych z uprzedzeniem sądzący, zawstydzeni niedawno zostali świadectwem JP. Gilibert, w Akad: Wileń: Hist: Natur: Professora: A dla zasług w Kraiu naszym, osobnym Medalem i Bustem nie dawno przez Nayiaśnieys: STANISŁAWA AUGUSTA zaszczyconego. Ten od lat kilkunastu przemieszkuiąc w Polszcze, zastanowił się i porównał Stan Wieśniaków Polskich z Francuskich Rolnikow swobodami i ciężarami. A znalazłszy w świeżo-wyszłym z pod prasy w Lionie przez P. Prost de Royer wydanym Dykcyonarzu Jurydycz: nowe o niewolę Poddaństwa naszego, na Polskę rzucone potwarze; wywiodł Autorowi w Liście swoim: Jako nie tylko życie i maiątki, ale nawet robocizny Poddanych naszych albo na Prawie *Pisanym*, albo na *Zwyczaiowym* gruntuią się:

tak są obostrzone, że nad ich opis, nic więcey od Gromady wymagać nie godzi się. Rządzi wprawdzie słuszność wielu Dziedzicami, skrupulatnie dochowuiącemi praw Poddaństwa, czy na zwyczaiu, czy na umowie z Przodkami ich zaszłych: lecz gdy kto te gwałcić im poważa się, nie mogą Poddani Szlacheccy urzędownie o nie upomnieć się, bo nie maią pewnego przeciw Panom swoim *Forum*. Szczęśliwsi tedy Chłopi Królewscy, którzy w Sądach Referendarskich *de pari* z Possessorami Dóbr Królewskich o wszelkie krzywdy rozsądzaią się, i przez tenże Sąd, a nie mo-

---

I że gwałty i bezprawia zdarzone lub trafić się mogące, raczey z Dozorców niż Dziedziców arbitralności i woli pochodzą. Wreszcie List swóy uczony i rostropny temi słowy kończy: „ Bardzo mi łacno iest dowieść WPanu, „ że *Niewolnicy* Polscy (iak ich Dykcyonarz „ nazywa) daleko większych zażywaią swo„ bod, niżli po wielu Wsiach Francuzcy Wie„ śniacy. (Journ: Encycl: 1784. ex Januar: „ fol: 243.)„

Wszakże nadto rzecz iasna iest, że Rolnictwo nasze w ręku Poddanych złożone, dotąd kwitnąć prawdziwie nie będzie, pokąd własności czyli maiątki ich, mocnieyszemi zabeśpieczone nie będą Prawami. Pięknie i poważnie prawdę tę popiera i gruntuie wyrok W. Katarzyny II. Monarch: Ross: która w *Instrukcyi* do Prawodactwa ułożyć mianego, w te słowa ostrzega i uczy: „ Potąd „ tam Rolnictwo nie zakwitnie, pokąd Rol-

cą Dzierżawców do winnych Dworowi powinności pociągani bywaią. Szczególnieyszym ieszcze Poddanych Królewskich przywileiem iest, posiadanie Dóbr Królewskich, Prawem wiecznolennym pod imieniem Sołtysow. Ci, prócz pewney kwoty pieniężney, do żadney Dworowi Starościńskiemu nie obligowani powinności. Są i w Dobrach Szlacheckich niektórych podobne Sołtystwa, równemi co i tamte nadane Prawami, z których dawniey to było istotne, że Possessorowie ich do Woyny nie byli obligowani: lubo poźniey swobody tey, Swieckim i Duchownym Sołtysom dowodzić kazano. (*u*)

(*u*) A. 1550. V. 2. f. 595. t. A iż gdzie. „ nik maiątku swego dziedzicznym prawem „ posiadać nie będzie. „ (N. 282.) Atoli własność pretendowana, nie przeciwi się bynaymniey pańszczyźnie tygodniowey, do którey powszechnie Poddaństwo nasze obowiązane. Bo prócz tego, że świeże przykłady uczą, iż wypuszczone na czynsze Włości, pomimo naychwalebnieyszych Dziedziców zamysłów, i wspaniałych hazardów, dla niehandlowności Kraiu naszego, raczey niszczeią, niż żeby do lepszego przychodzić miały stanu; Dowodzi tegoż iaśnie część znaczna Poddanych Kraiowych, po Królewszczyznach zamieszkałych, którzy, lubo równie iak po Szlachetczyznach pańszczyznę, podług posiadanego odbywaią gruntu; Ze atoli przy tey, własności ich niewątpliwemi umocniono Przywileiami, dla tego i W Wsie tychże osiadleysze i bogatsze, i rzadszym dezercyom podległe znayduiemy.

Prócz wymienionych Kraiu naszego Mieszkańców, są ieszcze w Polszcze Cygani, Serbowie, Wołochy, którzy nie tylko w żadney z powyższych klass mieścić się nie mogą, (gdyż żadney w Kraiu nie maią possessyi, i tylko tułactwem bawią się,) ale nadto, podług wyroku Praw naszych *(w)* z Kraiu wywołani i wypędzeni bydź powinni: A nawet przechowywaiący onych, iako *complices Banniti* karani bydź maią. *Complicitas* atoli ta, Obywatelom Woiewodztwa Podlaskiego, nie przez kogożkolwiek, ale przez ukrzywdzonych dowodzona bydź ma, podług Prawa municypalnego tego Woiewodztwa. *(x)* Cygani, Serbowie, Wołochy.

TYTUŁ IV.

O Rodzicach i ich Potomstwie.

„Z Prawa Powszechnego dwoiako „ można bydź *Prawym Oycem:* Al„ bo przez Małżeństwo, *Jure Matrimonii,* „ *vel justarum Nuptiarum:* albo przez „ Przysposobienie, *Jure Adoptionis.* Do Prawa Rzymskie o Rodzicah i ich Potomstwie.

(w) V. 2. A. 1578. f. 972. t. Cygani. Jtem A. 1624. V. 3. f. 468. t. Przechowanie. Stat: Lit: R. 14. Art: 35. *(x)* A. 1607. V. 2. f. 1618. t. o Pozwach.

„godziwego Małżeństwa u Rzymian,
„dosyć było na zezwoleniu oboyga Mał-
„żonków, zakazanym przez Prawo po-
„krewieństwa stopniem nie złączonych.
„Zezwolenie troiakie uważa się: Osób
„biorących się: Starszych: i Prawa:
„*Consensus Partium, Parentum & Juris:*
„Aby zezwolenie Stron czyli Osób do
„Małżeństwa zabieraiących się było wa-
„żne, Męszczyzna lat czternaście, Nie-
„wiasta lat dwanaście mieć byli powin-
„ni. Zezwolenie Rodziców lub Star-
„szych, pod których władzą żeniący się
„zostawał, z prawa Rodziców nad Dzie-
„ćmi wypływało: bo nawet Prawnuko-
„wie teyże względem Pradziadow co i
„Synowie podlegali władzy. Nakoniec
„przez zezwolenie Prawa rozumi się,
„nie zachodząca z prawa Przyrodzone-
„go i Cywilnego, między Małżonkami
„dla Pokrewieństwa lub Powinowactwa
„przeszkoda. Zatym 1. Związki Mał-
„żeńskie między Osobami linii Pokre-
„wieństwa *prostey, dolney, i gorney* (y)
„(*in linea recta Descendentium & A-*
„*scendentium*) by też naydaley od siebie
„odległemi, iaki iest *np.* Prapradziad
„względem Prawnuczki; zawsze za nie-

(y) Obszernieysza o Stopniach i liniach pokrewieństwa nauka, pod T. X. o Sukcessyach w Części II.

„ prawne i niegodziwe, zwane powsze-
„ chnie *Conjunctio nefaria*, poczytywano.
„ 2. Też śluby, w poboczney *równey*
„ Pokrewieństwa linii, (*in linea colla-*
„ *terali æquali*) w drugim tylko stopniu:
„ A w poboczney *nierówney* linii, (*in*
„ *linea collaterali inæquali*) w stopniu
„ trzecim bronione były. 3. Spowino-
„ waceni przez Małżeństwo w linii pro-
„ stey, równo iako i spokrewnieni brać
„ się nie mogli. A co się linii pobo-
„ czney tycze, drugi tylko stopień był
„ zakazany. Nieprzystoynym także Mał-
„ żeństwem (*Nuptiæ indecoræ*) nazywa-
„ no, związki między Senatorami i Nie-
„ wolnikami, (co poźniey Justynian u-
„ chylił) między Szlachtą i podeyźrza-
„ nemi o życie nieprzystoyne osobami:
„ między porywaiącym i porwaną Pan-
„ ną: między Mężem Rozwódki, i Cór-
„ ką teyże z drugiego Małżeństwa: na-
„ koniec, między Oyczymem (*Vitricum*)
„ i Wdową Pasierba (*Privigni.*) (z) Po-
„ dobnie za szkodliwe śluby, *Noxiæ nu-*
„ *ptiæ*, poczytane były związki mię-
„ dzy Zydem i Chrześcianinem, między
„ Tutorem lub Kuratorem i Sierotą, mię-
„ dzy Starostą Prowincyi i teyże Oby-
„ watelką. (*a*) &c. „

(z) Hein: t. 10. de Nuptiis. (a) Jbidem.

Co Adopcya, albo Przysposobienie?

„ Prócz Prawa Rodzicielskiego nad „ Dziećmi z ślubów wynikaiącego, nabywali tego tytułu i ci, których Dzie- „ ci z nieprawego łoża, albo wyrokiem „ Cesarskim, albo przez poźnieysze śluby Małżeńskie prawne, albo przez zażycie Nieprawego do usług na Dworze Cesarskim, legitymowane zostały. Także Oycem stawał się ten, który cudzego Syna za swego przysposabiał, co się zwało *(Adoptio.)* Gdy zaś „ wolnego człowieka przybierano za Syna, zwało się to *Arrogatio.* Przysposobieni iednym z tych sposobów, wchodzili w prawa Potomstwa prawego, i „ równey co i rodzone Dzieci, nabytych Oyców podlegali władzy. Przyspasabiać zaś nie mogli, Małoletni, „ Niewiasty, młodszy starszego: A nay- „ mniey lat sześćdziesiąt do przysposobienia było potrzeba. „

„ Z dwoiakiego tego źrzódła płynąca „ władza Oycowska, dawała dawniey „ onymże moc życia, nawet nad własnemi Dziećmi, co z czasem upadło. Mógł „ Oyciec Syna po trzykroć zaprzedać, „ ale to tylko o bezżennych rozumi się. „ Cokolwiek Syn posiadał, prócz Woy- „ skowych i prawnych nabytków, było „ własnością Oyca. Syn nie wypuszczony, *non emancipatus,* żadnego z Oycem,

„ a z obcym bez assystencyi tegoż, nie mógł
„ mieć w Sądzie aktorstwa. Nakoniec
„ mógł Oyciec Dzieciom Opiekuna, a na-
„ wet Prowizyonalnego Dziedzica wyzna-
„ czyć, gdy tego przewidywał potrzebę.

„ Jako zaś naturalnych tak też przy-
„ branych Rodziców władza, upadała
„ *nayprzód*, przez śmierć *naturalną* tych-
„ że, lub *cywilną:* iaka była: wygna-
„ nie, niewola &c. *Powtóre*, przez przy-
„ sposobienie: *Potrzecie*, przez wyzwo-
„ lenie, *per Emancipationem.* Wyzwo-
„ lenie to po trzykroć, dla Prawa trzy-
„ krotnego zaprzedania, dziać się mo-
„ gło. Córka zaś i Wnuki raz ieden
„ tylko zaprzedani bydź mogli. Poźniey,
„ Urząd osiągniony przez Syna wyłą-
„ czał go z pod władzy Rodzicielskiey.

Co Wyzwolenie, Emancipatio, *v.* Manumissio?

„ Mógł takze Oyciec Dzieci swe wy-
„ dziedziczyć: do czego następuiące mieć
„ był powinien przyczyny. 1. Krzywda
„ znaczna Rodzicom wyrządzona. 2. Por-
„ wanie się na nich. 3. Zasadzki na
„ tychże życie. 4. Professya Czarodziey-
„ ska. 5. Oskarżenie Rodziców sądo-
„ wne i szkodliwe. 6. Przeszkodzenie
„ czynienia Testamentu. 7. Opuszcze-
„ nie Oyca w szaleństwie lub innym nie-
„ szczęściu. 8. Niewykupienie onego
„ z niewoli. 9. Odszczepieństwo Syna.

Prawa Rzymskie o Wydziedziczeniu.

„ 10. Oskarżenie Oyca na głowę, prócz „ Spraw Maiestatu. 11. Zycie nierządne i lubieżne. 12. Professya Kuglarska. 13. Zaniedbanie wykupienia z więzienia Oyca... Cokolwiek zaś tu się namieniło o powadze Rodzicielskiey nad Dziećmi podług Praw Rzymskich, służyło tylko Oycu: gdyż władza Macierzyńska tak daleko nie rozciągała się, ale ią po śmierci Oyca Opiekunowie zastępowali. „

„ Surowość ta Prawa Rzymskiego względem władzy Rodziców nad Dziećmi, umiarkowana była przeciwnemi Potomstwa Przywileiami, dla utrzymania przy tak wielkiey powadze naturalney miłości. Odpadali albowiem sami Rodzice od następstwa po Dzieciach: 1. Za oskarżenie niesłusznie sądowne na głowę Dzieci. 2. Za dybanie na ich życie. 3. Za gwałt Synowy uczyniony. 4. Za niedopuszczenie uczynienia testamentu Dzieciom. 5. Za niewykupienie ich z niewoli. 6. Za opuszczenie w szaleństwie. 7. Dla Apostazyi. 8. Dla trucizny Dzieciom zadaney. „

Władza Rodziców nad Dziećmi w Pol:

Kraiowe Prawa, ieśli gdzie duchem Ustaw Rzymskich tchnąć zdaią się, to w swych względem Rodziców i Potom-

stwa ich opisach. Same tylko śluby Małżeńskie zlewaią na Rodziców naszych tę powagę, którą im Boskie i ludzkie nadaią prawa. Nie znamy w Kraiu naszym *Przysposobienia* przez *Adopcyą* lub *Arrogacyą*. Skutki atoli iey widzieć daią się, gdy kto za życia własnych Dzieci, część maiątku swego obcemu odpisuie: lubo to, raczey początek bierze w nieograniczoney u nas Rodziców około własności swey władzy. Gdy zaś się to dzieie w niedostatku Sukcessorow, wchodzi w wszelkie Prawa Juryzdatora swego Przysposobiony: Ale ani imienia nie odmienia, ani za Przysposabiaiącego w Sądzie odpowiadać obligowany, chyba w sprawach zapisanych sobie dobr tyczących się.

Ważność Małżeńskich ślubów Prawa nasze na wyrokach Kościelnych gruntuią. Do ważności ich, Statut Lit: *(b)* woli Rodziców wymagać zdaie się: ale ani Kościoł Małżeństw bez tego zezwolenia nastąpionych nie rozwodzi, ani ie za wzgardzone i zakazane poczytuie, *(c)* ani Syn lub Córka przez ten uchybiony respekt, praw swych pozbawiaią się. Przyzwoita atoli iest, aby w obraniu te-

---

(b) Roz: 11. Art: 13. Item Roz: 5. Art: 8. *(c)* Concil: Trid: c. 1. de Reform:

go Stanu, od którego los człowieka na całe życie zawisł, nayprzywiązańszey sobie i nayżyczliwszey poradzić się Osoby. Nie zaymuie przecięż obowiązek ten Sierot pod władzą Opiekunów zostaiących, byle tylko Przyiacioł rady zasiągnęli. *(d)* Wdów zaś, nawet Przyiacioł rady nie wiążą, gdy śluby powtorzyć chcą. Atoli i te, iak się niżey namieni, maią swoie w Litwie i na Wołyniu względem Stolca Wdowieńskiego przepisy, ieśli prawa Dożywocia utracić nie chcą. *(e)* Nakoniec gwałtem porywaiący Pannę z domu Oycowskiego lub Opiekuna bez iey zezwolenia, podług rygoru Praw Koronnych infamii podpada: Gdy zaś z wolą Panny gwałt porwania zachodzi, ta Posag traci. *(f)* Litewskie Prawa *(g)* na gardło skazuią gwałtownego Raptora: A gdy Rapt z zezwoleniem Panny popełniony okaże się, ta na posagu karana bydź ma. Rzadko atoli rygor Praw tych, przez wrodzoną Rodziców ku Dzieciom miłość, zachowuie się.

Prawo

(d) V. 1. A. 1420. t. de Tutoribus f. 75. *(e)* Stat: R. 5. Art: 13. *(f)* A. 1532. V. 1. f. 275. Jtem V. 2. A. 1607. f. 1619. t. de Raptu. Jtem V. 3. f. 681. A. 1631. t. Causæ raptûs. *(g)* Roz: 11. Art: 13.

Prawa Kościelne o ważności Małżeństw z strony Pokrewieńs: i Powinowactwa.

Prawo Kanoniczne, odstępuiąc nieco od Prawa Powszechnego, trzy następuiące, do rachuby stopniów Pokrewieństwa, przepisuie reguły... *Pierwsza*, względem linii prostey dolney i górney, *Descendentium & Ascendentium:* = *Tyle iest gradusów ile pokolenia, albo ile Osob iedne uiąwszy.* = Zatym Dziad i ia iesteśmy na wzaiem w drugim stopniu, bo dwa zaszły rodzaie, *generationes:* ieden, którym ia: drugi, którym Oyciec mój spłodzony. Podobnie ia względem Pradziada, trzema stopniami dzielę się, bo między tym i mną trzy pokolenia zachodzą albo cztery osoby.

Druga reguła na linią poboczną równą: = *Poboczni tylu od siebie stopniami odlegli są, ilu od wspolnego szczepu oddaleni.* = Zatym w linii dolney (bo i ta wraz z górną w tym porządku Pokrewieństwa uważa się) Bracia z Siostrami w pierwszym, Synowie tych w drugim, Wnukowie w trzecim gradusie od wspólnego szczepu znayduią się: W linii zaś górney, pierwszy stopień Brat z Siostrą, drugi Stryi z Ciotką, trzeci Dziado-Stryiowie, albo Bracia i Siostry Dziada, zaymuią.

Trzecia reguła na linią poboczną nierówną: = *Poboczni tylu stopniami od-*

dalení od siebie, ilu dalszy od szczepu wspólnego odległy. = A przeto między Stryiem i Wnukiem z Brata, dwa stopnie zachodzą, lubo Wnuk od Dziada na dwa, a Stryi tylko na ieden gradus oddalony. I w takimto razie mówiemy, że osoba iedna od drugiey pułtora lub pułtrzecia stopniami dzieli się: co Łacinnicy, *gradum semi alterum vel semi tertium*, nazywaią.

Ustawy przeto Prawa Kościelnego co do linii prostey opisów, zgadzaią się z Cywilnemi. W linii zaś poboczney równey, czyli gdzie Niewiasta równo z Męszczyzną od wspólnego szczepu oddalona; do czwartego stopnia *inclusivè* za nieprawne śluby deklaruią. A co się tycze poboczney nierówney linii, daley nad Prawo Rzymskie, nieważność takowych ślubów rozciągaią. Podobno nie dla inney przyczyny, tylko że w tym razie, równość stanu, który iest cechą Małżeństwa, skrzywdza się nieiako, gdy ieden z Małzonków starszeństwem z Pokrewieństwa celuie, i Prawem wyobrażenia, Oyca, Dziada, Matki, &c. imię względem drugiego nosi.

Więc 1. Małżeństwa między Osobami nayodleglеyszemi w linii Pokrewieństwa *prostey dolney i górney*, bez dyspen-

sy zawarte, bezprawne są. A że prawo natury, do *pierwszego* tylko stopnia, to iest: między Oycem i Córką, Synem i Matką związki Małżeńskie określa; (którego prawa, i Głowa Kościoła S. rozwolnić nie może) więc w *drugim* i dalszych stopniach dyspensować wolna: lubo to rządko, ile co do drugiego stopnia, i to z przyczyn słusznych i ważnych, czynić zwykła.

2. W linii Pokrewieństwa *poboczney*, śluby Małżeńskie do *czwartego* stopnia nieważne, ieźli zachodząca przeszkoda, dyspensą wprzód uprzątniona nie była. A iako i w tym Pokrewieństwa rzędzie, w *pierwszym* tylko stopniu Prawo Natury związki ślubne tamuie; Zatym Kościołowi dyspensowania w poniższych stopniach, iako prawem iego własnym określonych, moc zupełna zostaie. Po dyspensy takowe, ile w *drugim* stopniu do Rzymu udać się potrzeba. W *trzecim* zaś i *czwartym* sami Biskupi Dyecezalni i Nuncyuszowie maiący na to *gratias*, dyspensować mogą.

3. Powyższe z Pokrewieństwa przeszkody, iako i te, o których się niżey z przyczyny Powinowactwa namieni, ieźli już po ślubie postrzeżone będą, a obydwa Małżonkowie żyć z sobą chcą;

wstrzymać się od łoża powinni, pokąd dyspensy u Zwierzchności przyzwoitey nie zyskaią. Jeźliby zaś oboie, lub ieden z nich żyć z sobą nie chcieli; śluby ich, czy wiadomo, czy nie wiadomo w Pokrewieństwie lub Powinowactwie zawarte, upadaią.

Co Powinowactwo Affinitas?

Powinowactwo, *Affinitas:* albo z ślubów prawnych Małżeńskich, albo Sakramentów, Chrztu lub Bierzmowania, albo nakoniec z nieprawego pochodzi związku. Zachodzące dyspensy z przyczyn dwóch pierwszych, nazywaią się *pro foro externo:* dyspensa względem trzeciey, nayczęściey *pro foro interno* otrzymuie się. Powinowactwo, podług następuiącey ogólney reguły uważa się. = *W iakim stopniu iednego z Małżonków* Pokrewieństwo *zachodzi, w tymże stopniu drugiego* Powinowactwo. = Alboliteż: = *W tym stopniu* spowinowacony *iestem z Zoną, w którym z Mężem iey* spokrewniony. = I na wzaiem: = *W tym stopniu* spowinowacony *iestem z Mężem, w którym z Zoną iego* spokrewniony... = W Powinowactwie równie iak w Pokrewieństwie dwie linie uważaią się: *Prosta górna*, w którey Rodzice Małżonków: i *Prosta dolna*, w którey Dzieci zamężne mieszczą się. W poboczney zaś linii wprost i na doł uważaney, idą

Krewni Zony z iedney, a Krewni Męża z drugiey strony, gdzie Bracia i Siostry równie iak w porządku Pokrewieństwa pierwsze trzymaią mieysce.

Lubo zaś Mąż względem Familii Zony, a ta względem Mężowskiey, w Powinowactwo zachodzą; Osoby atoli oboyga Familii ten związek nie łączy. I tak: 1. Dway Bracia, dwie Siostry poiąć mogą. 2. Wdowiec maiący Syna, Wdowa Córkę, może wziąść Wdowę lub Córkę za Zonę, a z tych pozostałą, Syn iego. 3. Oyciec może sobie poślubić Matkę Synowy: a Oyciec Zony, może się zenić z Matką Zięcia. 4. Po zeyściu Brata i Siostry zamężnych, pierwszego Zona, a tey Mąż, mogą się pobrać bez przeszkody &c. Słowem wszelkie przypadki łacno rozwiążesz, gdy pomnieć będziesz, że przez Małżeństwo, Mąż tylko z Krewnemi Zony, a ta, tylko z Mężowskiemi kolligacyą łączą się... Co się tycze dyspens w zachodzących z *Powinowactwa* prawego do Małżeństwa przeszkodach, tak w *prostych* iako i *pobocznych* liniach; też same służą prawidła, które powyżey względem przeszkod z *Pokrewieństwa* wyłożyły się. Równo bowiem i w *Pokrewieństwie* z godziwego Małżeństwa pochodzącym, w *prostey* linii w naydal-

szym stopniu, a w *poboczney* do czwartego stopnia, śluby Małżeńskie bez dyspensy zakazane.

Gdy Powinowactwo z związku nieprawego pochodzi, w *pierwszym* gradusie tylko *pro foro interno* dyspensę otrzymać można: zaś *pro foro externo*, nawet na *drugi* stopień wychodzi. Co zaś do wzaiemnych krewności związków takowych Osób; teyże samey reguły trzymać się należy, która na prawe Małżeńskie śluby przepisana.

Prócz Powinowactwa z Małżeństwa, ieszcze z dwoch Sakramentów związek ten zachodzi, to iest: z Chrztu i Bierzmowania. Przeszkadza i on do ślubów Małżeńskich, a nawet i zawarte obala, ieśli te bez przyzwoitey zachodzą dyspensy. (*b*) Powinowactwo tu uważa się nayprzód między Chrzczącym iako Oycem, i Ochrzczonym niby Synem: Równie między Oycem Chrzesnym i Ochrzczonym: A ten związek nazywaią Prawa Kościelne *Paternitatem:* Zaś względem Białychgłów *Maternitatem.* Toż Powinowactwo zasięga Rodziców tak Ochrzczoney Osoby iako i Kumów, którzy w tymże prawie

(*b*) Conc: Trid: Sess: 24. c. 2. De Refer: Matr.

nazywaią się *Współ-Oycowie*, *Współ-Matki*: *Compatres*, *Commatres*. Do Zon przecięż ani do Dzieci Powinowactwo to nie rozciąga się. A zatym Oyciec rodzony Ochrzczoney Osoby owdowiawszy, może poiąć Zonę Chrzczącego, lub do Chrztu trzymaiącego: Równie między Chrzczącym i Kumami, albo między temi nawzaiem, żadney konnexyi duchowney prawo nie naznacza... W przeszkodach takowych do Małżeństwa, sam tylko Papież dyspensuie, i to bardzo rzadko, co do związku Rodzicielskiego albo Macierzyńskiego: łacniey zaś, gdy tylko *Współ-Oycowstwo* lub *Współ-Macierzyństwo* przeszkodę czyni.

Wywiódłszy iuż źrzódła władzy Rodzicielskiey nad Dziećmi, obaczmy teraz skutki i obligacye iey podług Praw Kraiowych: a są te: 1. Syn lub Córka nie wypuszczeni z pod władzy, *non Emancipati*, albo niewyposażeni; żadney rzeczy własności, tak w dobrach ruchomych iako i nieruchomych, nie maią. A nawet z pobocza, ile w małoletności na się spadłych, darować, testamentem legować, kontraktu żadnego i obligów czynić, nie mogą. *(i)* Prawa dawnieysze nawet pieczęci od Oycowskiey

Prawa Rodziców względem Dzieci.

(i) V. 1. f. 31. t. de ludo.

osobney Synom broniły. *(k)* 2. Mogą Rodzice wyznaczyć Dzieciom swym Opiekunów, minąwszy nawet bliższych Krewnych, z mocy krwi do opieki należących. *(l)* 3. Maią prawo Rodzice z słusznych i ważnych przyczyn, Dzieci swe wydziedziczyć. W Koronnym Prawie ieden tylko takowy przypadek wytknięty: Zabóystwo Brata lub Krewnego dla spadku po nich obięcia: *(m)* Nie obchodzący się zaś przystoynie z Rodzicami, na wieżą przez Starostę skazany bydź ma. *(n)* Litewski Statut wyraźnie siedm przyczyn wydziedziczenia stanowi. 1. Porwanie się na Rodziców: za co gardłem karani być maią. 2. Skrzywdzenie ich znaczne w maiątkach. 3. Oskarżenie tychże przed Sądem gardłowo, gdy nie idzie o interess Rzeczypospolitey. 4. Odmówienie im poręki w Sądzie. 5. Złe i nieprzystoyne życie Dziatek. 6. Zaniedbanie Rodziców w starości. 7. Niewykupienie onychże z niewoli. *(o)* Prócz tych słusznych i prawnych wydziedziczenia Dzieci przez Rodziców przyczyn, nie maią oni żadnego prawa,

---

(k) V. 1. A. 1347. f. 5. t. de Filiis. *(l)* A. 1420. V. 1. f. 73. t. de Orphanis. *(m)* A. 1347. V. 1. f. 26. t. de Fratricidis. *(n)* A. 1576. V. 2. fol. 934. t. o Dzieciach. *(o)* Stat: Lit: Roz: 8. Art: 7.

marnotrawienia substancyi z krzywdą swych Potomków: Ani prawo dozwalaiące alienacyi dóbr, do *Potomnych* Rodziców ściągać się może: Oto słowa Stat: Zygm: I. R. 1511. = *Quia jure Divino & humano permissum est hominibus, disponere de rebus suis pro eorum arbitrio & voluntate; Statuimus, quod steriles homines, omnia bona sua hæreditaria possunt alienare juxta suam voluntatem.* = *(p)* Statut atoli Litewski, tę Rodziców, w odpisaniu obcym, pomimo Bliskich swych, tak nabytych iako i Oyczystych dóbr wolność, naydaley rozciąga i naysolenniey waruie. *(q)* 4. Oyciec poki zyie, iako i Matka maiąca dożywocie, nie są obowiązani Dzieciom dóbr wypuszczać, gdyby nawet Małżeńskie powtorzyli śluby. Wprawdzie prawa dawnieysze *(r)* obowiązuią Oyca część po Matce na Dzieci spadaiącą, a tę nawzaiem, część po Oycu im należącą, oddać i wypuścić; ale poźnieysze o Dożywociach ustawy, tamtę sprawiedliwą obalaią, chyba gdyby iawnie substancyą marnotrawili i przystoynego wyżywienia Dzieciom nie dostarczali. Gdy zaś Rodzice z dożywocia wypuszczaią Dzieciom substancyą, do kalku-

---

(p) V. 1. f. 376. t. Libertas. *(q)* Roz: 7. Art: 1. *(r)* A. 1420. V. 1. t. de Pueris. f. 73.

lacyi pociągani być nie mogą. 5. Nie są winni Rodzice płacić długi Syna niedorosłego, czy to w karty, czy przez obligi zaciągnione. (s) Prawa zaś późnieysze nawet za dorosłego Syna do odpowiedzi ich sądowey nie obowiązuią: (t) I dla tego, takowe długi przed działem zaciągnione, na schedę padaią, a nie na massę substancyi. (u) Jaśniey ieszcze ten opis Prawa, wytłumaczyła Rada Nieustaiąca deklaruiąc: Jż nawet doyźrzałych lat Młodzież, te tylko dobra długami swemi ciąży, które *actu* posiada. A zatym ewikcya takowych długów na dobra spodziewane nie rozciąga się... (w) Jako zaś respekt i poszanowanie istotną iest, podług wszelkich Praw, dla Rodziców od Dziatek należytością; tak tych nie mnieysza powinność, starać się o naylepsze ich, w Religii, obyczaiach i naukach stanowi przyzwoitych wychowanie. Szczególnieyszym zaś sposobem winne Dzieci Rodzicom przychylną pieczołowitość, zwłaszcza w podeszłym ich wieku, gdy albo przez upadek na substancyi,

---

(s) A. 1347. V. 1. f. 31. t. de ludo. (t) A. 1768. V. 7. f. 727. t. Odnowienie. (u) V. 1. f. 37. t. de Filio. (w) Rez: R. N. R. 1778. N. 275. d. 1. 7bris. Item R. 1784. 28. Maia N. 353. w Zbior: f. 43.

albo przez wypuszczenie onym teyże, pomocy ich potrzebni znaydą się.

Cokolwiek tu o władzy Oycowskiey względem Dzieci mowiło się, toż samo i o powadze Macierzyńskiey rozumieć należy, zwłaszcza po śmierci Mężowskiey. Nic atoli ona z substancyi Dziecinney Oycowskiey odpisać, nic legować nie może, chyba tylko z własney albo posażney: O czym obszernieysza pod tytułem o *Dożywociach* i *Sukcessyach* mowa będzie.

Uwolnienie Dzieci z pod władzy Rodziców.

A iako prawne Małżeństwo, iedynym iest u nas władzy Oycowskiey źrzódłem; tak też ślubne związki szczególnym Potomstwa z pod rządu Rodzicielskiego nazwać się mogą oswobodzeniem. Jeszcze atoli stan ten, nie nadaie im żadnego do rządu substancyi Rodzicielskiey prawa. Zatym podług Ustaw naszych, ten tylko Syn z pod władzy Rodziców wypuszczonym nazywa się, któremu Oyciec część substancyi prawem dziedzictwa wypuszcza, albo Matka z pod dożywocia ustępuie. Tak dalece: że i funkcye iakiekolwiek przez Syna sprawowane, a nawet i sam Stan Duchowny, żadney mu cywilney w rządzie spodziewanego maiątku nie przynoszą władzy: I tylko go z pod dozoru do-

mowego Rodziców wyimuią. Gdyby atoli trafiło się, żeby Rodzice bannicyi z Kraiu, albo wygnaniu podpadli; na na ów czas Dzieci, tak, iak *post demortuos*, substancyą obeymuią.

Potomstwo nieprawe.

Same tylko prawego łoża Potomstwo ma u nas Prawo do spadków, Imienia i zasług Rodzicielskich. Dzieci zaś z nieprawego łoża, chociażby i ślub z Nałożnicą nastąpił; ani tytułu i Jmienia Oycowskiego nie dziedziczą, ani do substancyi (prócz wyżywienia i edukacyi z ustaw Natury im należącey) naymnieyszego wstępu nie maią. Nawet gdyby i legitymowani byli, co się u nas dzieie przez Nobilitacyą; nie mogliby (chyba za wyraźnym Oyca zezwoleniem, lub osobnym zapisem) równego z prawemi Dziećmi do dóbr Oyczystych rościć sobie prawa. Wszakże ustawa ta, nie zagradza dziś, iak dawniey zagradzała, wstępu do substancyi Rodzicielskiey Potomstwu z Małżeństwa prawego, między Szlachcicem i Nałożnicą niegdyś, po ślubie spłodzonemu: Jako się o tym w *pierwszym Tytule* namieniło.

Rozwiązać tu nakoniec przychodzi zdarzaiące się względem prawności Potomstwa przypadki, z wczesnego lub

spoźnionego płynące urodzenia. A lubo o tych ustawy Kraiowe zamilczaią; atoli Prawa Rzymskiego wyroki, mogą za regułę służyć w podobnych okolicznościach. Czytamy tam, że nawet w siodmym Miesiącu po ślubie, a w dziesiątym od śmierci Oyca zrodzone Dziecię, w liczbie prawego Potomstwa liczyć się powinno. *(x)* Zgadza się w tey mierze z Prawem nadmienionym i Saxon: A w szczególności zaleca, aby pozostała Wdowa, naydaley w 30. dni po śmierci Męża brzemienność swoią oświadczyła. *(y)* Ze zaś tak ogólny Prawa Rzymskiego wyrok, przeciwił się czasem nadzwyczaynym natury zdarzeniom; świadczą prawni Ludzie, że i w piątym Miesiącu po ślubie, płod, byle żywy na świat wydany, za prawego Sukcessora był poczytany: I w iedynastym Miesiącu od śmierci Oycowskiey zrodzeni, prawa sukcessyi mieli przyznane. *(z)*

(x) L. 3. ff. §. penult: & ult: It: L. 12. ff. de statu hum: & Nov: 39. c. 2. *(y)* Specul: Sax: L. 1. Art: 3. & Jus Municip: Art: 96. *(z)* Loix Civiles P. 2. L. 1. t. 2. Sect: 3.

TYTUŁ V.

O Opiekach i Kuratelach.

Co Opieka i wieloraka u Rzymian?

„ MAłoletnim dla nie doyźrzałości
„ lat, Doyźrzałym lat 25. nie
„ maiącym, albo dla pomieszanego ro-
„ zumu lub marnotrawstwa iawnego,
„ sobą i maiątkiem rozrządzać nie mo-
„ gącym, Prawa Rzymskie dawały O-
„ piekunów. *(a)* Pierwszych Opieka,
„ nazywała się *Tutela*: Drugich, *Cura-*
„ *tio*: po naszemu *Kuratela*. Cel dwo-
„ istey tey Opieki, ieden był, to iest:
„ Obrona zostaiącego w opiece, baczność
„ o dobra iego, staranność o Osobie.
„ Gatunek zaś iey troiaki: *Tutela Te-*
„ *stamentaria*: albo Opieka z Testa-
„ mentowego rozrządzenia wypływaią-
„ ca. *Tutela legitima*: Opieka Prawna,
„ służąca naybliższym Krewnym, w nie-
„ dostatku Testamentowych Opiekunów,
„ równie do Krewnych z Oyca iako i
„ z Matki należąca. Nakoniec Opieka
„ dana, *Tutela dativa*: miała na ów
„ czas mieysce, gdy w niedostatku *Te-*
„ *stamentowych* i *Prawnych* albo *Natu-*
„ *ralnych* Opiekunów, Magistrat lub Ce-
„ sarze onych naznaczali. Między O-

(a) Hein: t. de Tutelis §. CCI. & sequent.

„ piekunami *Testamentowemi* i *Prawnemi* lub *Danemi*, ta istotna zachodziła różnica: Że pierwsi do żadney kaucyi albo poręki obligowani nie byli; Ci beśpieczeństwo rządzonego Sieroty maiątku, w dobrach swych okazać musieli.

„ Ustawała władza Opiekuna, *nayprzód:* doyźrzałością lat Sieroty, *pubertate Pupilli. Pubertas* zaś *simplex*, do lat czternastu w Męszczyźnie, a do lat dwunastu w Niewieście trwała. *Plena pubertas*, do lat siedmnastu w oboygu: *Plenissima*, do lat ośmnastu rozciągała się *Powtóre:* upadała Opieka, śmiercią Opiekuna lub Sieroty. *Potrzecie:* przez Przysposobienie *per Arrogationem. Poczwarte:* przez bannicyą, niewolę, albo utratę wolności, praw Familii, Miasta: Co nazywano *Capitis diminutio. Popiąte:* przez wyszły termin Opieki. *Poszóste:* oddaleniem prawnym Opiekuna podeyźrzanego. *Nakoniec:* za zrzeczeniem się przez tegoż, prawa Opieki. Koniec Opieki.

„ Naznaczeni Testamentem, lub prawnie do Opieki należący, wymówić się mogli, albo *per excusationem voluntariam*, albo *per necessariam*. Pierwsze zrzeczenie się z Opieki służyło, Wymówki od Opieki.

„ maiącym troie lub więcey Potomstwa, „ zawiaduiącym Skarbowemi dochoda- „ mi, za granicą bawiącym, Urzędni- „ kom wyższey rangi, Uczniom, Le- „ karzom, Prawnikom: I to się nazywa- „ ło: *Excusatio ob Privilegium.* Dla „ *przeszkody*, wymówieni byli od Opie- „ ki, ubodzy, chorzy, nieumieiętni, „ czyli nie uczeni i lat siedmdziesiąt „ liczący: co zwano: *ob Impedimentum.* „ W reszcie z boiaźni niebeśpieczeń- „ stwa, *ob Existimationis periculum:* „ nie należał do Opieki wiodący z Oy- „ cem Sieroty spór prawny, lub w nie- „ przyiaźni zostaiący. Jstotnie zaś i „ koniecznie od Opieki praw odpadali, „ szaleni, głuchotą lub ślepotą dotknię- „ ci, małoletni, Zołnierze, w proces- „ sie z Sierotą będący, Kapłani i Za- „ konnicy: Lubo poźnieyszych Rzeczy- „ pospolitey Rzymskiey czasów, Xięży „ Swieckim, Opieka *prawna* była przy- „ znana. „

Troiaki rodzay Opiekunów Kraiowych.

Na wzór zwyczaiów Rzymskich, Prawa nasze troiaki rodzay Opiekunów stanowią: (Opiekunów Sierot, właściwie Opiekunami: Opiekunów Wdów, *Kuratorami* lub Tutorami nązywaiąc.) Pierwsi *Testamentowi*, albo od Oyca testamentem wyznaczeni: I ci co do rządu substancyi, przed Matką, Babką, lub inne-

innemi bliższemi Krewnemi maią pierwszeństwo. *(b)* Co się zaś tycze edukacyi małoletnich Dzieci, ta zawsze Matce z Prawa natury należy, a przynaymniey podług Statutu Lit: *(c)* nad Synami do lat 7. nad Córkami do zamęścia, Matkom przyznana. Nie tylko zaś Dzieciom własnym, ale nawet Zonie, Mąż Opiekuna wyznaczyć może. *(d)* Który to przywiley na Niewiasty bynaymniey nie spada, z racyi odpowiedzi sądowey osobliwie z interessów dóbr wypływaiącey, która w prawie naszym szczególnie Męszczyznom przystoi.

W niedostatku Opiekunów Testamentowych, służy Opieka bliższym Krewnym z Oyca, a po tych, z Matki. Opiekunowie ci zowią się *Prawni*, *Legitimi:* bo ich Prawo natury czyli Pokrewieństwa, Opiekunami stanowi. Nayblizszy do Opieki Brat starszy, ieźli go Oyciec w doyźrzałości lat obumiera: Po nim idą Stryiowie, a po tych Wuiowie. *(e)* W Litwie, nawet Białymgłowom pokrewnym z Oyca, w niedostatku płci męskiey, służy opieka, o-

(b) V. 1. f. 73. A. 1420. t. de Orphanis. *(c)* Roz: 5. Art: 11. *(d)* A. 1420. folio & tit: ut suprà. *(e)* Zalaszowski t. 17. de Tutela. V. 2. f. 1212. A. 1588. t. o Posażeniu.

wszem i Krewnym z Matki teyże płci, byle tylko były zamężne, i ewikcyą przy obięciu Opieki, zapisały. *(f)*

Gdy nakoniec ani Testament o Opiece pozostałych Dzieci nie wspomina, ani *Prawnych* Sieroty nie znayduią Opiekunów; Prawa nasze wkładaią na Zwierzchność Sądową obowiązek onych naznaczania. Opiekunowie ci będą *Dati*, albo *Dativi*, *Dani*: czasem Tutorami w Prawie Koronnym zwani... *(g)* Dawniey w Koronie Urzędowi Grodzkiemu tylko, w Litwie Sądowi Ziemskiemu, przywiley naznaczania Tutorów służył: Dziś zaś prawa Koronne równie do Ziemstw, iako i Grodów ten obowiążek rozciągnęły. *(h)* A gdyby ich Urzędy pomienione wyznaczyć zaniedbały; J. K. Mość dopiero za poprzedniczym Manifestem Stron, Reskryptem ich swym nominuie; *(i)* Zawsze atoli tak Królowie, iak Urzędy, na bliskość Krwi baczyć obowiązani. Nie tylko zaś Prawa wspomnione, ale i dawnieysze ostrzegaią: Aby takowi Opiekunowie znaczną mieli possessyą przynaymniey

---

(f) Roz: 6. Art: 3. *(g)* A. 1588. V. 2. f. 1218. t. de Minorenn: *(h)* V. 8. A. 1775. t. Ubespieczenie f. 183. *(i)* Rez: R. N. A. 1777. N. 428. d. 2. Xbris.

w części tego Powiatu lub Woiewodztwa, gdzie leżą dobra Sierot: Duchownych nawet Prawa nasze od Opieki nie wyłączaią, byle tylko byli dziedziczno-Possessyonaci. Nadto Statut Litewski wymaga po Urzędzie Opiekunów wyznaczaiącym, baczności, aby byli ludzie dobrzy, pobożni, nie utratni, (*k*) nie Cudzoziemcy i nie nadto podeszli, umieiący sobą i rozumem swym władać rostropnie i opatrznie. O inszych przeszkodach do Opieki, Prawa nasze zamilczaią: A zatym, gdyby kto albo sam wymówić się, (co każdy Opiekun urzędownie uczynić wolen) (*l*) albo kogo oddalić od niey chciał, musiałby poyść za wzorem Prawa powszechnego.

Gdy pozostała Matka bierze nad Dziećmi Opiekę; albo ma Dożywocie na całey substancyi, albo na pewney teyże cząstce, albo go wcale zapisanego nie ma. W *pierwszym* przypadku, iako naturalna Opiekunka i intrat całkowitych Właścicielka, ani do kalkulacyi coroczney pociągana bydź, ani 10go grosza za dozor Opieki pretendować nie może. W *drugim*: z części tylko substancyi z pod Dożywocia wyiętey: A w *trzecim*

(*k*) Stat: Lit: Roz: 6. Art: 4. (*l*) Rez: R. N. A. 1783. d. 25. Kwiet: N. 109. w Zb: f. 46.

z całkowitych dochodów rachować się corocznie obowiązana, i do 10go grosza nabywa prawa. *(m)*

Jakimkolwiek bądź z tych trzech sposobów, biorący Opiekę, zaraz po śmierci Oyca w obecności dwoch Przyiacioł i Krewnych z linii Oycowskiey, lub w niedostatku tych, w assystencyi od Sądu wyznaczonych, spisać obowiązany Jnwentarz dóbr, długów, prowentów i wszelkich ruchomości pozostałych Sierot: podług którego w czasie z Opieki kalkulować się iest obligowany. *(n)* Co się właściwie o Naturalnych lub Testamentowych Opiekunach rozumie, gdyż przez Grody, Ziemstwa, lub za Reskryptem Królewskim biorący Opiekę, corocznie *prævio juramento* do kalkulacyi obowiązani. *(o)* Jaśniey ieszcze a raczey skrupulatniey Prawa Litewskie w tym razie Opiekunów opisały: nakazuiąc, aby nawet Swiadkowie Jnwentarza, byli Possessyonaci, z Woźnym od Sądu wyznaczeni, a kopia tegoż do Akt była podana. *(p)*

(m) Rez: R. N. A. 1777. d. 1. Aug: *(n)* A. 1565. V. 2. f. 692. t. O Opiek. *(o)* V. 8. A. 1775. f. 183. t. Ubeśpieczenie. *(p)* Stat: Lit: Roz: 6. Arr: 4.

Powinności Opiekunów w wielu artykułach obowiązki Rodzicielskie wyrównywaią: Bo nie tylko dóbr rząd naypilnieyszy, pomnożenie dochodów, spłacenie długów, zlecaią im Prawa; ale i edukacyą Sierot nayprzystoynieyszą, ile gdy Matki nie masz, zatrudniać się nakazuią... Lubo zaś Opiekunóm administracya dóbr Sierocych, aż do czasu doyźrzałości Sierot zlecona; nic atoli z nich przedać, alienować, a nawet i zastawnym Kontraktem puszczać nie mogą: Owszem gdyby nawet Brat Starszy trzymał młodszych w Opiece, nie więcey w tey mierze pozwolićby sobie mógł, nad wolne cząstki z działu nań przypadaiącey rozrządzenie: Lubo i w tym razie, dla niedzielney substancyi, skrzywdziłby młodszych Braci, maiących prawo wyboru sched przez Brata starszego układaiących się. Jeśli przecięż długów Oycowskich z intraty zaspokoić nie podobna; na ów czas za radą Przyiacioł i bliższych Krewnych, ma moc Opiekun zastawić lub uprzedać część dóbr Sierocych: A nawet gdy substancyi długi, wyrównywaią wartość oneyże, a procenta powiększyłyby teyże ciężary; może Opiekun z poradą pomienioną uczynić wyrok albo recess od niey imieniem Sierot. (q) Prócz rzeczonego przypadku,

Obowiązki Opiekuna, granice, nadgroda.

(q) A. 1588. V. 2. f. 1218. de Minoren.

w którym Prawa daią moc Opiekunom alienowania dóbr Sierocych, określaiąc daley władzę ich, broniły im szczególniey rozgraniczenia: A gdy do tego powagą Sądu przyciśnieni byli, Urząd Podkomorski ostrzegał wolność Sierotom, aby w latach doyźrzałych rozgraniczenie uczynione, gdy zechcą, inwalidować mogli, do czego im żadna czasu dawność z lat małoletności pochodząca nie szkodziła. *(r)* Poźniey atoli, za ustanowieniem dokładnieyszego dla Podkomorzych i Urzędów ich opisu, gdy iuż nie przez przyznanie, iak niegdyś, powodztwa Pozwanemu lub Aktorowi, *(s)* albo po Kondemnacie w Ziemstwie otrzymaney, (z niedopuszczenia Pozwanemu pokazania dokumentów i znaków) za wolą i na sumnienie Aktora sypano kopce, i tegoż na ostatnim z 6. Swiadkami do przysięgi przypuszczano; *(t)* (w który sposób Podkomorzy iednego dnia kilka dziedzin rozgraniczyć mógł.) Lecz gdy podług praw poźnieyszych warunków i zwyczaiów, (o których *Excepta Mazowieckie* wyraźnie namieniaią) *(u)* ściśleyszy sposób graniczenia przyięty zo-

---

(r) A. 1347. V. 1. f. 44. t. de Tutor: A. 1523. V. 1. f. 412. §. *Si* vero. *(s)* A. 1420. V. 1. f. 76. t. de Limitib: *(t)* A. 1523. V. 1. f. 411. t. Proces: *(u)* A. 1576. V. 2. f. 927. t. Mazowsza.

stał; Jako to: *nayprzód:* złożenie Przywileiów albo Listów czyli Zapisów na granice, lub na pewne mieysca graniczne i uroczyska. *Powtóre*, wywiedzienie possessyi na mieyscu różnic od węgła do węgła, pewnemi świadectwy. *Potrzecie*, wyprowadzenie inkwizycyi z Swiadków 12. i własności swey na ostatnim kopcu zaprzysiężenie; *(w)* Takowa w procedurze Podkomorskiey odmiana, nadaie moc zupełną, i zniewala Opiekunów do rozgraniczenia fortun Sierocych. Same tylko na ostatnim kopcu zaprzysiężenie, ieźliby Małoletni dukt zyskiwali, do czasu doyźrzałości lat ich zawiesić należy.

Tak uciążliwego Opiekuna obowiązku, nie chce mieć Prawo bez nadgrody, przepisuiąc corocznie dla tegoż dziesiątą część intraty. *(x)* Atoli Kuratorowie Wdów, nadgrody tey pretendować nie mogą: gdyż te wolną maią zawsze administracyą dóbr i rząd Dzieci pozostałych: W samych tylko interessach prawnych, zastępstwa ich i przytomności,

---

(w) A. 1576. V. 2. f. 948. t. O ponow: granic. Item A. 1670. V. 5. f. 75. t. Swiadkowie. Item A. 1658. V. 4. f. 538. t. Securitas P. Proprietatem. *(x)* Stat: Lit: Roz: 6. Art: 4. Item V. 8. A. 1775. f. 183. t. Ubeśpieczenie.

ile gdyby co na wieczność z swego zapisywały, potrzebuią.

Koniec Opieki. Kończy się Opieka podług Praw Koronnych w Roku 18. (y) dla Męszczyzny, w 12. dla Niewiasty. Prawa Lit: doyźrzałość tylko Niewiasty do lat 13. posuwaią. (z) W czasie tym, Sierota, nie tylko obiąć i odebrać w possessyą maiątki wszelkie po Rodzicach, lub przez spadki do siebie należące, a w rządzie Opiekunów dotąd będące, może; ale nadto do kalkulacyi ich, gdy się pokrzywdzonym znaydzie, pociągnąć ma prawo: Gdzie nawet przysięgą stwierdzić obligowany Opiekun, iako w całey swey administracyi, podług Jnwentarza i sumnienia sprawił się. Gdy zaś do tego rachunku Sierota z Opiekunem nie przychodzi; (do którego Matka dożywotnia, iako się iuż namieniło, żadną miarą nie należy:) (a) Opiekun bierze kwit Grodowy z Opieki, który go od wszelkich tak Sieroty, iako i Sukcessorow zasłonić ma pretensyi... Upada Opiekun w swym prawie, gdyby albo marnotrawił maiątki Sierot, albo o głowę Oyca tychże nie czynił, albo ią iednac

(y) A. 1768. V. 7. f. 707. t. Złączenie P. = A gdy = (z) Roz: 6. Art: 1. (a) Stat: Lit: Roz: 6. Art: 2.

za pieniądze ważył się *i t. d.* Oddalenie takich od opieki w Koronie, Urzędowi Grodzkiemu dawniey, dziś pospołu z Sądem Ziemskim służy. *(b)* W Litwie sam Urząd Ziemski sprawy tego gatunku rozpoznaie. *(c)*

Będące pod Opieką Sieroty, po mimo małoletności swey, odpowiadaią sądownie przez swych Opiekunów w następuiących przypadkach. 1. W Zapozwach o Zastawy czyli o wykupno dziedzictwa. 2. W uiszczeniu rękoymi przez Oyca lub Krewnego, po których Sukcessyą biorą, zapisaney. 3. W usprawiedliwieniu pretendowanego, i za życia Oyca lub Krewnego, zadysputowanego dziedzictwa. *(d)* Prawa zaś Lit: dodaią: 4. O długi przez Rodziców zaciągnione. 5. O naiazdy dóbr przez tychże popełnione. 6. O zbiegłych Poddanych. *(e)* Sieroty do Sądu pozwane.

Lubo Prawa nasze w wielu mieyscach między Opiekunem i Kuratorem nie czynią różnicy, co do istotnych powin- O Kuratorach i Kuratelach.

(*b*) A. 1588. t. o Mężoboyc: V. 2. f. 1214. Item V. 8. A. 1775. f. 183. t. Ubeśpieczenie. (*c*) Roz: 5. Art: 11. i Roz: 6. Art: 3. (*d*) V. 1. A. 1347. f. 44. t. de Tutoribus. Item A.: 1565. V. 2. f. 692. t. O Opiek: (*e*) Roz 6. Art: 8.

ności; atoli podług zwyczaiu wziętego, *Kuratorya* albo *Kuratela*, rozumie się tylko Opieka nad Szalonemi, Marnotrawcami &c. i rządzący takowemi, właściwie *Kuratorami* zowią się... Nadanie Kuratoryi do Praw Maiestatu należy: Kancellarye atoli Koronna i Litewska baczyć maią, aby nie wprzód Listy na Kuratorye pieczętowane były, pokądby od Deputowanych *ex Senatu vel Ordine Equestri* owego Woiewodztwa, w którym *Mente captus*, albo Marnotrawca *cum bonis subsistit*, nie było świadectwa, że nieochybnie kuratoryi potrzebuie. Jako zaś naznaczenie kuratoryi tylko *ad instantiam* Krewnych naysłuszniey nastąpić może, tak ciż w rzędzie Kuratorów pierwszość z prawa maią zabespieczoną. (*f*)

W tym mieyscu zastanowić się przychodzi na *Prawem Maiestatu*, nadaiącym moc Królom naszym wyznaczania Kurateli: która nie tylko rząd wolny sobą i substancyą tamuie, ale nawet funkcyi i urzędow przez takowe osoby posiadanych zasięga. W rzeczy samey, podług Praw Kraiowych, nikt od urzędu i godności swey odpaść nie może, tylko ten, kto albo do niego niezda-

(*f*) A. 1638. f. 952. V. 3. t. O Kuratorach.

tnym sądownie uznany będzie, albo tak winnym okaże się, że tracąc cześć i sławę, razem i od posiadanego honoru odsądzon zostanie. Wszakże ieżeli weyźrzemy w warunki, podług których urzędy wszelkie i dygnitarstwa dawane bydź powinny; wyczytamy tam nie na iednym mieyscu, iż te nie tylko ludziom letnim, rostropnym, ale i na rozumie zupełnie zdrowym, (*ætate*, *prudentiâ* & *intellectu benè vigentibus*) dostawać się maią. (*g*) Więc iak tylko kto na tym z dopuszczenia Boskiego uszkodzonym pokaże się; tym samym i moc sprawowania urzędu swego utraca... Przecięż nie masz na to żadney w Prawie naszym ustawy, aby takowe dostoieństwa, za wakuiące podawano: Zwyczay tylko, osobliwie co do Urzędników Sądowych niesie, że im Subdelegatów wyznaczaią Stany. Naygruntownieyszą tedy w tey mierze odpowiedzią bydź zdaie się: Ze gdy Konst: R. 1638. iedyna w prawie naszym o Kuratelach traktuiąca, ani co do Stanu, ani co do Osób, w niczym prerogatywy tey Królów naszych nie ograniczyła; wychodzące zatym prawnie Kuratele, czy na prywatne, czy na Osoby znakomitszą zaszczy-

(*g*) V. 1. A. 1496. f. 248. t. Dignitates, & A. 1562. f. 616. §. Dożywocie.

cone dostoynością, ani prawu, ani przywileiom dostoieństwa i urzędy dożywotnie nadaiącym, nie uwłaczaią.

Co się tycze powinności Kuratorów względem administracyi dóbr, też same dla nich, co i dla Opiekunów służą przepisy; Obowiązki ich kończą się, albo przez ozdrowienie, albo przez śmierć Osoby w kurateli będącey. W pierwszym razie wychodzącemu z kurateli, w drugim Sukcessorom, kalkulować się obowiązani. A iako Opiekunowie Małoletnich, tak Kuratorowie Doyźrzałych, za dozor i fatygę swoią do dziesiątego grosza z czystey intraty należą.

CZĘŚĆ II.
O RZECZACH.

ROZDZIAŁ I.
O PRAWIE NA RZECZY.

TYTUŁ I.
Podział Rzeczy i Prawa nabycia ich.

„ Rzecz, w prawym rozumieniu, znaczy to wszystko, co z natury „ swey w maiątkach ludzkich mieścić „ się, albo z istoty swey ku użytkowi „ Człowieka służyć może. Jedne z tych „ są Prawa Boskiego, *Divini Juris*: „ Drugie Prawa ludzkiego, *Humani Juris*... *Rzeczy Prawa Boskiego*, troiakie „ są: *Res Sacræ*: rzeczy ku czci Boskiey

Co iest rzecz? Podział iey podług Pr: Rzymsk:

,, poświęcone: Takie są Kościoły, oł-
,, tarze, naczynia ofiarne &c. a te, na-
,, wet w pogaństwie, bez ostatniey znie-
,, wagi, na potrzeby ludzkie użyte bydź
,, nie mogły. Z czasem w Chrześciań-
,, stwie pozwalono zbytkuiących *np.* Ko-
,, ścielnych sreber, użyć na wykupno
,, Więżnów, pożywienie ubogich, na za-
,, siłek toczącey się woyny *i t. d.* zastawia-
,, iąc ie do czasu, lub przedaiąc z wiedzą
,, i zezwoleniem Kościelney Zwierzchno-
,, ści... *Res Religiosæ*, Rzęczy poszanowa-
,, nia godne: W tych rzędzie, groby, pier-
,, wsze miały mieysce: I lubo te każdy
,, w domach swoich sobie wystawiał,
,, przecięż testamentowym legacyom nie
,, podpadały... *Res Sanctæ*: Jedne były
,, czci Bogów pomnieyszych domowych
,, poświęcone, drugie, Prawem upowa-
,, żnione, iako to: Mury, Bramy Miey-
,, skie, Wały *i t. d.* Tenże i samym
,, Prawom służył tytuł, z kąd się zwa-
,, ły: *Sanctæ Leges*... *Res Ecclesiasticæ*,
,, Rzeczy Kościelne, pośrzedniczo do
,, czci Boskiey należące, były domy,
,, grunta, wsie Kościelne: które mo-
,, gły bydź i bywały zamienione lub prze-
,, dane, ku lepszemu Kościoła dobru,
,, za Zwierzchności dozwoleniem.

,, *Prawa ludzkiego rzeczy*, iedne są *Po-*
,, *spolite*, czyli wspólne: *Publicæ*, *Com-*

„ *munes*: Już to z Ustaw przyrodzo-
„ nych, wszystkim ludziom służące, ia-
„ kie są, powietrze, Morze: Już to ie-
„ dnemu w szczególności Narodowi wła-
„ sne: *np.* Rzeki, Porty: Już tylko pe-
„ wnemu Miastu lub Zgromadzeniu na-
„ leżące, iakie są: Teatra, Rynki,
„ Szkoły, Ratusze... Drugie *Szczególne*,
„ czyli *Res privatæ*, do własności O-
„ sób poiedynczo wziętych ściągaiące się.
„ Te będą iedne zmysłowe, *corporales*
„ albo *physicæ*, iako to: grunt, suknia,
„ dom: albo *incorporales*; niewidzialne:
„ taka iest obligacya, czyli powinność
„ dania lub uczynienia czego, niewo-
„ la, użytek, dziedzictwo: *Obligatio*,
„ *Servitus*, *Usus fructus*, *Hæreditas*...
„ Jeszcze rzeczy zmysłowe uważać mo-
„ żna, iako ruchawe przez się, *mobiles*
„ *per se*: i nie ruchome, *immobiles*:
„ Których iako i powyższych obszerniey-
„ sze opisy, małoby się zdały tym, któ-
„ rzy z znaiomością Fizyki początko-
„ wey, wspomnionych rzeczy podziały
„ wyczerpać musieli. (*a*)

Prawo na rzeczy i do rzeczy: *Jus in re: Jus ad rem.*

„ Jakokolwiek uważona rzecz, dwo-
„ iakie nadaie Człowiekowi prawo: *Jus*
„ *in re*, Prawo na rzeczy: i *Jus ad*
„ *rem*, Prawo do rzeczy. Podług pier-

(*a*) Hein: lib: II. t. I.

„wszego, ma Człowiek prawo do
„rzeczy iakowey bez względu na tę
„lub owę Osobę, taki iest *np.* dług
„na dobrach zapisany. *Jus* zaś *ad rem*,
„daie Człowiekowi nad drugim pra-
„wo, dania lub uczynienia czego:
„A takie ma Dziedzic do pracy Pod-
„danego, Pan do posługi Służącego
„*i t. d.*.. *Prawa na rzeczy* pięć gatunków
„liczy się: *Dominium* Panowanie, *Hære-*
„*ditas* Dziedzictwo, *Servitus* Niewola,
„*Pignus* Zastaw, *Possessio* Posiadanie.
„O pierwszych dwóch podziałach w tym
„pierwszym Rozdziale, o drugich, w
„następuiącym powie się.

„Panowanie *Dominium*, iest władza
„nad rzeczą fizyczną, zupełnego nią
„rozrządzenia i dochodzenia: chyba że
„Prawo albo ugoda, lub wola Testa-
„mentu, będzie na przeskodzie. Prawo
„*Panowania*, albo iest zupełne *plenum*
„vel *absolutum*, kiedy z własnością rze-
„czy i użytek mi służy; albo niezu-
„pełne *minus plenum*, gdy kto albo
„samą własność, albo tylko sam zysk
„posiada. W pierwszym razie nazwie
„się *Dominium directum*, iakie ma da-
„iący Lenność, *Emphiteusim:* w dru-
„gim, *Dominium utile*, iakie maią Len-
„nicy i Emfiteuci. *Panowanie* nad rze-
„czą, albo z Prawa Natury lub Naro-
dów,

„ dów, albo z Ustaw Cywilnych wypły-
„ wa. Z Prawa Natury, nabywaią się
„ rzeczy *Ocupatione rei*, Opanowaniem;
„ *Accesione*, Przybyciem: *Traditione*, Po-
„ daniem... Opanowanie *Occupatio*, iest
„ rzeczy do nikogo nienależącey wolne
„ obięcie: takie są Kraie nieznaiome
„ puste, Zwierzęta leśne, rzeczy na
„ brzegi morskie wyrzucone, Ryby w
„ rzekach i ieziorach znalezione, *i. t d.*
„ Osiągnienie takowe rzeczy w troiaki
„ sposób bydź może: Polowaniem *Ve-*
„ *natione*, (gdzie się Rybołostwo *Pi-*
„ *scatio*, i Ptaśnictwo *Aucupium*, mie-
„ sci) *Occupatione bellica*, Zawoiowa-
„ niem: i *Inventione*, Znalezieniem.
„ Wszystkie te nabycia własności spo-
„ soby, na osobne dzielemy tytuły: a-
„ by i rzeczy iaśniey wyłuszczyły się,
„ i Czytelnik przewłoką iedney mate-
„ ryi nie znudził się... Praw Kraiowych
„ pod tym tytułem nie wykładamy, bo
„ gdy ten o *Rzeczach* w generalności i
„ ich podziale traktuie, nic podobnego
„ w Prawodawstwie naszym nie czyta-
„ my. Do tego, podział *Rzeczy*, więcey
„ z natury ich, niż z praw ludzkich
„ płynie, którego i Prawa nasze uży-
„ waią. Ostrzega się nadto, iż podzia-
„ łu pomienionego *Rzeczy*, tyle tu tyl-
„ ko trzymać się będziemy, ile stoso-
„ wnym znaydzie się do rządu i Praw

„ Polskich, zwłaszcza, że go trudno z
„ naszym Prawodawstwem i zwyczaia-
„ mi wszędzie pogodzić. Tak *np.* nie
„ masz u nas istotney między *Dominium*
„ i *Hæreditatem*, co do possessyi Szla-
„ checkich, różnicy, chyba ieśli to Pra-
„ wo względem władzy całey Rzeczy-
„ pospolitey uważać będziemy. *Posses-*
„ *sio* także i *Hæreditas*, różne w Kraiu
„ naszym do rzeczy nadaie Prawa. Na-
„ koniec *Tradycya*, lubo czasem tylko
„ same zabeśpiecza intraty, bez zlewku
„ prawa dziedzicznego, czyli sam tyl-
„ ko rzeczy użytek, bez iey własności
„ przynosi; przecięż i do obięcia w pos-
„ sessyą Dziedzictwa, koniecznie potrze-
„ bną iest. „

TYTUŁ II.

O Lasach i Polowaniu.

Prawa Kraiowe o Lasach.

I. LAsy Kraiowe na dwie dzielą się klassy, podług natury dóbr, w których się znayduią. *Królewskie:* których Starostowie i Dzierżawcy, nie więcey, iak na opał i budowę potrzebną, użyć mogą: Wyrobienie zaś ich na towar, licznemi Prawami zabronione. *(a)*

(a) V. Jnwent: Zeglick: t. Lasy.

Zatym, gdy kto z lasów cudzey lub swey Królewszczyzny korzystać chce, reskrypt od J. K. Mci, lub od Stanów pozwolenie na wrąb, budowę mostów, lub robienie potażów otrzymać powinien. *Dziedziczne* lasy, wielokrotnemi Konstytucyami, od uszkodzenia sąsiedzkiego zasłonione. Naypoźnieysza R. 1676. *(b)* ledwie nie wszystkim Woiewodztwom Koronnym służąca, zdaie się bydź naydokładnieysza, nadaiąca moc zabrania Naiezdcy siekiery, wozu i sprzężaiu. Statut Lit: gwałt takowy między Szlachtą zaszły, 12. Rublami, a przez Chłopa Szlachcicowi wyrządzony, Rublami sześciu ukarany mieć chce, i za każde drzewo podług ceny tamże wytknięty nadgrodę Właścicielowi przepisuie: Gdy zaś kto złodzieyskim sposobem do cudzego lasu wkrada się, okup gardła podług stanu zapłacić powinien. *(c)* Co się pożogi albo podpalenia lasów tycze, Prawo Koronne *(d)* obowiązuie Szkodnika do nadgrody szkody całkowitey: a ten ktoby się uiścić nie mógł, gardło swe 10. grzywnami opłaca. Tenże Prawa rygor i Statut Litewski *(e)* na złośliwych podpalaczów rozciąga, iako i na tych,

---

(b) V. 5. f. 395. t. O Borach. *(c)* Stat: Lit: Roz: 10. 15. *(d)* R. 1420. V. 1. f. 80; t. de Arvipirio. *(e)* Roz: 10. Art: 17.

którzyby się odprzysiądz nie chcieli, iż trefunkowo ogień zapuścili. W szczególności Statut pomieniony, o wspólnych lasach, o których Prawa Koronne zamilczaią, uczy: Aby tych Sąsiad z krzywdą drugich Współwłaścicielów nie używał: przez co rozumieć się maią szczególniey owe zyski z lasu ciągnione, które nie z natury i potrzeby gruntowey, ale z przemysłu wypływaią. Nadto, ostrzega się tamże wolne rozgraniczenie, gdy tego ieden z Sąsiadów pragnąć będzie. *(f)* Przydać tu należy, iż Rada Nieustaiąca w Uniwersale swym Roku 1778. *(g)* nie tylko baczność Dziedzicom, i dóbr Królewskich Possessorom, na zapobieżenie szkodliwych pożarów leśnych zaleciła; uszkodzonym w tey własności, pilną i prędką przez Urzędy Starościńskie czynić nakazała sprawiedliwość; Ale nadto zastanowiwszy się nad tym Kraiu naszego przyszłym niedostatkiem, który z nieoszczędnego i niegospodarnego lasów używania w krótce naybogatsze w lasy Woiewodztwa uczuć mogą; Zaleca, aby Possessorowie wszelkich dóbr, przykładem rządnieyszych Kraiów, tyle tylko z lasów zysków ciągnęli, ile go mieć mogą bez ruiny onychże.

(f) Roz: 9. Art: 19. *(g)* N. 167. d. 7. Maia w Zbiorze f. 116.

II. „ Przez Polowanie rozumi się u- „ ięcie wszelkim sposobem Zwierza dzi- „ kiego, i nieoswoionego, chyba żeby „ ten zbiegłszy w lasy zdziczał. Taż i „ do Ptastwa służy reguła. Powtóre: „ Polować wolno tam, gdzie i kiedy „ prawa nie bronią: Przeto i lasy, za „ zwierzyńce poczytuią się, gdy tak chce „ mieć Pan lasu. Potrzecie: Gdziekol- „ wiek polowanie wolne iest, zwierz „ dziki poymany przez pierwszego, o- „ negoż iest własnością: Wypuszczony „ lub postrzelony gdy uchodzi, pierwszą „ wolność odzyskuie: A zatym nową „ zdobyczą prawną bydź może. Toż ro- „ zumiey o Ptastwie lub roiu Pszczół, „ iak tylko z granicy twey uleciec im „ dozwolisz. „ Prawa Rzymsk: o Polowan:

Dawnieysze prawa Koronne, namieniaiąc o polowaniu, nawet do szczególności sięgaią, przepisuiąc *np.* kary, na wykopuiących liszki młode na cudzym gruncie. *(h)* Podobnyż rygor rozciągaią na tego, ktoryby albo przy cudzych psach sekretnie zwierza przeymował, albo psy łapać kradziecko ważył się. *(i)* Tamże wyraźnie polować od S. Woyciecha, aż do zebrania zboż zakazano. *(k)* Dopie- Prawa Kraiowe

---

(h) V. 2. f. 608. P. = Liszek = *(i)* V. 1. f. 81. A. 1420. t. de Cane. *(k)* Ibidem t. de Venat: f. 80.

ro za Panowania ninieyszego i Prawo ogólne doskonalsze stanęło, gdyż do wszelkiego polowania rozciągnione: i wina surowsza uchwalona, bo do 1000. grzyw: z utratą psów, strzelby, i narzędzia do polowania zażytych podniesiona, ktoby na cudzym gruncie bez pozwolenia Dziedzica śmiał polować. Ci zaś którzy go od Dziedziców otrzymuią, po S. Bartłomieiu w tydzień dopiero zaczynać, a 1. Marca kończyć łowy powinni. *(l)* Wszakże ustawa ta nie zaymuie polowania na Ptastwo, Kuropatwy i Bekasy wyiąwszy. Nakoniec toż prawo szczególniey zaleca, aby dla wygody Królow, nikt na trzy mile od Warszawy bez pozwolenia Dziedzica polować nie ważył się, pod odpowiedzią w Sądach Grodzkich Warszawskich Potocznych. *(m)*

Prawa Litewskie dokładnieysze bydź zdaią się od Koronnych względem prerogatyw Dziedziców w Polowaniu: kiedy nie tylko za gwałtowne w cudzych lasach łowy winy naznaczaią, ale i cenę na każdego zwierza przepisuią. *(n)* Czas zaś niewolnego polowania od Soboty wielkiey do zebrania zboż z pól okre-

---

(l) A. 1775. V. 8. f. 184. t. Zabronienie. *(m)* Ibidem. *(n)* Roz: 10. Art: 1. i Następne.

śliły. *(o)* Nic tu z osobna o Prawach tych nie wzmiankuie się, gdyż dla redukcyi Kop i Rubli, insza dziś taxa Zwierza, insze win sądowych przepisy. *(p)* Tę tylko szczególnieyszą ustawę w Statucie Lit: o Polowaniu znayduiemy: Że na Wilki i Lisy, nawet na cudzym gruncie polować wolno, byle bez tratowania zboża. *(q)* Czytamy także w Prawach rzeczonych *(r)* kary na psuiących złośliwie przynęty ptasie, i na wyławiaiących ptastwo leśne, za który gwałt trzy Ruble grosze, Szkodnik Uszkodzonemu płacić obowiązany, a Ptastwo lub sieci podług taxy Statutu. Prawa Koronne zamilczały o karach na podobne przestępstwa: Obydwa zaś dowodzą, iż tymże co i Angielskie, Niemieckie i Saskie Prawa tchną duchem. Z tych domniemać się można, iako dawnieyszych wieków Szlachta Possessyonaci, istotną swoią w wolnym polowaniu prerogatywę zakładali: Niebaczni na te szkody, które i oni sami i Rolnicy ich od drapieżnego ponoszą zwierza: a którego wolny połów, prócz za-

---

(o) Roz: 10. Art: 18. (p) Podług powszechnie przyiętey Redukcyi, dawny Rubel grosz Lit: waży 100. groszy, albo 3. Złł: gr: 10. Kopa Trybun: 2. Złł: gr: 15. Ziemska Złł: 1. (q) Roz: 10. Art: 1. (r) Roz: 10. Art: 11. 12.

bespieczenia dobytku i zbiorów, snadnego Ludowi dostarczyć może pożywienia.

TYTUŁ III.

O Morzu, Rzekach, Jeziorach, Zegludze i Rybołostwie.

Prawa Rzymskie o Morzu, Rzekach &c.

„ Podług ustaw sprawiedliwości, i „ naydawnieyszych Narodów zwy„ czaiow; Morza, Jeziora, i Rzeki by„ ły wspólną Mieszkańców Ziemie wła„ snością. Nie znano osobliwie, przepi„ su pewnego granic Morskich, iakie „ dziś w Traktatach Europeyskich czy„ tamy. Rzeki zaś i Jeziora publiczne, „ nawet co do połowu Ryb, nikomu z „ kraiowych Mieszkańców nie były „ zbronne. Po czasie, gdy Narody i „ z tego źrzódła, zysków publicznych „ szukać zaczęły; poszło za naturalnym „ niby prawem, że pewne tak na Mo„ rzu, iak na Rzekach i Jeziorach opi„ sano granicę... Co się wolney Zeglu„ gi tycze, okryślenie iey na Morzu ia„ kieżkolwiek, przeciwi się interessom „ Narodow, i każdego w szczególności „ Kraiu. Będzie wieczną Domu Bur„ bońskiego chwałą, podniesiona osta-

„ tnia o wolność żeglugi morskiey dla „ Mieszkańców Europeyskich Woyna, i „ szczęśliwie dla handlu Roku 1783. za- „ kończona.... Względem wolności na „ Rzekach i Jeziorach kraiowych, tru- „ dnoby znaleść Naród taki, aby ią o- „ kreślał: Bo nie ma Narodu tak mało „ swóy znaiącego interes, któryby swych „ ztąd znacznych nie upatrywał korzy- „ ści. Prawa wprawdzie Portowe, ście- „ śniaią nieiako tę wolność: ale gdy „ te; milliony kosztuią, nieuchronnym „ są na żegluiących podatkiem.

„ Trzy te Wód gatunki, naturalne „ między Narodami, Prowincyami, i „ ich własnościami czynią granice. A „ z tey miary będąc rzeczą publiczną, „ święte są, i wspólne prawo użytko- „ wania, dla graniczących Sąsiadów na- „ daią. Atoli w liczbie Rzek i Je- „ ziór publicznych, nie mogą się li- „ czyć Rzeki, Jeziora, i Stawy osób „ prywatnych: Należą one Prawem „ dziedzictwa do Właścicielów mieysca: „ A zatym iako tamte, odwracane z ra- „ cyi granic bydź nie mogą; tak te, „ wolnemu podpadaią Dziedziców roz- „ rządzeniu. Jako w pierwszych, wol- „ ny połów dla każdego, luboby iako- „ we Zgromadzenie polityczne, nay- „ większe na śluzy i tamy, ku uięciu

„wody, czyniło nakłady; tak przeciwnym prawem, w prywatnych Rzekach i Jeziorach nikt sobie wolnego połowu, lub iakiegokolwiek użytku szukać nie może: Bo czynione na uięcie wody, szlamowanie Stawu przez prywatną Osobę nakłady, równo mu zabeśpieczaią płynące z tąd dochody, iako łożony *np.* koszt na uprawę roli.„

Prawa Kraiowe o Rzekach; Jeziorach: &c.

Przepisy Praw Koronnych i Litewskich, mówiąc o Rzekach i Jeziorach, te istotnieysze uchwaliły reguły: 1. Wszelkie Rzeki spławne, iakie są podług dawnieyszych ustaw: Wisła, Bug, Narew, Warta, Wieprz, Tyszmienica, Drweńca, Nida, Prośnia, Notecz: *(a)* w Litwie zaś: Niemen, Rusznia, Mosza, Niemenek: *(b)* A podług poźnieyszych praw, Rzeki Wskrza, Obra, Ruz, *Koronne:* Pina i Muchawiec *Litewskie (c)* od wszelkich przeszkod, iako to Młynów na palach, Jazow *i t. d.* wolne bydź powinny. Dawniey koryta i brzegi Rzek publicznych *ad jus Regium* należały: dziś, w dobrach Królewskich do Starościńskiego prawa

(*a*) V. 1. A. 1447. f. 151. t. de Libertate in Fluviis. Item Stat: Lit: Roz: 1. Art: 29. (*b*) A. 1607. t. O tamach A. 2. f. 1633. (*c*) Inwentarz poźnieyszy t. Rzeki.

przyłączone. Też Rzeki płynące w dobrach dziedzicznych, co się własności brzegów i połowu tycze, do Dziedziców mieysca należą: Spław zaś dla wszystkich wolny zabeśpieczony. *(d)* 2. Rzeka czy publiczna, czy dziedziczna, gdy dwie Dziedziny graniczy, odwracana, ani tamami ku uszkodzeniu Sąsiada wspierana bydź nie może. *(e)* A gdy przypadkiem bieg swóy odmienia, stare koryto będzie owych Dziedzictw granicą: nowe zaś iey łożysko, zwłaszcza co się Rzek spławnych tycze, do wspólnego użytku należy. 3. Obrocona Rzeka przez Sąsiada z krzywdą drugiego, do pierwszego biegu powrócona, i szkody ztąd wynikłe przez zwracaiącego nadgrodzone bydź maią. *(f)* 4. Czyszczenie Rzek publicznych wielokrotne Prawa nasze nakazuią: *(g)* Poźniey, *(h)* nawet summa w Skarbach Oboyga Narodów była tym końcem przepisana: ale dla redukcyi expens publicznych, w ostatniey tabelli Koronnych wydatków przemilczana. Litewski tylko Skarb, 60,000. Złł: corocznie na to gospodarstwo szafuie. A że szczegól-

---

(d) V. 1. A. 1507. f. 362. t. de Usu Fluvior: *(e)* V. 1. A. 1347. f. 3. t. de Fluvi: i Stat: Lit: Roz: 9.. Art: 20. *(f)* Ibidem. *(g)* Vide Jnwent: Zeglick: t. Rzeki. *(h)* A. 1768. V. 7. f. 646. t. Naprawa.

nieyszym Kommissyi Skarbowych obowiązkiem iest, aby na ochędostwo słpawów publicznych baczyły; nie chciały pewnie Stany Rzeczypospolitey aby za uchyleniem pewney intraty w Koronie, na tę wspólną i nieuchronną całego Kraiu potrzebę, część przypadkowych lub extraordynaryinych dochodów, nie mogła bydź poświęcona. *(i)* 5. Względem połowu Ryb na Rzekach granicznych, obydwa Prawa Kraiowe zgadzaią się, że tylko do śrzodka koryta Dziedzic brzegu połów ma wolny. *(k)* W Stawie zaś cudzym, Jeziorze, Sadzawce łowiący, lub iakimkolwiek sposobem groble, upusty, spławy pokrzywdzaiący; iako gwałciciel prawa dziedzictwa, podług taxy karany bydź ma: a za sam gwałt dawniey 12. Rubli płacić był powinien. *(l)*... Należałoby tu namienić o odsepach, wyspach, oderwiskach, które Rzeki zwłaszcza większe, formuią: Ale o tych Prawa nasze zamilczaią. Podług Rzymskich, niżey o nich będzie mowa pod Tytułem szóstym. Tu tylko przypomnieć zostaie, iż z mocy Rezolucyi i Uniwersału Prześ: Rady

---

(i) Vide Jnwent: Nowy t. Kommis: Skar: *(k)* Stat: Lit: Roz: 9. Art: 20. *(l)* V. 1. A. 1347. f. 53. t. de Furto. I w Stat: Lit: Art: 20. Roz: 9.

Nieustaiącey, nikt z Obywatelów Pogranicznych, Mostów lub Przewozów Cudzoziemcom arendować nie ma, ku zapobieżeniu zakłóceniom spokoyności sąsiedzkiey. *(m)* Taż Magistratura deklarowała: Iż każdy Dziedzic, na Rzekach spławnych obiema brzegami do gruntów swoich przypieraiących, wolen iest stanowić przewozy, bez osobnych Przywileiów i Konstytucyi. *(n)*

Względem Zeglugi Morskiey, nie czytamy nic w Prawach naszych, prócz, że rozbitych na Morzu maiątki, Właścicielom wrócone bydź powinny, a ci koszt na ratunek łożony powrócić obligowani. *(o)* Ustawa ta, tym większy dla Narodu naszego czyni zaszczyt, że nie maiąc na morzu własnego handlu, temu łupiestwu zapobiegł, któremu dotąd Kraie handlownieysze nadmorskie nie wszystkie zaradziły.

(m) Rez: R. A. 1777. N. 215. d. 17. Junii: A w Uniwersale N. 224. d. 20. Junii. *(n)* Rez: R. N. A. 1783. d. 3. Januar: N. 33. w Zb: f. 62. *(o)* V. 8. A. 1775. f. 185. t. Xięstwa, A Stat: Lit: Roz: 9. Art: 31.

TYTUŁ IV.

O Woysku: Zołnierzu: i Nabytkach Woiennych.

Przechody i Stanowiska Zołnierskie.

STan Woyska Naszego, Prawo Polityczne: Powinności Zołnierza, Artykuły Woyskowe opisuią. Zatym w Prawie Cywilnym, tyle tylko w tey materyi mówić zostaie, ile osoba Zołnierza, czyto w służbie tylko uważonego, czy Obywatelstwa prerogatywami zaszczyconego, Współziomków tyczeć się może. A w tym względzie, trzy Artykuły prawem obiaśnić przychodzi. *Pierwszy:* Jak się Zołnierz na stanowiskach i w marszu z Obywatelami zachować powinien? *Drugi:* Jakie są Prawa o Werbunkach i Dezerterach? *Trzeci:* Gdzie, i iaką drogą na Zołnierzu wykraczaiącym sprawiedliwości dochodzić należy?

I. Prawa dawnieysze liczne i dokładne, trzy gatunki dóbr od wszelkich Stacyi Zołnierskich wyłączaią: Królewsko-Ekonomiczne, Szlacheckie, i Duchowne: *(a)* A na tych, którzyby w dobrach pomienionych stawać ważyli się,

---

(a) V. Jnwent: Zeglick: t. Woysko i Zołnierz.

nawet karę śmierci i infamii przepisuią. *(b)* Konst: Roku 1776. zamilczała, o tey Duchownych prerogatywie, same tylko Ziemskie i Stołowe dobra od tego excypuiąc ciężaru. *(c)* Zatym tylko dziedziczne Duchownych dobra, pod tym Przywileiem umieszczaią się. Wszakże i samey Szlachty Swieckiey dóbr pogranicznych, Prawo rzeczone od lokacyi nie excypuie... Jak zaś Zołnierz na Kwaterach, czy to przechodząc, czy dłużey konsystuiąc zachować się, i z czego się utrzymywać powinien; przepisało nayprzód dokładnie Prawo Roku 1717. w te słowa: ,, Deklaruiemy i po- ,, stanawiamy: Aby Woysko Koronne tak ,, Polskiego, iak Cudzoziemskiego za- ,, ciągu, odtąd na wzór i przykład in- ,, nych Państw porządnych i Rzeczypo- ,, spolitych wolnych, z grosza żyło: ,, Wszystkie *victualia* i *necessaria*, dla ,, siebie, ludzi i koni swoich, lub w ,, ciągnieniach albo w marszach, lub na ,, stanowiskach albo kwaterach i kon- ,, systencyach, lub na wytchnieniach, ,, albo iakimkolwiek tytułem nazwa- ,, nych subsystencyach sobie przypa- ,, dłych, za gotowe pieniądze kupuiąc, ,, i taką ceną, iaka będzie w targu, ka-

---

(b) A. 1653. V. 4. f. 403. t. Obostrzenie. *(c)* V. 8. f. 850. t. Powinności.

" żdą rzecz płacąc, bez przymuszenia
" gwałtem Gospodarza do przedania, su-
" stentować się *tenebitur*.... *Insuper in*
" *posterum* wszelkiemu Zołnierzowi Pol-
" skiemu i Cudzoziemskiemu podwód,
" koni, wołów, zabierać: prowiantów,
" karmienia albo lenugowania ludzi,
" i żadnych ustaw pod iakimkolwiek
" pretextem wymagać... i naymniey-
" szey agrawacyi, na stanowiskach, w
" ciągnieniu i wytchnieniach, w do-
" brach Ziemskich, Duchownych i Kró-
" lewskich naszych: Tudzież żadney ży-
" wności, oprócz tylko samey *trawy*, i
" za wydzieleniem Possessorów pod czas
" lata, *dachu* zaś pod czas zimy, uzur-
" pować nie będzie się godziło. " (d)
Tegoż uczy i powyższe Roku owego
Prawo pod tytułem: *Dyspozycya Hiberny i Konsystencyi zimowych*, *fol:* 283...
Ale obaczmy, co w tey mierze później
źnieysze stwierdzaią lub uchylaią Ustawy. Roku 1775. pod tytułem: *Karność Woyskowa* (e) uchwalono: " Jż
" Zołnierz z Gospodarzem i wszystkie-
" mi domowemi dyskretnie obchodzić
" się powinien, z domu własnego ni-
" kogo

(d) V. 6. f. 285. t. Disciplina Militaris. a R. 1710. V. eod: f. 208. t. Warunek. (e) V. 8. f. 154. N. 2. t. Karność.

„ kogo nie ruguiąc, nie wyciągaiąc wię-
„ cey nad Prawo: A oprócz *dachu*, *ognia*
„ i *wody*, nic nie pretenduiąc. Gdzie-
„ kolwiek zaś Woysko lokowane będzie,
„ podług wyznaczoney lokacyi stancye,
„ (excypuiąc Pałace, Dwory, Folwarki,
„ tudzież budowle Ekonomiczne, Kar-
„ czmy i Młyny zdatne i przyzwoite,)
„ zacząwszy od Kapitana *ex officio* wszę-
„ dzie od Juryzdykcyi mieyscowey na-
„ znaczone, i dla Unter Officyerow i
„ Gemeynów odmienione bydź powin-
„ ny. *Opał* Unter-Officyerowie i Ge-
„ meyni, u Gospodarza mieć będą: Of-
„ ficyerowie zaś, drzewo na targach ku-
„ pią. Na Lazaret i Warty, opał będzie
„ obmyślony i dany przez sprawiedliwą
„ umowę między Kommendą Woyskową
„ i Juryzdykcyą mieysca. „ Niżey nie-
co tamże, ostrzega się: Iż gwałtem cożkolwiek biorący Żołnierz, karze biegania przez rózgi, taczek, lub życia, podług okoliczności podpada. Zatym co Prawo Roku 1717. w szczególności opisało, to poźnieysze w generalości zabeśpiecza, a Regulamen służby Obozowey w Czę: 3. R. 1. §. 25. i 26. na fundamencie tegoż Prawa surowo przykazuie.

II. Co do Werbunków: Nikt ich czynić nie może, tylko wyraźny na to ma- Werbunki i Dezertorowie.

iący Ordynas, lub Listy Królewskie, z wiedzą Rzeczypospolitey, czy to w intencyi kompletowania, czyli nowych zaciągania Regimentów lub Chrągwi. *(f)* Gdzieby zaś wolne były Werbunki, i ktoby zawerbowanym bydź nie mógł; przepisuie dokładnie wspomnione Prawo Roku 1775 *(g)* w słowach: „ Dla zaciągania Rekrutów... wolny bęben „ pozwalamy w Miastach Królewskich, „ Duchownych i Dziedzicznych, *za* „ *opowiedzeniem się* Juryzdykcyi mieyscowey, która bronić tego nie może: „ Excypuiąc Wsie dziedziczne, w których ani bęben, ani żaden werbunek „ nie pozwala się. Co zaś do rodzaiu „ ludzi, iakich nie będzie wolno werbować, ninieysze czyniemy rozrządzenie. 1. Ludzi służących, bez abszeytów od Panów uciekaiących i Roku „ swego nie dosługuiących. 2. Mieszczan „ Possessyonatów. 3. Chłopów Gospodarzów. 4. Ludzi w usługach Dworu i Folwarcznych zostaiących. 5. „ Rzemieślników kontraktami obowiązanych. 6. Synów iedynaków u Gospodarzów... Z gatunku tych ludzi wyrażonych, gdyby się znaydowali i w

---

(f) A. 1690. V. 5. f. 783. t. Rekruty. Item Pac: Con: Stan: Aug: A. 1764. §. Woysk: V. 7. f. 204.
(g) V. 8. f. 154. t. Karność.

„ Miastach tych, w których na ten czas
„ Werbunek czyniony będzie, przecięż
„ ich za Rekrutów werbować nie będzie
„ się godziło. Werbunek zaś, *bez ża-*
„ *dnego gwałtu i podeyścia*, czyniony być
„ powinien. „

Względem Dezerterów, każdy Obywatel wiedzieć ma: Jż żaden Unter-Officyer i Zołnierz o ćwierć milę od Garnizonu bez paszportu wysłany bydź nie może: I że każdemu pytaiącemu się o niego, pokazać powinien. Zatym, nie maiącego paszportu lub iawnie uciekaiącego, chwytać, a nawet w pogoń ludzi dodać, obligowany. Przystawca Dezertora, prócz expensy, czer: złł: 2. zyskuie: Przechowuiący zaś tegoż; 200. grzywien karze podpada. Przychyla się do tegoż o Dezerterach Prawa, i Uniwersał Rady Nieustaiącey Roku 1777. dnia 14. 9bris datowany, gdzie i to w szczególności ostrzega się: Aby pod pretextem chwytania Dezerterów, Rzemieślnicy wędruiący nagabaniom nie podpadali, gdy swe Cechowe okażą paszporta.

III. Sprawy *Cywilne* między Obywatelem i Zołnierzem, czy Ziemskie, czy uczynkowe, szczególnie do Sądów Szlacheckich lub Mieyskich podług gatun- Forum z Zołnierzem.

ku Osób należą, z wolną apellacyą do Sądów *Ultimarum Instantiarum*.(*h*)... Pozew, nie maiącemu possessyi Żołnierzowi, do rąk, albo na drzwiach Kancellaryi, lub w Parafii gdzie się rodził, podług Rezolucyi Rady Nieustaiącey kłaść należy. (*i*) Te zaś sprawy, które z służby Woyskowey płyną, chociażby nie były Kryminalne, ale proste uczynkowe, *np.* o nieprawne zawerbowanie Rekruta, o wymus podwod, o krzywdy na kwaterach *i t. d.* nayprzód, w Sądach Regimentowych i Partyi Woyskowych *Krigs-Rechtami* zwanych, rozsądzić się powinny: A potym, gdy Strony zechcą, do Sądu Departamentu Woyskowego wytoczyć się mogą.(*k*)... Aby zaś Obywatelom od Żołnierza uciśnionym prędka i nie odwłoczna czyniona była sprawiedliwość; obowięzuią dawnieysze Prawa JJ. WW. Hetmanów *fidem*, *honorem* & *conscientiam* (którym takowe Sądy szczególniey z urzędu ich należały, a dziś ie z Departamentem Woyskowym sprawuią) aby ie iak naypilniey sprawowa-

(*h*) V. 8. f. 850. t. Powinności P. 3. N. 3. Konst: A. 1786. f. 17. t. Kwit P. Kawaleryą. (*i*) Rez: R. N. A. 1777. N. 335. d. 19. 7bris. Item A. 1781. N. 142. d. 1. Czerwca. (*k*) V. 8. f. 852. N. 3. t. Powinności.

li, a przez opieszałość *gemitum Pauperum* na Państwo nasze nie ściągali. *(l)*

Prócz tych o Konsystencyach, Przechodach, Werbunkach i sprawiedliwości dochodzeniu ustaw, wiedzieć nadto należy. 1. Iż nikt począwszy od JJ. WW. Hetmanów, bez Ordynansu Departamentu Woyskowego, na żadne zaiazdy, pomoc, lub obronę czyią, ani na exakcye Podatkow, tym bardziey ku exekucyi Dekretow, Woyska ruszać nie może. *(m)* 2. Targaiący się na pomoc Woyskową, za Ordynansem Departamentu Dekreta exekwuiącą, prócz kar za uczynek gwałtowny, 12. Niedziel Wieży *in fundo*, i 2000. grzywien dawniey zasługiwał. *(n)* Zas podług prawa poźnieyszego, gdy ią bez pobicia i ranienia z dóbr ruguie, za poprzedzaiącym dowiedzeniem, Wieży górney 4. tygodnie siedzieć, i stronie 500. grz: zapłacić powinien. Wprzypadku zranienia Zołnierza przy rugowaniu; kara powyższa do 6. tyg: i tysiąca grz: podwyższona. Jeźliby zaś zabóy Zołnierza na exekucyi nastąpił; Zabóyca dwuna-

Szczególne o Woysku i Zołnierzu przepisy.

(l) V.5. A.1676. f. 349. t. Disciplina. Item A.1683. f. 657. t. Eodem. *(m)* A. 1775. V. 8. f. 156. N. 5. t. Karność. *(n)* V. 7. A. 1768. f. 687. P. = Przypozwy =

stu tyg: Wieży *in fundo*, i dwoma tys: grz: ukarany zostanie... O zaboy takowy, Instygator Woyskowy w Grodzie, gdzie pomoc Woyskowa ruszona była, *etiàm extra Cadentiam* czynić ma: A kar nadmienionych, nawet Departament podarować nie może: Grzywny zaś, w połowie zranionemu, lub zabitego Sukcessorom, w połowie Skarbowi należą. (*o*) 3. Żołnierz na exekucyą podatku wysłany, póki należytości nie odbierze, nie ma sobie pozwalać więcey nad proporcyonalną żywność dla siebie i koni. (*p*) Aby zaś Woysko częstemi exekucyami zbyt trudzone nie było. Rada Nieustaiąca deklarowała: Iż Departament Woyskowy iednego tylko odtąd Żołnierza na exekucyą Podatków lub Dekretów kommenderować ma, Ordynansem na pismie z pieczęcią umocowanego. Żołnierz ten exekwuiąc Podatki, ma moc i obowiązek wybierać od Obywatela na Retentach podanego w pierwszych dwóch tygodniach, żołd, na 1. Unter Officyera i 6. Gemeynów. A ieźli Konny, wraz i furaż na tyleż koni. W drugich dwóch tygodniach, tenże łenug i furaż w dwoynasób Żołnierzowi należy się. Po wy-

---

(*o*) Konst: A. 1784. f. 19. t. Decreta P. = A że = (*p*) A. 1717. V. 6. f. 285. t. Disciplina Milit:

szłym zaś exekucyi Miesiącu, ieżliby Obywatel Skarbowi nie uiścił się; leznug i furaż na 2. Unter Officyerów i 24. Gemeynów, szafować powinien. *(q)* 6. Nikt bez wiedzy Kommendy, Zołnierzowi, począwszy od Kapitana, pieniędzy pożyczać, towarów kredytować, pod karą straty, nie powinien: Ani niewiadomością składać się w tey mierze nie można, bo rozrządzenie to, co pułroku po Garnizonach przy bębnie obwieszczone bydź powinno. *(r)* 5. Urzędy Mieyskie umówić się powinny z Kommendą o śrzodkach i sposobach naylepszych obrony Miasta w przypadku ognia: Dla tego w narzędzia potrzebne wcześnie przysposobić się maią. *(s)* 6. Nikt z Woyskowych na Ziazdach publicznych obrad znaydować się nie ma, prócz aktualnych owego Woiewodztwa Possessyonatów. Z mieysc nawet Seymików, na czas obrad publicznych Woysko konsystuiące wyciągać powinno: prócz gdzie Garnizony lub Prezydya, iak w Warszawie, Kamieńcu i przy Trybunałach, ciągłą maią konsystencyą. *(t)* Nakoniec zaleca prawo naysolenniey całemu Woy-

---

(q) Uniwers: R. N. A. 1778. d. 7. Apr: N. 96. w Zbi: fol. 103. *(r)* V. 8. f. 156. N. 7. *(s)* N. 9. Jbidem. *(t)* Jbidem f. 158. N. 4. A. 1776. Jtem V. 8. f. 916. t. Ubeśpieczenie.

sku, aby tak dla Duchownego iako i Szlacheckiego Stanu, z osobliwszym na każdym mieyscu uszanowaniem zachowało się. (*u*)

Prawa Rz: o zdobyczy woienney.

IV. „ Nabytki woienne czyli publi„czne, czy prywatne, te tylko prawne „i sprawiedliwe nazwać się mogą, któ„re na woynie sprawiedliwey zdobyte „są. Zatym i naysolennieysze Trakta„ty, gdy między słabym i mocnym „bez pośrednictwa nieinteressowane„go zawieraią się, prawa własności „nie nadaią. Ale o tym obszerniey „Prawo Polityczne Narodów uczy... Na„bytki Prawne Woienne, dwoiakie są: „Ruchome i Nieruchome. Pierwsze na„leżą w podział Zołnierzowi, drugie, „Kraiowi. Nadto, z pierwszych excy„puią się ammunicye Woyskowe, Kas„sa, Magazyny żywności: zwłaszcza „że dziś powszechnie Woyska płatne, „nie za zdobycz, ale za honor i lafę „służą. Nakoniec nabyte woyną rze„czy, potąd się nasze bydź rozumieią, „pokąd w naszey są mocy. Przeto al„bo odzyskane, albo zbiegłe, do pier„wszey powracaią władzy, *Jure post„liminii.* Zupełne zaś Prawo nad rze„czami zawoiowanemi albo zdobyte„mi, przyznaią Traktaty.

(*u*) Jbidem f. 155. N. 3.

Prawa Kraiowe o zdobyczy woienney.

Prawa Narodowe pisząc o Woynie, zamilczały zupełnie o nabytkach albo zdobyczach woiennych: Obszerne tylko znayduiemy przepisy, kto ma Woynę służyć: iak w ciągnieniu na nią, sprawować się: kto od niey excypowany: komu należy prawo wypowiedzenia Woyny i zawarcia Pokoiu: *i t. d.* A gdy niektóre z tych Artykułów *Prawo Polityczne* wyszczególnia, drugie w ninieyszym powyżey Tytule iuż obiaśnione; przeto co do zdobyczy woienney, przestaiemy na świadectwie Starowolskiego, który pisząc o niey, tak rzecz swą kończy. „Polacy w Woysku swym wie„lu maią luźnych ludzi, którzy w cza„sie potyczki, wdzieraią się w śrzód „szyków dla zdobyczy: A tak częścią „od własney, częścią od nieprzyiaciel„skiey Kawaleryi stratowani lub posie„czeni bywaią, albo też od Piechoty „śmierć odnoszą. Bo dla Kawaleryi „ciężkiey, nie tylko ostatniby był wstyd „rzucać się na łupy, ale i kara pewna „śmierci, gdyby kto z konia zsiadł ob„dzierać trupa.„ *(w)* Ztąd pokazuie się, że u nas albo luźni, albo Piechota naywięcey z łupów zyskiwała... Zamilczeć tu ieszcze nie można Ustawy Hetmańskiey w Art: 34. w te słowa: „ Gdy

---

(w) Lib: 4. cap: 19. de Præd.

„ bitwa iest, ktoby się na łupiech ba„ wił, ma bydź karan na poczciwości „ i na gardle. (x) „ Prawo zaś Litewskie, takiego tylko na czci i dobrach ścigać każe. (y) A ztąd znowu wynika, że zdobycz woienna, w czasie batalii samey poszukiwana, śmiercią karana bywała... Wiedzieć i to należy, że dawniey wszelką zdobycz ruchomą woienną, Hetmani sobie przywłaszczali: Dopiero Roku 1662. Amunicye, Magazyny, Więźnie, Rzeczypospolitey przyznane. (z)

TYTUŁ V.

O Rzeczach znalezionych.

Prawa Rzymskie o rzeczach znalezionych.

„ W Liczbie rzeczy znaleść się mo„ gących, iedne są, które dotąd „ od nikogo nie były dzierżone, iako „ *np.* kamienie drogie w górach, perły „ na brzegach morskich, i kruszce w „ wnętrznościach ziemi: &c: Drugie, „ będąc w pewnych ręku, z umysłu lub „ przypadkiem bywaią opuszczone: ta-

(x) R. 1609. V. 2. f. 1695. Jtem Corpus Juris Milit: Pol: przez Brodowskiego f. 420. (y) Stat: Lit: Roz: 2. Art: 14. (z) A. 1662. V. 4. f. 841. t. O Więźniach.

„ kie są, Skarby zakopane, bydło obłą-
„ kane, ruchomości z okrętu w czasie
„ burzy wyrzucone, rzeczy w drodze
„ zgubione *i t. d.* Rzeczy z natury swo-
„ iey niczyie, byłyby zawsze Znaleźcy,
„ gdyby Prawa Królewskie lub Dziedzi-
„ czne niebyły na przeszkodzie: I tak:
„ Wyrzucone na brzeg morski kamienie
„ drogie, należałyby do Znaleźcy, ale Mo-
„ narchowie czyniąc się Panami brze-
„ gów tych, przywłaszczyli sobie i pro-
„ dukta onego: A gdzie Dziedziców
„ prawa Królewskim równaią się, tam
„ ta zdobycz, należy się Dziedzicowi...
„ Rzeczy opuszczone te właściwie są,
„ których Właściciel w liczbie maią-
„ tków swych mieć nie chce. Zatym
„ ani rzeczy z powozu wypadłych lub
„ innym przypkiem utraconych, ani
„ podczas powodzi, ognia, zawieruszo-
„ nych; Podobnie bydła obłąkanego, al-
„ bo od zwierza przeiętego, w liczbie
„ opuszczonych liczyć nie można. Do
„ nadgrody tylko Znaleźca, i do po-
„ wrotu kosztu w zachowaniu lub uię-
„ ciu rzeczy takowey, zawsze ma pra-
„ wo. Towary nawet i ruchomości w
„ czasie burzy morskiey wyrzucone, Wła-
„ ścicielowi należą, za oddaniem przy-
„ zwoitey za ratunek nadgrody... Podług
„ tychże Prawa Rzymskiego ustaw, Skarb
„ na cudzym gruncie przypadkiem zna-

„ leziony, w połowie Dziedzica, w połowie Znaleźcy iest: Na gruncie publicznym wykopany, przez połowę między Zgromadzenie i Znaleźcę podzielony być ma: Odkryty zaś na gruncie Duchownym, w części Znaleźcy, w części Skarbowi publicznemu dostawał się: dziś iednak Kraie, prawem wspomnionym, w wielu artykułach rządzące się, przyznaią onego część gruntowi, część Znaleźcy. Gdziekolwiekby zaś Skarb iakowy domysłem czyim był odkryty; zawsze go Właścicielowi gruntu całkiem prawo Rzymskie przyznaie. Ani się to rozumieć ma o kruszcach przypadkowo dobyhtyc: gdyż te dopiero po wyrobioniu, Skarbem właściwie nazwać się mogą. Do tego, tam tylko do Dziedziców należą, gdzie Prawa Królewskie, nie zaymuią Dziedzicom, tey, użytków wewnętrznych ziemnych, własności. „

Prawa Kraiowe o tymże.

Mało bardzo Prawa nasze o rzeczach *Znalezieniem* nabyć się mogących, uczą: W generalności tylko nakazuią: Iż gdyby kto pomowiony był o rzecz znalezioną, a parł się tego, pierwszy ma prawo odprzysiądz się. (a) Potrzebna nad-

---

(a) Herb: t. Res Jnventæ. A Stat: Lit: Art: 30. w Roz: 9. Item V. 1. f. 39. t. De Invent.

to ustawa bydź zdaie się, któraby wyraźniey przepisywała, iaką nadgrodę lub część rzeczy znalezioney mieć powinien Znaleźca, iuż to gdy przypadkowo rzecz nadybie, iuż gdy w uięciu, ratunku, przechowaniu iey, większy hazard lub koszta podeymuie... Co się tycze Skarbów iakichkolwiek w ziemi ukrytych i przypadkiem przez Właściciela gruntu znalezionych, obydwa Prowincyi naszych Prawa przyznaią one Dziedzicom. *(b)* Jeśliby zaś przez kogo obcego Skarb iakowy na cudzym gruncie był odkryty, przez połowę Dziedzicowi z Znalaźcą należy. Zachodzi tu wątpliwość, czyli Pan z swym Poddanym, Skarbem znalezionym dzielić się powinien, zwłaszcza gdy nie w czasie robocizny tygodniowey, ale przypadkiem go odkrywa na Pańskim lub sobie wydzielonym gruncie? Zdaie się w prawdzie: Że gdy Prawa nasze nie nadaią Chłopstwu własności produktow wewnętrznych ziemnych, tylko powierzchownych użytek; Zatym Skarb odkryty przez Poddanego, czyli w czasie pańszczyzny na dworskim gruncie, czyli na chłopskim przy własney robocie,

---

(b) Statut Lit: R. 9. Art: 30. Item R. 3. Art: 2. Jtem V. 2. A. 1576. f. 900. N. 10. & f. 920. N. 11.

Dworowi zawsze należy się. Słusznie atoli i przykładnie czynią ci, co się w części, nawet z Poddanym Skarbu Znależcą dzielić zwykli.

Rzeczy Kopalne

W tym mieyscu namienić przychodzi o kruszczach i wszelkich rzeczach Kopalnych, które dotąd ziemia w Kraiu naszym ukrywa. Dobyte one lub odkryte, czy przypadkiem, czy domysłem, że są własnością niewątpliwą Dziedziców, zabeśpiecza ten szczególnieyszy Szlachty naszey Przywiley, Prawo Stefana Króla, (c) wszelkie generalnie produkta ziemne wewnętrzne, Właścicielóm gruntu waruiąc: Co równie solennie i Stat: Lit: potwierdza. (d) Umocniły go także kilka Konstytucyi o szybie Solney we Wsi Swierczny dziedziczney Xiążąt Lubomirskich odkrytey: Obiecuiąc Domowi temu nadgrodę, ieśli z niey korzystać nie zechcą, dla odbytu Szyb Bocheńskich i Wielickich. (e) Prawa poźnieysze, (f) wyraźniey ieszcze tę własność Szlachecką ostrzegły, zalecaiąc Departamentowi Skarbowemu, aby

---

(c) A. 1576. V. 2. fol: 900. & 920. N. 10. (d) Roz: 3. Art: 2. (e) Jnwent: Zeglick: t. Kommissye: A Jnwentarz poźnieyszy t. Sòl. (f) R. 1776. V. 8. fol: 850. t. Powinności N. 5.

czyniąc z Kompaniami o rzeczy kopalne kontratky, nie nadwerężał w niczym praw Dziedziców i Dóbr Królewskich Possessorow...W generalności, tak o tych, produktach rozumieć należy: Jż znalezione czy od Dziedzica, czy od Zastawnika lub Arendarza w dobrach Ziemskich, Dziedzica są własnością: Odkryte zaś w dobrach Królewskich do prawa Królewskiego należą: Tak atoli, że J. K. Mość nadać ie Przywileiem może, użytek zaś istotny Rzeczypospolitey służy, z racyi: Ze dziś i powierzchowne ziemne z Królewszczyzn dochody, całkowitą są prawie Skarbu publicznego intratą, przez puszczenie Starostw *in Emphiteusim*, czyli pięćdziesiątletnią arędę.

TYTUŁ VI.

O Nabyciu Rzeczy przez Przybycie.

Nabytek rzeczy przez Przybycie naturalne.

„ POmnożenie rzeczy i maiątków naszych, iakimkolwiek godziwym „ sposobem, nazywa się: *Przybyt*, albo „ *Przybycie*, *Accessio*. Przybycie to, albo będzie *Naturalne*, albo *Przemysłowe*, albo *Wspolne* czyli *Mieszane*. „ *Naturalne Przybycie* dzieie się 1. Przez

„ Przypłodek rzeczy nam własnych. 2.
„ Przez Wyspę, Odsep, i Oderwisko.
„ 3. Przez Rzekę koryto opuszczaiące...
„ *Przybycie* przez *przypłodek*, nie tylko
„ nadaie prawo do rodzącego się bydła,
„ zboża i owoców odradzaiących się,
„ ale i do samych Ludzi, gdzie ci wła-
„ snością albo *Rzeczą* nazwać się mogą.
„ *Wyspa* na Rzece lub Jeziorze odkry-
„ ta, temuż czyia i Rzeka, należy: A
„ zatym gdy na Rzekach wspólnych czy-
„ li granicznych okaze się, w połowie
„ użytkowi Sąsiadów służy. Ze iednak
„ śrzodek Rzeki za granicę bierze się;
„ więc za korytem Wyspa odkryta, do
„ bliższego brzegu należeć będzie. Nie
„ ściąga się atoli ta reguła do Wysp
„ na morzu nowo okazuiących się: Bo
„ te, ile w pobliskości lądu odkryte,
„ przez tenże kray, z którego Zna-
„ leżca iest, bywaią przywłaszczone.
„ *Przysep* albo *odsep* inaczey *odsepisko*,
„ *Alluvio*: iest przymulenie gruntu do
„ brzego niegdyś wodą okrytego. Od-
„ sep takowy zawsze należy do Wła-
„ ściciela gruntu: Gdyby zaś gwałto-
„ wne iakie przyrzucenie gruntu na-
„ stąpiło, co się nazywa *Oderwisko*, *Vis*
„ *fluminis*: Tedy Pan gruntu zepsutego
„ ma do niego prawo, pokąd na grun-
„ cie przyrzuconym korzenie nie puszczą
„ się. Ztąd wnieść można, iż powodź

żadna

,, żadna nie odmienia granicy wspólney:
,, a nawet, iako się wyżey powiedziało,
,, koryto przez Rzekę opuszczone, nie
,, znosi pierwiastkowych między Sąsia-
,, dami granic. *(a)*

,, *Przybycie Przemysłowe* iest: Przy- Przybycie Przemysłowe.
,, czynek, czyli pomnożenie pracą i sta-
,, raniem naszym Rzeczy własney. Tego
,, trzy gatunki liczą się: Przyłączenie,
,, *Adjunctio*: Przeistoczenie, *Specifica-*
,, *tio*: Połączenie, *Commixtio*. *Przyłą-*
,, *czenie*, dzieie się albo przez osadę,
,, albo przez przylutowanie, budowę,
,, malowanie *i t. d.* W tym razie Pra-
,, wo Rzymskie nakazuie, aby rzecz
,, przyłączona, należała do istotney. Pły-
,, nęłoby ztąd, że kamień drogi w zło-
,, to oprawny, Złotnikowi należy: O-
,, braz, płótna: dom, gruntu: pismo, par-
,, gaminu Właścicielowi. Atoli w ta-
,, kowym razie prawo, albo czynić są-
,, downie, o kradzież kamienia lub płó-
,, tna, pozwala; alboli też moc skupie-
,, nia części do naszey rzeczy przyby-
,, łey, nadaie. Podobno to prawo za-
,, sadza się na owym wyroku: == *Qui in*
,, *alieno fundo ædificat, non sibi, sed Do-*
,, *mino fundi ædificat*: == Kto na cudzym
,, gruncie buduie, nie sobie, ale Dzie-

(a) Hein: §. 354. & sequent.

„ dzicowi gruntu buduie: = Wszakże po-
„ źnieyszych czasów Rzeczypospolitey
„ Rzymskiey, Justynian Cesarz, mate-
„ ryały, *np.* w malarskiey sztuce płótno,
„ farby, (lubo cudze, ale *dobrą wiarą*
„ posiadane) Malarzowi, dla szacunku
„ sztuki, przyznawać nakazał, z obo-
„ wiązkiem przyzwoitey dla Właściciela
„ la nadgrody.

„ Przeistoczenie, *Specificatio*: daie po-
„ dług Justyniana, przeistaczaiącemu
„ prawo do rzeczy, ieżli do pierwszey
„ formy rzecz takowa przywrócona bydź
„ nie może: Toż się ma rozumieć i o
„ pomieszaniu tak suchych iako i cie-
„ kłych rzeczy. Zawsze atoli, albo Rze-
„ mieślnik część lub cały materyał cu-
„ dzy dobrą wiarą przeistoczony, opła-
„ cić; albo Właściciel materyału, robo-
„ tę Rzemieślnika ugodzić obowiązany.
„ W pomieszaniu rzeczy oddzielić się
„ mogących, Właściciele materyałów,
„ Panami są onychże: W rzeczach zaś
„ ciekłych pomieszanych, mieszaiący ie
„ z swey woli, obligowany drugiemu
„ wartość likworu cudzego powrócić.

„ Pomnożenie rzeczy przez *Przybycie*
„ *wspólne*, *per Accessionem mixtam*:
„ dzieie się w ten czas, gdy i przemysł
„ i natura do niego przykłada się, któ-

„ rego trzy także liczą się gatunki:
„ Szczepienie, *Plantatio:* Zasiew, *Satio:*
„ Zbiór pożytków, *Fructuum Perceptio.*

„Co do Szczepienia i Zasiewów, ta iest
„ generalna Prawa Rzymskiego reguła:
„ Iż cokolwiek w ziemię wysiewa się
„ lub szczepi, do ziemi należy. A za-
„ tym czy cudze ziarno na gruncie mo-
„ im, czy moie na cudzym zasiane bę-
„ dzie; odciągnąwszy koszt na wysiew,
„ Dziedzicowi należy... Szczep podo-
„ bnie na cudzym gruncie zasadzony,
„ gdy się tam rozkrzewi, Dziedzica
„ własnością iest. Własność zaś drzew
„ na granicach i miedzach, ma się u-
„ ważać z gałęzi pochyłości, nie z pnia
„ i korzeni położenia.

„ Do zbioru pożytków z rzeczy cu-
„ dzey, na ów czas nabiera człowiek
„ prawa, gdy te dobrą wiarą i prawem,
„ *bona fide & justo titulo*, posiada... *Pos-*
„ *sessor dobrey wiary* ten się rozumi,
„ który nie wie i wiedzieć nie może,
„ że Rzecz przez niego dzierżona, cudza
„ iest: *Np.* gdy będzie nabyta przez ku-
„ pno, albo darowana od tego, który iey
„ prawym nie był Właścicielem: albo że
„ ten przez pewny czasu przeciąg, czy-
„ li dawność, *Præscriptione:* upadał w
„ prawie do odzyskania swey własności.

„ *Dobrey wiary* Possessor iak tylko za-
„ pozwany będzie o rzecz cudzą posia-
„ daną, zaczyna bydź *złey wiary* Dzie-
„ dzicem, *Possessor malæ fidei:* I do-
„ piero od tego czasu wrócić obligowa-
„ ny użytki z rzeczy przez się dzierżo-
„ ney. Właściwie zaś *zła wiara* Possesso-
„ ra będzie na ów czas, gdy albo nie
„ prawey czyli zakazaney rzeczy na-
„ bywa, iakie są rzeczy publiczne, świę-
„ te *i t. d.* albo te od człowieka po-
„ deyźrzanego, Złodzieia *np.* lub Ma-
„ łoletniego, Opiekuna, Sługi, kupu-
„ ie, lub iakimkolwiek osięga sposo-
„ bem.

„ Ostatni sposób nabycia własności
„ rzeczy z Prawa Natury, naznacza Pra-
„ wo Rzymskie *Tradycyą*, albo zlewek
„ prawa moiego na drugiego, bez
„ wszelkiey kondycyi. A że Tradycyą
„ rzeczy tak ruchomych iako i stoią-
„ cych, Donacya poprzedzić musi; więc
„ obszerniey o niey pod tytułem o Do-
„ nacyi powie się, tak co się tycze
„ przepisów Praw Rzymskich, iako i
„ Kraiowych. „

Prawa Narodowe o Przybyciu.

Kraiowe Oboyga Narodów Prawa zamilkły ledwie nie zupełnie, o gatunkach pomnożenia maiątków naszych przez *Przybycie*, o których dotąd z Prawa Rzym-

skiego mowiło się. A ieźli co czytamy w Prawie naszym, o Rzekach koryto odmieniaiących, i ztąd zachodzącey w maiątkach ludzkich odmianie; to się iuż o tym wyżey *podtytułem III. Części II.* namieniło. Rządzi się tedy Kray nasz w zachodzących sporach prawnych z *Przybycia naturalnego, Przemysłowego i Wspólnego* płynących, Prawem pospolitym Rzymskim: A tu znowu iasno pokazuie się, iak nam potrzebna Prawa tego wiadomość.

O szczepieniu i zasiewach w Konstytucyach Koronnych następuiące czytamy ustawy. 1. Latorośle, by też i własne, na cudzym gruncie zaszczepione, gdyby się kto wykopywać ważył, 6. grzywien za gwałt płaci Dziedzicowi gruntu: Arendarz zaś lub Zastawnik połowę ich przy expiracyi kontraktu wziąść z sobą może. *(b)* 2. Drzewo owocowe cudze podcinaiący lub wykopuiący, 3. grzywny, albo karę *Pietnadziestą* płaci, a za każde drzewo 12. groszy srebr: Kazimierzowskich. *(c)* 3. Sieiący na cudzym gruncie, traci wysiew: A za gwałt 3. grzywny dać ma,

---

(*b*) A. 1347. V. 1. f. 35. t. Plantationes. (*c*) Ibidem. Groszy Kazimierzowskich wartość masz w Tytule ostatnim Części ostatniey opisaną.

chyba żeby *dobrą wiarą* grunt obcy za własny obsiewał. (d) 4. Zboże kradziecko z pola uwożący, 3. grzywien Stronie ukrzywdzoney, a Sądowi 6. groszy srebrnych dawnych za każdą kopę wyliczy. W nocy zaś to czyniący, iako Złodziey karany bydź ma. (e)

Statut Litewski w tey mierze nic szczególnieyszego nie uczy, prócz kar różnicy: Tak: 1. Sad albo ogród cudzy pokrzywdzaiący, gałęzie łamiący, 12. Rubli groszy skrzywdzonemu płacić obligowany: A gdy tego kradziecko dopuści się, ieszcze sześć kop groszy przepada; Nadto, za każdy szczep zepsuty trzy Ruble groszy (f) 2. Uprawiony i zasiany grunt *dobrą wiarą* posiadany, gdyby kto naszedł, zboże zabrał, i ludzi poranił; takowy za sam gwałt 12. Rubli płacić ma, a szkody podług taxy. (g) 3. Gdy zaś kto grunta zasiane prawnie drugiemu dysputuie, zboże do decyzyi Sądu ma na mieyscu zostać. Aże spoźnienie Sądów, mogłoby zagrozić pewną zboża stratą; taxa tegoż czynić się zwykła, a zebranie iedney z Stron wolne zostawuie się. Przysądzone takowe zbo-

---

(d) Jbidem (e) Jbidem f. 36. t. de pæna. (f) Roz: 10. Art. 16. (g) Stat: Lit: Roz: 9. Art: 23.

że Powodowi z winą 12. Rubli do niego należy: Odsądzony zaś tenże od gruntu, zakład Possessorowi dobrey wiary zapłacić powinien. (h)

Ostrzedz tu, a raczey przypomnieć należy, co się wyżey namieniło, iż Juryzdykcye nasze odstępuią dziś od przepisu kar pieniężnych, tak tu, iako i w innych przepisanych przypadkach: Już to z przyczyny powiększoney pieniędzy massy, iuż to dla ceny rzeczy podniesioney. Żadnego atoli na to prawidła pewnego nie mamy, i winy takie rostropności Sędziów zostawuią się, którzy pewnieyszego w tey mierze nad *Præjudicata* nie maią wzoru.

TYTUŁ VII.

O Nabyciu rzeczy przez Dawność używania albo Preskrypcyą.

„ Wyliczone powyżey nabycia własności Rzeczy sposoby, pochodzą z Prawa natury. Należy teraz namienić o tych, które Prawa Cywilne upoważniły, a te dwoiakie są: Jedne — Prawa Rzymsk: o Preskrypcyi.

(h) Stat: Lit: Roz: 9. Art: 22.

„ *Ogólne*, zlewaiące na nas całe dzie-
„ dzictwo i possessyą rzeczy iakimkol-
„ wiek tytułem: I tych Prawo powsze-
„ chne 5. liczy gatunków. 1. Nabycie
„ Dziedzictwa, *Hæreditas.* 2. Obięcie
„ dóbr, *Bonorum Possessio.* 3. Naby-
„ tek przez przysposobienie, *per Arro-*
„ *gationem.* 4. Nadanie wolności. 5.
„ Przedaż... Drugie *Szczególne* albo *czą-*
„ *stkowe*: czyli część własności cudzey
„ nam przynoszące, iakie są. Dawność
„ czasu, *Præscriptio vel Usucapio*: Do-
„ nacya albo darowanie, *Donatio*: Za-
„ pis testamentowy, *Legatum*... O pier-
„ wszych poniżey, a o tych poślednich,
„ na samprzód mowa będzie.

„ Prawo Rzymskie, między *Dawno-*
„ *ścią* a *Dawnością*, nadaiącą prawo do
„ Rzeczy, taką czyni różnicę: Posiada-
„ nie rzeczy cudzey przez czas prawem
„ opisany, nazywa *Usucapionem vel U-*
„ *surpationem*: Uchylenie się zaś od od-
„ powiedzi sądowey dla niedbalstwa Po-
„ woda, w przeciągu pewnego czasu
„ nie czyniącego, zowie *Præscriptionem.*
„ U nas dziś, obydwa te prawa Rzym-
„ skiego wyrazy, przez *Dawność* albo *Pre-*
„ *skrypcyą* wyrażaią się... Aby zaś przez
„ *Dawność* można nabyć prawa do rze-
„ czy, lub o nią od sądowey odpowie-
„ dzi bydź wolnym; następuiące po-

" trzebne są kondycye. 1. *Dobra wia-*
" *ra.*, czyli mniemanie, i przeświadcze-
" nie, że rzecz posiadana przez nas,
" naszą właściwie iest. 2. Tytuł spra-
" wiedliwy, iako *np.* donacya, kupno,
" darowizna. 3. Własność rzeczy, to
" iest: aby nie była kradziona, lub wy-
" darta gwałtem. 4. Czas prawem opi-
" sany do possessyi. 5. Ustawiczność
" czyli nieprzerwana possessya, przez
" którą rozumie się tytuł dziedzictwa.

" A że same tylko rzeczy martwe pra-
" wnie przez *Dawność* nabyte bydź mo-
" gą; zatym ani wolny Człowiek, ani
" Sługa: Podobnie także rzeczy *publi-*
" *czne*, *święte*, *sieroce*, pod *Preskry-*
" *pcyą* nie podpadaią... Rzeczy rucho-
" me po trzech leciech, nieruchome po
" dziesięciu *Preskrypcyą* w Rzymie mię-
" dzy przytomnemi nabywały się: A lat
" 20. potrzeba było, aby nie przyto-
" mnego własność, przez *Dawność*, mo-
" ią stała się.

" Prócz tego *Preskrypcyi* w Prawie
" Rzymskim gatunku, były inne, które
" różnie nazywano: I tak: *Dawność nay-*
" *dłuższa*, *Præscriptio longissimi tempo-*
" *ris:* którey termin albo w lat 30. al-
" bo w 40. albo w 100. kończył się. Ja-
" koż naprzód w lat 30. Powod prze-

„ ciw Pozwanemu w sprawach osobistych
„ nie czyniący, *Dawnością* upadał. 2.
„ Sukcessorowie Possessorów złey wiary.
„ 3. Rzeczy zepsuciu podległe a dobrą
„ wiarą posiadane. 4. Rzeczy Małole-
„ tnich i spadki na Syny. 5. Rzeczy
„ zaprzedane przez złey wiary Possesso-
„ ra. *i t. d.* W lat 40. nabywały się.
„ 1. Rzeczy nieruchome Kościołów Po-
„ gańskich. 3. Mieyskie i zastawne. *i*
„ *t. d.* W lat 100. *Dawności*, rzeczy tyl-
„ ko Kościoła Rzymskiego nabyć się
„ mogły. (a) Nakoniec *Preskrypcya* al-
„ bo *Dawność* pamięć wszelką przecho-
„ dząca, *Præscriptio immemorabilis*: na-
„ zywała się ta, ktorey zadysputowania
„ żadne nie zaświadczały Dokumenta:
„ A takową *Dawnością*, wolność od po-
„ datków, a nawet prawa Krolewskie zy-
„ skiwały się... Wszystkie te Preskrypcyi
„ Prawa Rzymskiego gatunki, lubo dziś
„ ledwo gdzie maią mieysce, przecięż
„ i naszego Prawa w tey mierze opisy
„ na nich gruntuią się. „

Prawa Kraiowe o Preskrypcyi.

Nie czyniąc różnicy Prawa nasze między nabytkiem rzeczy w pewnym czasie posiadaney, co Prawo Rzymskie

---

(a) Maschat S. P. t. de Præscript: f. 779. & Hein: Lib: 11. t. 6.

Usucapionem nazywa, i wolnością od odpowiedzi Sądowey dla nieczynienia Powoda wczasie przyzwoitym, co iest właściwą *Preskrypcyą*; obydwa te nabycia Rzeczy rodzaie, pod *Preskrypcyi* albo *Dawności* imieniem są nam znaiomsze. Tey podług Praw Koronnych różne czytamy gatunki: I tak: 1. *Trzydniową dawnością* upada Niewiasta, o gwałt sobie wyrządzony nieczyniąca. (b) 2. *Dwóch-tygodniowa Dawność* służy temu, który o rzecz cudzą uszkodzoną, *np.* konia pożyczonego skaleczonego, w czasie Niedziel dwóch nie będzie pozwany. (c) 3. *Roku iednego Dawność*, szkodziła Panu nieodzyskuiącemu zbiegłego Poddanego, gdy wiedział gdzie się znayduie: Gdy zaś poźniey się o nim dowiedział, poprzysiądz miał tę niewiadomość, i dopiero od tego czasu *Dawność* roczna w nieposzukiwaniu onego szkodziła Dziedzicowi. (d) Dawność ta w Wdiewodztwach, Bełzkim, Podolskim, Bracławskim, Wołyńskim, do trzech lat przedłużona: (e) W Litwie, do lat dziesięciu. (f) Są atoli *Præjudicata*, że ani Panowie, a-

---

(b) V. 1. f. 46. A. 1347. t. de Violationibus. (c) Jbidem f. 24. t. de Equo. (d) Jbidem f. 49. t. de Cmethone. (e) V. 2. f. 976. A. 1578. t. Sprawiedliwość. (f) Jbidem.

ni Sądy na *Dawność* tę względu dziś nie miewaią: Bo prawa poźnieysze zamilczały o tey Preskrypcyi. Przysięgą tylko własności Poddanego, i niewiadomości o nim do czasu Processu, Dziedzicowi dowodzić nakazuią. Zagrodziły także temu w części wyroki Rady Nieustaiącey deklaruiąc podług *Sancitum* Roku 1776. iż gdzie lustracya Podymnego, zbiegłego Poddanego znalazła; tam pozostać ma, gdyby nawet i czas *Preskrypcyi* poszukiwania tegoż sądownie, nie upłynął. (g) Tąż Dawnością zastawić się może w Grodzie Naiezdnik domu, lub takowy kryminał popełniaiący, za który nawet Szlachta imani bydź mogą: Bo ieżeli ukrzywdzony, w ciągu roku i Niedziel 6. naydaley, gwałtu nie zażala, i processu nie intentuie; Gwałtownik, tylko w Sądzie Ziemskim odpowiedzieć obowiązany. (h) Przez tęż *Dawność*, traciły moc Zapisy wieczyste przed Aktami Grodzkiemi, Zagranicznemi, Ziemskiemi, Obcemi i Magdeburyami czynione, wczasie Roku i Niedziel sześciu do Ziemstwa własnego nieprzeniesione: (i) W czym i Statut Litt: z Koronnym zgadzał się,

---

(g) Rez: R. N. A. 1777. N. 388. d. 24. 8bris. (h) Zawadzki Process: Jud. t. 10. (i) V. 1. f. 257. A. 1496. t. de Inscript.

(k) Ze zaś poźnieysze prawa, szczególnym Woiewodztwóm nadane, a Konst: 1588. (l) dla wszystkich służąca, wieczność Aktow Grodzkich upoważniła; Przeto *Dawność* ta do Grodow własnych stosować się nie może... *Dawność* także Roku iednego, szkodzi tracącemu Przywiley na Dobra Królewskie, gdy tego Manifestem nie zażala: Nawet wolno było dawniey Królom na takowe dobra inny Przywiley wydać: Dziś atoli niebeśpieczeństwo to ustało, gdyż Przywileie w Akta Metryki całkowicie wpisuią się, i na nowo bez trudności wyniesione bydź mogą. Nakoniec Dawnością Roku iednego upadaią Reykoymie i wszelkie słowne Ewikcye, czy to na summy, czy między kontraktuiącemi dane zobopólnie: (m) Równie iako i Processa zaczęte a w Roku i Niedziel sześciu nie attentowane. (n) 4. *Trzechletnia Dawność*, służy nayprzód Zabóycy: Tak, że po czasie tym, *cywilnie* tylko zapozwany bydź może. (o) W Exceptach Mazowieckich czytamy: Ze dobra puszczone w przezy-

---

(k) Roz: 7. Art: 2. (l) V. 2. f. 1219. t. o Ważności Zapis: (m) V. 1. A. 1540. f. 560. t. de Cautione. (n) A. 1505. V. 1. f. 330. t. de Actore. (o) V. 1. A. 1347. fol: 41. t. de Illis.

skach o głowę i rany, w zakładzie, w winach sądowych, pod *Dawność* nie podpadaią, i są zawsze na skupie, równie iak dobra, Siostrom przez Braci w posagu puszczone bez zeznania dziedzictwa. Tamże krzywd wszelkich i gwałtów pospolitych preskrypcya trzyletnia warowana. Zaś *in Criminalibus* & *in recenti delicto*, ktoby w Rok i 6. Niedziel nie czynił; poźniey, tylko *civiliter*, albo *Jure Terrestri* pozywać może. *(p)* Przez tęż *Dawność* upada w Przywileiu, korzystać z niego zaniedbuiący, podług generalnego prawa wyroku = *Non usus Privilegii, tollit Privilegium.* = *Trzech lat i trzech Miesięcy Dawnością* broni się każdy nabywaiący Dobra i one spokoynie dzierżący: *(q)* A podług Statutu Litewskiego, Dłużnicy, nie do takowych dóbr po trzech leciech, ale do Jstca czyli swego Wierzyciela udaią się. *(r)* Równie i Bracia tąż *Dawnością* upadaią, gdyby zaszłe między sobą Działy wzruszać chcieli. *(s)* Ale gatunek ten *Preskrypcyi* przez poźnieyszą, Roku 1768. o wa-

---

(p) Except: Mazov: 1576. Vol. 2. fol: 941. t. O Preskrypcyi. *(q)* V. 1. fol: 19. t. de Prescrip: & fol: 21. t. In vend: Item Vol: 1. A. 1420. fol: 76. t. De vendit. *(r)* Roz: 7. Art: 10. *(s)* V. 1. fol: 40. A. 1347. t. de Divisione & fol: 19. t. de Præscr.

żności dobrowolnych tranzakcyi Ustawę, uchylony został. Nakoniec Sierota o wydanie reszty posagu przeciw swemu Opiekunowi: (t) *Jure vincens* o przezyski sądowe: (u) Kupcy o dług nie czyniący, trzechletnią *Preskrypcyą* upadaią. (w) 5. *Sześcioletnia Dawność* pozbawia Wdowę dziedzictwa na się spadłego: Mężatce atoli w takowym razie dziesięciu lat *Dawność* służyła, a Męszczyznie trzechletnia. (x) Że zaś dziś Prawa poźnieysze bez żadnego warunku do lat 50. *Dawność* o dobra Ziemskie przedłużyły; Zdaie się i ten rodzay *Preskrypcyi* bydź uchylonym. 6. *Dawnością dziesięcioletnią* upada Duchowny w prawie do dochodów Kościelnych od dziesięciu lat nie poszukiwanych. (y) 7. *Dwadzieścia lat Dawność*, szkodziła Zakonnicy o swóy Posag milczącey: (z) A że prawo poźnieysze procentem im tylko dożywotnim kontentować się każe, tym samym i *Preskrypcya* ta, moc swoią traci. (a) 8. *Trzydziestu lat Dawnością* upadał Zastawnik

---

(t) V. 1. A. 1347. fol: 20. t. Virgo. (u) Janusz fol: 552. §. Usu. (w) Sigism: 1540. apud Herburt: tit: Mercatores. (x) V. 1. A. 1347 fol: 20. t. Vidua. (y) A. 1607. V. 2. t. O Preskrypc: f. 1603. (z) A. 1519. V. 1. f. 389. t. Prescrip. (a) V. 7. A. 1768. t. O Nieoddalaniu fol: 819.

w swym prawie, ieśli co pięć, a przynaymniey co dziesięć lat kontraktu nie odnawiał: (b) Dzisieysze atoli o Zastawnikach ustawy, zamilczały o tym warunku. Nakoniec *Sześćdziesiątletnią Dawnością* bronić się można przeciw Kościołowi, dóbr nieruchomych od Szlachcica dobrą wiarą dzierżonych, pretenduiącemu: (c) Co i Litewskiey Prowincyi służy. (d)

Należy tu ostrzedz, iż Prawa powyższe o *Dawności* czyli przemilczeniu, albo po części zaniedbane albo nowemi Ustawami uchylone są. Jakoż mamy przykłady, że Zastawnicy od niepamięci dobra trzymaiący, wolney podpadali exempcyi: ani lat trzydziestu *Dawnością*, pretendowanego dziedzictwa upoważnić nie mogli. Podobnie i posagu po Herburtownie od lat stu przeszło przez Sukcessorów Walewskich przemilczanego, wyrokiem Stanów Rzeczypospolitey prawnie poszukiwać dozwolono. (e) Wszakże Prawo pisane przez żadną czasu *Dawność* mocy nie traci, póki moc Prawodawcza wyraźnie go

(b) A. 1420. V. 1. fol: 75. t. de Præscript. (c) A. 1633. V. 3. fol: 797. t. O Preskrypc: (d) A. 1635. V. 3. fol: 859. t. Dawności. (e) Konst: A. 1778. V. 8. f. 959. t. Przyśpieszenie.

go nie uchyli, lub przeciwnym nie obali wyrokiem: A Sędzia ów winnieyszy bydź zdaie się, który pomimo Prawa wyraźnego, *zwyczaiem* rządzi się; niż ów, który naydawnieyszych, acz zaniedbanych, trzyma się opisów.

Szczególnieysze Prawa Lit: względem *Dawności* albo *Preskrypcyi* uchwały, są: 1. O Expulsyą z dobr w czasie dziesięcio-niedzielnym do Grodu niepozywaiący, byle tylko od woyny, lub powietrza przeszkody nie było, w Sądzie tym upada, i w Ziemstwie rozprawi się *(f)* 2. Nie czyniący o prawne przezyski w ciągu lat 10. iako i o zatopienie młyna, zalanie gruntów, podniesienie grobel: Także Siostry w lat 10. po śmierci Oyca posagu od Braci nie poszukuiące, *Dawnością* tą upadaią. *(g)* 3. O kradzież, łupiestwo, podpalanie, i wszelkie gwałty w czasie lat 3. milczący, *Dawnością* uszkadza się. *(h)* 4. Dobra nieruchome w czasie lat 10. nie poszukane, *Dawnością* ginęły: *(i)* Ale poźnieysze Prawo Koronne i Litwie służące, *Dawność* wspomnioną rozszerza... Dalsze o *Dawno-* Prawa Lit:

(*f*) Roz: 4. Art: 23. (*g*) Stat: Lit: Roz: 4. Art: 91 Roz: 5. Art: 4. Roz: 7. Art: 10. Roz: 9. Art: 21. (*h*) Roz: 11. Art: 52. i Roz: 4. Art: 35. (*i*) Roz: 4. Art: 91.

ści czyli *Preskrypcyi* opisy, iako szczególnieyszych okoliczności tykaiące, dla krótkości opuszczaią się.

Kiedy Preskrypcya nie szkodzi.

Zadna czasu Dawność szkodzić nikomu nie może, w czasie woyny, Bezkrólowia, powietrza, lub iakowego publicznego w Kraiu zamieszania. (*k*) Podobnie Sieroty w czasie swey małoletności, i w niewoli zostaiący, *Dawnością* uszkodzeni bydź nie mogą. (*l*) Zadną także *Dawnością* przeciw Kompromissarskim lub *ultimæ Instantiæ* Dekretóm excypować się nie wolno. Także i dobra w przezyskach puszczone, *Dawnością* utracone bydź nie mogą... (*m*) Dawniey, nie było *Preskrypcyi* na dobra złym Prawem nabyte, lub posiadane, co u nas nieskończonych w Kraiu Processow i pieniactwa stało się źrzódłem. Zabiegło temu Prawo Roku 1778. deklaruiąc: Iż Dziedzictwa i każda Possessya ruchoma i nieruchoma, tak Duchowna iako i Swiecka, Prawu Kaduka podlegać mogąca, a od lat 50. spokoynie dzierżona, choćby nieprawnie

(*k*) A. 1573. V. 2. f. 842. N. 7. Item A. 1588. V. 2. f. 1234. t. de Præscr: (*l*) A. 1347. V. 1. f. 29. & 41. Stat: Lit: Roz: 6. Art: 2. Roz: 3. Art: 45. Roz: 4. Art: 35. (*m*) V. 2. A. 1576. f. 941. t. O Preskrypcyi.

posiadana, od nikogo, dla *Dawności*, dysputowana bydź nie może: *(n)* Co się o dobrach Królewskich rozumieć nie ma, gdyż te nigdy pod *Dawność* nie podpadały, *(o)* ani w Prawie rzeczonym wymienione... Nakoniec Dobra Ziemskie na których albo Posag lokowany, albo onego reformacya zapisana, zawsze są na skupie, i żadną *Dawnością* od Dziedzicow odpaść nie mogą. *(p)* Rzeczone nawet Prawo Roku 1778. takowym Possessoróm nie służy, bo tytułu dziedzictwa nigdy prawnego nie mieli.

Aby zaś przez Dawność mógł kto w Prawie naszym rzeczy nabyć, lub od sądowey odpowiedzi uchylić się; też same co i w Prawie Rzymskim potrzebne są kondycye: Jako to: *Dobra wiara*, *Tytuł sprawiedliwy*, *Possessya nieprzerwana rzeczy*, *Czas Prawem przepisany*, *i t. d.* O czym, że się wyżey namieniło, obszerniey tu nad tym rozwodzić się potrzeby nie ma.

(n) A. 1778. V. 8. f. 955. t. Kaduki. *(o)* A. 1581. V. 2. f. 1013. t. de Bonis, Item A. 1588. V. 2. f. 1212. t. Bona. R. R. N. 1785. 3. Maia N. 82. *(p)* A. 1588. V. 2. f. 1213. t. Na Dobrach.

TYTUŁ VIII.

O Donacyach i Zapisach w powszechności.

Ustawy Rzymskie o Donacyach.

,, DRugi sposób szczególny nabycia ,, *Panowania*, albo własności nad ,, Rzeczą, z Prawa Cywilnego czyli z ,, Ustaw ludzkich idący, iest *Donacya*, ,, *Donatio*: inaczey *Darowanie*, albo ,, *Podarunek* zwany. (*a*) Darować nie ,, można, tylko rzecz godziwą, własną, ,, nie z przymusu, lub pod iakim obo-,, wiązkiem, lecz z szczerey Właściciela hoyności. *Donacya* u Rzymian dwo-,, iaka była: Między żyiącemi, *Donatio* ,, *inter vivos*: I przez wzgląd śmierci, ,, *Mortis causâ*. Rzecz darowana mię-,, dzy żyiącemi, zaraz była tradowana, ,, czyli, biorącemu ią do zupełney woli ,, i użytku oddana: Ani odzyskać się ,, mogła, ile przy Swiadkach, lub przed ,, Pretorem ustąpiona, chyba dla wa-,, żnych przyczyn. Darowizny przez ,, wzgląd na śmierć, nie wprzód przy-,, chodziły w liczbę własności biorą-,, cych, aż po śmierci daruiącego. Za-,, tym, lubo *Dominium directum* nale-,, żało do tego, komu rzecz była daro-

(*a*) Hein: lib: 2. t. de Donat:

„ wana, atoli *Dominium utile*, daruią-
„ cemu do śmierci służyło... Darować
„ tedy w pierwszym razie każdy mógł,
„ kto był Panem i Właścicielem rze-
„ czy iakiey: W drugim, ci tylko,
„ ktorzy testamenta czynić mogli. A
„ więc i Synóm cząstkę maiątku Ro-
„ dzicielskiego, lub spadkowego, *Pe-*
„ *culium profectitium & Peculium ad-*
„ *ventitium*, odpisać testamentem wol-
„ no było, chociaż go ieszcze nie
„ dzierżyli, byle na to Oycowskie na-
„ stąpiło zezwolenie. Nabytki zaś Woy-
„ skowe, *Castrense*: albo sądowe, *vel*
„ *quasi Castrense Peculium*: zostawa-
„ ły zawsze wolnemu Synów rozrzą-
„ dzeniu... Czasem sam Właściciel rze-
„ czy, nie mógł, niby swey własno-
„ ści alienować lub darować: iako to
„ Mąż dóbr Zoninych, Małoletni dóbr
„ własnych: Czasem znowu i dziedzi-
„ ctwa rzeczy nie maiący, prawnie o-
„ ne alienował: iako to, Opiekun w
„ potrzebie interessów Sieroty: Wie-
„ rzyciel przedaiąc zastaw, za wiedzą
„ Sądu, gdy się o niego Dłużnik nie
„ upominał. *i t. d.* A że w liczbie rze-
„ czy, iedne są *fizyczne*, iako dóm,
„ pieniądze: drugie *nietykalne*, iako
„ to: niewola, usługa, poddaństwo:
„ przeto i te rownie iak tamte pod
„ prawo *Darowizny* po padały.

„ Jstotna między dwiema temi *Donacyi* gatunkami różnica była: 1. Że „ *Donacya* między żyiącemi, bez Swiadków nawet ważna była: *Donacya* zaś „ przez wzgląd śmierci, pięciu ich wymagała. 2. Tamta w Aktach zapisana bydź musiała, gdy 500. gr: Rzymskich przechodziła; ta, ważność swoią „ bez tey nawet solenności, otrzymywała. „ 3. Pierwsza, odwołaną bydź nie mogła, „ bez istotney przyczyny; ta, prostemu „ odwołaniu podlegała. 4. W tamtey, „ Tradycya rzeczy koniecznie nastąpić „ powinna była; w tey, śmierć daruiącego, prawo własności i użytku nadawała. Nakoniec, pierwsi darować sobie mogli, ile chcieli; ci, tylko czwartą częścią dysponować mieli prawo...i. „ *Donacya* między żyiącemi upadała z „ następuiących przyczyn. *Pierwsza:* „ Jeżeli była krzywdząca Potomstwo, „ *Jnofficiosa* zwana. *Druga:* Jeżeli kwotę prawem przepisaną Donataryusz „ przestępował. *Trzecia:* Jeżeli otrzymuiący Donacyą, niewdzięcznością wypłacał się. *Czwarta* nakoniec: Jeżeli „ Donataryusz, następnie Potomstwa doczekał się... Był ieszcze ieden gatunek *Donacyi* u Rzymian, *Darowizna* „ między Małżonkami, *Donatio propter* „ *nuptias:* zabeśpieczaiąca Zonie posag: „ ale ta do śmierci Mężowi z użytkami

„ należała, a po tey dopiero, w własność Zoniną zamieniała się.

Z mocy Praw Kraiowych, darować mogą ci wszyscy, którzy maią wolny i zupełny rząd i administracyą dóbr lub rzeczy iakowey: a to, tak co się pożytków, iako i co własności oneyże tycze, byle im tego wyraźnie Prawo nie zabraniało. Między Donacyą, a Donacyą, tę różnicę uważać można: Ze iedna będzie rzeczy ruchomych, druga nieruchomych. Do pierwszey ile *Rękodayney*, żadney solenności u nas nie potrzeba: Bo tradycya rzeczy, zlewa własność na biorącego, i Donacye takowey własności, *Darowizną* nazywamy. Gdy zaś na dobrach nieruchomych sposobem czystego długu przed Aktami zeznana będzie, *Zapisu* ma imie. Wszakże i przez Testamenta, tak ruchomości iako i summy zapisywane, albo legowane bywaią... Do Donacyi rzeczy nieruchomych, Zapis urzędowny koniecznie potrzebny: Aniby *np.* grunt gołosłownie darowany, prawney nadawał Tradycyi; która się u nas pospolicie przez Urzędnika, dwóch Szlachty, i Woźnego brać, i w Akta zapisywać zwykła. Szczególniey zaś Prawa nasze ostrzegaią, aby nikt Kontraktów, Donacyi, Zastawów, i innych wiecznych o dobra Ziemskie nie zawierał Tranza-

Prawa Narod: o Donacyach i Zapisach w powszechności.

kcyi, tylko Osoby iednymże karom i Prawom podległe: i które *per omnia gaudent æqualitate juris & pœnæ:* (b) A tak wyrokiem tym, nie tylko Cudzoziemcy, ale i Królowie nasi od nabycia dóbr Szlacheckich oddaleni... Co do Miast i Mieszczan, (wyiąwszy w Koronie tych, o których w Części I. Tyt: II. namieniło się) żadnych tranzakcyi i Zapisow wieczystych o dobra Ziemskie czynić i przyimować nie mogą. (c) W Litwie zaś podług prawa poźnieyszego, nie tylko Obywatele Miast i Cudzoziemcy, ale i Chłopi, byle tylko od Panów swych uwolnieni, maią moc zupełną dobra Ziemskie nabywać, odprzedawać, Zapisy na nich wieczyste czynić, prócz korzyści prerogatyw szlacheckich z possessyi Ziemskiey pochodzących. (d)... Wszelka tranzakcya prawna, w którey następuie zlewek dóbr stoiących na drugiego, Donacyą nazwać się może: gdyż i w samym kupnie ten termin kładzie się. Przyczyna tey prawa terminalności, nie insza bydź zdaie się, tylko że Kupiec, nie tylko prawo dziedzictwa, ale i intratę kupuie... Zapis podobnie na dobrach, czy to na *Wyderkaff*: naprzykład,

---

(b) V. 3. A. 1631. f. 666. t. O Dobrach. (c) V. 1. A. 1496. t. de Civibus f. 271. (d) V. 8. A. 1775. f. 650. t. Sposób.

Zgromadzeniu iakowemu na fundusz uczyniony; czyli prostym długiem zapisana, Słudze, Przyiacielowi, Wierzycielowi *i t. d.* summa, z obligacyą płacenia pewnego wiecznego lub czasowego prowentu; sposobem Donacyi czyni się. Bo w rzeczy samey, część dóbr owych tym *Wyderkaffem* onerowana, lubo do rządu Dziedzica należy, atoli co do użytków właściwą iest perceptuiącego intraty. Do tego, są przypadki, gdzie o Wyderkaff pozwany Dziedzic, gdy go nie płaci, część dóbr proporcyonalna summie zapisaney, sądownie Aktorowi przyznana bywa.

Kto tranzakcyi czynić nie może.

Donacyi dóbr nieruchomych i wszelkich Tranzakcyi wieczystych czynić nie może. 1. Szalony, lub iakimkolwiek sposobem na rozumie dotknięty: dlatego każda tranzakcya, o zdrowiu, zwłaszcza na rozumie Zeznaiącego, *Recognoscentis:* temi słowy zaświadcza: *Personaliter veniens N. sanus mente & corpore: vel sanus mente, æger corpore recognovit &c.* (e) Aleć nie tylko to do czynienia tranzakcyi, zdrowie na ciele a przynaymniey na rozumie, koniecznie potrzebne; Istotnieyszą daleko iest, moc czyli władza *Cywilna*, tak z własności

(e) A. 1523. V. 1. f. 416. §. Notandum.

dóbr, przyzwoitości wieku, iako i użycia prawa Kraiowego pochodząca. Dla tego, *np.* Banitowi tylko do 12. Niedziel po Dekrecie, w nadziei otrzymania kassacyi, Zapisy czynić Prawo dozwala. *(f)* 2. Nie ma także mocy żadnych czynienia Tranzakcyi Marnotrawca oczywisty. 3. Małoletni w Opiece Rodziców lub Opiekuna zostaiący, i 20. lat przynaymniey nie maiący: lubo i takowych Donacya, w 24. Roku potwierdzenia zawsze potrzebuie. *(g)* Zakonne wreszcie Osoby *(h)* darować i zapisać dóbr Ziemskich Prawa nie maią, a nawet przed Professyą, dziesiąta tylko część dóbr posiadanych lub spadkowych, rozrządzeniu ich zostawiona. *(i)*

Tranzakcye domowe przed Aktami.

Osoba chorobą złożona, tak, żeby do Aktów ziechać nie mogła, udać się ma po Reskrypt do J. K. Mci o pozwolenie przyniesienia tychże do domu swego: Co i o Metrykach rozumieć się ma. *(k)* Nie wolno albowiem Xiąg takowych do domów prywatnych, końcem uczynienia iakiegokolwiek zezna-

---

(f) A. 1588. V. 2. f. 1220. t. O Relaxacyi. *(g)* A. 1768. V. 7. f. 707. P. A gdy. *(h)* Przyłuski f. 85. *(i)* V. 7. f. 63. A. 1764. t. Młodzi. *(k)* A. 1550. V. 1. f. 597. §. 39. Rez: R. N. A. 1781. N. 188. d. 9. 9bris.

nia, nosić, pod nieważnością tranzakcyi. (l) Takowe pozwolenie Królewskie daie moc Osobie czynienia przed Aktami w dóm swóy przyniesionemi, wszelkich inskrypcyi: Ale ieśli te na śmiertelney pościeli, lub Testamentu sposobem dzieią się na ów czas, nic w nich *in rem* Stanu Duchownego zapisywać nie można, iako otym niżey *pod Tytułem o Testamentach....* Mimo ten warunek, iakakolwiek tranzakcya w domu przed Aktami uczyniona, tyle ma mocy, ile na mieyscu Aktów zeznana: byle tylko chory był *sanus mente*, czyli zupełnie zdrów na rozumie... Trafiać się zwykło: że nawet przez wzgląd samey ochrony zdrowia godney iakowey Osoby, wspomnione ku przyniesieniu Aktów wychodzą Reskrypta: A i takowym *Zeznaniom* czyli Tranzakcyòm, niewątpliwey *legalności* dysputować nie można.

Nie mógł także dawniey Plenipotent imieniem Pryncypała swego, nic na wieczność darować lub zapisać, gdyż do Donacyi, osobiste Dziedzica zrzeczenie potrzebne było konieczne. (m) Zatym za granicą *np.* będący, czynili

---

(*l*) A. 1550. V. 2. f. 597. §. Zabiegaiąc. (*m*) A. 1511. V. 1. f. 377. t. de Potestate.

go dawniey przed Aktami mieysca, a extrakt do własnego *Forum* przesyłali. Zwyczay atoli dzisieyszy niesie, iż Plenipotent, specyalną umocowany Plenipotencyą, nawet Zapisy na wieczność, iakie są: kontrakty kupna, i przedaży dóbr, zakwitowania z summ na dobrach zapisanych *i t. d.* imieniem swego Pryncypała czyni: które, tylko czasem dla lepszey wagi, przez Pryncypałów nową tranzakcyą, gdy tego Kontrahent wymaga, mocuią się. Z tegoż powodu Prawo Roku 1616. do spraw dziedzictw tyczących się, Grodowych lub Ziemskich Plenipotencyi koniecznie wymaga. *(n)* Nakoniec, z dóbr własnych Dziedzic nie może nikomu odpisać tego, co iakimkolwiek sposobem oddzielone niby iest od iego własności, albo inonerowane iakowym Zapisem. Tak dóbr, na których Reforma posagu i Zapis stanął, bez zezwolenia Zony i przeniesienia na inne dobra tych ciężarów, przedać, darować, nie ma mocy: Tym bardziey samego posagu, gdyż tego, tylko Panem dożywotnim iest. Podobnież i Zona nic z posagu bez zezwolenia Przyiacioł Mężowi zapisac nie może *(o)*. Nie wspomina się tu o dobrach

---

(n) V. 3. f. 276. t. O Plenipotencyach. *(o)* A. 1505. V. 1. f. 326. t. de Inscrip.

Królewskich, Lennych, Emfiteutycznych *i t. d.* bo tych Possessorowie nie maiąc ich dziedzictwa, same tylko intraty darować lub odprzedać mogą: A cedować, za konsensem albo dozwoleniem Królewskim.

Co do Donacyi dóbr ruchomych, *mortis causâ* albo na przeżycie, te u nas zawsze są ważne. Z dóbr zaś nieruchomych na przeżycie, czyli żeby intraty dopiero po śmierci do kogo należały, nikt nikomu zapisać, albo darować nie może: gdyż to testamentowemu Zapisowi równałoby się, a pod te dobra Ziemskie albo nieruchome nie podpadaią. (*p*) Stać by się to przecięż mogło za rewersem, intraty zapisuiącemu gwarantuiąc.

Warunki wszelkich Tranzakcyi.

Wszelka Donacya bez żadney excepcyi i kondycyi wieczyście albo na zawsze czyniona bydź ma: bo *Klauzula* albo warunek iakikolwiek kiedyś nie dotrzymany, umorzyćby mogł prawo dziedzictwa. Aby zaś wszelkie Donacye były ważne, prócz warunków istotnych

(*p*) Zawadzki Process: Judic: t. de Donatione. V. 7. A. 1768. f. 819. t. O Nieoddalaniu. (*q*) A. 1543. V. 1. f. 581. §. Ad Effugiendas.

powyżey wytkniętych, Formułą w Prawach opisaną czynione bydź maią: (q) A w Aktach Grodzkich lub obcych uczynione; w przeciągu Roku i Niedziel 6. pod nieważnością, do Ziemskich lub Grodzkich własnych, czyli gdzie dobra zapisane leżą, przeniesione bydź powinny. (r) Ważność atoli Zapisów, w Aktach Trybunalskich, Metryk i Seymowych czynionych, z Ziemskiemi i Grodzkiemi porownana. (s)

Moc Donacyi i Zapisow.

Donacye wszelkie raz przed Aktami zeznane prawnie, odwołane bydź nie mogą. A zatym tak daruiącego, iako i Sukcessorów iego, nayczęściey *sub damnis terrestribus*, lub pod zakładem umowionym obowiązuią. (t) Te zaś tylko urzędownie kassowane bydź mogą, które na zdradę Kredytorów stawaią, (u) lub z pokrzywdzeniem oczywistym Sukcessorów. Luboć i takowe Donacye w

---

(r) A. 1495. V. 1. f. 257. t. de Inscrip: A. 1768. V. 7. f. 708. P. Ponieważ. (s) A. 1578. V. 2. f. 968. t. O Zapisach. Item A. 1576. V. 2. f. 939. t. Przedanie. Item V. 3. A. 1635. f. 854. t. Ordynacya. (t) A. 1543. V. 1. f. 581. §. Ad Effugiendas. Item A. 1347. V. 1. f. 44. t. de Tutoribus: A. 1768. V. 7. f. 707. t. Złączenie. P. ⸗ Agdy. ⸗ (u) A. 1588. V. 2. f. 1219. t. O Ważności.

tenczasby tylko kassacyi sądowey słusznie podpadały, gdyby iawne marnotrawstwo Rodziców dowiedzione było, a alienacya dóbr, żadnym sprawiedliwym tytułem, iakie są zasługi dworskich, bonifikacya przyiacielskich wysług *i t. d.* nie zasłaniała się. Zubożenie także Familii przez Zapisy, Fundusze i pobożne legata, nie zdaie się zgadzać z nauką Kościoła naszego: Oto zdanie Wielkiego Augustyna: *Quicunque vult exhæredato Filio, hæredem facere Ecclesiam, quærat alterum. qui suscipiat, non Augustinum: imò, Deô propitiô, nullum inveniet. (w)*... Nakoniec poźniey uczyniona iednychże dóbr Donacya nic nie waży, chociażby pierwsza Inskrypcya do Aktów własnych przeniesiona nie była: bo data tey, nie od Aktu przeniesienia, ale od czasu Zeznania rachuie się. *(x)*

Prawa Litewskie, lubo po większey części zgadzaią się z Koronnemi względem Donacyi; kładą się atoli ich opisy dla dokładnieyszey onych wiadomości: I tak: 1. Zapis albo Donacya iakakolwiek w Grodzie uczyniona, tylko do dwoyga Roków Ziemskich, (w któ- Prawa Lit: o tymże.

(w) In Cant: Quicunque: lib: 17. q. 14. (x) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 2.

rym czasie pod nieważnością przeniesiona bydź ma) walor swóy otrzymuie. 2. Obligacya przeniesienia takowego Zapisów, w czasie woyny lub moru czynionych, dopiero po końcu zamieszania Kraiowego lub powietrza zaczyna się. (y) 3. Wolno Dziedzicom zapisać komużkolwiek własność swoią: Sukcessyi atoli spodziewaney nikt nikomu odpisać nie może, pokąd po zmarłey ręce prawo nań nie zleie się. (z) 4. Zapisy wszelkie czyli Donacye Poddanych bez woli Dziedzica, nie ważne są: (a) co i w Prawie Koronnym ostrzega się. (b) 5. Zapis pierwszy albo Donacya, pomimo późniey uczynioney, trwa niewzruszenie. (c) 8. Osoba słaba, podług Prawa Litewskiego, nie po Reskrypt do Króla, dla uczynienia iakowey Donacyi udaie się, ale czyni Zapis w obecności trzech lub czterech Szlachty wiary godnych i Possessyonatów, ktorzy się w tym Prawie co do takiego Aktu i Testamentów, *Pieczętarzami* zowią. Jakoż podpisać go i pieczętować powinni, a solenność ta, tyle da mocy tranzakcyi, iak gdyby przed Aktami była uczyniona: byle otrzy-

---

(y) Roz: 7. Art: 2. i 3. (z) Roz: 7. Art: 4. (a) Roz: 7. Art: 8. (b) A. 1543. V. 1. f. 582. §. Ut autem. (c) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 5.

otrzymuiący onę, przeniósł ią w czasie prawem opisanym. *(d)*... Jnne w tey mierze Prawa Oboyga wyroki, tam wyłożą się, gdzie o Zapisach szczególnych i Kontraktach mowa będzie.

Fundacye *et pia legata.*

Lubo Prawa nasze nieograniczoną prawie co do Zapisów i Donacyi Szlacheckich zobopólnych, nawet bez względu na Prawa natury, moc nadały Dziedzicom; Określiły ią atoli nayskrupulatniey, i dawnieyszemi i poźnieyszemi Prawami, względem Donacyi i Zapisow, Kościołom lub Klasztorom czynić się mogących. I tak nayprzód, Fundacye wszelkie *de nova radice*, bez pozwolenia Stanów, zakazane, *(e)* Powtóre, dobra Szlacheckie, w possessyi Duchownych będące, z mocy Zapisów, *pro exemptibilibus* deklarowane, nawet bez powrotu kosztu na reparacyą, i pretensyi gruntowych: byle tylko summa przez Dziedzica złożona była. Nakoniec, we wszystkich nowych Zapisach na rzecz Kościołów lub Klasztorów, za regułę położono: Aby summa zapisana, połowy wartości dóbr nie przenosiła: *(f)* Co na

(d) Roz: 7. Art: 1. *(e)* A. 1726. V. 6. f. 488. t. Warunek: Item A. 1768. V. 7. f. 819. t. O Nieoddalaniu. *(f)* A 1635. V. 3. f. 856. t. O Wyderkaf: Item V. 5. f. 158. t. Reasumptio. A. 1678. V. 5. f. 639. t. eodem.

wzaiem i Klasztory daiące summy na Zastaw, zachować powinny: gdyżby od wykupuiącego Dziedzica, więcey prawnie odzyskać, nad połowę wartości dóbr, nie mogły... Co się zaś tu o nowych namieniło Funduszach, tyczeć się nie ma Szpitalów: bo te i bez dozwolenia Rzeczypospolitey, podług wyroków Rady Nieustaiącey fundować i posażyć wolno. *(g)* Z tey przyczyny i procenta od summ szpitalnych, podług Praw Szlacheckich opłacaią się: Równie i zamiany gruntów Szlacheckich za Kościelne, ile ubogiey Fary, wspomniona Rada za nieuwłaczaiące Prawu o nieoddalaniu dóbr Ziemskich od stanu Szlacheckiego, *prævio tamen, beneplacito Ordinarii Loci, tùm Parochi & Collatorum consensu*, deklarowała. *(h)*... Tu także mieysce mieć może Rezolucya pomienioney Magistatury, względem Kaduków na dobra Duchowne i Kościelne wyiednywanych, przepisuiąca: Iż te wynoszone bydź z Kancellaryi Oboyga Narodów nie mogą, ieżeli po Konstytucyi Roku 1635. podług reguły tamże przepisaney nabyte okażą się. Prawo zaś owe nakazywało, aby Fundator zeznał pod przysięgą, iako funduszu nie pomnażał, ale *de nova ra-*

(g) Rez: R. N. A. 1781. N. 83. d. 9. Mar: *(h)* Rez: R. N. A. 1782. d. 25. Jan: N. 263.

dice, ex puro zelo, mera liberalitate, nec in fraudem, Zapis lub Donacyą zeznawał. Tamże darowizna sztuki gruntu Kościołowi Farnemu, od rygoru tego Prawa wyięta. *(i)*

TYTUŁ IX.

O Testamentach.

„ OStatni z szczególnych sposobów nabycia własności, podług Praw „ Rzymskich, iest, *Legatum:* albo Zapis „ testamentowy od Dziedzica rzeczy „ prawnie uczyniony. Rzymianie, nawet nieruchome dobra Testamentem „ rozrządzali. Owszem tylko czwartą „ część maiątków, podług Prawa Falcydiusza, prawemu zostawić Potomkowi obowiązani byli, ieżeli wydziedziczenia go nie znaydowali przyczyny. Biorący sukcessyą z testamentowego Zapisu, nazywał się Dziedzic „ testamentowy, *Hæres ex testamento.* „ Gdy zaś kto bez Testamentu obumarł, „ lub w nim dziedzictwa prawego Suk-

Prawa Rzymskie o Testamentach.

(i) A. 1635. V. 3. f. 854. t. Ordynacya. Rez: R. N. A. 1781. N. 72 d. 16. Lut: Item A. 1784. N. 294. d. 12. Mar: w Zbio: f. 15.

„ cessora nie tykał; miano to za Suk-
„ cessyą prawną, *Successio legitima :*
„ *vel ab intestato.*

„ *Testament*, iest wyrok ostatni woli
„ Człowieka, o tym, co chce mieć po
„ śmierci swoiey wykonanym. Dwoiaki
„ zaś iest Testament: Słowny, *Testa-*
„ *mentum nuncupativum :* I Pisany, *Te-*
„ *stamentum scriptum.* Ważność oby-
„ dwóch u Rzymian zależała: 1. Na
„ obecności siedmiu Swiadków, od któ-
„ rego prawa, Kolligaci, lub pod wła-
„ dzą Testatora będący, szalony, nie-
„ my, głuchy, ślepy, potwarca, i ko-
„ biety oddaleni byli. 2. Testator w Te-
„ stamencie swym o wszystkich swych
„ maiątkach dysponować był powinien,
„ czwartą część Sukcessorom waruiąc.
„ 3. Testament mógł bydź po kilkakroć
„ poprawiony: a ostatni tylko, wolą Te-
„ statora opiewał. Nakoniec, nieska-
„ żytelność rozumu, do wagi Testamentu
„ koniecznie była potrzebna... Kondycye
„ te, wspólne są obydwom Testamen-
„ tom, tak *słownemu* iako i *pisanemu*.
„ Nadto, w pisanym Testamencie potrze-
„ ba było przynaymniey podpisu Testa-
„ tora: A gdy kto pisać nie umiał, ó-
„ smego Swiadka zażyć był obligowany.
„ Swiadkowie zaś prócz podpisu, pie-
„ czętować Testament byli powinni.

„ Te wszystkie względem prawności „ i mocy Testamentów opisy, tak skrupu- „ latnie zachowywano, że ieden uchybio- „ ny, obalał całe dzieło. Były atoli gatunki „ Testamentów: Przywileiowe, *Privilegiata:* albo mniey solenne, *minus so-* „ *lennia* zwane; gdzie tak wewnętrzne „ iako i zewnętrzne warunki, *Internæ* „ *& externæ solennitates*, mogły bydź o- „ puszczone. Tak *np.* Zołnierski Testa- „ ment, ile w czasie woyny czyniony, „ tylko trzech lub czterech Swiadków „ wymagał: a nawet opisom powyższym „ przeciwny, utrzymywał się. W cza- „ sie powietrza, nie dyspensowało Pra- „ wo, tylko od iednoczesney Swiadków „ przytomności. Na wsi Testament czy- „ niony, nawet od pięciu Swiadków pod- „ pisany, był ważny. Nakoniec, Te- „ stamenta w ręku Monarchy złożone, „ do Aktów podane, dobry iakowy u- „ czynek lub fundusz zawieraiące; po- „ mimo uchylonych Prawa solenności, „ moc swoią dzierżyły.

„ Wyłączeni byli od Prawa czynienia „ Testamentow, Niewolnicy, Rzymianie „ nawet od Nieprzyiaciela poymani, Cu- „ dzoziemcy, Wygnańcy: toż Synowie „ z pod władzy nie wypuszczeni, prócz co „ się tycze dobr w Palestrze lub orężem „ nabytych. Także, ciągle szaleni, mar-

„notrawcy, niedorośli, głuchy, niemy,
„kryminaliści, apostaci, bękarci, potwar-
„cy albo satyrycy, na gardło skazani,
„*i t. d.* czynić Testamentów nie mogli.

„Testament raz uczyniony, upadał
„albo przez Prawo *ipso Jure*: albo po-
„wagą Sądu, *officio Judicis*. Prawnie
„upadał Testament, gdy: 1. brakowało
„w nim formalności wewnętrznych *np.*
„wymienienia Dziedzica: lub zewnętrz-
„nich, iako to: Swiadkow i ich pod-
„pisow: A Testament taki, zwał się nie-
„prawny, niesprawiedliwy, niedoskona-
„ły, żaden. 2. Upadał Testament uro-
„dzeniem się Dziedzica po Testamencie
„napisanym, lub onego wydziedzicze-
„niem. 3. Poźnieyszy Testament uchy-
„lał pierwszy. 4. Smierć cywilna Te-
„statora, znosiła nawet wprzod przez nie-
„go uczyniony Testament. Nakoniec,
„gdy do Testamentu Dziedzic nie do-
„pytywał się, taki Testament opuszczo-
„nym, *Desertum*, zwano: A gdy wprzod
„od Testatora umarł, Testament zwał
„się *Caducum*, nic nie wartym.... Są-
„downie albo *officio Judicis* uchylony
„bywał Testament, gdy Prawa natural-
„ne pokrewieństwa, bez słusznego powo-
„du, gwałcił. Rozpoznanie takowego ga-
„tunku spraw, nazywało się, *Querela in-*

„ *officiosa*, a sam Testament, *Testamentum inofficiosum.* (*)

U nas w Koronie, ieden tylko Testament *pisany*, za ważny i Sukcessorow obowiązuiący znany iest. Bo Prawa poźnieysze wyraźnie moc Testamentow słownych uchyliły. *(a)* Aby zaś Testament pisany mogł prawnym nazwać się; albo uczyniony bydź powinien w obecności Swiadków wiary godnych; *(b)* (których liczby Prawo nie określa, ale tylko Przyłuski pięciu ich wymaga) *(c)* albo zeznany bydź ma przed Aktami Ziemskiemi lub Grodzkiemi. Nieprzeto atoli ważność swą Testament traci, gdy albo bez Swiadków uczyniony, po śmierci Testatora znalezion będzie; albo w Aktach roborowany i zapieczętowany, tamże złożony znaydzie się. Nayistotnieysza zaś u nas dla Testatora kondycya iest: Aby w rozrządzeniu testamentowym nietykał dóbr nieruchomych, gdyż te pod Zapisy testamentowe, pod nieważnością nawet uczynionych, nie podpadaią. Duch tey prawa ustawy nie inny bydź zdaie się, tylko: Aby przez zapisy dóbr, zwłaszcza na rzecz Ko- Prawa Koronne o Testamentach.

(*) Hein: Lib: II. t. X. de Testam:
(a) A. 1726. V. 6. f. 487. t. de Nuncup: Testam: (b) A. 1543. V. 1. f. 580. §. Hoc. (c) Lib 3. Cap: 2. in Praef.

ściołow i Klasztorow, służba Ziemska Woyskowa nie upadała. (d) Aleć, gdy podług praw dzisieyszych dobra Duchowne więcey nawet nad Szlacheckie do intrat Skarbowych przyczyniaią się; raczey więc podobno przez ten warunek zapobieżeć chciano, skrzywdzeniom Sukcessorów z pogwałceniem Praw natury trafić się mogącym. Zapisy także testamentowe summ, sposobem Wyderkaffu na Kamienicach, domach i gruntach tak dziedzicżnych iako i mieyskich zabronione. (e)... Poźnieysze zaś prawa uchyliły odwieczny Praw poprzednich warunek względem pobożnych Legatów, kiedy nie tylko wyraźnie zakazuią Testatorowi na śmiertelney złożonemu pościeli, cóżkolwiek legować *in rem* Kościołów, lub Stanu Duchownego; ale nawet potępiaią ręczne Legata od podobnych Testatorow tymże uczynione. (f) Nieprzeto iednak uchylaią się Testamentowe dla Duchownych lub na Kościoły Zapisy, za zdrowia lub przed Aktami zeznane: Bo te tylko pod ten Prawa rygor podpadaią, któreby od Testatora na

---

(d) V. 1. A. 1510. f. 369. t. de Testam. Item V. 7. A. 1768. f. 819. t. O Nieoddal. Item V. 8. A. 1776. f. 882. t. Tranzak. (e) V. 5. A. 1676. f. 368. t. O Testam. (f) V. 8. A. 1776. f. 882.

łóżku śmiertelnym, lub *ciepłą ręką* iak mówią, uczynione okazały się... W generalności, ta między Testamentami Kraiowemi i Rzymskiemi zachodzi różność: Iż tamte, tylko ruchomościami, te, całą substancyą rozrządzaią. W Prawie Rzymskim, Testament Dziedzica przepisywał, lub onego pominąwszy z ważnych przyczyn, innego Sukcessora stanowił; nasze Testamenta, gdyby naturalnych Sukcessorów skrzywdzały prawa, tym samym mogłyby bydź uchylone.

Moc czynienia Testamentu Prawem Koronnym wszystkim tym przyznana, którym służy własność rzeczy iakowey. A zatym, tak Szlachta iako i Mieszczanie, gdy są *sui Juris*, mogą komukolwiek część lub całkowitość maiątków swych ruchomych odpisać. Chłopi nawet, podług Konstytucyi Prowincyonalnych Gnieźnieńskich, mogą legować Kościołowi, byle tylko *Legatum* takowe, podług wyższych na Szlachtę opisów uczynione było. *(g)* O wolnych zaś albo Boiarach i Czynszowych, żadna w tey mierze nie zachodzi wątpliwość.

(g) Const: Gnesn: lib: 2. §. Colonor: & §. Cæter: apud Zalasz: lib: 2. t. de Testam.

Prawa Litewskie o tymże.

Statut Litewski dokładnieyszy w wielu Artykułach nad Prawa Koronne, i o Testamentach pewnieysze zamyka Ustawy. I tak podług niego, nie mogą czynić Testamentu, *nayprzód:* Małoletni, Zakonnicy po Professyi, Synowie pod władzą Rodziców zostaiący, chyba z nabytków własnych: Także Bannici czyli z Kraiu wywołani, Niewolnicy, Szaleni do czasu swego szaleństwa. *(h)* 2. Prócz samey Szlachty, wolno iest Mieszczaninowi w Miastach nieuprzywileiowanych, Słudze Putnemu, albo Czynszownikowi, i Człowiekowi prostemu, trzecią część maiątku Testamentem odpisać: byle tylko dwie na gruncie dla służby woienney pozostały. *(i)* 3. Z dóbr ruchomych, te tylko Testamentem odpisać Testator może, które są iego własnego nabycia, a nie po Rodzicach nań przypadłe. *(k)* Pozwalał także tenże Statut zapisać Testamentem Królowi, *(l)* lub Kościołowi *(m)* część lub cały nabytek, nawet w dobrach stoiących, byle tylko z nich służba Ziemska woienna nie upadała: Ale Prawo Roku 1631. zabraniaiące nabytków dóbr Ziemskich Osobom *æqualitati & paritati Juris ac pœnæ* nie

---

(h) Stat: Lit: Roz: 8. Art: 1. *(i)* Roz: 8. Art: 9. *(k)* Ibidem Art: 2. *(l)* Roz: 3. Art: 42. *(m)* Roz: 8. Art: 2. i 3.

podległym ; zdaie się ścieśniać ten względem Osoby Królewskiey przywiley. I dla tego tamże ostrzeżono, że Królowie dobra sobie zapisane lub darowane; równie iak pod Kaduk podpadłe, Szlachcie rozdać powinni. *(n)* Zaś co do Zapisów albo Legatów na rzecz Kościołowi i Duchownych; Prawo Roku 1635. tylko *de nova radice* fundusze czynic pozwalaiące; założywszy obowiązek dla Fundatorá zèznania pod przysięgą przed Aktami o nowości takowey Fundacyi ; uchyliło zupełnie Statutową względem odpisania dóbr stoiących Testamentem, *in pia legata*, wolność. *(o)* Nie wiążą iednak Prowincyi Litewskiey Prawa Koronne R. 1768. i 1776. względem Zapisów testamentowych z dóbr ruchomych: Jako zapytana o to Rada Nieustaiąca Roku 1778. wytłómaczyła. *(p)* 4. Testator, ieśli przy zawarciu Testamentu, nie może mieć Urzędu Ziemskiego lub Grodzkiego, albo przynaymniey iednego z tych Urzędników ; sprosić ma trzech Szlachty osiadłych wiary godnych, którzy Testament iego podpiszą i przypieczętuią, Pieczęta-

---

(n) V. 3. f. 666. t. O Dobrach. *(o)* A. 1635. V. 3. f. 854. t. Ordynacya. Item A. 1669. V. 5. f. 16. t. Dobra. *(p)* Rez: R. N. A. 1778. N. 271. d. 28. Aug.

rzami z tąd zwani: A podpisy ich, zaraz po Testamencie nie na inwolucie położone bydź powinny. Ciż Testament zaraz po śmierci Testatora do Aktów podać obligowani. Waruie się tamże Testatorowi moc poprawienia Testamentu, i naypoźnieyszemu ważność przyznana. *(q)* 5. Od świadectwa Testamentowego excypuią się: 1. Nie mogący czynić Testamentu. 2. Niewiasty. 3. Exekutorowie Testamentu i Opiekunowie. 4. Korzystaiący z Testamentu. *(r) i t. d.* 6. W czasie woyny lub za granicą czyniony Testament, byle w obecności dwóch przynaymniey Swiadków był uczyniony, i do Ziemstwa na pierwsze Roki przeniesiony; ważny iest. *(s)* 7. Szlachcic nie może nic zapisać Słudze, Niewolnikowi lub Poddanemu, nie nadawszy wprzód tymże wolności, *(t)* którą i przez Testament przyznać Prawo Litewskie dozwala. *(u)* Wolno nakoniec Testatorowi wyznaczyć Testamentem Posag Córkom: *(w)* Opiekuna pozostałym Dzieciom, *(x)* w których rzędzie i Zona własna umieszczona bydź może... *(y)* Uchyla się z Prawa Litewskiego Te-

---

(q) Stat: Lit: Roz: 8. Art: 2. *(r)* Roz: 8. Art: 5. *(s)* Roz: 8. Art: 4. *(t)* Roz: 8. Art: 8. *(u)* Ibidem *(w)* Roz: 5. Art: 3. *(x)* Roz: 6. Art: 4. *(y)* Roz: 5. Art: 11.

stament, gdy albo Prawa naturalne lub Kraiowe pogwałca, albo poprawy i skrobaniny w istotnych punktach w sobie zawiera. Zawsze atoli ostrzega się, iż uchylony punkt Testamentu dla wad pomienionych, pozostałych dyspozycyi nie obala: *(z)* Co i o Zapisach wszelkich Prawo Litewskie rozumieć każe.

Podług wyrazów Prawników, Zapis Testamentowy czyli rzecz ruchoma Testamentem odpisana, nazywa się *Legatum:* Zlecenie zaś dyspozycyi przez Testatora Exekutorom Testamentu uczynione, *Fidei Commissum...* Exekutorami Testamentu, pierwsi są Sukcessorowie: drudzy, Opiekunowie lub bliżsi Krewni. Gdy zaś Testator obcych za Exekutorów swey woli pisze, ci, nawet przed Krewnemi pierszeństwo biorą. Powinności ich, Prawa nasze wyraźnie nie dotykaią. I lubo Prawa Litewskie zdaią się nie czynić między Opiekunami i Exekutorami różnicy; *(a)* Przecięż pierwsi, w ten czas tylko maią właściwie mieysce, gdy Testator Zonę lub Dzieci małoletne obumiera; drudzy zaś na ów czas, gdy Testator Osobie *sui Juris* zostawia Dziedzictwo, i nie dufa, aby przez Sukcessora, woli iego

(z) Roz: 8. Art. 6. (a) Roz: 3. Art: 34.

stało się zadość. Rzadko atoli Exekutorowie Testamentu dziesiątey części intraty tak iak Opiekunowie, dla krótkości swych obowązków, pretenduią... Podług zwyczaiu powszechnie wziętego, Exekutorowie zaraz po śmierci Testatora Jnwentarz dóbr ruchomych i stoiących spisać, długi, zwłaszcza ręczne popłacić, Zapisy Testamentowe zaspokoić, powinni: Ani wprzód do obięcia possessyi Sukcessorów dopuścić obligowani, pokąd we wszystkim woli Testatora nie stanie się.

TYTUŁ X.

O Sukcessyach, albo Dziedzictwach ab Intestato.

§. *I. O Sukcessyi w ogólności.*

Prawa Rzymskie o Sukcessyach w ogólności.

„ CZworakim sposobem mógł kto u „ Rzynian rozumieć się *Intestatus*, „ bez Testamentu zeszły: Albo że wcale Testamentu nie uczynił, albo że „ ten nieprawnie był uczyniony, albo że „ przez urodzenie się Dziedzica lub „ śmierć Testatora upadał, albo nakoniec, że się nikt niebrał do Dziedzictwa podług uczynionego Testamentu.

„ (a) W czterech tych przypadkach, Pra-
„ wo samo pewnym porządkiem okre-
„ śliło, komu pozostałe należy dziedzi-
„ ctwo, tak w ruchomościach iako i w
„ dobrach stoiących. Porządek ten na-
„ zywa się *Sukcessya*, albo *Sprawiedliwe*
„ *Dziedzictwo*, *Justa Hæreditas*: do któ-
„ rey trzy Sukcessorów rzędy, albo *Or-*
„ *dines Consanguinitatis* zwane, należą.
„ Pierwszy rząd formuią *Descendentes*,
„ czyli prosto z Oyca i Matki idące Po-
„ tomstwo: W drugim rzędzie mieszczą
„ się *Ascendentes*, czyli sami Rodzice po
„ Dzieciach biorący Sukcessyą: Do trze-
„ ciego, należą poboczni Krewni, *Colla-*
„ *terales*: A tych Prawo na linią Męską
„ i Niewieścią dzieli: Tacy są nayprzod
„ Brat i Siostra z Męża, powtóre Brat
„ i Siostra z Matki *i t. d.*

Układ *Arboris Consanguinitatis.*

„ Aby zaś iaśniey poznać można te
„ między Familiami związki, równie do
„ obięcia Dziedzictwa albo Sukcessyi,
„ iako i do zawarcia prawnych Mał-
„ żeńskich ślubów, wiadomości każdego
„ służące; obszernieyszy tu, tak Pokre-
„ wieństwa *Consanguinitatis*, iako i Po-
„ winowactwa *Affinitatis*, kładzie się wy-
„ wod, powszechniey, Drzewem Po-
„ krewieństwa lub Powinowactwa, = *Ar-*

(a) Hein: lib: 3. f. 243. t. de Successione.

„ *bor Consanguinitatis vel Affinitatis* = „ zwany... Pokrewni *Consanguinei*; ci się „ rozumieią, którzy od iedney Osoby „ albo Szczepu, *Stirpes* albo *Stirps*, po- „ czątek przez urodzenie biorą. Powi- „ nowaci *Affines*: są Krewni Męża z „ iedney, a Żony z drugiey strony. „ Krewni z Oyca, (u nas *po Mieczu*) „ *Agnati*: Krewni zaś z Matki, (u nas „ *po Kądzieli*) idący, *Cognati* nazy- „ waią się... Pokrewieństwo miarkuie „ się z *Stopniów* i *Linii*. *Stopień* Pokre- „ wieństwa, *Gradus Consanguinitatis*, iest „ odległość między Pokrewnemi, przez „ urodzenie się iedney Osoby miarkowa- „ ne. *Linia*, iest porządek między Po- „ krewnemi od Szczepu iednego idące- „ mi. Ta, albo będzie *Prosta*, *Recta*: I „ zamyka Rodziców i Potomstwo: Albo „ *Poboczna*, *Collateralis*: I zawiera nay- „ bliższych z Oyca i Matki Krewnych... „ Między Powinowatemi, niemasz wła- „ ściwie Stopniów: bo Rodzay czyli po- „ kolenie między niemi nie zachodzi: „ Uważa się tedy i miarkuie Powino- „ wactwo, przez odległość Osób z Ro- „ dzicami naszemi krwią złączonych: „ Co się łacniey w przykładzie poniżey „ okaże.

Różność linii Pokrewieńs:

„ Trzy tedy linie, Pokrewieństwo na- „ sze składaią: *Prosta górna*, *Prosta dol-*

na,

„ *na*, i *Poboczna*. W *Prostey górney*, Oy-
„ ciec móy z Matką, pierwszy: Dziad z
„ Babką, drugi: Pradziad z Prababką,
„ trzeci: Prapradziad z Praprababką,
„ czwarty pokrewieństwa Stopień zastę-
„ puią *i t. d.*.. W *Linii prostey dolney*,
„ Oyciec, tylko iako Szczep uważa się:
„ Zatym Syn z Córką, pierwszy: Wnuk
„ z Wnuczką, drugi: Prawnuk z Pra-
„ wnuczką, trzeci formuią stopień...
„ *Poboczna linia*, dzieli się na Męską i
„ Niewieścią: W tey, liczą się Stopnie
„ nie tylko z pobocza, ale i prostey za-
„ sięgaiąc linii, gdy Osoba, ktorey od-
„ ległości szukam, na niey znayduie się.
„ I tak: Wnuk Brata od Wnuka mego,
„ pięciu: Córka moia, od Córki Siostry,
„ trzema stopniami dzielą się... Taż li-
„ nia albo będzie równa, *Collateralis*
„ *æqualis*: gdy osoby, których stopnia
„ szukam, równo od wspolnego odległe
„ są szczepu: iak *np*. Siostrzeniec od
„ Synowicy: Albo będzie nierówna,
„ *Collateralis inæqualis*: gdy Osoby w
„ różney od Szczepu znayduią się odle-
„ głości, iaki iest Stryi względem Wnu-
„ ki swey Siostry. Wszakże podział ten
„ ostatni, samego tylko Prawa Kanoni-
„ cznego tycze się.

„ W *prostey* Pokrewieństwa linii, — Reguły do wynalezienia sto-
„ *Tyle iest Stopniów, ile Pokolenia*: al-

pniów Pokrewieństwa.

„bo: *Tyle stopniów, ile Osób, mniey* „*iedną* = Tak, Syn od Oyca, iednym: „Dziad od Wnuka, dwóma: Prababka „od Prawnuka, trzema Stopniami dzielą się: Bo tyleż między niemi zachodzi pokolenia, *generationes*... W linii *poboczney* Prawo Cywilne teyże „trzyma się reguły. Zatym podług niego, Brat z Siostrą w *drugim*, Bratanek z Siostrzenicą w *trzecim* Stopniu „znayduią się. Prawo zaś Kanoniczne, „od Cywilnego w tey mierze odstępuiąc, dzieli tę linią, iako się wyżey namieniło, na *równą* i *nierówną*. Względem *równey*, następuiącego trzyma się „wyroku: = *Ilu Stopniami Osoby oddalone od Szczepu wspólnego, tylu między sobą odległe są*: = A więc Brat „od Siostry w drugim Stopniu, podług „Prawa Cywilnego będący; podług Kanonicznego, w pierwszym liczy się... „Co się tycze linii *poboczney nierówney*, Reguła Kanonicznego Prawa „niesie: = *Ze ilu gradusami dalsza Osoba od wspólnego odległa Szczepu, tylu odemnie oddzielona*: = Więc podług „tego prawidła, Siostra Dziada mego w „trzecim ze mną iest Stopniu, a podług Praw Cywilnych w czwartym.... „Rożnica tedy, ktora między Prawem „Cywilnym y Kościelnym w sposobię liczenia Stopniow Pokrewieństwa lub

„ Powinowactwa zachodzi, na tym fun-
„ duie się: Że Prawo Cywilne w Szcze-
„ pie powszechnym pierwszy gradus li-
„ czy; Kanoniczne, od Szczepu zaczy-
„ na. W linii zaś poboczney nierówney,
„ nie liczba pokoleń, ale dalsza iedney
„ Osoby od wspólnego Szczepu odle-
„ głość, miarę gradusów przepisuie.

Rachunek Stopniów Pokrew.

„ Do wynalezienia Stopniów Pokre-
„ wieństwa w linii *Prostey*, żadna nie
„ zachodzi trudność: Bo ilość pokolenia
„ czyli *Generationum*, Stopniów liczbę
„ oznacza. I dlatego między Pradzia-
„ dem i Prawnukiem trzy zachodzą Sto-
„ pnie, bo tegoż odemnie trzy dzielą
„ Pokolenia. Większa nieco zachodzi
„ trudność w znalezieniu Pokrewieństwa
„ Stopnia w linii *Poboczney*, *np*. między
„ mną i Stryia mego Synem: Na ów
„ czas, Ja, będący w linii *Prostey dolney*,
„ liczę między mną i Synem Stryia me-
„ go w *Poboczney* linii leżącym pośrze-
„ dnie Osoby: A że tych iest pięć, to
„ iest: ia sam, Oyciec móy, Dziad,
„ Stryi, i Syn tegoż, więc podług ogól-
„ ney reguły wnoszę: Że z tymże, w
„ czwartym stopniu iestem spokrewnio-
„ ny: gdyż między nim i mną czworo
„ zachodzi pokolenia. Podobnie, Brat
„ Cioteczny z Bratem Stryiecznym w
„ *czwartym* gradusie, Córka względem

„ Bratanka w *trzecim*, względem Pobra-
„ tanka w *czwartym* Stopniu od siebie
„ znayduią się: A podług powyższych Pra-
„ wa Kościelnego reguł, iednym Sto-
„ pniem bliżey z sobą spokrewnieni, dla
„ nie równey od Szczepu odległości....
„ Nakoniec, baczyć i na to w rachun-
„ ku Stopniów Pokrewieństwa należy:
„ Iż nie iedna, ale kilka osob, tak *po*
„ *Mieczu*, iako *po Kądzieli* w iednymże
„ względem mnie znaydować się mogą
„ stopniu: Tak *np.* Ja od Brata, Dzia-
„ da i Siostry, dwoma stopniami odle-
„ gły iestem: A od Synowca Stryia,
„ Pradziada, trzy mię dzielą gradusy.
„ *i t. d.* (*)

§. II O *Sukcessyi w szczególności.*

Prawa Rzymskie o Sukcess: w szczególności.

„ POzostałe po Rodzicach w iakimkol-
„ wiek Stopniu Potomstwo oboiey
„ płci, brało podług Praw Rzymskich,
„ Sukcessyą w częściach równych, ie-
„ źli wszyscy w iednym Stopniu od zmar-
„ łey Osoby oddaleni byli *np.* Syno-
„ wie z Córkami, Wnukowie z Wnu-
„ czkami, *i t. d.*... Sukcessya ta-
„ kowa zwała się *in capita*, na głowy:

(*) O przeszkodach do Małżeństwa z pokrewień-
stwa, lub powinowactwa pochodzących; *masz*
w Tyt: IV. Częś: I.

„ gdyż każda głowa prawem Sukcessyi, „ bez względu na inną osobę, równą „ brała cząstkę. Gdy zaś Sukcessyą „ dzieliło się Potomstwo w różnym Po- „ krewieństwa Stopniu, *np.* Syn ieden z „ Bratankami dwoma, lub Siostrzeńca- „ mi; ta Sukcessya zwała się *in Stirpes*, „ na Pokolenia... W tym razie, Syn „ pozostały tyle dziedziczył, ile dwoie „ lub troie z Brata lub Siostry Potom- „ stwa: Co się inaczey zwało, brać „ Sukcessyą, *Jure repræsentationis*, Pra- „ wem wyobrażenia: gdyż na ów czas „ Bratankowie, Brata, a Siostrzeńcowie, „ Siostrę wyobrażali... A że prawa Rzym- „ skie pozwalały *Przysposobienia* i *Le-* „ *gitymacyi* Rzymianom; przeto i tako- „ we Potomstwo równe do dziedzictwa „ z naturalnemi Sukcessorami miało pra- „ wo. Do spadków zaś po nich, sami „ tylko Oycowie należeli... Nieprawe- „ go łoża Potomstwo, tylko po Matce „ brało Sukcessyą: A gdy prawego nie „ było, szóstą część Oycowskiey dzie- „ dziczyło.

„ W niedostatku Sukcessorów na dół „ idących czyli Prawego Potomstwa, „ brali sukcessyą *Ascendentes*, Przodko- „ wie zeszłey Osoby, iako to Oyciec, „ Dziad, Pradziad: *i t. d.* zachowu- „ iąc i tu bliskość Pokrewieństwa, tak:

„ że Oyciec oddalał od spadków Dzia-
„ da, ten, Pradziada *i t. d.* Poźniey
„ Bracia i Siostry zmarłey Osoby, Dzia-
„ da i Babkę od Sukcessyi oddalali.

„ Naostatek: gdy tak w *dolney* iako i
„ *górney* linii brakowało Sukcessorów;
„ pozostałe spadki należały Krewnym po-
„ bocznym zmarłego. Pierwsze z tych
„ trzymali mieysce Bracia i Siostry z
„ swym Potomstwem. Jeśli pierwsi tyl-
„ ko Sukcessyą dzielili się; ta, w równych
„ częściach *in capita* przypadała: Jeźli
„ zaś razem Dzieci z Brata i Siostry
„ szły do Sukcessyi; ta, *in Stirpes*, na
„ Pokolenia dzielona była. A zatym,
„ gdy Bratu z Siostrą równe części przy-
„ znawało Prawo, trafić się mogło: Że
„ Potomek Brata iedynak tyle zyskiwał,
„ ile kilkoro z Siostry Potomstwa, i na
„ wzaiem. . . Wszakże *Jus repræsentati-*
„ *onis*, tylko do Dzieci z Brata i Sio-
„ stry rozszerza to prawo. . . W dalszym
„ porządku, należeli do Sukcessyi aż do
„ siodmego pokolenia, naybliżsi w ię-
„ dneyże od Szczepu odległości z Oyca
„ Potomkowie: A gdy tych zabrakło,
„ Skarbowi przypadała Sukcessya. Prze-
„ cięż miano wzgląd na Żonę, na Słu-
„ żących zapłatę, na Fundusze i Ko-
„ ścioły względem spadków po Ducho-
„ wnych, na Chorągwie po zmarłym Żoł-

„ nierzu, na Zgromadzenie i Cechy, „ po śmierci Wspólnika onychże. „

§. III. *O Sukcessyach podług Praw Kraiowych.*

Lubo Prawa Kraiowe a w szczególności Koronne, zamilczały o tym porządku Pokrewieństwa i Powinowactwa, który istotnym u nas iest prawidłem, tak co do działów po zmarłych Krewnych, iako i co do ważności Małżeńskich ślubów; nieprzeto iednak wywód iego powyżey obszernie opisany, mniey potrzebnym Polakowi zdać się może. Jakoż samo przyrodzenie Autorem onego iest: dla tego po wszystkich Kraiach zgodnie przyięty. Zaś co do następstwa i Praw Osób w trzech liniach Sukcessyonalnych zawartych; iako w każdym Narodzie, są pewne ustawy lub zwyczaie, od powszechnego odpisuiące się prawa; tak i Kray nasz, ma swoie szczególne o Sukcessyach acz nie naydokładnieysze opisy... Uważali tedy i Prawodawcy nasi trzy Sukcessorów rzędy: ale daleko różne dla nich od Rzymskich w następstwie przepisali reguły: Których tu treść na fundamencie *Korrektury Pruskiey*, (*) powszechnie w sprawach Sukcessyonalnych

Prawa Koronne o Sukcessyach.

(*) Jus Terrestre Nobilit: Prus: Correct: V. 6. f. 549.

w Koronie używaney, lubo nie całkowicie przyięcey, kładzie się.

O Sukcessyi *Descendent*: I. Pozostali po Rodzicach Synowie, Córki, Wnukowie *i t. d.* liczą się także u nas w rzędzie *Descendentium* albo na dół idących Sukcessorów: prawa atoli ich do sukcessyi, w cale z Rzymskiemi nie zgadzaią się. Bo ieżeli tylko Syn, lub tych kilku po Rodzicach zostaie; W pierwszym razie Jedynak całą substancyą Oyczystą i Macierzystą obeymuie: W drugim, kilku Braci w równych cząstkach do obydwóch spadków należą. Gdy zaś w liczbie pozostałych Potomków, iedna lub kilka Siostr znayduie się; te, czwartą część Substancyi Oycowskiey, a Macierzystą w równych z Bracią częściach dziedziczą... Zatym gdy będzie *np.* Braci trzech, a Siostra iedna, przypadnie na nią iedna ze czterech części, tak Oyczystego iako i Macierzystego maiątku: Przeciwnie gdy Siostr trzy, a Brat ieden; dziedziczy on w trzech częściach po Oycu, po Matce zaś, iedna z czterech części na niego przypada. Jeźli znowu sama tylko Córka, lub Córki po Rodzicach zostaną; Te, równo iak Synowie pozostałym dzielą się maiątkiem. *(b)*... Spadki na Córki,

---

(b) V. 1. f. 74. A. 1420. t. de Filiabus.

Prawa nasze Posagiem nazywaią: który lubo po dziśdzień od determinacyi Oyca iako Samowładzcy maiątku swego zupełnie zawisł, i posag pierwszey Siostrze za życia Oycowskiego wyznaczony, służyćby miał za regułę Braciom w naznaczeniu onego, dla Siostr po śmierci Rodziców przez nich wyposażyć miaonych; Przecięż, zawsze wzląd mieć potrzeba, aby Siostry lub Siostra, całkowicie należące sobie z Prawa odbierały części: Gdyż pospolicie maią one moc na zwyczaiu zagruntowaną, czynienia sądownie, o polepszenie czyli *melioracyą* posagu, pomimo *abrenuncyacyi*, które przy Intercyzach zachodzą. Co tym słuszniey i prawniey na ów czas dzieie się, gdy Rodzice po wyposażeniu Córek, albo przez Sukcessyą, albo przez kupno, dóbr nabywaią, lub maiątek swóy znacznemi pomnożą summami. (c) W przypadku tym, Juryzdykcye Sądowe, tłómacząc uczynioną przez Córkę *abrenuncyacyą*, do przeszłego stanu fortuny stosować ią zwykły, a posag podług pomnożoney massy substancyi stanowią... Na wzaiem, gdyby Oyciec po wyposażeniu pierwszey Córki, zmnieyszył swey

(c) A. 1588. V. 2. f. 1212. t. O Posażeniu. Item f. 1219. t. O Siostrach. Item A. 1347. V. 1. f. 45. t. de Filia.

fortuny; pozostałe Siostry nie mogą równego iak pierwsza zyskiwać posagu: Ale Bracia, po zapozwaniu Wyposażoney Siostry o komportacyą wziętey części do pozostałey substancyi, wyznaczaią podług powyższych reguł równie dla wszystkich posagi: Jako o tym liczne uczą *Præjudicata*... Posag rzeczony nie w dobrach stoiących, ale w gotowiźnie Córkom należy: Dlatego, gdy im dobra, iak zwyczay, Macierzyńskie posażne, czy to przez Oyca, czy przez Braci w posagu puszczaią się; potąd są na skupie, pokąd rezygnacya onych nie nastąpi. *(d)* Owszem Statut Kazimierzowski nawet Braciom Stryiecznym, pozostałe po Rodzicach Córki naydaley w rok z dóbr takowych skupić pozwalał: *(e)* A to nie innym duchem, tylko aby Familie przez posagi nie drobniały i nie ubożały, na czym wszystkie prawa nasze o Sukcessyach zagruntowane widziemy. Wszakże poźnieyszy Władysława Jagiełły Statut, zabeśpieczył Siostrom całkowity na dobrach stoiących posag, gdy te nie maiąc rodzonych Braci, pozostałą dzielą się Sukcessyą *(f)*

(d) A. 1588. V. 2. f. 1213. t. Na dobrach. Item Exc: Maz: A. 1576. V. 2. f. 941. t. O Preskrypcyi. *(e)* A. 1347. V. 1. f. 38. t. de Virgin: despon: *(f)* V. 1. A. 1420. f. 74. t. de Filiabus.

Gdy Potomstwo z różnego łoża, albo powtórzonego kilkokrotnie przez Oyca Małżeństwa bierze Sukcessyą; na ów czas tey ogólney trzymać się należy reguły: Że, spadki czyli substancya Oyczysta, zawsze w trzech częściach Synom iego wszystkim: a w 4tey Córkom, czy z pierwszey, czy z drugiey, lub trzeciey Żony należy. Posag zaś każdey Matki, tylko na własne iey Dzieci dzielony będzie, w równych tak na Syny iako i na Córki częściach, albo też całkiem na Jedynaka, lub Jedynaczkę przypada. Jeźliby zaś Potomstwa z któreykolwiek Żony nie było; Posag iey, po dożywociu Męża, gdyby go miał sobie zeznanym, do Familii Zoniney wraca się; a ztąd wypływa, iż Pasierbowie i Pasierbice, żadnego do substancyi Oyczyma lub Macochy nie maią pracy, prócz cząstki przez takowych Małżonków na wzaiem, albo tylko przez iednego drugiemu zapisaney wiecznością: O czym obszerniey będzie *pod Tytułem o Sukcessyi między Małżonkami.*

Podział Substancyi czyli ułożenie sched, gdy kilku Braci iakimkolwiek dzielą się spadkiem, należy do Brata starszego, ieźli Oyciec między Dziećmi działu nie uczynił, albo ten uczyniony, Manifestem, dla skrzywdzenia Działy między Sukcessorami.

prawa natury, następnie zaskarżony został. Wybor zaś sched, od naymłodszego zaczyna się. Aby iednak śrzedni Bracia, przez zmowę Starszego z Naymłodszym skrzywdzeni bydź nie mogli; wolno im iest szacunek sched *per plus offerentiam* podwyższać: Od którey taxy ieźliby Brat naymłodszy odstępował, podwyższaiący przestać na niey musi... W ułożeniu sched równość intrat i ciężarów zachowana bydź ma: A tak może kto większą w dziele część zyskać, wziąść więcey intraty, ale na ów czas, długami lub *Wyderkaffami* scheda iego wyrównana będzie... Działy takowe dawniey, ieźli sami między sobą bez Przyiacioł czynili Sukcessorowie; po trzech latach i 3. Miesiącach nie zaskarżone, nie mogły bydź obalone. *(g)* Gdy zaś poźnieysze o dobrowolnych tranzakcyach ustawy, żadną czasu *Dawnością* mocy ich nie określiły; *(h)* A z drugiey strony ważność Komprommissów, przez które naypospoliciey działy między Familiami kończyć się zwykły, naysolenniey obwarowały; Tym samym i działy raz zawarte za niewzruszone, i wiecznotrwałe mieć chciały. *(i)* Wszakże *np.*

(g) A. 1347. V. 1. f. 40. t. de Divisione. (h) V. 7. A. 1768. f. 707. P. A gdy. (i) V. 8. A. 1776. f. 876. t. Deklaracya P. Nareszcie.

summma w schedzie iednemu Bratu podana a przez Sąd odsądzona, lub dług taiemny, albo odpadła dla niepewnego dziedzictwa część iaka z schedy; daie prawo temuż, szukania bonifikacyi oneyże, na schedach Braterskich: *(k)* A i w Kompromissie działowym *læsio Juris naturæ* dowiedziona, podług prawa późnieyszego obaliłaby dział podobny. *(l)*

Gdy przed śmiercią Rodziców Syn lub Córka niewyposażeni, schodząc z świata, zostawuią potomstwo; To, prawem wyobrażenia Rodziców swych, *Jure repræsentationis*, w tych częściach po Dziadach swych dziedziczy, które Rodzicom ich należały. Przeto gdyby naywięcey Wnuków z Brata lub Siostry z pozostałym Bratem lub Siostrą szli do sukcessyi; nic więcey w dziele pretendować nie mogą, nad to, coby Rodzicom ich dostało się: Sami zaś między sobą całkowite owe części, tak iak Oyczystą i Macierzystą substancyą rozdzielaią... Po zaszłych działach, lub wyposażeniu Córek, gdy Brat lub Siostra umiera bezpotomnie; nie Rodzice, chociażby ieszcze żyli, ale pozostali Bracia i Siostry lub tych Potomstwo do Sukcessyi na-

---

(k) V. 2. A. 1562. f. 613. t. O Przysiędze. (l) V. 7. A. 1768. f. 708. P. Zapobiegaiąc.

leżą. Wprawdzie *Korrektura Pruska*, spadki po Bracie Braciom, z wyłączeniem Siostr, a nawzaiem posag Siostry Siostrom przyznaie: Czego i owo ogólne prawne axioma = *Frater Fratri moritur* = popierać zdaie się. Zwyczay atoli przeciwny, licznemi upoważniony *Prejudykatami*, zniósł dawno prawo rzeczone. A wspomnione *axioma*, na ów czas tylko moc swoią miećby mogło, gdy Brat po Bracie z pod władzy Rodzicielskiey niewypuszczonym dziedziczy. Dziś więc, gdy pozostały Brat lub Bracia spadkiem Braterskim z Siostrami dzieli się; równe części z substancyi Macierzystey zyskuią wszyscy: Z Oyczystey zaś, iako i z dorobkowey; dla Braci trzy części, dla Siostr czwarta dostaie się. Podobnie gdy Siostra bezpotomnie umiera; posag iey nie samym Siostrom pozostałym, ale i Braciom w równych częściach przypada. Wszakże i Brat po Siostrze, a Siostra po Bracie całkowicie dziedziczą, gdy ani Potomstwa, ani Brata lub Siostry drugiey niebędzie.

Prawa Lit: o Sukcessyi *Descendent.*

Rozrządzenie Prawa Litewskiego względem tego następstwa porządku, lubo się nieco od ustaw i zwyczaiów Koronnych różni; zgadza się atoli w istotnieyszych artykułach. I tak 1. Zabe-

śpiecza Statut Litewski Dzieciom po Oycu sukcessyą, ale Córki zupełnie od niey oddala, kontentuiąc one posagiem: Który gdy przez Oyca za życia lub Testamentem wyznaczony iest, przestać na nim Córka musi. (m) Nawet ieźli po śmierci Rodziców, Bracia pozostałe wyposażaią Siostry; mogą za przykładem Oyca, nie większy iak pierwszey Siostrze posag wyznaczyć. I luboby ten czwartey części dóbr Oyczystych nie wyrównywał: przecięż o melioracyą iego czynić w Litwie zwyczaiu nie masz. Gdy zaś Rodzice zostawuią nie posażone Córki; Bracia z 4tey części Oycowskiey substancyi wyposażyć ie powinni koniecznie. 2. Spadki po Matce, równo między Synów i Córki dzielą się tak w dobrach stoiących iako i ruchomych: (n) Zatym do udeterminowania ilości posagu, nie wchodzą. Waruie także solennie Prawo Litewskie: Iż ieżeli albo Brat, albo Stryiowie, opisany przez Oyca Córce Posag, lub 4tą. część dóbr Oycowskich utracą; Córka, zawsze ma prawo dochodzić onego na gruncie. (o) 3. Gdy Rodzice Potomstwa żadnego nie zostawuią, substancya Oycowska wraca

(m) Stat: Lit: Roz: 3. Art: 17. Item Roz: 5. Art: 3. 14. (n) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 14. i 3. Roz: 5. Art: 9. (o) Ibidem.

się do Brata Osoby zmarłey, a w niedostatku tego, na Siostrę przypada: Przecięż szacunek czwartey części takowey substancyi, linia *po kądzieli* zyskuie, gdy ią Synowcowie dziedziczą. (*p*)

Działy w Litwie między Bracią, lub Pokrewieństwem, iakiegokolwiek stopnia, gdy przez Listy albo Regestra dzielcze, wzmocnione; tudzież podpisami Braci dzielących się stwierdzone, i przez dziesięć lat nie zadysputowane będą; wieczną trwałość mieć maią. Nadto, dla większey ważności, działy takowe przed Urzędem Ziemskim zeznawać się zwykły: A nawet dawnością Ziemską przemilczane, czyli w Aktach w czasie nie aktykowane, ważność swoią dzierżą. Wzruszaiący dział ieden z Braci, porękę albo *Vadium* przy spisaniu onego umówione, zapłaci, a dział dla niego na nowo czyniony bydź powinien. Listy, Papiery i Przywileie oddzielne, biorącym schedy oddaią się: Wspólne zaś, wszystkich Sukcessorów użytkowi służą, i iednemu z nich powierzone bywaią. (*q*)

II.

(*p*) Stat: Lit: Roz: 3. Art: 17. (*q*) Roz: 9. Art: 26.

O Sukcessyi Rodziców, albo *Ascenden*: w Koron:

II. Sukcessyi Rodzicom po Dzieciach Prawa Koronne zabraniaią, zwłaszcza gdy Bracia lub Siostry osoby bezpotomnie zeszłey znayduią się, a Syn lub Córka za życia Rodziców umieraiący, prawnie od nich wyposażeni zostali. Jakoż powszechny wyrok niesie : = Iż Sukcessya, *descendere*, *non ascendere*: na dół, nie w górę iść powinna : = Dlatego ieżli gdzie dawniey lub dziś przyięta iest, nazywa się smutna : *luctuosa Hæreditas*, *tristis Successio*. Owszem wyraźnie Prawo Koronne nakazuie, *(r)* aby gdy Matka umiera, a Oyciec drugą Żonę poymuie; dobra Macierzyste Dzieciom dorosłym wypuścił, prócz ieżliby na nich miał dożywocie : Lubo i w tym razie odpaść od nich prawnie może, gdy mu marnotrawctwo iawnie będzie dowiedzione : co i o Matce rozumiey. Traficby się przecięż mogło, iżby Rodzice maiący Potomstwo, i z tych Wnuki lub Prawnuki, przeżyli wszystkich : Na ów czas, nie mogłaby spaść na nikogo innego Sukcessya po nich, iak na Oyca, Dziada, lub Pradziada. Ani można twierdzić, aby się należała Synowcom Oyca biorącego Sukcessyą; gdyż w tey poboczney linii pierwsze mieysce trzy-

---

(r) A. 1420. V. 1. f. 73. t. de Pueris.

ma Brat Oycowski, a ten do Substancyi Braterskiey za życia tegoż, prawa nie maiąc, zlaćby go nie mógł na Dzieci swoie. O czym lubo Prawa nasze zamilczaią, i tylko Korrektura Pruska ten Sukcessyi porządek *Ascendentibus* zabespiecza; *(s)* Zdarzaią się atoli częste w Kraiu podobnego następstwa przykłady, na których zagruntowany nasz Przyłuski *(t)* twierdzi: Jż sprawiedliwości i porządkowi naturalnemu nie przeciwi się.

Przepisy Prawa Litewskiego iaśniey tego następstwa porządek opisuią, deklaruiąc: Jż Rodzice po Dzieciach wszelkie spadki, gdy te albo bez Potomstwa, albo bez Braci i Siostr Rodzonych zchodzą z tego świata, dziedziczą. *(u)* A lubo tylko o nabytey maiętności Statut w tym mieyscu uczy; nie przeto iednak inaczeyby mógł bydź tłómaczony, gdyby Oyciec za życia swego, wypuściwszy urzędownie Dzieciom część iaką substancyi, brał się do niey po ich śmierci.

...n Sukcessyi pobo...na: Kre-

III. Ostatni w Sukcessyi porządek, trzymaią Krewni poboczni, *Collaterales*.

(s) Jus Ter: Nobil: Prus: V. 6. f. 551. *(t)* Lib: 3. c. 3. in Præfatione. *(u)* Stat: Lit: Roz: 7. Art: 16.

Ci, iako się wyżey namieniło, na Męską i Białogłowską linią dzielą się: A w generalności bliższy Krewny czy *po mieczu*, czy *po kądzieli*, dalszego od Sukcessyi oddala. Naybliżsi z pobocznych Krewnych, gdy prawego braku-ie Potomstwa, są Bracia i Siostry. Którzy, iaką miarę w spadkach Oyczystych, Macierzystych i dorobkowych zachować powinni, iuż się wyżey namieniło. . . . Gdy Stryi lub Ciotka bezpotomnie umrze, i Braci lub Siostr nie zostawią rodzonych; Synowcowie i Siostrzeńcowie wspólnie do Sukcessyi należą, dzieląc się nią na Pokolenia. A tak: ieżeli z dwóch Stryiów będzie Potomstwo, z iednego ieden, z drugiego trzech Synowców; pierwszy połowę, drudzy drugą część Substancyi obeymą. Jeżeli zaś i z Siostry zmarłego Stryia pozostaną Dzieci; tedy i te *Jure repræsentationis* równe zyskuią części, iakieby na Matkę ich w dziale z Bracią przypadły. Ani tu waży co niektórzy twierdzą, że w tym razie Potomstwo z Siostry idące, dla wziętego przez Matkę posagu, do sukcessyi tey traci prawo: Bo na wzaiem i Potomkowie Braterscy, dla zyskanych raz przez Oyca swych z maiątku Oyczystego i

wnych *Collateralium.*

Macierzystego części, upadaliby w prawie do tego spadku. (*w*)

Prawa Lit: o tymże.

W Litwie, co się Oycowskiey tycze substancyi z pobocza na Sukcessorów spadaiącey, potąd tę po Bracie bezpotomnie zeszłym, Brat lub Bracia rodzeni, i ich Potomstwo w linii prostey dziedziczą; pokąd ich staie: A dopiero gdy tych brak, Sukcessya po Bracie należy Siostrom. Spadki zaś Macierzyńskie po Bracie pozostałe, zarówno na Braci i Siostry przypadaią. (*x*) A gdy się trafi, że Osoba bezpotomnie zmarła, ani Brata, ani Siostry nie zostawi; na ów czas dalsi *po mieczu* Krewni czyli *Agnati*, Oycowskie: A Krewni *po kądzieli*, czyli *Cognati*, Macierzyńskie wnioski obeymuią. (*y*)... Ostrzedz tu ieszcze przychodzi, co w oboygu Prawach iści się: Ze gdy, czy z pierwszego, czy z powtórzonego Małżeństwa Sukcessorów nie będzie; Substancya takowa po upłynionym dożywociu, gdy go sobie Małżonkowie zapisali, wraca się do naybliższych Krewnych, tymże porządkiem którym i naturalna dzielona bywa.

(*w*) Lipski Cent: I. Observ: 65. Zalaszowski T. II. f. 218. Art: III. De Success: Collateral:
(*x*) Stat: Lit: Roz: 3. Art: 17. (*y*) Roz: 5. Art: 14.

Cokolwiek tu o Sukcessyi mówiło się, tycze się tylko prawego z ślubów Małżeńskich Potomstwa. A zatym Bękarci, żadney w następstwie tak dóbr Oycowskich, iako i Macierzystych, podług Oboyga Praw, nie maią cząstki: Bo i od Szlachectwa prerogatyw zupełnie oddaleni są, chyba że przez uchwałę Seymową legitymowani zostaną, y za prawych od Rodziców przyięci będą Sukcessorów: Iako się wyżey o tym, pod Tytułem: O władzy Oycowskiey, namieniło. Równie i ten prawa Sukcessyi pozbawia się, który z iakieykolwiek pzyczyny od Szlachectwa prerogatyw odpada. Samobóyca także, i Szlachcianka idąca za Mieszczanina lub Chłopa, Posag i Prawa następstwa utraca: I niewięcey tylko procent od posagu swego, podług *Preiudykatów* na prawie Przyrodzonym zasadzonych, zyskiwać może. Nakoniec Panna Szlacheckiey kondycyi, któraby wykraść się od Rodziców dopuściła, iako i Wdowa na tenże gwałt zezwalaiąca, od praw dziedzictwa odpadaią. (z) Kto traci prawa Sukcessyi.

Zostaią ieszcze do obiaśnienia Prawa Osób Duchownych, biorących lub zostawuiących Sukcessyą... Duchowni Swiec- O Sukcessyi Osób Duchown.

(z) A. 1496 V. 1. f. 275. t. de Raptu. Stat: Lit: Roz: 5. Art: 12. Item Roz: 3. Art: 20.

cy, idą do niey z Osobami Swieckiemi bez żadney różnicy: Bo Stan ten, nie obowięzuie ich słubem ubóstwa, dla którego Zakonnicy, od spadków swych odpadaią. Zatym iakim prawem Swiecka Osoba, w pewnym pokrewieństwa stopniu uważana, bierze Sukcessyą; podobneż prawa służą Duchownemu Swieckiemu, w teyże linii znayduiącemu się... Co do Osób Zakonnych, ci po professyi swey nic nie dziedziczą: A przed tą, tylko 10tą część spadków swych *Jure naturæ* na siebie przypadaiących, Klasztorowi lub komukolwiek, wyrzekaiąc się reszty, odpisać mogą. Jeźliby zaś Zakonnik w czasie wspomnionym żadnego nie uczynił Zapisu, (który w tym iednym tylko razie, pomimo niedostatku lat, prawa upoważniaią) I on sam i Zgromadzenie, w którym zostaie, traci prawo do części po Rodzicach z prawa natury sobie należącey: Tym bardziey zaś do Sukcessyi poboczney, na Braci lub Siostry, iuż po professyi swey przypadłey, należeć nie może. Nieprzeto iednak odpadać ma od procentu cząstki 10tey spadku swego wyrównywaiącey, przez to, że przed professyą nikomu iey nie odpisał. Bo ani prawo, ani słuszność, nie odsądza go od tey należytości... Ma-

(a) V. 7. f. 63. t. O Młodzi.

iątek ruchomy wszelki po Zakonniku Klasztorowi, nie Krewnym należy się. Przeciwnie po Duchownych Swieckich, tak Szlachcie iako i Plebeiuszach (*b*) bez testamentu zeszłych, trzy części mobiliów i summ Sukcessorowie (bo dobra dziedziczne całkowicie Krewnym należą) a czwartą Kościoł zyskuie. Wprzód atoli zasługi Domowych, ieźliby się załegłe okazały, długi, koszt proporcyonalny pogrzebowy, a szczególniey deces, gdyby się iaki w Jnwentarzu Kościelnym znalazł, zaspokoić należy. Tym końcem upomina prawo XX. Dziekanów i *Officia Loci Ordinariorum*, aby za powziętą o śmierci wiadomością, nayprzód Sukcessorów ostrzegli. A gdyby ci opódal znaydowali się; aby w przytomności Kollatora, lub pod tego niebytność, przy świadectwie dwóch godnych Sąsiadów lub Parafianów, Jnwentarz spisali, i pozostałemi mobiliami, podług powyższey reguły rozrządzili: a to pod odpowiedzią w Sądach Ziemskich lub Grodzkich mieyscowych. (*c*) Toż i o Opatach Klaustralnych rozumieć każe Prawo, 4tą część wszelkich ruchomości Klasztorowi, a trzy Krewnym waruiąc. Wszakże i po Zakonnikach należy tym

---

(*b*) Rez: R. N. A. 1779. N. 186. d. 21. 7br. (*c*) V. 7. A. 1768. f. 819. t. O Nieoddalaniu

prawem Krewnym Sukcessya, ieżeli albo sekularyzowani byli, albo za dyspensą, na siebie, nie na Klasztor trzymaią Probostwa. *(d)* Spadki nawet po Kawalerach Maltańskich, ile od bezżeności nieuwolnionych, pod tęż regułę podpadaią. *(e)* ... Toż samo prawo, które Sukcessyą Osób Duchownych Swieckich i Zakonnych rozrządziło, ostrzegło dla Panien Zakonnych 10tą część przypadaiącego na nie posagu: Z tym warunkiem: Ze go nikomu zapisać i darować nie mogą, ale tylko procent z rąk Krewnych zyskiwać maią dożywotnie. Wyprawa nawet Panienek Szlacheckich do Klasztoru, nie w gotowiźnie ale w odzieży i sprzętach potrzebnych ostrzeżona. A iako dawniey pozwalało prawo Zakonnicy, niepozyskuiącey od Krewnych z części swey należytości, arendować ią komuby chciała; *(f)* Tak dziś o procent zatrzymany zawsze prawnie w Sądzie czynić może. . . Ostrzedz tu nakoniec należy, że iako Rodzice bezprawnie czynią, gdy Córki swoie, na Klasztorne poświęcaiące się życie, posażą; Tak i Klasztory w niepochybne, przez przyięcie takowych posagów, wciągaią się pieniactwo.

(d) Rez: R. N. A. 1777. N. 71. d. 4. Mar. *(e)* Rez: R. N. A. 1781. N. 46. d. 12. Jan: *(f)* ... A. 1527. f. 478. §. Statuimus.

IV. Gdy Sukcessorów w linii pobocżney tak Męskiey iako i Niewieściey do osmego *inclusivè* Stopnia po zmarłey brakuie Osobie; Sukcessya takowa dawniey za Królów Dziedziców na skarb *in Fiscum* przypadała, a podług Praw poźnieyszych, Przywileiem Kaduku przez Króla nadana bydź powinna. *(g)* Spadki po Szlachcie samey tylko Szlachcie; a po Mieszczanach i Cudzoziemcach, teyże, lub i Plebeiuszom, byle Kraiowym nie Cudzoziemcom, dostać się dawniey mogły: *(h)* Dopiero Konst: Roku 1726. wszelkie Kaduki Stanowi Szlacheckiemu przysądziła. *(i)* Ostrzega także Prawo, aby otrzymuiący Kaduk, iakiekolwiek długi substancyi takowey opłacał, lub zaspokoił. Ktoby zaś wziął Kadukiem dóbra, prawu temu, dla życia prawych Sukcessorów nie podpadaiące; wszelki expens na prawo wrócić, i Przywiley złożyć obligowany: O co w Koronie, *Forum* Trybunał: Wprzód atoli Kaduk podług Rezolucyi Radnych, w Ziemstwie poznany bydź ma. *(k)* W Litwie: rozpoznanie Kaduków Sądom Zadwornym lub Trybuna-

Prawo Kaduku.

(g) V. 8. A. 1778. f. 955. t. Kaduki. *(h)* A. 1607. V. 2. f. 1598. t. O Cudzoziemcach. Item A. 1588. V. 2. f. 1209. t. O. Kadukach. *(i)* V. 6. f. 488. t. Warunek. *(k)* Rez: R. N. 1779. N. 80. d. 5. Marca.

łom przyznane.(l)... Sprawy o Kaduki po Cudzoziemcach lub Mieszczanach, w Assessoryach sądzą się. Wszakże i Szlachecki Kaduk, musi się o tę oprzeć Magistraturę, z przyczyny, że Pozwy do złożenia Przywileiu źle otrzymanego, z pomienionych Sądów wynoszą się.

Prawa Mieyskie o Sukcessyi.

V. Dla zachodzących często związków ślubnych, między Szlachecką i Mieyską kondycyą, nadaiących wzaiemne Prawa Małżonkom i ich Potomstwu do Sukcessyi; należy tu krótko wyłożyć generalne Prawa Magdeburskiego i Chełmińskiego opisy względem Następstwa... Prawo Magdeburskie w podziale linii Pokrewieństwa, żadney od Cywilnego Polskiego nie stanowi różnicy: Bo i to równie trzy rzędy, albo linie Pokrewnych uważa, *Descendentium*, *Ascendentium*, & *Collateralium*. Prawa atoli tych, co do Sukcessyi, ledwie nie we wszystkim od Szlacheckich różnią się: I tak *nayprzód*: Biorące Sukcessyą po Rodzicach Dzieci, podług Magdeburskiego prawa, żadney między sobą dla płci czynić nie mogą różnicy, ale tyle Syn, co Córka dostaie: Wnuki zaś i Wnuczki, tylko *Jure repraesentationis* część Rodzicielską pozysku-

(l) A. 1598. V. 2. f. 145. t. O Pozwiech.

ią. *Powtóre:* Syn lub Córka bezpotomnie umieraiący, cały maiątek zostawia Oycu z exkluzyą Matki: Gdy Oyciec umiera, Matka dziedziczy: Po których, albo gdy oboyga Rodziców brak, nayprzód Dziad, potym Babka *i t. d.* do spadków należą, z wyłączeniem nawet Brata i Siostry nieboszczyków, podług niektórych: Podług drugich, Dziadowie z Babkami równą z Bracią i Siostrami część pozyskuią. *Potrzecie:* W niedostatku naydalszych Sukcessorów w prostey linii dolney i górney, przypada Sukcessya na *Pobocznych*, podług tey generalney reguły: Jż bliższy dalszego oddala Sukcessora. Zatym Bracia i Siostry z iednego łoża, exkluduią Braci i Siostry z powtórzonych ślubów: Nawet w tym przypadku Sukcessyi, *Jus repræsentationis* nie ma mieysca: Bo go i Prawo Cywilne mało co daley iak do Sukcessorów dolnych i górnych linii prostey rozciąga... Prawo Chełmińskie zgadzałoby się zupełnie z ustawami i zwyczaiami Saxonu, gdyby ta istotna nie zachodziła różnica: Ze co w Prawie Magdeburskim, Oyciec, a po nim Matka, po Synie lub Córce, z wyłączeniem rodzonych ich Brata lub Siostry, dziedziczą; to w Chełmińskim, Brat Bratu, Siostra Siostrze umiera, pomimo żyiących Rodziców, podług owey powsze-

chney Prawników reguły: = *Frater Fratri: Soror Sorori moritur. Brat Bratu, Siostra Siostrze umiera.* = Nadto, obydwa pomienione Prawa, procz Osób prawem Rzymskim od następstwa oddalonych, iako to: Bękartów, Szalonych, Bannitów; wyłączaią ieszcze, Karłów, Niemych, i Głuchych, lubo z prawego łoża pochodzących: Atoli tak okrutne rozrządzenie, przez Reskrypta Monarchów bywa zwolnione...*(m)* Jnne Praw tych szczególności, pod następuiącym Tytułem wyłożą się.

TYTUŁ XI.

O Sukcessyi między Małżonkami: O Posagu, Oprawie i Zapisach.

Prawa Rz: o Sukces: Małżonk: *i t. d.*

„ PRawo Dwunastu Tablic, oddalało „ zupełnie Zony od substancyi po „ swych Małżonkach pozostałey: Dopie„ro ią dla nich, ile uboższych, Justy„nian Cesarz zabespieczył, zwłaszcza „ gdy tę Mąż bez żadnego odumarł za„pisu. Sukcessya pomieniona z czwar„tey części maiątków wszelkich prze-

(m) Zalaszowski lib: 3. t. 1. Art: 4... Jus Culm: Correc: lib: 3. t. IX. de Succession... Art: Prá Magdeb: w Przemyślu: f. 1. & sequ.

" pisana była, z tą różnicą: Ze gdy
" Potomstwa nie było, nawet prawa dzie-
" dzictwa do takowego spadku Zona na-
" bierała: Gdy zaś Potomstwo pozosta-
" ło; sam tylko użytek dożywotni, z
" takowey części do niey należał. Na-
" wzaiem i Mąż z posagu Zoninego w
" dawnieyszych Rzeczypospolitey cza-
" sach pewną część zyskiwał: Ale po-
" dług reformy od pomienionego Cesa-
" rza uczynioney, wracał się on całko-
" wicie do Krewnych *po kądzieli*, nawet
" gdy Zona dzieci z Małżeństwa pra-
" wego zostawiała. (a)

" O Oprawie, Posagu, i Zapisach, ia-
" kie w Kraiu naszym między Małżon-
" kami zachodzą, nic podobnego w Pra-
" wie Rzymskim nie czytamy. Sam na-
" wet Posag na słowney tylko obietni-
" cy fundował się. A gdy przed Kon-
" traktem ślubnym oddawany bywał,
" składano go pod pieczęcią w ręku Wie-
" szczków. (b)

Prawa Koronne o Sukcessyi Małżon-

Podług zwyczaiów i Ustaw Koronnych ani Zona po Mężu, ani Mąż po Zonie nic prawem dziedzictwa nie zyskuie.

(a) Hein: lib: III. t. XIII. P. 4. de Successione Conjugum. Zalasz: lib: III. Art: IV. f. 229.
(b) Hein: lib: III. t. XVI. §. 828.

kow, o Zapisach, Posagu, Oprawie.

Bo ieżeli Potomstwo z nich pozostaie, z mocy Sukcessyi obydwie substancye należą Dziedzicom. Ta nawet część, która w czasie pożycia Małżonków na Matkę spada; obraca się w posag iey, i obszernieyszego rozrządzenia nią, iak samym posagiem nie ma prawa. Jeźli zaś Sukcessorów brakuie; Żonina substancya do Krewnych iey bliższych, a Mężowska do Sukcessorów tegoż wraca się. Mogą sobie atoli Małżonkowie zapisać nawzaiem *usum fructum* albo *Dożywocie* substancyi: A na ów czas prawa następstwa, nawet doyźrzałego Potomstwa, do śmierci Oyca lub Matki tamuią się: iako o tym pod Tytułem: o Dożywociach, obszerniey. . . . Zwyczay także u nas niesie, że Mąż Żonie prostym długiem, pewną, tytułem darowizny, zapisuie summę: Co się dziać nayczęściey zwykło, gdy Małżeństwo Sukcessora doczeka się: A kapitał takowy Żonie zapisany, idzie w działach, za naturą dóbr Macierzystych. Przeciwnie Żona, nic z swego posagu alienować, żadnych długów Mężowskich, nawet w obecności Przyiacioł lub Krewnych na tymże lokować nie może: A gdy to czyni, wolno iey, w czasie stanu Wdowieńskiego, od takowego Zapisu recessować się, iako pod władzą Męża zeznanego.

Maiąca Zona od Męża Zapis, nabiera do Substancyi tak onerowaney, niewątpliwego z Sukcessorami prawa. Zawsze atoli takowa część na skupie iest, chyba żeby się Sukcessorowie dziedzictwa z niey zrzekli. Summa ta albo Zapis Zonie uczyniony, inaczey, *Przywiankiem*, *Przypisem*, nazywa się. Biorący Mąż z Zoną posag podług zawartych Intercyz, albo przedślubnych Kontraktów; W ten czas zaraz, gdy ie w pobliskich roboruie Aktach, czyni Zapis posagu Zoninego, w równey onemuż summie na połowie dóbr swych wszystkich, lub w szczególności na części onychże. Warunek ten posagu nazywa Prawo nasze *Oprawą*, *Reformą* posagu, *Reformatio dotis.* (c) Czyni się ta Posagu *Oprawa*, nawet gdy Mąż gotowizną posagu nie bierze, ale tylko dobra w summie posażney puszczone mieć będzie, których własności porąd nie nabywa, pokąd albo Rodzice albo ich Potomstwo *po mieczu*, prawa dziedzictwa takowych dóbr nie zrzekaią się: Dlatego te, arendować tylko lub zastawiać, a nie na wieczność zbywać Mężowi wolno.

Zona posag od Rodziców biorąca, czyni od reszty substancyi abrenuncyacyą:

(c) A. 1420. V. 1. f. 73. t. In quibus.

Ale, iako się iuż wyżey namieniło, nic iey ta nie szkodzi do czynienia sądownie *pro amelioratione dotis*... Natura dóbr reformacyinych, ta iest: Ze ginąć, czyli alienowane bydź przez Męża nie mogą, (*d*) ile gdy Zona do utraty substancyi urzędownie, pisząc się *np.* na długi Mężowskie, (luboby i ta, iak się rzekło, Jnskrypcya, prawności nie miała,) bynaymniey nie dopomaga. (*e*)... Ztąd idzie: Ze dobra rzeczone ani długami obciążone, ani na wieczność przez Męża utracone bydź nie mogą. Dlatego, gdyby interes wymagał przenieść takową Reformacyą z dóbr iednych na drugie; potrzeba do tego Zony konsensu, i iey Krewnych: Inaczey, ieźli za całą wartość będą przedane, zawsze Zona lub Dzieci iey, maią prawo do nich z *Oprawy* płynące. Jeźli zaś z wiedzą kupuiącego o tey Reformie zbywaią się; Ten, w wartości takowey substancyi, potrąca posag na nich lokowany. A tak, tym tylko sposobem wolno Mężowi nie tylko przenięść posagu ewikcyą, ale ią i w innym Woiewodztwie, a nawet Prowincyi na dobrach własnych zapisać: Co tak o posagu, iako i o wszelkich e-

wi-

(*d*) A. 1588. V. 2. f. 1219. t. O Siostrach. (*e*) A. 1577. V. 2. f. 949. t. O Przedaniu.

wikcyonalnych długach rozumie się. *(f)* Posag nie reformowany, ginie w substancyi Mężowskiey, a Zona takowa lub Dzieci iey, powtórnie u Rodziców lub swych Braci i Siostr upomnieć się go mogą. Nawet gdyby Bracia całą substancyą Rodzicielską, Siostr nie wyposażywszy, stracili; Kredytorowie, byliby zawsze obligowani do posagu. *(g)* . . . Gdy Mąż bierze Zonę bezposażną, a bezpotomnie z nią żyiąc umiera, Dożywocia iey nie zapisawszy; Na ów czas, ieźli iey przy Jntercyzach lub po ślubie iaką zapisuie summę; ta iey nadaie prawo siedzenia w dobrach potąd, pokąd od Sukcessorów spłaconą nie będzie. Gdyby zaś ani Dożywocia, ani Zapisu nie miała; ustąpić ma z dóbr Mężowskich, odebrawszy podług Praw dawnych za wieniec albo Wiano, *pro Crinili*, 30. grzyw: *(h)* Którą to summę dziś Przyiaciele podług substancyi Mężowskiey miarkuią. . . . Zwyczay także u nas niesie: Ze Mąż Zonie nawet bezposażney zapisuie *Oprawę pewną*, tak iakby posażną była: A w ten czas nabywa Zona do tey Reformy podobnego prawa,

---

(f) Rez: R. N. A. 1782. d. 20. 7br: N. 385. i 27. 7br: N. 398. *(g)* A. 1588. V. 2. f. 1219. t. O Siostrach. *(h)* A. 1505. V. 1. f. 326. t. de Crinili.

iak gdyby równy Reformie w dom Mężowski przyniosła Wniosek. Trafia się nawet że Oprawa posagu będzie większa, niż Wniosek Zonin: Wszelako i w tym razie Sukcessorowie, takowey Reformy zaprzeczać nie mogą: Bo iako prosty na dobrach Zapis, tak i Reforma posagu, czyli onego beśpieczeństwo, czystym iest długiem. Przeto ani pod konkurs nie podpada, ani przez *Dawność* czyli Preskrypcyą, podług dawnieyszych Praw utracona bydź nie może. Bo natura takowego długu prawem poźnieyszym *pro inpræscriptibili* z okazyi Sukcessorów Herburtowskich deklarowana została: *(i)* I Rada Nieustaiąca stosownie do tey Ustawy, pretensye posażne, za niepodległe Preskrypcyi uznaie. *(k)*.. Pomimo tych z Prawa i Zwyczaiu opisów, wiedzieć z praktyki należy: Ze Zapisy Reformy, rzadko dziś używane. Pospoliciey, Mąż Zonie przed lub po ślubie umówioną zapisuie summę: Za odebraniem posagu nowy na dobrach swych ewikcyi czyni Zapis: A czasem biorąc Posag, drugie tyle Zonie waruie.

Po śmierci Zony bezpotomney, i po wyszłym dożywociu Mężowskim; Suk-

---

(i) V. 8. f. 959. A. 1778. t. Przyśpieszenie. (k) R. 1785. d. 3. Czerw: N. 82.

cessorowie iego posag Krewnym Zoninym wraz z wyprawą wrócić obligowani: Co się i o wszelkich dobrach, ruchomościach, iako i wyprawie w posagu wziętych lub przez Sukcessyą na nią spadłych, rozumie. Nawzaiem gdy Zona Męża przeżyie, a Dożywocie zapisane od Męża okaże; spokoyną iest do śmierci całych intrat Possessorką. Jeżeli zaś Dożywocia od Męża nie otrzymała, chociażby i Potomstwa nie miała; potąd w dobrach Oprawą posagu i Prywiankiem onerowanych, siedzi, pokąd za drugiego Męża nie idzie: Gdyż w tym razie Przywianek traci, a z Oprawy skupioną bydź może. Dlatego, dopóki takowe dobra posiada, ani ich na dziedzictwo zbywać, ani rozgraniczać nie ma mocy. Nadto, ma prawo Wdowa do cugów i powozów, których za życia Męża używała: Do remanentów wszelkich tak pienięznych, iako i zbożowych, i do dobytku: Prócz Sukien Mężowskich, kleynotów, sreber, koni, zbroi, *i t. d.* bo te nawet niegdyś na połowę z Dziećmi były dzielone: (*l*) Dziś pospolicie samym Synom dostaią się. Macocha przecięż Dożywocia nie

---

(*l*) Zawadzki in Processu Jud: f. 56... A. 1420. V. 1. f. 72. t. de Uxore: Item f. 73. t. In quibus.

maiąca tym Prawem z Pasierbami grać-by mogła: O czym obszernieysza ieszcze w następuiącym Tytule będzie nauka.

Prawa Litewskie o Sukcessyi Małżonków, Zapisach, Oprawie, Posagu.

Podług Praw Litewskich, w iednym tylko przypadku Małżonkowie, zwłaszcza bezpotomni, po sobie nawzaiem dziedziczą: To iest na ów czas, gdy pobrawszy się, ani Mąż dóbr żadnych, ani Zona posagu nie miała: A w czasie, przemysłem i pracą dorobili się substancyi. Takowych dorobków, dwie części Dzieciom, trzecia Zonie dostaią się, zwłaszczą, gdy Dożywocia zapisanego nie będzie... Gdy Potomstwa nie masz, a ieden z Małżonków takowych umiera; użytek całey Substancyi do pozostałego należy: Po śmierci zaś oboyga, połowa Krewnym *po mieczu*, druga Krewnym *po kądzieli* z takowych spadków przypada. *(m)* Ustawa ta Prawa Litewskiego i w Koronie czasem iści się: Nawet znayduią się w działach Szlacheckich przykłady, że dorobne substancye zarowno między Potomstwo oboiey płci dzielone były: A to pomimo owey prawa reguły: Ze intraty zawsze do Męża należą: = *Bona Uxoris, proventus Mariti:* = podług którey, nawet

(*m*) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 12.

dorobkowe Mężowskie substancye, większeby zawsze od Zoninych bydź powinny.

Namieniło się wyżey, że w Litwie naznaczenie posagu, raczey od woli Rodziców zależy, nie żeby ten miał bydź z pewney części substancyi *np.* iak w Koronie, z równey części Macierzystey, a z czwartey Oyczystey przepisywany. Jakążkolwiek tedy summę Rodzice Córce swoiey, lub Bracia Siostrze na posag wyznaczą; tamci od Zięcia, ci od Szwagra wziąść powinni skrypt tegoż ręką i podpisami Pieczętarzów stwierdzony, iako on na trzeciey dóbr swych nieruchomych części, posag swey Zony w gotowiźnie wziąść miany; tudzież wyprawę, w złocie, srebrze, i kleynotach *sowito*, czyli w dwóynasób taxuiąc; inne zaś mobilia inaczey, *parapharnalia bona*, albo ruchomości garderoby poiedyńczo ceniąc, zapisze i ubeśpieczy. Drugi zaś skrypt tenże Zięć lub Szwagier wydaie na to: Jako tenże Zapis, czyli raczey Oprawę, na pierwszych po ślubie Rokach, zezna i obwaruie: Co i w skutku samym dopełnić obowiązany. Gdyby atoli albo nie chciał, albo nie mógł zadosyć uczynić temu opisowi przed śmiercią; na ów czas Zona lub Krewni iey, przy świadectwie Pieczęta-

rzów skryptu Mężowskiego, zaprzysiądz maią w Aktach rzetelność onegoż: a Sąd Wdowę w dobra reformowane w wiąże, czyli one nieodwłocznie iey podać każe. (n)... Jeźli Zięcia lub Szwagra trzecia część dóbr nie wystarcza na Oprawę; tedy Rodzice lub Bracia za summę posagową, kupuią dobra i onę Zięciom lub Szwagrom puszczaią. Tych, będą mieli *usum fructum*, oboie Małżonkowie za życia: A *in casu* bezdzietnego zeyścia lub braku dożywocia, wrócą się do Krewnych Zoninych. (o)... Posag Zony, sposobem iako wyżey nie reformowany, ginie: i tylko bezdzietney Zonie 30. kop gr: Litewskich, za wieniec Prawo naznacza. Zaś w przypadku przeżycia Męża, dochód z czwartey substancyi części, ieźliby Zapis dożywocia nie znaydował się, (p) ostrzega... Wdowa idąca za Mąż (nie prędzey iak po sześciu miesiącach od śmierci Męża, pod utratą Oprawy) (q) powtórnie Wiana zapisanego mieć nie może. Owszem, (iak i w Prawie Koronnym dzieie się,) ona Mężowi zapisać obligowana. Gdy dożywocia nie ma Wdowa pozostała; do połowy intrat Mę-

(n) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 1. (o) Ibidem. (p) Ibidem. Vide o tymże Art: 2. tegoż Roz: 5. (q) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 13.

żowskich z Sukcessorami do śmierci należy. *(r)* Gdyby zaś Wdowa za prostego stanu Człowieka wydać się miała; traci swóy posag i Oprawę Mężowską, prócz 10. kop gr: za każdego Chłopa: a za każdą rolę pustą, do którey z Oprawy miała prawo, kop pięć. *(s)*

Względem Zapisów, tę szczególność w Prawie Litewskim wyczytuiemy: *(t)* Jż lubo Małżonkowie maią wolność nawzaiem zapisania sobie, pewną własności stoiących część; przecięż to się wyraźnie ostrzega, iż gdy Wdowa pozyska co Zapisem od Męża, a dożywocia nie ma; na ów czas części wspólney intrat od Dzieci lub Krewnych Męża pretendować nie może. A iako w prawie Koronnym, tak i tu ostrzedz przychodzi: Że gdy Dzieci z takowego wspólne czyniącego sobie Zapisy, pozostaną Małżeństwa; część Zonie odpisana, za naturą Posagu iść powinna.

Tu należy wspomnieć o dyspozycyi Praw Mieyskich względem spadków, które Małżonkowie po sobie nabywaią. Ustawy Prawa-Magdeburskiego uczą: Jż iak Mąż połowy substancyi Zoniney,

---

(r) Roz: 5. Art: 10. 16. (s) Roz: 5. Art: 12. (t) Roz: 5. Art: 10. 16.

tak Zona 4tey części maiątków Mężowskich przez same Małżeńskie śluby nabywa. Prawo zaś Chełmińskie połowy pozostałego Mężowskiego maiątku, czyni Zonę Sukcessorką. A zatym i Szlachta w Miastach temiż Prawami rządzonych, w ślubne wchodząc związki, bądź to Szlachcic będzie brał Mieszczankę, bądź sami Szlachta ślubne zawierać będą kontrakty; podług powyższych praw nawzaiem po sobie dziedziczą. Wszakże ieżli grunta przez Męża lub Zonę przed ślubem posiadane, nie Mieyskiego Prawa, ale dóbr Szlacheckich natury będą; takowe pod tę ustawę nie podpadaią: Ani wyrok Prawa tego do dóbr ruchomych, ale tylko do samych stoiących ściągać się powinien. *(u)*

TYTUŁ XII.

O Dożywociach.

O Dożywociach podług Praw Rzą

„ DOżywocie między Małżonkami iest „ Zapis zobopólny, waruiący temu, który drugiego przeżyie, *usum* „ *fructum*, albo intraty z dóbr tak ru„ chomych iako i nieruchomych... Do„ żywocie to albo będzie *ogólne*, czyli

(u) Jus Culm: Cor: lib: 3. t. 10. C. XI.

„ do całey substancyi rozciągaiące się;
„ albo *szczególne*, czyli pewną tylko
„ dochodów część pozostałemu Małżon-
„ kowi waruiące. W pierwszym razie,
„ Oyciec lub Matka Dzieciom z Doży-
„ wocia, edukacyą, wikt, i odzienie przy-
„ stoyne winni; w drugim, część docho-
„ dów od Dożywocia oddzielona, własno-
„ ścią iest Potomstwa, i w latach doyźrza-
„ łych takowa substancya wypuszczona
„ im być powinna. Zapisów podobnych
„ Dożywocia iak u nas Rzymianie mię-
„ dzy sobą nie znali: Poźnieysza tylko
„ Justyniana Ustawa uczy: Że gdy Zo-
„ na z Dziećmi, szła do działu równe-
„ go pozostałey Mężowskiey substancyi;
„ miała z prawa użytek do śmierci czę-
„ ści swoiey, i to się tylko działo na ów-
„ czas, gdy Dzieci więcey niż troie pozo-
„ stało: A ieźli z dalszemi Sukcessorami
„ dzieliła się, czwartą część dziedzi-
„ ctwem nabywała. (a)

W Prawie obydwu Prowincyi Polskich, bardzo mało wyczytuiemy Ustaw, Dożywocia wzaiemne między Małżonkami gruntuiących i opisuiących. Owszem Statut Władysława, potępiaiąc wyraźnie Dożywocia Wdowieńskie, i one za szkodliwy zwyczay poczytuiąc; Prawa Krs: o Dożywociach.

(a) Hein: lib: III. t. XIII. §. IV.

przy samym tylko posagu i oprawie onego, pozostałą Wdowę zabeśpiecza. *(b)*. Atoli gdy Statuta Koronne poźnieysze osobną formę Zapisu Dożywocia przepisały; *(c)* A Litewski, po kilkakrotnie tę wolność Małżonkom zapewnia; *(d)*. Nie można twierdzić aby tak interessuiąca familie Szlacheckie tranzakcya, prócz zwyczaiu, w samym prawie nie miała wsparcia. Same tylko prawności, tak w zeznaniu Dożywocia, iako i w objęciu lub utrzymaniu się przy nim; naywięcey na praktyce, preiudykatach, lub nauce Prawników zasadzaią się... Zawadzki naydokładniey warunki te wyszczególniać zdaie się, o których prawo po większey części zamilczało. *(e)*. Zatym podług tegoż, i *zwyczaiu* podziśdzień w Kraiu przyiętego nauki, następuiąch o Dożywociach trzymać się należy przepisów. *1mo*. Wdowiec lub Wdowa maiący Zapis Dożywocia, ieżeli go w Aktach dóbr dożywotnich znayduie; bierze zaraz po śmierci Małżonka urzędownie Intromissyą: Jeżeli zaś Dożywocie w obcym Grodzie lub Ziemstwie

---

(b) V. 1. A. 1420. f. 72. t. de Uxore. *(c)* A. 1523. V. 1. f. 419. t. Inscriptio. V. 1. f. 326. t. de Inscriptione. *(d)* Roz: 7. Art: 1. 2. 3. &c: i Roz: 5. Art: 10. *(e)* Zawadzki Process: Jud: f. 55. & sequ: Zalasz: f. 239. t. 2.

uczynione będzie; przenieść go do Aktów dóbr dożywotnich należy, a to w przeciągu roku i niedziel 6. podług ogólnego o Zapisach warunku: (f) Jnaczey, nie byłoby tytułu prawnego brać się do Jntromissyi. Tegoż czasu obowiązkiem Dożywotnika iest: Spisać w obecności dwóch Krewnych Jnwentarz wszelkiey stoiącey i ruchomey substancyi, która pod Dożywocie przypada, i tenże w Aktach oblatować i zaprzysiądz: Co prawo Szlacheckie Pruskie, (którym Koronne Prowincye co do sukcessyi po części rządzą się,) naydaley w 4. Miesiące dopełnić zaleca. Warunek ten względem Inwentarza, tym skrupulatniey od Dożywotnika bezpotomnego zachowany bydź powinien; że po śmierci iego, dla Sukcessorów substancyą z pod Dożywocia obeymuiących, iedynym iest, co do uszkodzenia lub przymnożenia iey, prawidłem. Do tego, Osoba Dożywociem dobra trzymaiąca, tym samym iest ich Opiekunką: Przeto, też co i naturalnych lub zapisanych Opiekunów w wielu artykułach wiążą ią prawa. 2do. Zapis Dożywocia czyni się przed Aktami publicznemi formą w Statucie opisaną: a to nawzaiem. Gdyż

(f) 1576. V. 2. f. 932. t. O Pisarzu. Item 1588. V. 2. f. 1219. t. O Ważności.

zeznany *np.* Zonie od Męża na części lub całey substancyi, a temu od Zony na posagu nie uczyniony; nicby nie znaczył. 3*tio.* Prawo Dożywocia nie tylko do dóbr stoiących mianych i mieć mogących, ale i do summ pieniężnych, i ruchomości wszelkich rozciąga się, gdy iest nie ograniczone: Tak dalece, że i nie wzmiankowane summy, pod nie podpadaią: chyba gdyby o żadnych summach w Dożywociu nie było wzmianki, lub te, wyraźnie z pod prawa Dożywocia wyięte były... Lubo zaś zapis Dożywocia powszechnie na dobrach mianych, i mieć mogących czyni się; te atoli spadki, któreby za życia Małżonków nie były *manu capta*, ale iuż po śmierci, z głowy Oycowskiey lub Matczyney na Dzieci lub Sukcessorów dalszych spadły; pod ogólny Dożywocia zapis nie podpadaią. 4*to.* Zona w Dożywociu siedząca, długi Mężowskie opłacać obligowana, albo od niego recess uczyni. Gdy zaś ie spłaca, a bezpotomna iest; Sukcessorom swym prawa do upłaconych summ nabywa. 5*to.* Jeźli w Dożywociu klauzula iakowa czyli kondycya umieszczona iest, *np.* Jż potąd tylko Dożywocie Zonie służyć ma, pokąd Małżeństwa nie powtórzy; takowa klauzula nie dotrzymana, Dożywocie obala. 6*to.* Gdy Zona prócz Reformy Po-

sagu, albo Zapisu, otrzymuie od Męża Dożywocie; przy iednym zostaie, ilę gdy bezpotomnie Mąż iey odumiera. Ale tak sprawiedliwy dla Sukcessorów warunek, rzadko dziś uiszcza się. *7mo.* Dobra w Dożywociu będące iakieykolwiek natury, od ruiny i zniszczenia, a nawet od Zastawy i Arendy Prawnicy i Prawa zabeśpieczaią: *(g)* Tak dalece: że gdyby Osoba dożywotnia widocznie marnotrawiła, dobra pustoszyła przez zaniedbaną reparacyą, lub Poddaństwa nie utrzymywała; nawet własne Dzieci, *abusum advitalitatis* Matce zadaćby mogły, i onę prawnie od Dożywocia oddalić. *(h)* *8vo.* Pań Dożywotnich praw, nie nadwątlaią processa, na Dzieciach za długi otrzymane: Bo Wdowy za te tylko, które przy obięciu Dożywocia na dobrach zastaią, do odpowiedzi obowiązane: Synowie zaś z wypuszczoney tylko substancyi, lub czasu swego z sched swych, Kredytorom czynić maią zadosyć. *(i)* Nakoniec podług ustaw Praw Litewskich, niektóre Woiewodztwa Ruskie wiążących, Wdowa sześciomiesięcznego nie wysiadaiąca

---

(g) Zawadzki in Proces: t. de Inscrip: (h) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 1. (i) Rez: R. N. 1778. N. 3. d. 2. Styczn: Item 1786. d. 3. Stycz: N. 243.

Stolca; traci Wiano. A gdy tego nie ma opisanego, 12. Rubli groszy winy zapłaci. *(k)* Rygor atoli Prawa tego rzadko do Dożywocia rozciąga się. W Koronie, nie masz podobnego na Wdowy opisu: a nawet kilkakrotnie powtórzonemi ślubami nie obalaią Zapisów raz sobie uczynionych, chyba gdyby ten w Zapisie Dożywocia dołożony był warunek.

O Dożywociu na Dobrach Królewsk: *de Jure Communicativo.*

Nie tylko w Ziemskich, lecz i w Królewskich dobrach może mieć Żona Dożywocie: Ale do tego, albo osobnego Królewskiego potrzeba Przywileiu, *Jus Communicativum* zwanego; albo wyraźnego dokładu w Przywileiu Mężowskim, iż do oboyga Małżonków prawo Dożywocia rozciąga się. Dwa tylko gatunki dóbr Królewskich z pod Dożywocia Kobiet prawa nasze wyłączaią, a te są: Grodowe i Pograniczne, *(l)* inaczey Ukrainne zwane. Pod tytuł ten, Podolskie podciągane bydź nie miały: *(m)* ale późniey i te za pograniczne deklarowano, *(n)* i razem dołożono, że Niewiasty więcey nad dwie Królewszczyzn,

(k) Roz: 5. Art: 13. *(l)* A. 1635. V. 3. f. 874. t. O Starostwach. *(m)* A. 1647. V. 4. f. 130. t. Deklaracya. *(n)* A. 1662. V. 4. f. 839. t. Dożywocie.

i to nieobronnych, trzymać nie mogą w Dożywociu. (o) Są atoli i dawnieysze i poźnieysze przykłady, iż tęn ogólny prawa rygor, nie był czasem zachowany, lubo nie bez częstych na Seymach zaskarżeń. (p) Ustawa ta nowegoby dziś potrzebowała warunku: Bo Arenda Emfiteutyczna Starostw, z mocy praw następstwa, kilka takowych Królewszczyzn na iedną głowę Kobiecą źlaćby mogła... Dobra także Lenne i wieczno-Emfiteutyczne, iako co do Sukcessyi, naturę dóbr Ziemskich maiące; prawom Dożywotnich Pań podpadaią: Tak dalece, że gdyby nawet w Zapisie Dożywocia wytknięte nie były, nie mogą bydź od Prawa tego ogólnego wyięte.

Rozwody i Separacye, iak daleko szkodzą Zapisom Małżeńskim.

Powyższe Małżonków prawa, służą im potąd na wzaiem, pokąd ślubne związki i Kontrakty przez Jntercyzy zawarte, lub z zwyczaiu onymże należące, trwale od oboyga zachowuią się. Zrywaią się zaś albo zupełnie i na zawsze przez *Rozwód*, albo tylko doczeźnie, przez *Separacyą*. Rozwod zaymuie rozłączenie od łoża i fortuny: Separacya tylko od łoża rozdziela, z wolnością zawsze wspolnego poiednania się.

(o) Ibidem t. O Dożywociach. Item t. O Zamkach.
(p) V. Jnwent: Zeglick: t. Dożywocia.

Nadto, w czasie trwaiącey Separacyi, korzysta Zona część dochodów umówioną; po śmierci zaś Męża, wstępuie w te wszystkie Prawa, które iey Mąż w czasie zgody przez Zapisy lub Dożywocie zabeśpieczył, a po zaszłey Separacyi urzędownie nie odwołał... Gdy Separacya nie tylko co do łoża, ale i co do dóbr zapada; nabiera prawa Zona, stawania w Sądzie i przed Aktami bez assystencyi Męża: byle to tylko ku uszkodzeniu trzeciego nie działo się. (q) Jeźli zaś po zadeklarowaney Dekretem Duchownym *quó ad thorum* Separacyi, żadnego Małżonkowie w Sądzie Swieckim np. Polubownym nie czynią kroku, o umorzenie wspólnych praw, przez Zapisy wzaiemne przed Separacyą zaszłe, do substancyi swych nabytych; W ów czas, nie ma mocy w żadnym przypadku Separatka, czynienia i stawania w Sądzie Swieckim bez assystencyi Męża. Tym więcey nie ma prawa, dóbr swych posażnych lub spadkowych, odpisywać, zastawiać, arendować: Bo te albo ogólnym Dożywocia zapisem zaięte są; albo gdyby i nie były, Zona Separatka nie będąc wyłączona z pod władzy Męża, żadnych bez assystencyi iego tranza-

(q) Rez: R. N. A. 1778. N. 225. d. 12. Aug.

zakcyi czynić nie może. *(r)* Rozwódka przeciwnie, lubo zaraz po dekrecie Duchownym, wszelkie swe Zeńskie traci prerogatywy, tak co do wspólnego pożycia, iako i co do Zapisów lub Dożywocia; nabywa atoli równie iak Wdowa wolnego prawa, maiątkiem swym, czy posażnym, czy spadkowym rozrządzenia: byle tylko tranzakcye które następnie po Rozwodzie czyni, w assystencyi Przyiacioł nastąpiły. A że zwyczaynie Córka przy Matce, Synowie przy Oycu Rozwiedzionym pozostaią; W takowym przypadku, Grody lub Ziemstwa, na mocy ogólnego o Sierotach i Wdowach prawa, *(s)* iako i podług przepisu Rady Nieustaiącey, *(t)* przydać powinny Matce Kuratorów, iako naturalney Dzieci swych Opiekunce: A że takowa Dożywotniczką nie iest, domagać się od niey maią coroczney kalkulacyi.

Rozwodzi się Małżeństwo albo bezpotomne, albo z Potomstwem. Jeżeli bezpotomnie, upadaią między niemi Zapisy wszelkie: a Mąż Zonie za wieniec summę pewną, i drugą na wyżywienie, *in alimenta*, zapewnia: Po śmierci zaś oboyga, substancya na bliższych oboyga

(r) K. R. 1786. f. 16. t. Uchylenie. *(s)* V. 8. A. 1775. t. Ubeśpieczenie f. 183. *(t)* Rez: R. N. A. 1777. N. 276. d. 1. Sierpnia.

Krewnych przypada. Czasem, ogółem pewną summę Mąż Zonie płaci: która tym znacznieysza będzie, ieźli on, nie Zona Rozwodu była przyczyną... Gdy między Małżeństwem potomnym Rozwod zapada; Zapisy tylko wzaiemne między niemi uchylaią się, z ostrzeżeniem dożywotney dla Zony substancyi: A po śmierci oboyga Rodziców, prawnym dostaie się Potomkom... Rząd i Edukacya Dzieci, idzie podług umów rozwodowych: Administracya zaś dóbr, w czasie ich małoletności, należy bliższym Opiekunom. Nie można zaś generalney z Praw naszych wyczerpnąć reguły, ile w proporcyą posagu Mąż Zonie Rozwódce za wiano lub na dalsze życie naznaczyć ma? gdyż to arbitralności Sędziów zostawiono. W Statucie Litewskim przepisano: aby gdy Mąż winnym się Rozwodu okaże; Zona przy Oprawie zostawała: A gdy ta Rozwodu da przyczynę; wnioski i Oprawę traci. *(u)* W praktyce, to ostatnich lat uważano, że zawsze Mąż tracił na Rozwodzie.

Sąd, Rozwody lub Separacye deklaruiący, iest Konsystorz każdey Dyecezyi, Metropolia, Nuncyatura, alboliteż De-

---

(u) Roz: 5. Art: 20.

legacya szczególna za osobnym Rzymskim reskryptem. *Forum* to sprawom rzeczonym i Statut Litewski *(w)* i Prawo Koronne *(x)* iak naysolenniey obostrza, z warunkiem: Iż Sąd pomieniony daley postąpić nie ma, nad decyzyą o to, czyli Małżeństwo ma bydź od ślubów swych wolne na zawsze deklarowane, lub do czasu separowane. Urzędy zaś Swieckie za położeniem na stole Dekretu Rozwodu lub Separacyi; o prawach wzaiemnych między Małżonkami, co się substancyi lub Spadków i Zapisów tycze, decyduią.

Przyczyny Rozwodów i Separacyi Prawo Kanoniczne obszernie wylicza: przeto tu o nich nie wspominamy, zwłaszcza że i Prawa nasze nic o tym nie uczą. Statut Litewski nakazuiąc, aby sprawy Rozwodowe w Sądzie Duchownym nabożeństwa Małżonków, poznawane były; *(y)* zamilczał, któremu Sądowi należy sprawa, gdyż Mąż z Zoną różnego są wyznania. Dopiero Prawo Traktatowe R. 1775. *(z)* warowało tę dla Religii w Kraiu naszym panuiącey prerogatywę, nakazuiąc: aby rozwodowe sprawy, gdy ie-

---

(w) Ibidem. *(x)* A. 1543. V. 1. f. 580. P. Etiàm. *(y)* Roz: 5. Art 20. *(z)* V. 8. f. 61. N. 6.

den z Małżonków Katolik, w Konsystorzach Katolickich sądzone były.

Co się Narodu Tatarskiego tycze, i zachodzących w nim spraw rozwodowych; ponieważ Religia ich, lubo w Kraiu cierpiana, tak wysoce iak Katolicka i inne Chrześciańskie związków Małżeńskich nie ceni; Przeto Małżeńżeństwa ich, za proste Cywilne Kontrakty poczytuią się. I spory takowe między Małżonkami, przez Sądy Swieckie poznawane i rozwiązane bydź powinny. (a)

(a) Rez: R. N. 1785. d. 31. Maia N. 103.

CZĘŚĆ III.

O KONTRAKTACH.

ROZDZIAŁ II.

O PRAWIE DO RZECZY. (*)

TYTUŁ I.

O Kontraktach w ogólności.

„ W Przeszłey Części, podług za- „łożonego rzeczy porządku, „ mówiło się o *Prawie na Rzeczy*, bez „ względu na iakąkolwiek Osobę: Te- O Kontraktach w ogólności podług Pr: Rzymsk:

(*) Podług porządku z Prawa Rzymskiego założonego, Trzecia i Czwarta tego Dzieła Część, iednakiby iak druga, o *Rzeczach*, tytuł mieć powinna: Ale dla iasności i łacnieyszego rzeczy wyszukania; tey o *Kontraktach*, następney o *Przestępstwach* i *Karach*, szczególne dały się napisy, wypływaiące z tego *Rzeczy* podziału, który się osobnemi oznacza Rozdziałami.

,, raz o *Prawie do Rzeczy*, *de Jure ad*
,, *rem*, mówić zostaie. Prawo to, daie
,, moc Osobie na Osobę, ku uczynieniu
,, lub daniu iakowey rzeczy, podług u-
,, mów słownie lub na pismie zawar-
,, tych. Obowiązek ten iednego wzglę-
,, dem drugiego Człowieka, nazywa się
,, Obligacya, albo Oblig, *Obligatio*: i-
,, naczey, mus prawny. Oblig w tym ro-
,, zumieniu wzięty, albo iest *Naturalny*:
,, z światła rozumu i obowiązków słu-
,, szności iednego względem drugiego
,, płynący: Albo *Cywilny* w ustawach
,, tylko kraiowych początek biorący: Al-
,, bo *Wspólny*, czyli równie na Prawie
,, natury iako i Cywilnym gruntuiący
,, się. *Oblig naturalny*, bez pośrzedni-
,, ctwa wszelkiey umowy, *immediatè*,
,, obowięzuie: *Oblig* zaś *Cywilny*, *me-*
,, *diatè*, albo pośrzedniczo wiąże mię
,, do dania lub uczynienia czego drugie-
,, mu. W Obligu Cywilnym, zachodzi
,, zawsze pewna czynność, czyli Tran-
,, zakcya, *factum*: Ta gdy będzie pra-
,, wna, Oblig staie się umową, ugodą,
,, Kontraktem, *Conventio*, *Pactum*, *Con-*
,, *tractus*. Gdy zaś o rzeczy niegodzi-
,, we zawarta będzie; Przestępstwem,
,, winą, *maleficium*, *delictum*, nazwie się.
,, Obligacye prawne, równie płyną z Kon-
,, traktów prawnych, iako i z prze-
,, stępstw: I to nie tylko osobistych, ale

„ nawet Rodzicielskich lub Antecesso-
„ rów naszych. O Przestępstwach po-
„ niżey, a teraz o Kontraktach mowa
„ będzie.

„ Umowa, *Conventio*, iest: Zgodze-
„ nie się dwoch lub kilku osób o zapła-
„ cenie, oddanie, lub uczynienie iako-
„ wey rzeczy na czasie i mieyscu ugo-
„ dzonym. Jeżeli umowa ta nie ma w
„ prawie pewnego tytułu, zowie się *Pa-*
„ *ctum*, Ugoda: Gdy zaś ma pewne
„ przezwisko *np. Przedaży*, *Kupna*, na-
„ zywa się właściwie Kontraktem, *Con-*
„ *tractus*. Obydwa te umów ludzkich
„ rodzaie, dzielić się ieszcze mogą, na
„ umowy gołosłowne, *Pactum nudum*: I
„ umowy solenne, *Pactum legitimum*, so-
„ lennie na pismie lub przy Swiadkach
„ zawarte: A ważność tych nad pier-
„ wsze, ile w prawie, znaczna iest.
„ Nadto, Kontrakt albo będzie Jmienny,
„ *Nominatus*, maiący właściwe w pra-
„ wie nazwisko, *np. Mutuum*, Pożyczka,
„ *Locatio*, Zastaw: *i t. d.* Albo *Inno-*
„ *minatus*, bezimienny, nie maiący pe-
„ wnego tytułu, i tylko na tych czte-
„ rech ogólnych gruntuiący się wyro-
„ kach: = Daię abyś dał, *Do ut des*: =
„ Daię abyś uczynił, *Do ut facias*: =
„ Czynię abyś dał, *Facio ut des*: =
„ Czynię abyś uczynił, *Facio ut faci-*

„ *cias.* = Jnszy znowu Kontrakt będzie
„ istotny, *Realis*, czyli właściwie o rze-
„ czy fizyczney zachodzący, i na tradycyi
„ oneyże zasadzaiący się: Jnszy *Ver-*
„ *balis*, słowny: Jnszy pisany, *Literalis*:
„ Jnny na samym zezwoleniu funduiący
„ się: Jnny prosty, *Simplex*, żadney kon-
„ dycyi w sobie nie maiący: Jnny na-
„ koniec kondycyonalny, albo trefunko-
„ wy, którego obowiązki z przypadku
„ upadaią lub powiększaią się... Nadto
„ uważaią niektórzy w umowach kon-
„ traktowych, nayprzód; rzeczy *Jstotne*,
„ powtóre: *Solenne*, potrzecie: *Natural-*
„ *ne*, poczwarte: *Przypadkowe*: (a) Któ-
„ rych natura więcey z zwyczaią, niż
„ z prawa opisów uważać się może.

„ Należałoby tu ieszcze wszystkich
„ tych Kontraktów, dać pewne wzory
„ albo przykłady: Ale mówiąc o każdym
„ z osobna, razem i obowiązki ich wy-
„ łożą się: a wyszczególnienia takowe,
„ małoby do rzeczy iasności dopomogły.
„ Ostrzedz tu tylko w powszechności na-
„ leży, (co wszelkim Kontraktom szcze-
„ gólnym, za istotną regułę służyć bę-
„ dzie) iż aby te prawnemi nazwać się
„ mogły; zawarte *nayprzód* bydź maią
„ przez Osoby wolne, czyli *sui juris*...

(a) Zalaszowski P. 2. t. 2. de Contrac:

„ Osoba *wolna* w prawie iest Człowiek, „ podług lat i prawa, o rzeczy własne „ i godziwe kontraktuiący: z tą różni- „ cą: Ze gdy o ruchomość Kontrakt za- „ chodzi; aktualnie ią dzierżeć powi- „ nien: Jeźli zaś rzeczy nieruchome „ drugiemu odpisuie, zastawia, daruie; „ może niemi czasem rozrządzić, lubo ich „ ieszcze nie posiada. *Powtóre:* każdy „ Kontrakt dobrą wiarą, *bona fidé*, czy- „ nić się ma. Przez *dobrą wiarę* w Kon- „ traktach, rozumie się przeświadczenie „ i pewność, iż to co przedaię, daruię, „ lub nabywam, albo przez sukcessyą „ posiadam, iest moią prawną własno- „ ścią. Zatym, iako w dzierżeniu rze- „ czy cudzey, przez sukcessyą dobrą wia- „ rą nabytey, tak i przez Kontrakt *np.* „ kupna posiadaney, w ten czas dopiero „ *malæ fidei* Possessor uważać się ma, gdy „ mu z boku nabytek nieprawny zarzu- „ con będzie. *Nakoniec:* do ważności Kon- „ traktów, i nabycia lub zbycia pra- „ wnego rzeczy, potrzebny iest tytuł „ sprawiedliwy, *Justus titulus:* A taki „ iest *np.* Kontrakt kupna, lub dziedzi- „ ctwo *i t. d.* Zatym ani Złodziey, ani „ Rozboynik, przez naydłuższą wydar- „ tey rzeczy possessyą czyli *Dawność*, „ prawa do rzeczy nie nabywaią; I nie „ tylko do powrotu iey, ale i do nagro- „ dzenia użytków całkowitych obowią-

„ zani. A więc i Marnotrawca, zwła-
„ szcza potomny, gdyby naysolenniey-
„ szym sposobem uszkadzał Sukcesso-
„ rów, Kontrakty iego mogłyby bydź
„ obalone. *(b)*

Prawa Kozonne o Kontraktach w ogólności.

Kontrakty w Prawie naszym w powszechności uważane, dwoiako dzielą się, na *publiczne* i *prywatne*. *Publiczne* albo Urzędowne nazywamy te, które formułą w Prawie opisaną zawarte i w Aktach publicznych zeznane są. *Prywatne* albo tylko na samey umowie fundować się będą, albolitéż zwyczaiową lub upodobaną formą spisuią się, ani do ważności swey, zeznania w Aktach nie potrzebuią. *Pierwsze*, w Przedaży, Arendzie, Zastawie *i t. d.* dóbr, placów, domów, zażyte bydź muszą: *Drugie*, umowy między Panem i Sługą, między Panem i Rzemieślnikiem, gruntuią. Wszakże i Kontrakt *prywatny publicznym* stanie się, gdy za zgodą obydwóch Stron, lub z woli iednego Kontrahenta do Aktów publicznych podany będzie. Wolno albowiem w prawie naszym wszelkie Pisma *aktykować* lub *roborować*. Pierwszy wyraz, znaczy wciągnienie w Akta podanego pisma: drugi, oznacza urzędowne przyznanie, któ-

(b) Hein: lib: III. t. XIV. de Obligationibus.

re Kancellarya z podpisem Susceptanta na podanym pismie, lub iakimkolwiek Skrypcie zapisuie. Skrypt takowy odbiera nazad Właściciel lub iego Plenipotent: Roboracya zaś iego, podług przepisaney formy, w Aktach zapisuie się.

Kontrakty iakiegokolwiek imienia *Publiczne*, inaczey u nas *Inskrypcye*, *Zapisy*, *Tranzakcye* zwane, (zwłaszcza gdy idzie o rzecz wieczystą czyli o dobra stoiące) aby swóy niewzruszony miały walor; czynione albo zeznawane bydź powinny 1*mo*. przed Aktami *wieczystemi własnemi*, i formułą w Prawie opisaną lub przez zeznaiącego ułożoną: A to albo osobiście, czyli przez Osoby kontraktuiące; albo przez specyalnych tychże Plenipotentów. Gdzie zaś Strony osobiście czynić Kontrakty obligowane, a gdzie przez Plenipotentów, niżey pokaże się. . . *Akta wieczyste*, rozumieią się Akta Ziemskie i Grodzkie: a nawet Metryki oboyga Narodów i Trybunalskie. Pierwsze, prawo Roku 1576. *(c)* drugie, prawo Roku 1578. *(d)* za *wieczyste* deklaruią. Co do Aktów Mieyskich, te, komuby z Szlachty, i na iaki czas do

---

(c) V. 2. f. 939. t. Przedanie. *(d)* V. 2. f. 968. t. O Zapisiech.

czynienia Tranzakcyi wolne były, iuż się w Tyt: II. Czę: I. namieniło... *Akta własne*, są Akta tey Ziemi lub Powiatu, gdzie dobra, o które się czyni Kontrakt, w swey całości lub znacznieyszey leżą części. Ocala się atoli ważność Kontraktu lub iakowego Zapisu, przez przeniesienie onego z Aktów obcych w roku iednym i niedziel 6. do własnego Ziemstwa lub Grodu. 2*do.* Urzędnik przyimuiący Tranzakcye, Possessyonat i przysięgły bydź powinien: (*e*) Mieć ma oko na lata, znaiomość rzeczy, i rozsądek zdrowy zeznaiącey Osoby: (*f*) Zeznania wszelkie, nie gdzie indziey tylko w mieyscu Kancellaryi (chyba gdyby za reskryptem Królewskim do Osoby chorey zanieść Akta odebrał rozkaz) w Protokule, nie na kartach osobnych przyimować powinien... Beśpieczeństwo Aktów wszelkich, tylokrotne Prawa iak naysolenniey ostrzegaią: W szczególności zaś, gdyby komu zwłaszcza Pisarzowi, Regentowi, lub Susceptantowi fabrykacya dowiedziona była, lub przyięcie fałszywey Tranzakcyi okazało się; takowy głowę tracił, a Strona, na którey rzecz fabrykacya okazała się, w spra-

---

(*e*) V. 1. A. 1523. f. 417. t. Judices. (*f*) V. A. 1768. f. 709. P. Zapobiegaiąc.

wie upadała. *(g)* Rygor ten zbytni, prawo Roku 1768. uchyliło, i tylko grz: 1000. i Wieży niedziel 6. na Fałszerza przepisało. *(h)* 3*tio*. Kontrakty wszelkie zawieraią się pod zakładem, *sub vadio*, albo ogólnym, summie, o którą Kontrakt, wyrównywaiącym; albo szczególnym i osobnym do każdey Kontraktu kategoryi. Generalna atoli niesie praktyka: że Kontrakt o Dziedzictwo, *sub damnis terrestribus*: o Summy zaś, rzeczy Zastaw, *sub vadio similis Summæ* czyni się. 4*to*. Wszelki Kontrakt, tak iako i każdy Zapis, Tranzakcyą, Polskim lub Łacińskim ięzykiem, zeznać wolno: *(i)* Jasność zaś opisów Kontraktowych, nayistotnieyszym onych iest warunkiem. 5*to*. Kontrakt lub Zapis iakikolwiek, nie tylko wiąże Osobę zeznaiącą, *Personam recognoscentem*; ale i Sukcessorów iey: podług znaiomey Prawa reguły: = *Succedens in bona, succedit in onera* = 6*to*. Tranzakcye na zdradę czynione, *np*. gdy Kontraktuiący przeładowawszy długami substancyą, czyni oney rezygnacyą, aby Kredytorów uszkodził, ile po ogłoszonym Konkursie; nic nie ważą. *(k)* Rownie Donacya fortuny, bądź po zupełney kon-

---

(*g*) A. 1726. V. 6. f. 418. t. Trybunał: P. 72. Akta. (*h*) V. & f. ut supra sub lit: f. (*i*) A. 1543. V. 1. f. 382. §. Ut autem. (*k*) V. 2. A. 1588. f. 1219. t. O ważności.

wikcyi o dług, lub inne pretensye, bądź tylko po zaczętym Processie nastąpiona; Dekretu *Executionis* tamować nie może. (*l*) 7*mo*. Jeżeli oryginał Tranzakcyi gotowy Strona do Aktów podaie; wraca się ten przez Akta: Jeżeli zaś tego nie pretenduie; zostaie przy Aktach: Extrakt zaś albo kopia Tranzakcyi, tak Zeznaiącemu iako i każdemu obcemu wolna iest do wyięcia. 8*vo*. Traciły niegdyś moc swoią Kontrakty albo Dawnością 3. lat i 3. miesięcy, albo przez przeciwną Tranzakcyą, Cessyą, Transfuzyą, Rezygnacyą: (*m*) Aże praktyka ta, niezliczone między Kontraktuiącemi tworzyła spory; warowano poźniey, iż Kontrakt wszelki dobrowolnie spisany i roborowany, ani Dawnością czasu, ani poźnieyszą Tranzakcyą nie nadweręża się. (*n*) Zyskuiący powtórny Kontrakt arbitralnym podpada karom: I gdyby nawet w pierwszym wada iaka okazała się; tak ten iako i poślední, gdyby naylepszy, uchylony bywa. 9*no*. Kontrakty ręczne *Manuales*, albo Membrany zwane, o dóbr alienacye na wieczność zachodzące, uchylone. (*o*) Zawarte atoli

---

(*l*) K. A. 1784. f. 25. t. Przystosowanie. (*m*) Zawadzki Process: Jud: t. 1. de Obligat: (*n*) V. 7. 1768. f. 707. P. A gdy. (*o*) A. 1620. V. 3. f. 378. t. Membrany.

w Wołyńskim i Bracławskim Woiewodztwach przed tym zakazem, za ważne uznane, ieźli w czasie Roku iednego i sześciu Niedziel zaoblatowane zostały.

Litewskich Praw opis, tę ogólną względem wszelkich Zapisów i Kontraktów wieczystych kładzie naukę: 1*mo.* Iź one na Rokach Ziemskich czynione bydź maią: A w zachodzącey trudności, i przed Grodzkim Urzędem zeznane, ważne są, byle tylko w czâsie dwóch sądowych Kadencyi do Ziemstwa przeniesione były, a to pod nieważnością Zapisu. W czasie atoli woyny lub powietrza, czas ten przeniesienia, dopiero po woynie lub skończonym pomorku, rachuie się. *(p)* 2*do.* Osoba Kontrakt lub Zapis czyniąca, zeznaie swą Tranzakcyą w obecności trzech lub czterech Szlachty wiary godnych, Possessyonatów: Którzy ią wraz z innemi podpisawszy i pieczęcią stwierdziwszy; dadzą iey walor zupełny i autentyczność: byle tylko w czasie Prawem opisanym do Aktów Ziemskich przeniesiona została, czy to od czyniącego Tranzakcyą, czyli od tego co z z niey zyskuie. *(q)* 3*tio.* Zapisy wszelkie bez woli Panów przez Poddanego

Prawa Litewskie o Kontraktach w ogólności.

(*p*) Roz: 7. Art: 2. 3. (*q*) R. 7. Art: 1.

uczynione, nie ważne są. (r) *4to.* Kontrakt lub Zapis dwoisty o iedne dobra gdy zaydzie; poźnieyszy moc swoią traci, a pierwszego trzymać się należy. (s)

Cokolwiek tu o Kontraktach namieniło się, służy tylko tym, które o dobrach nieruchomych, iako to: Przedaży, Arendzie, Zastawie ich *i t. d.* traktuią. Zatym to wszystko Kontraktów przywatnych, iakie są *np.* między Rzemieślnikiem, i Rzemiosła potrzebuiącym, w niczym nie tycze się. Przecięż i te maią swoie pewne opisy. Tak świeży Ustaw poźnieyszych warunek niesie: Aby gdy są dane na pismie, na papierze stęplowanym pisane były. A ieżeli o rzecz handlu tyczącą się między Kupcem z iedney, a Szlachcicem lub Duchownym z drugiey strony zawarte będą, *np.* o Arendę lasu na potaż, wyprowadzenie klepki, Balów, *i t. d.* Sprawy ztąd wypływaiące w Kommissyach Skarbowych sądzić się powinny. (t)... Gdy Kontrakt będzie gołosłownie zawarty, lubo żadney w Prawie mocy nie ma; przecięż zawsze *bonæ fidei* Kontrahenta do satis-

fakcyi

(r) Roz 7. Art: 8. (s) Ibidem Art: 5. (t) V. 8. A. 1775. f. 101. t. Jakie.

ſakcyi obowięzuie. *(u)* ... Pisany Kontrakt, prócz mieysca i czasu daty, wymienia: kto, z kim, i co kontraktuie: Na iaki czas rzecz skontraktowana wystawiona bydź ma: Za iaką kwotę i z iaką pomocą Rzemieślnik dzieło swoie wystawić; Komornik ile płacić, i iak z domem cudzym obchodzić się; Sługa do iakich obowiązków poczuwać się ma; Pan iaką mu zapłatę czyli *salarium* przyobiecuie. *i t. d.* Waruią sobie także Strony zakład, w przypadku nie dotrzymania umówionych Kontraktu punktów: A dla lepszey umów swych wagi, *Forum* pobliższe lub ciągło agituiącą się Juryzdykcyą, odstępuiąc od przyzwoitego Sądu, zapisuią.

TYTUŁ II.

O Kontraktach w ſzczególności: A nayprzód o Realnych.

Podział Kontrakt: Szczególn: podług Praw Rz:

„ NAmieniło się wyżey, iż Kontrakt „ każdy albo *Jmienny* iest, albo „ *Bezimienny*. Bezimiennym, służą przy „ końcu pierwszego Tytułu wytknięte „ reguły: O Jmiennych tu obszerniey-

(u) V. 2. A. 1576. f. 947. t. O Kontrakcie.

„ sza mowa będzie. Tych cztery Pra-
„ wo Powszechne liczy: *Mutuum* Za-
„ miana: *Commodatum* Pożyczka: *Depo-*
„ *situm* Skład albo Depozyt: *Pignus*
„ Zastaw. Kontrakty te, właściwie *Rze-*
„ *czowne*, albo *Reales* nazywaią się: Jn-
„ ne zaś, o których nauka w następuią-
„ cym Tutule, *Słownych* albo *ugodnych*,
„ *Verbales vel Consensuales Contractus*,
„ maią nazwisko. Różnica atoli ta, w
„ samym tylko prawie Rzymskim uwa-
„ ża się: U nas zaś, tak tych iako i tam-
„ tych warunki, zależą koniecznie na
„ *Rzeczy*, o którą Kontrakt zachodzi, i
„ na ugodzie dobrowolney. A gdy o
„ Rzecz nieruchomą idzie; ugoda na
„ piśmie wyrażona bydź powinna, iako
„ o tym iuż obszerniey namieniło się.

§. I. *Zamiana.*

„ Zamiana iest Kontrakt, którym
„ rzecz własna, zlewa się na drugiego
„ z obowiązkiem dania podobney w tym-
„ że rodzaiu, wadze, lub liczbie, z
„ przelaniem zupełnego i wzaiemnego
„ własności rzeczy zamienioney, między
„ Właścicielami prawa. Takim Kontra-
„ ktem, złoto za srebro, ziarno za mąkę
„ *i t. d.* zamienia się. A tak, gdy podług
„ natury tego Kontraktu, nie iuż na czas,
„ ale na zawsze alienacya rzeczy zacho-

,, dzi; owszem bez obecności iey, Kon-
,, trakt ten ostaćby się nie mógł; więc
,, ten go tylko zawrzeć może, któremu
,, własność rzeczy służy: I rzeczy przez
,, Kontrakt ten nieprawnie aliénowane,
,, samą tylko dawnością nabyte bydź
,, mogą.

Prawa Kraiowe, *Zamianę* rzeczy za rzecz *np.* Wsi za Wieś, wołu za wołu *i t. d.* nazywaią *Permutationem*, *Commutationem*... W Zamianie rzeczy ruchomych żadna Prawa solenność nie zachodzi, prócz *dobrey wiary* między kontraktuiącemi. Przeto, produkt kraiowy za towar zagraniczny dany, koń za konia, zboże za trunek odmienione przez Właścicielów, kończą Kontrakt Zamiany, ieśli żadna wymówka czyli ostrzeżenie, *np.* względem kalectwa konia, zepsucia iawnego towaru lub zboża, nie nastąpiły. Zwyczay atoli niesie, że nawet gdy z dobrą wiarą zamiana towaru za produkt lub za pieniądze zaszła; może bydź towar byle od sztuki nie oderznięty, Kupcowi tegoż dnia oddany: Tym bardziey, koń, gdyby się w nim wada w kilka dni okazała, a od Właściciela utaiona była, oddany bydź może, za świadectwem iako kalectwo zastarzałe nie świeżo nabyte... Zamiana rzeczy nieruchomych, iako to dóbr za dobra, pla-

Prawa Kr. o Zamianie.

cu za plac, dziać się powinna przed Aktami publicznemi, formułą w Statutach opisaną: gdzie nie tylko zamiana dóbr ostrzega się, ale i zlewek dziedzictwa praw czyni się. *(a)* Kontrakt takowy teyże mocy i wagi iest, iak gdyby dobra zamienione, sprzedane były nayuroczyściey, tak dalece: Ze ani prawem Pokrewieństwa *Jure retractûs* odzyskane, ani Kontrakt takowy, z zwykłą zawarty prawnością, od iednego z Kontrahentów lub onego Sukcessorów obalony bydź nie może. *(b)* Naygruntowniey to poźnieysze Prawo Roku 1768. o niewzruszeniu dobrowolnych Tranzakcyi, pod karą 1000. grzywien i 12. niedziel wieży stwierdziło: A wyrok Rady Nieustaiącey tłómacząc prawo rzeczone, deklarował: Ze i wspomnione *Jus retractûs*, tym świeższym uchylone zostało. *(c)*

§. *II. Pożyczka i Długi.*

„ Pożyczka *Commodatum*, iest Kon-
„ trakt, którym użycia pewney rzeczy
„ dozwalamy drugiemu, z obowiązkiem
„ powrócenia iey w czasie umowionym.

(a) A. 1523. V. 1. f. 418. t. Inscriptio. (b) Zawadzki f. 26. (c) V. 7. f. 707. t. Złączenie P. A gdy. Rez: R. N. 1777. d. 8. Apr: N. 103. Item 1779. N. 88. d. 12. Marca.

„ Zatym te tylko rzeczy pożyczaią się,
„ które, przez ich użycie, zupełnie nie
„ giną. Powtóre: Rzeczy pożyczoney,
„ użytek tylko nie własność na drugiego
„ zlewa się. Potrzecie: Gdy w pożyczce,
„ rzeczy własność nie utraca się; przeto
„ na terminie do Właściciela powracać
„ powinna. Poczwarte: Rzecz pożyczo-
„ na nadaie Pożyczaiącemu tytuł Wie-
„ rzyciela, albo Kredytora: Ten zaś któ-
„ ry z pożyczki korzysta, Dłużnikiem,
„ albo Jstcem nazywa się. Sama zaś
„ rzecz, pokąd Właścicielowi powróco-
„ na nie będzie, ma imie długu, *Debi-
„ tum*. Nakoniec gdy tenże dług, trze-
„ cia, między dwoma kontraktuiącemi,
„ zaręcza Stronami; Poręcznikiem, Kau-
„ torem, albo Rękoimią zwana bywa.

W Prawie naszym, Pożyczka *Mutuum*, albo *simplex Debitum* nazywa się: Pożyczenie rzeczy ruchomych, albo dzieie się *dobrą wiarą*, bez żadnego kartowego świadectwa; albo czyni się warunek rzeczy pożyczoney na piśmie. Jeźli summa mnieyszey wagi pożyczona będzie; daie się karta ręczna na papierze stęplowanym: Jeźli zaś o summę większą rzecz idzie; zapisuie się dług na dobrach, albo pewnych, albo generalnie na wszystkich. Zapis ten dzieie się w Aktach, formą Statutu, z warunkiem zakładu: Karta

Prawa Kr: o Pożyczce i Długach.

zaś ręczna roborować się dla pewności Kredytora zwykła... Co się wyżey o dóbr Zamianie, toż i o pożyczeniu rzeczy ruchomych lub pieniędzy, rozumie: To iest: Iż ten tylko pożycza prawnie, kto ma własność rzeczy, z którey odpowiedzieć obligowany. Nadto, Prawa dawnieysze o pożyczoney rzeczy uczą. 1*mo.* Iż gdyby kto wpierał dług w drugiego, a dowieść go nie mógł; przeczący długu poprzysiądz ma prawo, iako nie pożyczał. 2*do.* Pożyczone pieniądze Małoletniemu lub w grze utracone; odzyskane urzędownie bydź nie mogą. Naypóźnieysze o tym Roku 1776. prawo, Rada Nieustaiąca tak obiaśniła: Że długi przez Małoletnich pod władzą będących poczynione; ani Rodziców, ani Małoletnich do satysfakcyi nie obowiązuią. Jeźli zaś *in competentia annorum* zaciągnione będą; w ten czas dopiero na dobrach poszukiwane bydź mogą, gdy Małoletni do ich prawnego przyidą dzierżenia. *(d)* 3. Gdy Kredytor summy nie płaci a Dłużnik o nią sądownie dopomina się na terminie; Urząd po zapadłym processie, nie w inne dobra, iak w podane na ewikcyą bezodwłocznie wwiązać go ma, a to w summie i prowizyi. Co się zaś tycze *vadii*

(d) Rez: R. N. 1778. N. 275. d. 1. 7br. Item Rez: R. 1786. d. 3. Stycz: N. 243.

albo rękoymi, ta, zazwyczay bywa odsądzona, gdyż dobra długów beśpieczeństwo okazały... Zachodziły kwestye po Juryzdykcyach, czyli Sąd, dobra onerowane, w długu tylko lub w samey prowizyi, czyli razem w kapitale z prowizyą puszczać albo tradować powinien? Rozwiązało tę wątpliwość Prawo Roku 1778. deklaruiąc: Ze i w procencie, i na wybior summy iść ma tradycya. (e) *4to.* Długi, na które Zona wraz z Mężem piszą się, Posag iey w połowie obciążaią: Lubo iuż wyżey namieniło się, że gdy po śmierci Męża, Zona takowe swe Inskrypcye zamanifestuie, lub od substancyi Mężowskiey inonerowaney recessuie się; ewikcya na Posagu iey upada. *5to.* Dług pewnego nie maiący terminu, każdego czasu prawnie może bydź poszukiwany. *6to.* Gdy dług grodownie zaciągniony będzie; kwit z niego równie urzędowy daie się: gdyż ręczny mało na takowe ważyłby summy. Podobnyż kwit odbiera dłużnik, gdy, dług za Processem zaspokaia. *7mo.* W przypadku redukcyi pieniędzy, gdy summa pożyczona nie iest dobrze opisana w iakich sztukach płacona bydź ma; ewaluacya ma bydź uczyniona podług

---

(e) V. 8. f. 948. t. Warunek. V. 6. 1726. f. 435. N. 85.

kursu przyiętego w czasie summy pożyczoney. *(f)* Prawnicy w tym razie większy wzgląd na wypłacaiącego dług, niż na odbieraiącego kapitał mieć radzą. *8vo.* Długi wszelkie Kupcom za towary należące, i Regestrami sklepowemi dowiedzione, równy w sądzie wzgląd mieć powinny iak gdyby kartą ręczną zabeśpieczone pokazały się. *(g)* *9no.* Wierzyciel, przewodzący z długu iakiegokolwiek na dobrach Dłużnika proces bądź zaoczny bądź oczywisty; przy expiracyi possessyi swey kalkulować się Dziedzicowi musi. Jeźli zaś *per potioritatem* na dobrach lokowany będzie; równo iak Zastawnik, z wybranych lub nadebranych intrat rachować się nie powinien: Bo i o niedobior obydwa czynić nie mogą. *(h)* *Nakoniec* iako dobra nieruchome, chociażby od naydawnieyszego czasu złą wiarą nabyte lub bezprawnie wydarte, tak i długi by naydawnieysze urzędownie zaciągnione, zawsze prawnie poszukiwane bydź mogą... Kalkulacyą z dóbr takowych, nayczęściey

---

(f) V. 6. f. 437. N. 94. V. 7. 1766. f. 452. P. = A gdy. = Item f. 523. t. Sposób. *(g)* A. 1540. V. 1. f. 558. t de Repetit: A. 1768. V. 7. f 669. t. Obiaśnienie. *(h)* V. 6. 1726. f. 437. N. 94. Item 1776. V. 8. f. 883. t. Warunek.

od zaczętego processu przyznaią Sądy. Prowizyi zaś od kapitałów, tylko *ad alterum tantum* przysądzaią... Gdy zaś possessya iakowa ruchoma i nieruchoma, Duchowna i Swiecka prawu Kaduka podlegać mogąca, od 50. lat prawnie zakwestyonowana nie będzie; iuż ani pod Kaduk, ani przez proces wzruszoną bydź nie może. *(i)*... Statut Litewski zgodny w tey mierze we wszystkich prawa Koronnego opisach, *(k)* w szczególności uczy: Aby nikt bez karty albo cerografu 10. kop gr: Szlachcicowi nie pożyczał. *(l)* Tudzież, że długi na dobrach zapisane, a po sprzedaży ich w trzy lata nie dochodzone, wolne są od ewikcyi: I tylko na Jstcu, czyli pierwszym Dłużniku poszukiwane bydź maią. *(m)* Zaś w Prawie Koronnym, gdy iuż raz dług na dobra zaciągniony iest, bądź przez Zapis Grodowy, bądź te Pozwem tylko zaięte zostaną; potąd w mocy swey zostaie, pokąd albo uspokoiony, albo przeniesiony nie iest: a Kredytor nie Jstca, ale dóbr patrzyć obowiązany.

A że z okazyi odpadłych od Rzeczypospolitey Prowincyi, zachodziły trudno-

---

(i) V. 8. 1778. f. 955. t. Kaduki. *(k)* Roz: 7. Art: 12. *(l)* Roz: 7. Art: 26. *(m)* Ibidem Art: 10.

ści, czyli Wierzyciel maiący urzędowną na wszystkich dobrach ewikcyą, niegdyś w zakordonowanym Grodzie zapisaną, może Jstca na dobrach w Polszcze pozostałych patrzyć? Zapytana o to Rada Nieustaiąca, odpowiedziała: Że go może processować w Polszcze, ieźli w Kordonie sprawy nie rozpoczynał: (n) Zapisana zaś na pewnych dobrach ewikcya, chyba *in Potioritate*, do dalszych dóbr dałaby Prawo Wierzycielowi. (o)

Konkurs albo *Potioritas.*

Przeładowane nad wartość wewnętrzną długami dobra, czy to przez aktualnych Possessorów, czy przez Antecessorów ich; podpadaią pod Konkurs, albo *Potioritatis hastæ.* Właściciel takowych dóbr, albo prosty urzędowny czyni od nich reces, albo go tylko po zalikwidowaniu długów Kredytorskich i ustanowieniu massy ich i taxy fortuny, uczynić przyrzeka: I taka *Potioritas*, *Recessuata*, *Recessowa* nazywa się... Jeźli zaś tenże Właściciel prócz urzędowego Recessu, czyni od dóbr swych abiuratę; w ten czas będzie *Potioritas abjurata*... Nakoniec, a to nayczęściey, sami Kredytorowie skonwinkowawszy Dłużnika *in contumaciam*, przypuszczaią Dekret

(n) Rez: R. N. 1781. N. 59. d. 23. Januar. (o) Rez: R. N. 1781. N. 197. d. 13. 9bris.

Potioritatis, sami się likwiduią, i odpieraią długi nielegalne, sami massę ich i taxę substancyi stanowią, i tą podług Praw i reguły Dekretem przepisaney dzielą się... *Potioritas recessuata* w ten czas tylko ma mieysce, gdy Sukcessor biorący spadek po Przodku, przewiduie, że ieszcze massa długów nie dorównała wartości fortuny: A że gotowizną oswobodzić iey nie może; podnosi *Potioritatem*, dla zapewnienia sobie czystey cząstki, i oswobodzenia od odpowiedzi własney fortuny, gdyby przy spadkowey utrzymać się chciał... *Potioritas abjurata* rzadko praktykuie się. Gdyby atoli Kredytorowie mieli zabeśpieczenie długów swych nie tylko na stoiącym ale i na ruchomym maiątku; albo gdyby *Potioritatem*, possessyi nie maiący podnosił; mogą takiego Wierzyciele pociągnąć do zaprzysiężenia iako nic nie utaia z podanych regestrem ruchomości. Jakoż nie tylko w Mieyskim, ale i w Ziemskim prawie, *Potioritas*, równie do stoiących iako i ruchomych dóbr, a nawet do Starostw i pensyi w Skarbie Rzeczypospolitey mianych rozciąga się: Ani można podnieść Konkurs na dobra w iednym Woiewodztwie miane, ochraniaiąc drugie w innym leżące: Bo beśpieczeństwo każdego długu, potąd tylko do dóbr podanych w ewikcyą rozcią-

ga się, pokąd z tych Wierzyciel może mieć swoią satysfakcyą. A gdy te poźnieyszemi długami przeładowane zostaną, na cały maiątek Dłużnika ewikcya rozciąga się. Dlatego też piszący ewikcyą na dobrach, wszystkie nayprzod, a potym iedne w szczególności wymienia... *Forum* przyzwoite na sprawy Konkursowe, Sąd Trybunalski, prawa dawnieysze przepisały. *(p)* A że Prawo Roku 1768. sprawy Ziemskiey, lub uczynkowey Grodzkiey, Trybunałom *ex cruda citatione* poznawać, pod karą 500. grz: *in provocantem*, a 1000. grz: *in evocantem extra Provinciam* nie dozwala; *(q)* Deklarowały Rezolucye, że w tym Konkursie, gdzie rzecz idzie o dobra w iednym Woiewództwie leżące, sprawa nayprzód należy Ziemstwu: *(r)* Gdy zaś na dobra w kilku Woiewództwach Konkurs podnosi się, sprawy takowe rozpoznaniu Trybunałów zostawione. *(s)* Wszakże Sąd ten, w żadnym przypadku w taxę dóbr wdawać się nie może: Ale do pierwszey Instancyi po likwidacyą, czyli udeterminowanie lokacyi Kre-

---

(p) A. 1676. V. 5. f. 357. t. Trybunał. A. 1588. V. 2. f: 1219. t. O Ważn: Zapis: *(q)* V. 7. f. 702. t. Złączenie: P. Obserwuiąc. *(r)* Rez: R. N. 1781. N. 239. d. 14. Xbris. *(s)* Rez: R. N. 1777. N. 231. d. 24. Junii.

dytorów odesłać całą sprawę powinien: *(t)* A Urząd taxatorski, nie więcey, iak Złł 3. od tysiąca iednego wyciągać może... Regułę generalną o kollokacyi Kredytorów, na Dobrach konkursowych, naydokładniey Prawo Roku 1588. *(u)* opisało, nakazuiąc: Aby podług ogólnego prawa wyroku, ten był *Potior jure, qui prior tempore.* Pierwszość więc daty długu, a raczey oblaty w własnym Grodzie, pierwsze iednemu nad drugim Wierzycielowi daie prawo. Nadto ieszcze, natura długów uważana bydź powinna: I tak do *pierwszey* należą klassy, pretensye gruntowe z nieuchronney płynące reparacyi, a taxę dóbr podnoszące. Do *drugiey*, zasługi Dworskich Osobie *Potioritatem* podnoszącey i gruntowi koniecznie potrzebnych. *Do trzeciey*, Zapisy Grodowe, Obligi, Wyderkaffy, *Pia legata.* Między któremi Skrypta oblatowane, podług dawności Oblaty pierwszość zyskuią. *Do czwartey*, Summy na karty ręczne zaciągnione, i pretensyonalne wszelkiego rodzaiu a nie roborowane, iako *np.* Regestra Rzemieślnicze: A podług prawa poźnieyszego i długi Wexlowe. *(w)* Które wszy-

---

(*t*) V. 6. 1726. f. 422. t. Trybunał N. 19. (*u*) V. 2. f. 1219. t. O Ważn: (*w*) V. 8. 1775. f. 191. t. Ustanow: §. 5.

stkie w kollokacyi, od czasu położenia pozwu, a co do prowizyi, od zaprzysiężenia mieysce mieć powinny. *Do piątey*, Prowizye. *Do szóstey* Zyski i przezyski sądowe... Zatym podług tego kollokowania długów porządku, trafic się może: Że gdy *np.* substancya 500,000. będzie taxowana, a na tey summ zapisowych, wraz z pretensyami gruntowemi i *deservitæ mercedis* tyleż okaże się; Ręczne długi, toż Wexle, chociażby wyższey nad zapisowe były daty, z regestru kollokacyi spadaią. Wszakże i takowym Wierzycielom, zabeśpiecza się droga, iść *ad substantiam ubivis reperibilem:* To iest: maią prawo ci Kredytorowie, do maiątków Dłużnika nabyć się mogących, lub przez sukcessyą nań spadaiących, lub nakoniec, do spłacenia kollokowanych przez konkurs Kredytorów. Podobnie gdy umieszczeni w tabelli *Potioritatis* Kredytorowie, wypuszczaią Dłużnikowi dobra z pod tenuty, wybrawszy swoią należytość; zostaie tym co spadli, iak mówią, z tabelli długów, prawna droga poszukiwania całkiem summ przez się kredytowanych... A lubo prawo rzeczone Roku 1588. przepisało, iakiey natury długi, pierwszość w kollokacyi mieć powinny, przecięż gdyby się trafiło, iżby kto i za ręcznym skryptem, dobra po-

źniey pod konkurs podane, w summie sądownie przewiedzioney, od lat trzech posiadał; rugowanym bydź z nich, do czasu zupełney satysfakcyi nie może.(x)... Że nakoniec kollokacyą Kredytorów, taxa dóbr *in potioritatem* podanych poprzedza; a procent prawem przepisany od tychże wartości, iest dla Dziedzica pewną regułą, ile Kredytor iego wybrał i ile mu dłużen pozostaie; dla tego prawa poźnieysze, Possessorów *per potioritates* na dobrach lokowanych, od kalkulacyi uwalniaią. (y)... Nad to wszystko, co się tu o Konkursie mówiło, wiedzieć ieszcze należy: 1*mo*. Gdy *Potioritatem* sami Kredytorowie podnoszą, lubo przez takowy krok nie ulepsza się natura długu samego Aktora; w Woiewodztwach atoli Wołyńskim i Podlaskim warowana iest wolność poźnieyszym nawet Wierzycielom skupienia pierwszych, z dóbr przez Dziedzica puszczonych, chyba żeby prawa dziedzictwa przyznane mieli. (z) 2*do*. Pani Dożywotnia, lub Opiekun Sierot, znayduiąc kwotę długów przewyższaiącą massę substancyi; alboli też prowizye od summ winnych nie doró-

(x) A. 1588. f. 1219. V. 2. t. O Ważn: (y) V. 8. 1776. f. 883. t. Warunek. (z) V. 5. A. 1673. f. 122. t. Securitas. Item A. 1676. f. 355. t. eodem.

wnywaiące intratom; mogą, pierwszą przez reces od Dożywocia, drugi przez zapozwanie Kredytorów, poddać dobra Sieroce pod Konkurs, ku ocaleniu i lepszemu rozgospodarowaniu reszty takowych maiątków. Owszem iest to ieden sposób oczyszczenia prędkiego zadłużoney substancyi, ile gdy Kupca na część iey ku zaspokoieniu Kredytorów, znaleść trudno. 3. Właściciel substancyi konkursowey, starać się ma o naylepszą iey taxę, aby iak naywięcey Kredytorów na niey umieścić mogł: Urząd zaś taxatorski baczyć powinien, iż równą Bankrutowi, iak i Wierzycielom iego, winien sprawiedliwość. 4*to*. *Potioritas* Zapisu ma bydź uważana od aktu podania go *per oblatam in Foro recognoscentis*, a nie od czasu daty onego. Dla tego wszelki Zapis, w obcym Ziemstwie lub Grodzie uczyniony, do Aktów, gdzie dobra Zapisuiącego leżą, ku wiadomości każdego przeniesiony bydź powinien. 5*to*. Zapisy zmowne, ku uszkodzeniu Kredytorów uczynione, w żadney klassie długów, mieszczone bydź nie maią. *(a)* Donacye nawet lub sprzedaże fortuny szkodzić Kredytorom w takowym razie podług prawa R. 1784. *(b)* nie

---

(a) V. 2. A. 1588. f. 1219. t. O Ważności. *(b)* f. 25. t. Przystosowanie.

nie mogą: A Trybunały regułę *Potioritatis* przepisuiące, czasem od lat kilkunastu poczynione o dobra konkursowe tranzakcye, Urzędom kalkuluiącym długi do poznania zostawuią. *6to.* Lubo prawo *Potioritatis*, nie nadaie Possessorowi kollokowanemu tytułu dziedzictwa; bespiecznieyszym go atoli w dziedziczeniu dóbr czyni, niż gdyby go od Dziedzica nabył. Wszyscy albowiem Kredytorowie, którzy w kollokacyi *ex tabula* spadli, mieliby prawo czynić z nim o swoie pretensye. *7mo.* Prawo Zwyczaiowe, podług którego, każdy Kredytor może mieć gdy chce, udzielnego Urzędnika do oblikwidowania swey kategoryi, Rada Nieustaiąca wyrokiem swym upoważniła. *(c)*

W Prawie Litewskim, nic dokładnieyszego nad przepisy Koronne o Konkursach nie czytamy. Co do *Forum* na takowe Sprawy, sam tylko Trybunał w Litwie przepisany: któremu naysolenniey zaleca się, aby nie Deputaci, ale Urzędy Ziemskie lub Grodzkie, do taxy dóbr, i długów kalkulacyi i weryfikacyi używane były: *(d)* Ani więcey nad 300. Złł. za fatygę nie wymuszali: W Prawa Litewskie.

(c) A. 1786. d. 19. Maia N. 332. *(d)* A. 1726. V. 6. f. 460. t. Terminy.

sprawach zaś mnieyszych, połową kontentowali się. Nadto, wyłącza prawo Litewskie z natury długów, do dóbr konkursowych regulowanych, wszelkie pretensye, przez wlewki czyli cessye Kart i Obligów Kraiowych, od Cudzoziemców przez Obywatelów nabyte i popierane. (e) A poźniey nieco deklarowano: Jż gdy takowe skrypta, w Trybunale nie są przyznane; nie maią się ściągać do dóbr tych, których aktualnie nie dzierżęli takowe długi zaciągaiący. (f) Nakoniec warowała sobie Prowincya Litewska, na mocy prawa Roku 1588. aby *in concursu* Kredytorów, *potioritas* długów, *ex potioritate juris* zachowana była. (g) A tym samym prawo Statutowe, pierwszość pretensyi z pozwu położonego ostrzegaiące, uchylono. (h)

Prawa Mieyskie.

Podług zwyczaiów w prawie Mieyskim wziętych, Konkurs albo *Potioritas*, *Jure Falcidiæ* formuie się. W naszych prawach Szlacheckich dotąd nie używany ten sposób, i tylko w kollokowaniu Kredytorów Rzeczypospolitey, prawem Roku 1775. Kommissyi likwiduiącey

---

(e) Ibid: f. 488. t. O Wlewkach. (f) A. 1736. V. 6. f. 676. t. Zniesienie. (h) A. 1784. f. 25. t: Warunek N. 5. (g) Roz: 4. Art. 73.

długi, za prawidło przepisany. (*i*) Natura tego prawa od Rzymian wziętego, na tym zależy, że wszyscy Wierzyciele swego Dłużnika, pewną i proporcyonalną swym kapitałom tracą summę, bez względu na pierwszość, lub większą w zaciągnieniu długu prawność, czyli solenność. I tak: ieźli podany pod Konkurs maiątek, 100,000. Złł: taxowany iest, a długi na nim do 200,000. Złł: dochodzą; każdy z Wierzycielów połowę traci. Zatym ten co 50,000. Złł: kredytował: 25,000. kontentować się musi: a temu co Złł: 100. pożyczył, 50. Złł: przypadnie. A iako w prawie Szlacheckim, tak równie i w Mieyskim zapozwani do Konkursu Kredytorowie, pod upadkiem w swych pretensyach, na termin stawić się powinni: gdyż po kollokacyi summ i wypadłym Dekrecie, nawet w urzędownych Zapisach upaśćby musieli. Przeto chwalebny i naśladowania godny ów zwyczay, podług którego nawet Gazetami publicznemi, Kredytorowie ostrzeżeni bywaią, o formuiącym się Konkursie.

(*i*) V. 8. A. 1775. f. 166. t. Uspokoienie.

§. III. *Depozyt albo Skład.*

„ Kontrakt Depozytu albo Składu, ma „ za cel rzecz ruchomą, która powie- „ rza się straży cudzey bez użytku tey- „ że. Depozytaryusz wrócić ią każdego „ czasu w całości; a Właściciel nadgro- „ dzić za straż i mieysce przez depo- „ zyt zaięte, powinien. Gdy rzeczy nie- „ ruchome straży cudzey powierzaią się, „ straż takową Prawo Rzymskie nazy- „ wa *Custodiam*: Gdy zaś albo sam Sąd „ przez się bierze, albo komu innemu „ źleca rzeczy iakowey doczesną opie- „ kę, tey Prawo daie tytuł Sekwestru, „ *Sequestrum*. Depozytaryusz nie iest obo- „ wiązany odpowiadać za szkody przy- „ padkowe w depozycie: *np.* za rabunek „ przez Nieprzyiaciela: o szkodę zaszłą „ przez ogień, iako i za wewnętzną de- „ pozytu ruinę, ieźli ten zamkiem lub „ lub pieczęcią był obwarowany. Co- „ kolwiek zaś depozyt ponosi przez nie- „ dozor lub niedbalstwo Depozytaryu- „ sza, do takowey szkody nadgrodzenia „ pociągniony bydź może. Nawzaiem „ gdyby Depozytaryusz w własnych rze- „ czach szkodował przez Depozyt, *np.* „ ponosząc rabunek od Nieprzyiaciela „ depozytu szukaiącego; mógłby na „ Właścicielu Depozytu swey poszuki- „ wać szkody. Aby iuż tak Właściciel

„ iako i Depozytaryusz większe mogli „ mieć na wzaiem beśpieczeństwo; u- „ mowy na pismie przy złożeniu Depo- „ zytu zawarte, naypewnieyszą w zacho- „ dzących z tąd sporach prawnych by- „ łyby regułą.

Prawa Kr: o Depozytach.

Kraiowe Ustawy mało bardzo o Depozytach nauczaią: Ogółem tylko pogwałcenia ich zakazuią, *(a)* i szkód z tąd wyniknąć mogących, prawnie dochodzić dozwalaią. *(b)* W Woiewodztwach Ruskim i Podolskim gwałcący Depozyt, karze Gwałcicielom, Naiezdnikom, lub Rozboynikom własney, podpada. *(c)* Statut Litewski wyraźnie przepisuie, aby przy złożeniu Depozytu, listy czyli zobopólne umowy o nadgrodę za przechowanie, iako i o szkodach wyniknąć mogących z Depozytu, Strona Stronie oddała... Pokradziony lub spalony Depozyt wraz z maiątkiem Depozytaryusza nie może bydź poszukiwany. Twierdzący zaś, że tylko Depozyt zgorzał, lub od Złodzieia skrzywdzony został, a rzeczy Depozytaryusza ocalały; winien Właścicielowi odpowiedzieć. W przypadku złożenia Depozytu bez listów

---

(a) A. 1673. V. 5. f. 121. t. Secur: Depozytów. *(b)* A. 1659. V. 4. f. 597. t. o Dochodzeniu. *(c)* V. 3. f. 175. o Depozytach.

zaręcznych, gdy Depozytaryusz przeczy-onego; wolen iest odprzysiądz się. Gwałtem zaś Depozytaryuszowi wydarty Depozyt, na Obżałowanym poszukiwany bydź ma. (d) Nakoniec ostrzega się: Jż gdy Depozyt zaaresztowany będzie; Depozytaryusz do rozprawy sądowey ma go dzierżeć: A gdyby się szczere tylko pokazało pieniactwo, koszta na Aresztuiącym wskazane bydź maią. (e)

§. IV. *Zastaw.*

„ Podanie Kredytorowi rzeczy rucho-„ mey, ku zabeśpieczeniu summ lub „ inney Wierzyciela własności, nazywa „ się Zastaw, *Pignus*. Podobnyż Za-„ staw w reczach nieruchomych ma swo-„ ie właściwe przezwisko, *Hypotheca*. „ Obydwa te kontraktów gatunki tym „ się tylko różnią: Że w Zastawie rze-„ czy ruchomych, tradycya wzaiemna „ rzeczy pożyczoney i Zastawu następu-„ ie: w Zastawie zaś dóbr nierucho-„ mych, *in Hypotheca*, beśpieczeństwo „ tylko Wierzycielowi na dobrach zapi-„ suie się, do których on dopiero nie „ pozyskawszy na terminie swego kre-„ dytu, prawa possessyi nabywa... Z o-„ bydwóch tych opisów wynika: 1*mo*.

(d) Roz 7. Art: 30. (e) Ibidem Art: 31.

„ Ze pod Zastaw tak ruchome iako i
„ nieruchome rzeczy podpadaią. 2do.
„ Ważność Zastawu zależy na rzeczach
„ własnych, zastawiać się mogących:
„ A zatym od tego Kontraktu wszy-
„ stkie te wyięte, których własności,
„ przedaży, lub darowania mocy nie
„ mamy. 3*tio.* Wierzyciel Zastawu, zwła-
„ szcza ruchomego, używać nie może,
„ chyba za wyraźnym Właściciela po-
„ zwoleniem. 4*to.* Uszkodzenie lub stra-
„ ta Zastawu, spada zawsze na Wie-
„ rzyciela: I chyba tylko w podobnych
„ przypadkach do odpowiedzi nie byłby
„ obligowany, w których od niey wolen
„ Depozytaryusz.

„ Prawnicy, w uszkodzeniu powie-
„ rzoney drugiemu cudzey własności,
„ trzy gatunki *winy* upatruią: 1*mo. Cul-*
„ *pam levissimam*, winę naymnieyszą:
„ którą popełnia ten, co na rzecz cu-
„ dzą równey iak *naybacznieyszy* Gospo-
„ darz na własną, nie daie pilności. 2*do.*
„ *Culpam levem*, winę mierną ów na
„ się ściąga, który z mnieyszą staran-
„ nością rzeczą cudzą, niż *rządny* Go-
„ spodarz własną, opiekuie się. Nako-
„ niec *latam Culpam*, wielkiey winy
„ ten się dopuszcza, kto tey nawet o
„ rzecz cudzą nie ma dbałości, którą

„ się naymniey dbały o rzeczy własne „ rządzi Gospodarz. *(a)*

Prawa Kr: o Zastawie: a nayprzód, dóbr ruchomych.

O zastawie rzeczy ruchomych, *de Pignore*: nic dokładnego w Prawie Koronnym nie czytamy. Prawnicy tylko nasi dawnieysi *(b)* uczą w generalności: Że gdy Zastawnik, na terminie Zastawu nie pozyskuie, Wierzyciel o summę zapozwać go powinien: a Sąd na terminie trzecim (dziś na drugim) przysądza Zastaw Kredytorowi, ieźli w Kontrakcie żadna klauzula nie zaszła, do poszukania reszty długu, nad wartość Zastawu. Wszakże gdyby Zastaw iawnie przenosił massę długu; ten przez taxę sprzedany bywa, dług z unkosztami zaspokaia się, a reszta w Sądzie złożona bydź ma dla Właściciela. ∴ Co się tycze summ od Żydów zaciągnionych, warowano w Prawie naszym, aby tylko na pewne Zastawy pożyczane były. *(c)* Podług Praw Litewskich rzecz zastawiona na *upad* czyli pod przepadkiem, gdy na terminie wykupiona nie iest, utraca się. *(d)* Gdy zaś prostym

---

(a) Hein: lib: 3. t. 14. de Obligat. (b) Przył: f. 518. Zawadz: f. 8. Szczerbic: P. 3. C. 21. f. 249. (c) A. 1347. V. 1. f. 50. t. de Mutuat: A. 1420. V. 1. f. 78. t. de Judæis. (d) Roz: 7. Art: 27.

zastawem w zakład summy Wierzycielowi podana będzie; ten ią na terminie, nie pozyskuiąc swego kredytu, za wiedzą Sądu przedaie, własność i unkoszta odbiera, resztę wartości zastawu, w Sądzie składa. *(e)*

O Zastawie dóbr nieruchomych.

Co do Zastawy dóbr nieruchomych, *de Hypotheca*; Kontrakt ten inaczey zawierać się nie może, tylko przed Aktami wieczystemi własnemi, Formułą w Statucie opisaną, lub stosownie do teyże opisów ułożoną. *(f)* Podług tey formy puszcza Dłużnik Kredytorowi dobra w umowionym od summy procencie, albo ze wszystkiemi onychże użytkami czyli intratami, albo niektóre tylko Zastawnikowi wypuszcza, niektóre dla siebie waruie, w miarę należytego od kapitału procentu. Zatym gdyby Kredytor fałszywie podany sobie znalazł intrat Jnwentarz, ma wolną akcyą z Dłużnikiem o te zdradę. Ani mu to szkodzić może że i dawnieysze i poźnieysze Prawa, Kontrakty dobrowolne *ex actu bonæ voluntatis* umówione, za niewzruszone poczytuią: *(g)* Bo każde prawo *dobrą wiarę* czyli rzetelność w kontraktuiących

---

(e) Roz: 7. Art: 28. (f) A. 1523. V. 1. f. 420. (g) V. 7. A. 1768. f. 707. t. Złączenie P. A gdy.

supponuie... Zastawa dóbr, czyni się tylko podług rzeczoney formy, do roku: A to dla wolności Kredytora, w zapozwaniu na każdym terminie swego Dłużnika do exempcyi albo wykupna. Dziś atoli trzechletni powszechnie w tym Kontrakcie przyięty termin. Owszem gdyby awizacya do wykupna przez Dziedzica nie zaszła, a Zastawnik wszedł spokoynie w possessyą drugich łat trzech; nie mógłby bydź prawnie, nawet za złożeniem summy w Grodzie, przez Dłużnika, z dóbr ruszony... Z strony Kredytora warować się zwykł czas, ostrzeżenia o wykupnie *np.* na dwanaście lub sześć niedziel, dla obmyślenia possessyi. Excypować sobie także może rumacyą wolną do pewney odległości, czyli zażycie pańszczyzny do wywozu ruchomości i remanentów, ieźli tych Dziedzic nie nabywa, lub na mieyscu przedać ich w czasie nie dopuszcza... Nawzaiem warunie sobie Dziedzic całość dóbr zastawionych: A zatym Zastawnik, tak za rozpędzenie Chłopów dla uciążliwości, iako i za dezolacyą lasów, budynków, stawów *i t. d.* odpowiedzieć powinien. Co do Budowy, ta tylko Zastawnikom dozwala się; która koniecznie do utrzymania, a nie do wygody lub polepszenia gospodarstwa potrzębna: I dlatego takowey reparacyi Dziedzic, przy Kon-

traktu expiracyi, bonifikować obligowany nie iest... Kontrakt Zastawny iako wyzuwa docześnie Właściciela dóbr z intrat, aż do czasu powrócenia zaciągnionego kapitału; tak i Sukcessorów wiąże, aby w spokoyney possessyi Zastawnika zachowali. (h) Gdyby nawet takowe dobra przedać Właściciel był przymuszony, przez coby nastąpił przekaz summy Zastawnikowi od niego winney; zawsze on, nie zadysputowaną ostrzedz mu powinien do czasu przyzwoitego possessyą... Jak tylko na terminie summa w Grodzie, a w Litwie na gruncie Zastawnikowi składa się; z possessyi ustąpić powinien. (i) Gdyby zaś Zastawnik z dóbr ruszyć nie chciał; gwałtem rugowany bydź może, ani to za zaiazd poczytane bydź nie ma. (k) Wszakże pretensye wzaiemne *in Foro competenti*, *præcisa appellatione*, *inter alias causas*, z regestru Remissowego lub Taktowego rozsądzone bydź powinny. (l)... Co się Preskrypcyi dóbr zastawnych tycze, ostrzeżono iest: Ze i do lat trzydziestu

(h) Zawadzki t. de Obligat: f. 40. (i) V. 7. A. 1768. f. 603. §. 13. (k) Ibidem. Item V. 8. A. 1775. f. 116. *t.* Obiaśnienie. (l) A. 1768. f. 101. §. XIII. A. 1784. f. 24. P. Sprawy. R. R. N. 1772. d. 25. Stycz. N. 263. w Zbior: f. 238.

uchodzi, byle tylko co lat pięć Zastawny Kontrakt był odnowiony: *(m)* Atoli prawo to w używaniu nie iest, tym bardziey dawnieysza ustawa, podług którey, Kontrakt Zastawny w Roku i sześciu niedziel z Grodu do Ziemstwa nie przeniesiony, upadał. *(n)* Nakoniec Prawo Roku 1726. *(o)* warowało: *Nayprzód*, aby Kontrakty Zastawne i obligacye, tłómaczeniu Trybunałów nie podpadały. *Powtóre*, aby summy wszelkie monetą Kontraktem ostrzeżoną, podług waloru w Kraiu wziętego, płacone były. *Potrzecie*, aby Possessorowie Zastawni, do kalkulacyi z intrat pociągani nie byli, a nawzaiem ci pretensyi o niedobiór do Dziedziców nie rościli: chyba gdyby reparacya Kontraktem lub Dekretem ostrzeżona była, lub addytament warowany: Toż i Prawo Roku 1776. potwierdzaiąc we wszystkim powyższego prawa wyrok, na nowo zabeśpieczyło. *(p)* ... Prawa Statutu Litewskiego o Zastawach w niczym się prawie od Koronnych obszerniey wyłożonych nie różnią: Przeto tu dla krótkości, dokładnieyszy ich wykład opuszcza się. *(q)*

(m) A. 1420 V. 1. f. 75. t. de Præscr: *(n)* A. 1347. V. 1. f. 19. t. de Præscrip: *(o)* V. 6. f. 418. t. Tryb: P. Kontrakty N. 94. *(p)* V. 8. A. 1776. f. 883. t. Warunek. *(q)* Stat: Lit: Roz: 7. Art: 6. 27. 14. 19. 20. 21. 22. 28. i Roz: 4. Art: 50.

TYTUŁ III.

O Kontraktach Samougodnych, albo Słownych.

„ PRzez Kontrakty *Samougodne* albo
„ *Słowne*, rozumieią się owe umo-
„ wy, w których zawarciu rzadko pismo,
„ ale tylko dobrowolne i zobopólne kon-
„ traktuiących zachodzi zezwolenie. W
„ rzędzie Kontraktów tych, liczą się,
„ podług Prawników Rzymskich, Kupno
„ *Emptio*: Przedaż, *Venditio*: Arenda,
„ *Locatio*: Naiem, *Conductio*: *Emphyteu-*
„ *sis*: Współka, *Societas*: Plenipoten-
„ cya, *Mandatum*: Przyrzeczenie, *Sti-*
„ *pulatio*: Poręka, *Fidejussio* vel *Evi-*
„ *ctio*. Różnica, która między pier-
„ wszemi i temi poślednìemi zachodzi
„ kontraktami raczey na uwidzianym
„ Ludzi prawnych podziale, niż na o-
„ sobnych zasadza się warunkach. Bo
„ iak *Realne* tak i *Słowne* Kontrakty,
„ *Rzecz* pewną maią w zamiarze: Jak
„ pierwsze tak i drugie ciągną za sobą
„ rzeczy cessyą albo tradycyą: Nako-
„ niec, iak tamte tak i ninieysze, aby
„ ważność swoią miały; i *dobrą wiarą*
„ i za ugodą wzaiemną i nayczęściey na
„ piśmie czynić się zwykły, zwłaszcza,

„gdy o rzecz większey wagi kontrakty
„zachodzą. U nas z większą zawsze
„tam solennością zawieraią się, gdzie
„albo rzeczy nieruchomey kontrakt ty-
„cze się, albo obowiązki i warunki ie-
„go na dobra zlewaią się.

§. *I. Kupno i Przedaż*

„Kontrakty Kupna i przedaży, tylko
„przez wzgląd Osób kontraktuiących,
„różne maią nazwiska: W samey rze-
„czy zaś nierozdzielnie z sobą łączą się.
„Do przedaży lub kupna, prócz gene-
„ralney o Kontraktach reguły, potrze-
„bna iest: *1mo*. Umowa dobrowolna o
„szacunek czyli wartość albo *pretium*
„rzeczy. *2do*. Wyliczenie umówioney
„summy: gdyż ieźliby rzecz za rzecz
„odmieniona była, nie byłoby to prze-
„dażą, ale zamianą. Nakoniec trady-
„cya albo zlewek prawa własności przez
„Przedaiącego na Kupca... Z tych ge-
„neralnych o Przedaży i Kupnie reguł,
„wypływa, *nayprzód*: Iż nikt, chyba
„dla oczywistego publiczności dobra,
„urzędownie do przedaży swey własno-
„ści pociągniony bydź nie może. *Po-
„wtóre*: Wszelka zdrada lub ukryta wa-
„da w rzeczach przedanych, obala prze-
„daży kontrakt: Równie iako i tru-
„dność pozyskania *np*. przekazaney sum-

„ my lub obięcia rzeczy przedaney. *Potrzecie:* Gdy w przedaży summa umówiona, oczywiście przechodziła wartość rzeczy; mogł bydź u Rzymian Kontrakt takowy sądownie uchylony... Pod Przedaż podpada to wszystko, cokolwiek prawnie posiadane bydź może. Zatym, ludzie nayprzód wolni, tudzież rzeczy święte, publiczne, zakazane, inaczey *Kontrbanda* zwane, zapowietrzone, kradzione, pod processem będące *i t. d.* nie tylko że się przedawać nie mogą, ale i Kontrakty takowey Przedaży, *ipso facto* upadaią. W reszcie iak ruchomey tak nieruchomey rzeczy przedaż, prócz słowney ugody, na piśmie warować się zwykła: co gruntownieysze zachodzącym umowom daie stwierdzenie. *(a)*

Podług Praw i zwyczaiów Kraiowych, Kupno i Przedaż rzeczy *ruchomey*, z temiż samemi czyni się warunkami, które powyżey Prawo powszechne opisało. A że w rzędzie Praw naszych Kontraktowi temu służących, naywięcey tych czytamy, które Kupców i Rzemieślników dotyczą się; namienić cóżkolwiek o nich, lubo po części zaniedbanych, nie

Prawa Kr: o Kupnie i Przedaży.

(a) Hein: l. 3. t. 24.

zawadzi. Są tedy *nayprzód* obszerne i gęste ustawy, naturę czyli gatunki towarów przez Kupców do Kraiów naszych wwożonych opisuiące, a ten ogólny stanowiące warunek: Aby nikt *irritamenta luxûs* w granice Państwa wprowadzać, i niemi kupczyć pod konfiszkatą nie ważył się. *(b)* Prawa poźnieysze zaleciwszy Miastom uskutecznienie dawnieyszych *de lege Sumptuaria* ustaw, *(c)* w szczególności, złota, srebra, kleynotów, pereł, koronek, drogich futer, iako to: Sobolów i Marmurków, Osobom stanu Mieyskiego do stroiu zażywać, ani szpad i szabel nosić, prócz Osób Magistratowych i podróżnych, pod karą 500. g rz:zakazały. *(d)* Nakoniec na Seymie Roku 1780. z ponowieniem wyroków ustawy R. 1776. wspólne na każdy Stan i płeć stanęło prawo, którym noszenie koronek, hafftów, galonów, materyi bogatych tak litych iako i półlitych złotych lub srebrnych, tudzież używanie mebli drogich zagranicznych, skór, szorów i oporządzeń końskich: Także powozów, szkła i farfur nieporcellanowych

---

(b) A. 1655 V. 4. f. 509. t. Lex. A. 1683. V. 5. f. 659. t. Executio. *(c)* 1764. V. 7 fol: 151. t. Warunek. *(d)* V. 8. 1776. fol: 893. t. Obiaśnienie.

wych pod karą 2000. grz: na rzecz Delatora zabronione. Na liberye, same sukna Kraiowe przepisane: A szczczególniey dowóz nowych kleynotów pod konfiszkatą zakazany. *(e)* *Powtóre:* Poddaią Prawa nasze towary kupieckie i rękodzieła Rzemieślników (kraiowe *in crudo* wyiąwszy produkta) pod taxę Woiewodzińską, wraz z Urzędami, Ziemskiemi, Grodzkiemi i Mieyskiemi, która pod bokiem J. K. Mci Juryzdykcyi Marszałkowskiey należy. *(f)* Że zaś poznano iż towary zagraniczne z trudnością stale taxować się mogą; deklarowano: Jż Kupcy kraiowi przysięgać powinni, aby nie więcey iak 7. od 100. Cudzoziemcy 5. od 100. Zydzi i inni Niewierni 3. od 100. w przedażach swych procentu ciągnęli. *(g)* Exekucya Praw rzeczonych należała dawniey Urzędom Woiewodzińskim, i Mieyskim: dziś zaś Kommissye Skarbowe nadane powagą sądowniczą, wszystkie sprawy handlowne rozsądzaią: A do taxy rzeczoney z pomocą Urzędów Woiewodzińskich (prócz Warszawy, gdzie ta Juryzdykcyi Marszałkowskiey z Departamentem Policyi

---

(e) V. 8. A. 1780. t. Ponowienie. f. 980. *(f)* A. 1643. V. 4. f. 67. t. t. Pretia. *(g)* A. 1661. V. 4. f. 730. t. Jnstruktarz, Item A. 1667. V. 4. f. 949. t. Pretia.

i Skarbowym należy) prawem R. 1776. obowiązane. (*)

Kupno i Przedaż dobr nieruchom: Co do kupna, lub przedaży rzeczy *nieruchomych*, podług Statutu Zygmunta *(h)* sami tylko Bezpotomni wolny mieli dóbr szafunek, czyli wolną onychże na kogożkolwiek alienacyą. Dziś Prawo to zapomniane, a Statut Litewski w niczym tey Rodziców prerogatywy nie ogranicza. *(i)* Obydwa zaś Prawa zgadzaią się na to: 1*mo*. Aby Kontrakt Przedaży był koniecznie przez tranzakcyą urzędową zawarty, formułą Statutu *(k)* lub zwyczaiową. Przedaż takowa i podług da-

(h) A. 1511. V. 1. t. Libertas f. 376. *(i)* Roz: 7. Art: 1. *(k)* V. 1. A. 1523. f. 416.

(*) Przetrząsaiąc naydawnieysze Prawa nasze, doczytuiemy się, nie bez chlubnego ukontentowania: Że Przodkowie nasi, nie tylko na potrzeby Kraiu, handlu przewagę, poskromienie zbytków, utrzymanie obyczaiów, rękodzieł rozkrzewienie, pilną mieli baczność; ale i do samego zdrowia Obywatelskiego, przykładem Prawodawców lepszą tchnących ludzkością, starowną swoią rozciągali pieczołowitość. Takie iest prawo Zygmunta I. o Aptekach Roku 1523. (1) uchwalone: którym wszyscy Doktorowie *Medicinæ* po Miastach naszych bawiący, do coroczney Aptek rewizyi obowiązani: A gdy te w złym porządku, rzeczami zastarzałemi i zwietrzałe-

(1) V. 1. f. 402. t. Ut Doctor.

wnieyszych i podług poźnieyszych Praw, ile gdy dobrowolnie umowiona iest, wiecznie trwałą bydź ma. *(l)* W Litwie, wprzód Kontrakt miedzy Stronami spisuie się w obecności Swiadków czyli Pieczętarzów, a dopiero do Aktów podaie się. *(m)* 2*do*. Szacunek dóbr stoiących zwłaszcza Ziemskich, miarkuie się z intraty czystey, a ta na dziedzictwo dwudziestoletnia kupuie się. A tak dobra 10. tysięcy Złł: importuiące wartowałyby 200. tysięcy Złł: Zaś drugie od 100. tysięcy Złł: intraty, miałyby szacunku dwa Milliony Złł: Atoli w Woiewództwach Ruskich często dzisieysza uczy

(l) V. 7. A. 1768. f. 707. t. Złączenie. P. A gdy. *(m)* Statut Lit: Roz: 7. Art: 2.

mi opatrzone znaydą, Urzędowi o tym donieść powinni... Nie przepomniały i poźnieysze Konstytucye o tak potrzebney dla Narodu Ustawie, kiedy stanowiąc Doktorów przy Szpitalach Woiewódzkich, (dziś przez Kommissyą *boni ordinis* rozrządzić mianych) tenże rewidowania publicznych Aptek wkładaią na nich obowiązek: A nawet, Doktorów po Miastach bawiących, pod rząd czyli dozór Szpitalnych poddaią. (2) Naydokładniey atoli i naysilniey potrzebę i użytki z takowych rozrządzeń, dotknęło Prawo Roku 1768. stanowiące Szkołę Lekarską, i umieiętności fizycznych: gdzie nawet *gratis* Kra-

(2) A. 1775. V. 8. f. 173. t. Wyznaczenie. Item A. 1780. f. 979. t. Szpitale.

praktyka, że ieden tysiąc intraty dwadzieścia dwa i więcey płaci się... Jntrata czysta w niektórych Woiewodztwach z wysiewów, w drugich z pańszczyzny, w innych z czynszów, osepów, ile gdzie pańszczyzny nie masz, wyciągana bywa. Jak ziarno tak pańszczyzna ciągła i piesza, z zwyczaiu mieysca szacunek maią. Z ziarn, prócz żyta, pszenicy i owsa, inne na intratę rachować się nie zwykły. Pańszczyzna ciągła, dwoy tyle co piesza albo kobieca szacuie się... W Processie Szwoszewskiego *(n)* następuiącą czytamy regułę: Gdziekolwiek czynszu grzywna iedna płaci się, lub

(*n*) V. 3. A. 1611. f. 83. N. 17.

iowi służyć ob^wiązane Osoby, któreby z Skarbu publicznego płacone lub edukowane były. (3) Zyczenie tylko dla całego Narodu pozostaie, aby tak chwalebna ustawa, przez opatrzenie funduszu wyznaczonego 500. tysięcy Złł: do skutku iak nayprędzey przyprowadzoną została: Ani szła w rząd tych, gdzie Naród pięknie, ale bezskutecznie myślącym pokazał się... Zaradził po części tak zbawiennemu zamiarowi Oycowską swoią starannością, nawet niższych klass Poddanych uszczęśliwienie zaymuiący, NAYIASNIEYSZY STANISŁAW AUGUST: kiedy w Roku 1785. za Zdaniem Rady Nieustaiącey przy boku swym wydał Uniwersał, nakazuiąc: Aby wszystkie Miasta Królewskie, pewną

(3) V. 7. f. 648. t. Akadem: Lekar:

korzec zboża wysiewa się, taki grunt na Dziedzictwo grzywien dziesięć szacowany bydź powinien. Ale ta ogólna o kupnie i przedaży reguła, podpada wielu excepcyom: Już to z racyi dóbr lokacyi, a z tąd większego handlu: Już to z zagospodarowania tych, a ztąd podniesienia ich, lub nie, przez przymysł: Już nakoniec z potrzeb ekonomicznych, często niektórym maiętnościom brakuiących, iakie są lasy, sianożęcia, rzeka spławna, Miasto handlowne *i t. d.*.. W kupnie dóbr Królewskich lub Urzędów intratnych, naywięcey siedmioletnia intrata opłacona bywa: Tak, Dzier-

---

Uczniów liczbę do Akademii Krakowskiey, na naukę Lekarską i Felczerską wysyłali: I tychże, kosztem swym, z intrat corocznych podeymowali... Gdyby były wcześniey dochody Miast naszych pilniey zarządzane, i równie iak dziś do użytku i dobra tychże stosowane; Mielibyśmy dawno oświeceńszych w nich Mieszkańców, zamożnieyszych Kupców, lepszych Rzemieślników! Aniby do tey ruiny pewszechney Miasta nasze nie przyszły, która ledwo wiekiem zgładzić się może!... Nie można tu w tym mieyscu przemilczeć chwalebnego i prawdziwą ludzkością zaszczyconego Funduszu JO. Xcia Jmci Michała Sapiehy Kancl: W. W. X. Lit:... Pan ten, obmyślaiąc ratunek dla Poddanych swoich chorobą lub kalectwem złożonych, fundował w Roku 1786. w dobrach swoich Wysokim Lit: Szpital na 20. Chorych, i tenże przyzwoicie uposażywszy, oddał pod do-

żawa 7000. czynięca, kosztowałaby 49. tysięcy: Jeżli zaś Possessor więcey utarguie, to się za tytuł czyli honor rachować zwykło. Summa za takowe dobra prywatnym Kontraktem umówiona, prywatnie liczy się, a zlewek Prawa za poprzedzaiącym Królewskim Konsensem przez cessyą urzędowną dzieie się... W kupnie dóbr Królewskich ewikcya mieysca nie ma: Bo inwentarze tych, tak intraty, iako i natury ich, naypewnieyszym są świadectwem. 3*tio*. W Przedaży urzędowey dóbr Ziemskich, za ustanowionym onychże szacunkiem, potrąnowionym onychże szacunkiem, potrącaią się summy ewikcyonalne i wyderkaffowe: Przeto ieżli dobra 300. tysięcy skontraktowane, a summ 150. tysięcy wyderkaffu; Dziedzic nie weźmie za nie iak połowę umówionego szacunku. 4*to*. Przedaiący, zeznaiąc Donacyą i cessyą dóbr, zapisuie oraz ewikcyą albo beśpieczeństwo Kupcowi, czy to na innych dobrach, czy to przez rękoymię cudzą: A to o to: iako zbywa dobra własne i długami utaionemi lub

---

zor Zgromadzenia XX. Bonifratrów, z zabeśpieczeniem solennym, nawet przeciw samemu sobie *Forum*, ieżeliby którey z umów zaszłych nie dopełnił... Nowa to odpowiedź dla Obcych i Kraiowych Pisarzów, którzy naywyższey niewoli Poddanych naszych w Kraiu dowodzić usiłuią.

processami nie obciążone, w tey obszerności i z tą intratą, która w inwentarzach iest okazana. Ewikcya wspomniona, co do granic obszerności i całości, tylko do lat 3. podług praw dawnieyszych rozciągała się: (o) Teraz w sprawach granicznych mieysca nie ma. A co się długów dotycze, opłaca ie zawsze, chociażby naypóźniey odkryte, nowy dóbr Nabywca: a Przedaiący lub Sukcessorówie iego, ewinkować ie muszą nowemu Dziedzicowi. 5*to.* Przy przedaży, czyni się źlewek Prawa wszelkiego dziedzicznego, nic nie excypuiąc na wieczność, a razem wolna intromissya ostrzega się. Nadto Właściciel kwituie Kupca przed Aktami kwitem *de pretio* zwanym, z summy całkowitey: A ieźli ta umówiona w całości wyliczona nie iest; prostym długiem kwotę resztuiącą waruie. 6*to.* Kredytorowie maiący na przedanych dobrach zapisy, albo ewikcyą; nowego Possessora tychże patrzyć obligowani. Ani maią prawa pierwiastkowego pozywać Dłużnika, ieźli na dobrach innych ewikcyi zapisaney nie okażą: Co się w ten czas tylko dziać zwykło, gdy ewikcya pryncypalna *np.* dziś przez zabor Kraiu zainwolwowana, lub dobra długami przeładowane zostaną...

(o) A. 1420. f. 76. t. de Vendit:

W Litwie, iako się iuż namieniło, ewikcya na dobrach sprzedanych, tylko do 3. lat rozciąga się. *7mo.* Oprawa posagu na dobrach pod przedaż idących, albo za konsensem Zony i radą Przyiacioł iey, na inne dobra Mężowskie przenosi się, albo w szacunku dobr potrącona bydź powinna... *(p)* Oprócz tych prawnych do Przedaży lub Kupna dobr warunków, potrzebna ieszcze istotnie Kontraktuiącym lat doyźrzałość, *annorum competentia:* którą prawa poźnieysze w 24. roku skończonym stanowią. *(q)* I lubo Młodzian po 18. roku, nabiera prawa zupełnego substancyi rządu; wieczystych atoli Tranzakcyi, iakie są Donacye, Zapisy, Przedaże, czynić nie może: A uczynione, gdy chce, w czasie inwaliduie, lub legalizuie, gdy ie trwałemi i stałemi mieć pragnie. Nakoniec, prócz Małoletnich dziedziczne possessye maiących, nie może ich ieszcze przedawać lub nabywać, iako i wszelakiego wieczystego zawierać Kontraktu, Szalony, Marnotrawca iawny, lub w kurateli będący, i Bannit albo Infamis publiczny. Bo każda tranzakcya przez osobę zdrową na umyśle, *mentis compotem:* i wolną, *sui juris:* zawarta bydź powin-

(*p*) A. 1543. V. 1. f. 581. §. Ad effugiendas.
(*q*) V. 7. A. 1768. f. 707. t. Złączen: P. A gdy.

na. Nawet dawniey, Bannitów cywilnych wolność w czynieniu tranzakcyi wieczystych, czy to ku zaspokoieniu Bannicyi, czyli ku zagodzeniu Kredytorów, tylko do 12. niedziel rozciągała się. (r) *O czym masz obszern: w Tyt: ostat: Cz: IV.*

Upada Kontrakt Przedaży *1mo.* Albo przez się, gdy istotnych do ważności iego uchybiono kondycyi czyli solenności; albo kassować się może przez wzaiemne Stron kontraktuiących zezwoleńie. Jeźli atoli tranzakcye urzędowne pozachodziły; przeciwnemi aktami obalone bydźby musiały. *2do.* Kassowało dawniey Kontrakt Przedaży *Jus Retractûs*, albo Prawo bliższości iednego z Krewnych do nabycia przedaney substancyi: które nie dłużey nayblizszemu Krewnemu iak do lat 3. i miesięcy 3. służyło. (s) Ale podług poźnieyszego Prawa, (t) wszelkie tranzakcye dobrowolnie zawarte za niewzruszone mieć chcącego, prerogatywa ta Pokrewieństwa upadła. O czym i Rezolucya Rady Nieustaiącey Roku 1777. Nro 103. dnia 8. Apr: naucza. Nakoniec wszelka dóbr przedaż ustnie lub na piśmie zawarta,

---

(r) V. 2. f. 1220. t. O Relaxacyi. (s) A. 1347. V. 1. f. 44. t. de Præscrip: (t) A. 1768. V. 7. f. 707. P. A gdy.

a przez Dziedzica przed Aktami nie zeznana; żadney w Sądzie nie ma mocy: I takowy Kupiec nie tylko tytułu Dziedzica, ale i dóbr possessyi pozyskaćby nie mógł. W czym prawa naszego rozrządzenie arcy-chwalebne iest: A to aby i Skarb w swych perceptach, i Kredytorowie w swych summach na dobrach lokowanych, większą w urzędownie odmieniaiącym się dóbr Possessorze mieli pewność. Do tego, gdy dóbr Ziemskich nabycie tylko Szlachcie i Duchownym Swieckim wolne iest, a Zakonnikom, Cudzoziemcom i Plebeiuszom zakazane; nie mogłaby Zwierzchność bydź pewną o dopełnieniu praw tych exekucyi, gdyby pokątne przedaże ważne bydź miały.

§. *II. Arenda i Naiem.*

„ Przez Kontrakt *Arendy*, same rzeczy ruchome lub nieruchome: przez *Naiem*, praca ludzka ręczna do pewnego czasu zakupuie się. Obydwu tych Kontraktów istota, zależy na dobrowolnym zezwoleniu, użytku rzeczy, i zapłacie. Czasem słownie, czasem na piśmie Kontrakty te zawieraią się. Biorący rzecz w Arendę, nazywa się *Locator*, po naszemu, Arendarz, Naiemnik, *Arendatarius*. Arendować zaś i naymować mogą ci wszy-

„scy, którym albo własność rzeczy, al-
„bo ich użytek służy. Zatym rzeczy
„te, które od przedaży wyięte są, ie-
„źli przynaymniey intraty ich do nas
„nie należą, zaarendowane bydź nie
„mogą. Ze zaś w Arendzie, nie rzeczy
„własność, ale tylko użytek iey zapi-
„suie się, idzie ztąd: 1*mo*. Iż korzysta-
„iący dochody, rzeczy całości ostrze-
„gać obowiązany. 2*do*. Właściciel w
„czasie zaarędowaney rzeczy, traci iey
„wolną dyspozycyą, co się dochodów
„tycze: I gdyby dziedzictwa iey zrzekł
„się lub one sprzedał; Arendarza do
„terminu Kontraktu w spokoyności do-
„chować obligowany. 3*tio*. W naymie
„domów wynikaiące z Arendy szkody,
„te tylko Arendarzowi potrącaią się,
„które z iego własney, a nie z sąsie-
„dzkiey, *np*. ognia, lub przypadkowey,
„*np*. powodzi, trafić się mogą winy.
„4*to*. Reparacya, tak na gruncie iako i
„w domach, ta tylko Arendarzowi wol-
„na, którey Właściciel dozwala, lub
„Kontraktem waruie. W reszcie obo-
„wiązki wzaiemne tych Kontrahentów,
„równaią się tym, które, mówiąc o Za-
„stawie, wyliczyły się. 5*to*. Co do Na-
„iemników, czy to o pracę lub usługę
„ich rzecz idzie, czy o rękodzielną
„sztukę; umowy takowe, słownie lub
„na piśmie zawarte, sprawiedliwością

„i rzetelnością z obu stron powinny
„bydź miarkowane: A w Sądzie wy-
„pływaiące ztąd spory; albo podług o-
„pisów kontraktowych, albo według de-
„cyzyi ludzi tegoż kunsztu, rozsądza-
„ne bywaią.

Prawa Kr: o Arendzie i Naymie.

Kraiowe Prawa mało co uczą o Kontrakcie Arendy: o Naymie zaś wcale nic nie wspominaią. Naywięcey tedy w tym punkcie zwyczaiem rządziemy się. Jakoż, lubo formę Kontraktu Arendy w Statucie Zygmunta (a) znayduiemy; rzadko atoli Kontrahenci tey trzymaią się... Pod Kontrakt Arendy podpadaią, nie tylko dobra Ziemskie i Duchowne, ale nawet i Królewskie za przywileiem posiadane. A że moc tego Kontraktu tylko do intrat rozciąga się; więc gdy dobra te czy to przez śmierć, czy przedaż, Possessora odmienić mogą; nie na dłużey iak na lat trzy arendowane bywaią. A ieźli w ciągu trzechletniey tenuty, Starosta lub Dzierżawca umiera, wybrawszy z arendy należytość; Arendarz z dóbr ustąpić, a z Sukcessorami o niedobiór grać powinien. Z teyże przyczyny, i dobra niektóre Ordynackie, tylko rocznym Kontraktem puszczane bywaią... Zawiera się Kontrakt Aren-

(a) A. 1523. V. 1. f. 422.

dy prywatnie, i tylko dla pewności czasem roborowany bywa. Summa arendowna, albo przodem czyli z góry ratami, *anticipativè*: albo przy schyłku roku, *decursivè*: upłaca się. Gdy zaś całą z góry *np.* trzechletnią summę liczy Arendarz; potrąca sobie procent dwuletni od trzeciey, iednoletni od drugiey raty: Od pierwszey zaś rachować się nie zwykł, bo pospolicie raty arendowne z góry opłacaią się. W tymże Kontrakcie ostrzegaią sobie Kontrahenci na wzaiem: 1*mo*. Arendarz waruie sobie niedobior intrat z nieurodzaiu lub klęski publiczney pochodzący, tudzież wolną rumacyą do pewney odległości z pomocą pańszczyzny. 2*do*. Dziedzic, prócz punktualności zakontraktowaney summy, excypuie sobie to wszystko, co o Kontraktach Zastawnych powiedziało się, oraz zabeśpiecza awizacyą Arendarza względem approbacyi lub uchylenia na dal Kontraktu: A na terminie kończącey się tenuty, Arendarz wolną possessyą oddać powinien. 3*tio*. Trafiać się zwykło: Ze Arendarz subarenduie drugiemu zaarendowane dobra. Na ów czas umowy między nim i Subarendarzem w niczym od pierwszych nie różnią się. Dziedzicowi zaś, w przypadku sprawiedliwych pretensyi, nie z Subarendarzem, ale z Arendarzem pierwszym roz-

prawa służy, a temu, wolno czynić iak *Jurisdatori* z swym Subalternem. *4to.* Dobra zaarendowane puszczać się zwykły z Jnwentarzem, czyli oborą, i stadami, z pasieką *i t. d.* Na ów czas przychowek i użytek, należy do Arendarza: Szkody zaś zwłaszcza przypadkowe mnieysze *np.* przez zwierza w dobytku zaszłe, na worek Arendarza padaią. Morowa tylko zaraza excypuie się, i straty albo w połowie, albo całkiem, należą do Dziedzica. *(b)*

Statut Litewski namieniaiąc o dóbr Arendzie, *(c)* przepisuie tylko drogę prawną Arendarzowi względem Dziedzica, i temu na wzaiem, o zachodzące krzywdy. Nadto ostrzega: Jż Kontrakt arendowny w obecności trzech Szlachty spisany, w każdym Sądzie wagę mieć ma.... Wreszcie co się dotąd o dóbr Arendzie powiedziało, tycze się wszelkich ziemnych i pieniężnych dochodów, równo iak tamte arendować się mogących: Same tylko dochody Skarbowe z pod tego Kontraktu wyięte, prócz intrat Czopowych i Tabacznych *(d)* Lubo co się tabacznego dochodu tycze, ten po upłynionym

(b) Zawadzki Proces: Judic: t. de Inscript: locat: f. 47. *(c)* Stat: Lit: Roz: 4. Art: 51. Roz: 7. Art: 8. *(d)* V. 8. f. 899. t. Sprawiedl:

Kompanii Kontrakcie, Skarbom Oboyga Narodów przez się zarządzać zalecono, wraz z Loteryą Kraiową. (e)

§. III. *Emphyteusis.*

,, Między Kontraktem Arendownym ,, i Emfiteutycznym, czasu tylko zacho- ,, dzi różnica: gdyż pierwszym, na lat ,, kilka, drugim, na kilkanaście lub kil- ,, kadziesiąt, a czasem i wiecznie, do- ,, bra, grunta, place puszczaią się. Prócz ,, tego, w Arendzie albo naymie domów, ,, niektóre ciężary Dziedzic, inne Ko- ,, mornik podeymuie: Emfiteuta, wszy- ,, stkie zastąpić obligowany. Nadto, w ,, dobrach arendownych, na intracie po- ,, daney przestać musi Arendarz: Emfi- ,, teuta, przemysłem swym, w wnętrzno- ,, ściach nawet ziemi poszukiwać iey ,, może, byle tylko ulepszenie gruntu, ,, nie pogorszenie nastąpiło: Co dziś ,, skrupulatnie nie zachowuie się, zwła- ,, szcza tam, gdzie produkta wewnętrzne ,, gruntowe *np.* glina, ruda, istotną wy- ,, stawuią intratę. Emfiteuta albo Czyn- ,, szownik, pomimo wszelkiey czasu klę- ,, ski, inkursyi lub nieurodzaiu, umó- ,, wiony czynsz inaczey *Kanon* zwany, ,, corocznie Dziedzicowi płacic powi-

(e) A. 1786. f. 20. t. Kwit P. A zostawuiąc.

„ nien: Tak dalece: że gdyby go Pa-
„ nu Swieckiemu przez lat trzy, Kościo-
„ łowi przez lat dwa nie zapłacił, tra-
„ ci Prawo Emfiteutyczne. Upadłby ró-
„ wnie w Prawie swym Czynszownik,
„ ieźliby go bez wiedzy Dziedzica prze-
„ dał: gdyż Pan gruntu ma zawsze po
„ sobie pierwszość do nabytku tego ro-
„ dzaiu. Jeźli zaś Emfiteuta arendować
„ tylko, lub zastawiać chce Prawo swo-
„ ie, nie iest obowiązany Dziedzica do-
„ kładać się.

Prawa Kr. o Emfiteuzach.

Opisy Prawa powszechnego względem Kontraktu Emfiteutycznego, są dla Kraiu naszego niewątpliwą regułą, co się dóbr Szlacheckich i Duchownych dotycze: gdyż w obydwu Prowincyi Prawach dawnieyszych, żadney o tym Kontrakcie nie znayduiemy nauki, prócz wzmianki o niektórych dobrach Królewskich, prawem Emfiteutycznym różnym partykularnym Osobom puszczonych. Późnieysze Prawo zabeśpieczyło nayprzód Królom w dobrach Stołowych, Starostom w Królewszczyznach, Duchownym w Duchownych, i Szlachcie w swych dziedzictwach moc nadawania Emfiteutycznych Kontraktów: A w szczególności, Emfiteutę przychodnia po lat trzech za Obywatela uznaie. Nadto, propinacyą na gruntach Emfiteutycznych, Dzie-

dzi-

dzicowi ostrzega. (a) Naostatek Stany Rzeczypospolitey (b) puszczaiąc wszystkie Królewszczyzny oboyga Prowincyi za Konstraktem pięćdziesiątletnim Emfiteutycznym, nawet krzesłowych nie excypuiąc; (c) przepisały sposób nabycia tego Prawa i kondycye następuiące. 1*mo*. Na Starostwa i Królewszczyzny wszelkie prawem Emfiteutycznym przez Stany Rzeczypospolitey albo ogólną, albo szczególną Konstytucyą nadane, żaden nie wychodzi Przywiley lub Kontrakt; i tylko cztery Kwarty intraty podług Lustracyi ostatniey R. 1764. po zeyściu dożywotnich Possessorów dla Skarbu zabeśpieczone. Na te zaś Starostwa i Królewszczyny, które przez Stany rozdane nie są; Kommissye Skarbowe Kontrakt, a Kancellarye Wielkie Przywileie wydaią. 2*do*. Biorący *Emphyteusim* od Kommissyi Skarbowey, przez konkurs; 5. od sta taxy dóbr, dwiema ratami Marcową i Septembrową, czynszu corocznego płacić powinien: Zapisuiąc ewikcyą w trzeciey części na dobrach dziedzicznych, summach, lub przez porękę. 3*tio*. Dobra te Emfiteutyczne działom, ani ciężarom dłużnym nie podpa-

(a) A. 1768. V. 7. f. 599. §. 18. (b) A. 1775. V. 8. f. 138. t. Starostwa. (c) Rez: R. N. A. 1779. N. 278. d. 17. Xbris.

daią. *4to.* Niepłacący dwóch rat czynszu, traci Przywiley: A Kommissya ogłosiwszy dobra za wakuiące, *plus offerenti* one puści. *5to.* Więcey nad 50. tysięcy Złł. intraty ieden Obywatel *jure Emphyteutico* otrzymać nie może. *i t. d...* Podobnież i dobra Po-Jezuickie, na fundusz wieczny Edukacyi Narodowey, rozrządzone: *(d)* Z tą tylko co do istoty różnicą: Że dobra Królewskie na lat 50. te wiecznym Prawem i niby dziedzicznym puszczone. Nadto w szczególności ostrzega prawo: iż Possessorowie dóbr Po-Jezuickich 4. i puł od sta wartości dóbr płacić powinni, *nulla obstante calamitate*, dwoma ratami, Trzech-Królską i S. Jańską: Ani dwóch maiętności (chyba gdyby graniczyły) ieden posiadać nie może. W reszcie obydwa tych dóbr gatunki, tak co do rękoymi albo ewikcyi, iako i punktualnego rat wypłacenia, w swoich opisach godzą się: *Forum* tylko o dobra Królewskie w Kommissyi Skarbowey, o dobra zaś Po-Jezuickie w Kommissyi Edukacyiney przepisane.

(d) V. 8. A. 1775. f. 267. t. Rozrządzenie.

§. *IV. Współka.*

„ Kontrakt Współki, albo Kompanii, „ *Societatis*: iest ugoda dobrowolna i „ wzaiemna o pracę ręczną, lub rzecz „ iakową, z obowiązkiem korzystania „ zysków wspólnych, iako i podięcia „ szkód z tego Kontraktu wypłynąć mo- „ gących. Do istoty tego Kontraktu nie „ należy, aby każdy Kontrahent równą „ część łożył, *np.* Kupiec równą do han- „ dlu summę, Wspólnik równe z Towa- „ rzyszami trudy: Sama tylko propor- „ cya w nakładach, hazardach, i pracy, „ zachowana bydź powinna, która z u- „ mów i Kontraktów szczególnych uwa- „ ża się. W generalności, każdy Wspól- „ nik o dobro wszystkich, a wszyscy „ o całość każdego starać się maią. Szko- „ dy zatym z niedbalstwa, lub nierzą- „ du iednęgo, w rzeczy wspólney za- „ chodzące; nie wszystkich, ale tylko „ winnego tyczą się. Jnne nieprzewi- „ dziane *np.* z powodzi, nieurodzaiu, „ rabunku Nieprzyiaciela, rozbicia się „ na morzu płynące, ani od przytomne- „ go Wspólnika odwrócone bydź nie mo- „ gące; na całą źlewaią się Kompanią. „ Upada Kontrakt Współki, iuż to przez „ śmierć Wspólnika naturalną, lub cy- „ wilną; iuż to przez zerwanie iey zo- „ bopólne i podniesienie kapitałów, lub

„ uchylenie się od wspólney pracy; iuż
„ przez zamiar zawartey Współki dopeł-
„ niony lub upadaiący; lub przez czasu
„ przeciąg opisany; lub nakoniec przez
„ cessyą, albo stratę rzeczy Kontraktem
„ zaiętych: A nayczęściey przez bankru-
„ tę Osób Kompanii, która tym sposo-
„ bem postąpić sobie powinna, iak Dzie-
„ dzić konkurs podnoszący. (a) Dziś w
„ Miastach niektórych zwyczaiem iest,
„ iż Kupiec z całą swoią Kompanią od-
„ nosi na Ratusz od sklepu klucze; Mia-
„ sto go pieczętuie, Kredytorów przy-
„ pozywa, i sprzedażą pozostałego to-
„ waru *lege Falcidia* kontentuie. Baczyć-
„ by atoli wcześnie należało Urzędom
„ Mieyskim, aby takowe Konkursa, ce-
„ lem oszukania Kredytorów nie działy
„ się. Bo trafiac się zwykło, że wprzód
„ Kupiec powywozi lepszy towar, a do-
„ piero Konkurs ogłasza: A czasem iuż
„ z zapieczętowanego sklepu, unieść co
„ lepszego sekretnie umie.

W Prawach Kraiowych nic nie doczytuiemy się o tym gatunku Kontraktów. Jakoż naywłaściwszy on iest Kraiom kupiectwem bawiącym się: A w Prawodawstwie naszym dawnieyszym wcale nic nie znayduiemy (prócz zabespieczenia

(a) Hein: lib: 3. t. 26.

wolnego na rzekach spławu,) coby nas przeświadczało, aby daiący nam Prawa, o obowiązkach i beśpieczeństwie handluiących baczyli. Zatym w sprawach kupieckich, dziś do Sądu Kommissyi Skarbowych należących, Juryzdykcye te, samą słusznością i handlownieyszych Narodów zwyczaiami rządzą się.

§. V. *Plenipotencya.*

„ Plenipotent, podług Prawa Rzym„ skiego, brał na się darmo cudzy go„ dziwy interess. Kontrakt ten ztąd „ *Mandatum* nazwany iest, że przez da„ nie sobie ręki, między Przyiaciołami, „ czasem słownie, czasem przez Listy, „ iuż to do wszystkich, iuż do szcze„ gólnego interessu zawierał się. Ztąd „ Plenipotencya albo wyraźna, albo ci„ cha, albo generalna, albo specyalna, „ *expressum*, *tacitum*, *generale*, *speci„ ale Mandatum* nazywała się. Pleni„ nipotent granice mocy swey przestę„ puiący, winien był z osoby swey od„ powiedzieć: Ani Pryncypał iego, do „ Kontraktów lub umów przez Plenipo„ tenta nad moc sobie daną zawartych, „ poczuwał się. Tym więcey zaś obo„ wiązany nie był przestawać, na działa„ niu delegowaney od Plenipotenta do „ interessów swych osoby... Kończyła

„ się władza Plenipotenta albo za wza-
„ iemnym zezwoleniem, albo za odwo-
„ łaniem oney z strony Pryncypała, al-
„ bo zrzeczeniem się teyże przez Pleni-
„ potenta, albo na ostatek śmiercią na-
„ turalną lub cywilną z dwóch iedne-
„ go. (a)

Prawa Kr: o Plenipotencyi i Plenipotentach.

Podług Praw naszych, Plenipotent albo Prokurator, ten właściwie rozumie się, któremu Pryncypał przed Aktami daie moc do czynienia Kontraktów, dóbr, lub summ pieniężnych tyczących się, albo attentowania czyli popierania pewnego lub wszystkich swoich interessów prawnych, w iedney lub każdey Juryzdykcyi. A tak i u nas, iedna będzie *generalna*, druga *specyalna* Plenipotencya: Jedna do interessu ekonomicznego *np.* zaarendowania dóbr, podniesienia kapitału ściągaiąca się: druga, do odpowiedzi sądowey Plenipotenta umacniaiąca. Pisana Plenipotencya w sprawach dziedzictwa, koniecznie potrzebna: W potocznych, od samey umowy zależy. (b) Wszakże w niektórych Sądach naszych, iako to w Assessoryach, Kommissyach Skarbowych, Departamencie Woysko-

(a) Hein: lib: 3. t. 27. de Mand: (b) A. 1616. V. 2. f. 276. t. O Plenip: Stat: Lit: Roz: 4. Art: 57.

wym, dosyć iest oddać papiery, do uwładania w czynieniu Patrona. W samych więc tylko tranzakcyach, gdzie Prawo wymaga obecności Pryncypała, iakie są Zapisy na wieczność, zeznania dziedzictwa, *(c)* lub gdzie Strona osobiście w Sądzie stawić się obligowana, iakie są Sprawy kryminalne, świadectwa, lub przysięgi zeznanie; czynność Plenipotenta, czy generalnie, czy specyalnie umocowanego niczby nie ważyła: Jako i tego, którego władza przez preskrypcyą trzyletnią upadła: Co raczey na zwyczaiu niż na Prawie funduie się... Podług dzisieyszey w Koronie praktyki i Prawa Roku 1616. Plenipotenci nawet wieczne Kontrakty imieniem Pryncypałów swych zawieraią... W sprawach kryminalnych statystycznych, iakie są: Króloboystwo, *(d)* Rebellia, albo o znieważenie Sądu; także ludziom prawdziwie ubogim, sam Sąd *motu proprio* przydawać zwykł Prokuratora: *(e)* A ten na ów czas, też same na się bierze obowiązki, iak gdyby grodownie do obrony cudzey był umocowany. Lubo zaś dawne Prawo i zwyczay poźnieyszy nie-

---

(c) A. 1511. V. 1. f. 377. t. de Potest: Stat: Lit: Roz: 4. Art: 61. *(d)* A. 1588. V. 2. f. 1207. t. de Crimine. *(e)* A. 1496. V. 1. f. 252. t. De eo.

sie, iż każdy sprawę swą przez Patrona lub Plenipotenta popiera; wolno atoli każdemu przełożyć Sądowi własny interes, nawet na ów czas, gdy i sam Plenipotent sprawie przytomny iest... Urzędnicy w Sądach swego Powiatu, iako i Duchowni ile w sprawach Swieckich, Plenipotentami bydź nie mogą. *(f)* W reszcie oboyga Praw Kraiowych Ustawy, zabespieczaią wierność Prokuratora dla Strony, a Litewskie w szczególności obostrza: Jż ten, któryby o zdradę przeciw Stronie był przekonany, gardłem karany bydź ma. *(g)* Prawa atoli poźnieysze obszerniey o powinnościach Patronów i Plenipotentów, tak Trybunalskich iako i innych Subssellió w namieniaiące, zamilczaią o tym, przynaymniey co do Korony, rygorze... Ostrzedz ieszcze i to przychodzi: Że lubo każdy Plenipotent, w interessach Pryncypała swego czynić mocen; nie każdy atoli w Sądzie stawać może: gdyż liczbę Patronów w każdey Juryzdykcyi Prawa określaią. Do tego, aby kto w Sądzie pewnym sprawy indukować mógł; nie tylko Plenipotencyą do tego umocowa-

---

(f) A. 1580. V. 2. f. 597. N. 38. Stat: Lit: Roz: 4. Art: 58. Item V. 1. A. 1538. f. 530. t. Ne Spirit: *(g)* A. 1638. V. 2. f. 936. t. O Nieznoszeniu. Stat: Lit: Roz: 4. Art: 59.

ny, ale nadto w Juryzdykcyi tey przysięgły bydź powinien. Nakoniec każdy Plenipotent może na swe mieysce subdelegować, albo źlać swą Plenipotencyą na drugiego przez Jnskrypcyą urzędowną: chyba gdyby mu tego oryginalna broniła Plenipotencya: Co osobliwie w interessach szczególnych warować się zwykło. *Masz także o tym w Czę: ostatniey Tyt: I.*

§. *VI. Przyrzeczenie i Poręka.*

„ Ostatni gatunek słownego Kontra-
„ ktu iest Przyrzeczenie albo Obietni-
„ ca, *Stipulatio*: I Poręka albo Rękoy-
„ mia, *Fidejussio*. Przyrzeczenie dzie-
„ ie się powszechnie między dwiema
„ Osobami. Poręcznik albo Rękoymia
„ zabeśpiecza daną obietnicę, z obo-
„ wiązkiem dopełnienia iey przez się,
„ w przypadku nie uiszczaiącego się
„ Dłużnika. Wszakże gdyby kilka O-
„ sób, kilku drugim rzecz iaką przy-
„ rzekło; a tym, kilku Poręczników
„ onę zabeśpieczało; wszyscy nawzaiem
„ do rzeczy przyrzeczoney lub poręczo-
„ ney obowiązani. Czyli zaś w częściach
„ lub całkowicie do każdego ciężar ten
„ należy? umowy przy obietnicy, lub
„ daney poręce, uczyć powinny... Je-
„ żeli Poręcznik płaci dług zaręczony;

„ na ów czas z samym Jstcem rzecz
„ mieć będzie: Jeźli zaś z liczby kil-
„ ku Poręczników, ieden powszechną
„ rękoymią zaspokaia; ma prawo grać
„ o nią z Jstcem i Współręczyciela-
„ mi. *(a)*

Prawa Kr: o Poręce i Ewikcyi.

Mówiąc podług Praw Kraiowych o *Obietnicach* albo *Przyrzeczeniu*, to za regułę ogólną położyć należy; Jż gdy te słownie tylko dzieią się: nikt za nie do Sądu pociągany bydź nie może, zwłaszcza ieźli obietnica bez Swiadków zaszła, albo o rzecz nieruchomą uczyniona była. *(b)* Toż samo i o *Poręce* twierdzić można, gdy ta żadnym pismem, a osobliwie urzędownym, umocowana nie iest: albo gdy Preskrypcyą roku 1. i niedziel 6. upadła. *(c)* Równie i te Rękoymie niszczy Prawo nasze, któreby na rzeczy wygrane dane były. *(d)* Gdy zaś rzecz idzie o Obietnicę albo Rękoymią przed Aktami zeznaną; na ów czas, byle rzecz była godziwa obiecana lub zaręczona, i przez Osoby wolne uczyniona; obowięzuie niewątpliwie tak Obiecuiącego iako i

---

(a) Hein: l. 3. t. 16. & 21. *(b)* A. 1576. V. 2. f. 947. t. O Kontrakcie słownym. *(c)* A. 1540. V. 1. f. 560. t. de Cautione. *(d)* A. 1347. V. 1. f. 37. t. de Filio.

Ręczyciela: A to na fundamencie ogólney a świeżey o Zapisach dobrowolnie zeznanych ustawy, (e) i wyroku naydawnieyszych Praw Polskich, obszernie nawet przypadkowe obowiązki Poręcznika wywodzących, iakie są: 1*mo.* Poręcznik zaspokoić dług zaręczony, lub odpowiedzieć w Sądzie za Poręczonego powinien, gdy Dłużnik w długu nie uiszcza się, lub na terminie w Sądzie nie staie. Wolna tylko akcya w takowym razie Poręcznikowi z Poręczonym zostaie. 2*do.* Smierć poręczoney Osoby, przed wyiściem czasu daney Poręki, uwalnia Poręcznika od odpowiedzi. (f) 3*tio.* Poręka nie tylko Osobę ręczącą, ale i Sukcessorów do satysfakcyi obowięzuie (g) *i t. d.* . . Nie tylko zaś w cywilnych, ale i w samych kryminalnych sprawach, Prawa nasze rękoiemstwa Winowaycom dozwalaią. W Koronie iaśnie to i na zwyczaiu, i na opisach prawnych funduie się. Statut Litewski wyraźniey tę swobodę Obywatelom Prowincyi Litewskiey ostrzega: Zawsze atoli zezwolenia Powoda w sprawach kryminalnych wymaga. W Cywilnych nawet bez woli tego, przyięta

---

(e) A. 1768. V. 7. f. 707. P. A gdy. (f) Stat: Lit: Roz: 1. Art: 27. (g) V. 1. A. 1505. f. 326. t. Causas:

bywa od Sądu Poręka. (h) Dobrodziey-stwo to, które w prawie naszym dla nayglównieyszych znayduiemy Krymi-nalistów, iednym z mocnieyszych dowodów iest, że Prawodawcy nasi zawsze ludzkości duchem rządzili się, dalecy od owych Drakona w starożytności, albo poźnieyszych Saskich, samym okrucieństwem tchnących, w karaniu Zbrodniów przepisów. Ani się tą prawa słodyczą sami Anglicy szczycić mogą, iako tego pretendować zdaie się P. Blackston sławny wieku tego Prawnik: gdyż data Praw naszych pisanych, mało co od Praw Angielskich poźnieysza. Nie uchodzi atoli ta, dla Winowaycy Statystycznego prerogatywa *np.* w Sprawie Królobóystwa lub zdrady Oyczyzny, chyba gdy Przywiley ten wyraźnie, iak świeży dla Ur: Puławskiego (i) niesie przykład, zabeśpieczy Prawo.

O Ewikcyi.

Dobra na których poręka albo ewikcya zapisana, tey są natury, iak gdyby prostym długiem były obciążone. Jeżli Dziedzic w generalności pisze ewikcyą, a to w słowach: = *in bonis meis omnibus habitis & habendis* = Kredytor ma prawo na którychkolwiek patrzyć Ewi-

(h) Roz: 11. Art: 55. t. Ubeśpieczenie.

(i) A. 1778. V. 8. f. 961.

ktora, gdy mu Dłużnik satysfakcyi nie czyni. Gdy zaś w szczególności na dobrach *N.* dług iaki Dziedzic ewinkuie; przedać ich nie może, póki ewikcyi nie przeniesie. Nie podpadaią temu ciężarowi dobra posażne, zastawne, i Królewskie. Pierwsze, z natury posagu wolne od ewikcyi: drugie i trzecie, z przyczyny brakuiącego Possesorowi do takowych dóbr dziedzictwa tytułu. A iako Osoba za Osobę, tak i każdy za siebie zapisać może rękoymią, co się u nas w wielu Kontraktach praktykuie, a szczególniey w obięciu administracyi dochodów Rzplitey. Rękoymia, ta niedość że od Officyalisty Skarbowego w dobrach swych, lub przez trzecią Osobę okazana bydź powinna; ale nadto warowało Prawo Kommissyom Skarbowym (zostawiwszy Przywiley Podskarbim nominowania Officyalistów) moc roztrząśnienia, przyięcia lub odrzucenia, zapisaney poręki. Podobnegoż beśpieczeństwa i Prawa Emfiteutyczne wymagaią... Co do zakładów kontraktówych, *de vadiis*: to z praktyki wiedzieć należy: Jż gdy tyle drugie zakładu waruią sobie Strony, nigdy go prawie Strona zrywaiąca Kontrakty, nie płaci. Pewnieyszy tedy zakład w mnieyszey summie wyraźnie Kontraktem warowany.

TYTUŁ IV.

O Dziesięcinach.

NIerozwodząc się nad tą nie omylną prawdą, że Dziesięcina, nie tylko z Prawa Boskiego i Kościelnego, ale i z mocy ustaw powszechnych Narodów Chrześciańskich, należy się Kościołowi; obiaśnić należy te artykuły, które w Konstytucyach naszych, szczególnych o Dziesięcynach ustaw były celem: a te są. 1*mo*. Jak dawno i z iakich dóbr Dziesięcina Snopowa, z których Pieniężna w Polszcze płaci się? 2*do*. Którą drogą Dziesięcina snopowa, w pieniężną zamieniona bydź może? 3*tio*. Z których pól i do iakiego czasu Dziesięcina nie idzie? 4*to*. Jak się Prawa o Dziesięcinach w Kraiu naszym po różnych Prowincyach i Woiewodztwach dopełniaią? 5*to*. Co za Sąd sprawy o Dziesięciny poznawać powinien?

Dawność Praw o Dziesięc: Zkąd *snopowey*, zkąd *pieniężney* początek?

I. Jeszcze około Roku 965. gdy Mieczysław I. przyiął Wiarę S. nakazał zaraz Kościołom przez się fundowanym płacić Dziesięcinę, tak z dóbr Królewskich, iako i Szlacheckich. Że do pierwszey miał prawo, wątpić nie można, bo był Panem dziedzicznym wszystkich tego

gatunku maiętności: Ze mógł rozrządzić Dziesięciny Szlacheckie na rzecz Kościoła; i to wątpliwości nie podpada: Bo tę samą Kościołowi poświęcił cząstkę, którą Szlachta do Skarbu Królewskiego na znak hołdu corocznie wnosiła. *(a)* Jak zaś daleko, gorliwość i wspaniałość Mieczysława i iego Następców o uposażenie naylepsze fundowanych przez nich Kościołów posunęła się; świadczą Bulle Innocentego II. i Eugeniego III. Papieżów, w których prócz approbaty takowych funduszów, doczytuiemy się nie bez zadziwienia: Że nie tylko z zboża wszelkiego rodzaiu, ale i z kuźnic żelaznych i ołowianych, z pasiek i futer: a nawet z okrętowego przychodu, dziesiąta część na Dziesięcinę Kościołom poświęcona była. *(b)*... Późnieysze Prawa warowały ten dla Kościołów dochód nie tylko pod karą Kościelną exkommuniki, ale nawet i dóbr sekwestracyą, w czym Starostom exekucya, aż do finalney satysfakcyi zlecona: *(c)* Dziś atoli sprawy takowe do Sądów Swieckich odesłane, iako o tym niżey... Początkowo tak z dóbr Królewskich iako i Swieckich, Dziesięcinę

(a) Præf: Stan: Konarski ad Vol: Leg: §. 2. (b) Lipski Quæst: publ: Decas. Quæst: 1. f. 15. (c) A. 1458. V. 1. f. 194.

snopową odbierały Kościoły: W szesnastym i siedmnastym Wiekach doczytuiemy się, o zachodzących o nie między Szlachtą i Kościołami sporach. Utworzyły ie prywatne Plebanów na pieniądze kompozycy, których z iedney strony Dziedzice trzymać się chcieli, a a z drugiey, Plebani zrzucać się zaczęli. Pomnożyły ieszcze tych kłótni różnych Dyssydentów zdania, tak powszechney Kościoła Katolickiego ustawie przeciwne. Dopiero tedy Prawo R. 1635. *(d)* deklarowało: Jż z dóbr Królewskich zawsze ma bydź dawana wytyczna Dziesięcina: A co Szlacheckich tycze się, ta podług zwyczaiu i woli Dziedzica w snopie, lub podług kompozyty uczynić mianey, pieniędzmi opłaconą bydź może. Pokąd zaś kompozyta nie nastąpi, zawsze w snopie Kościołowi należy się.

Jaką drogą Kompozyta o Dziesięcinę czyni się.

II. Kompozyta o Dziesięcinę snopową na Dziesięcinę pieniężną, funduie się na Bulli Urbana VIII. Papieża Roku 1634. przez Jerzego Ossolińskiego Posła Rzeczypospolitey za Władysława IV. otrzymaney, a świeżo Roku 1775. (e)

(d) V. 3. f. 857. t. Kompozycya.

(e) przez Stany w opisach swych zagwarantowaney. Podług tey, ugody wszelkie między Proboszczem i Dziedzicem o Dziesięcnę zawarte, a przez Biskupa własnego stwierdzone, Dziesięcinę snopową na pienięźną zamieniaią: Tak dalece, że następny Proboszcz, kwotą umowioną koniecznie kontentować się powinien. Atoli żadną miarą rozumieć się to nie może o Kontraktach dziesięcinnych od Biskupów nie stwierdzonych, i tylko na czas między Proboszczem i Dziedzicem zawartych, chociażby od czasu znacznieyszego groszem opłacane były. Podobnież każdy Dziedzic uczynić może, gdzie dotąd takowe kompozyty nie pozachodziły. A gdyby się Proboszcz zgodzić nie chciał; Biskup wyznacza dwóch Kanoników Szlachty z Kapituły, którzy, maiąc wzgląd, podług wyrazu Prawa R. 1635. na spustoszenie i *onera* ludzi ubogich, gdy iakąkolwiek kwotę, nawet po mimo oppozycyi Proboszcza ułożą, i ta przez Biskupa stwierdzoną zostanie; ma bydź corocznie przez Dziedzica za Dziesięcinę snopową opłacana. Jest w Bulli pomienioney ostrzeżono: Że gdyby szło o Dziesięcinę więcey niż Złł:

(e) V. 8. f. 150. t. Subsid: Kopią Bulli Urbana VIII. masz w Załasz: P. 11. t. ult: f. 401.

50. taxowaną, a Strony na taxie nie przestawały, mogą appellować do Metropolity: Albo gdyby sam Metropolita czynił kompozytę odwołać się mogą Strony do Nuncyatury: A co w tey mierze *appellatoria* deklarować będą, to ma za wieczną Juryzdykcyom sprawy dziesięcinne poznaiącym, służyc regułę. Zatym kompozyty takowe zupełnie z pod decyzyi Sądu Swieckiego wyięte są, *iako o tym obszerniey w punkcie piątym...* Ostrzedz tu przychodzi: Jż niesumiennie i nieprawnie czynią Dwory owe, które: (czy przez konkordatę, czy przez kontrakt z Proboszczem opłacaiąc Dziesięcinę pieniędzmi, z całey swey Wsi lub Włości) do wytyczney z ról Poddanych roszczą sobie prawo. Nie maią oni go więcey, iak do nałożenia na Gromadę części umowioney taxy, proporcyonalney krescencyi tychże: W czym ani zwyczay, gdyby naydawnieyszy, ani prawa Dziedzictwa nikogo dyspensować nie mogą. Do tego, kontrakty o Dziesięciny, Kościelne są a nie Swieckie: Zatym użytki z nich wypływaiące, równo Poddanemu iak Dziedzicowi służyć maią: A Dziedzic udzielnie z nich korzystaiący, i Poddaństwo, po mimo ogólney na pieniądze zawartey konkordaty, do Dziesięciny snopowey pociągaiący, na Swiętokupstwo, czyli Symonią pamiętacby

powinien. Gdyby atoli w dobrach iakowych, pieniężną Dziesięcinę Kościołowi opłacaiących, Poddani za dozwoleniem Dworu, gruntów dobyli, i z tych snopową daninę opłacali; ta pod tytuł Dziesięciny podciągać się nie ma: Bo iest prostym i wolnym dla Dziedzica czynszem... Dodać i to dla wiadomości powszechney należy: Iż Dziedzice przed S. Jakubem o Dziesięcinę odezwać się do Proboszcza obligowani: gdyż póżniey, wolno mu ią zbyć komużkolwiek. *(f)* W Dyecezyi Krakowskiey czas wytykania Dziesięciny oktawa S. Jakuba wyznaczona: gdzie razem dodano: Jż gdyby Wytycznik trudność czynił wytykania; wolno iest każdemu zwieść zboże swoie, zostawiwszy Dziesięcinę na polu. *(g)* Wyraźnym także prawem obostrzono: Aby *Spisnego* czyli kwitowego, zwłaszcza z Dziesięcin pieniężnych, nie wymagano: *(h)* Co tym sprawiedliwiey o snopowych rozumieć należy... Ze nakoniec Dziesięcina snopowa od Mieszczan i Chłopów do stodoł Plebańskich zwożona bydź powinna; iest na to wyrok Zygmunta III. w Warszawie Roku 16.4. zapadły. *(i)*

(f) A. 1433. V. 1. f. 97. i 103. t. de Tempore & t. de Decima. *(g)* Ibidem f. 100. t. de Tempore Deciman: *(h)* A. 1511. V. 1. f. f. 377. t. de Non. *(i)* Zalasz: t. 2. f. 401.

Z których pól i pokąd Dziesięcina nie opłaca się.

III. Z czegoby zaś i z iakich pól Dziesięcina snopowa oddawana bydź miała; więcey w tey mierze zwyczaiem niż Prawem rządziemy się. Sławna kompozyta między Kazimierzem W. i Bodziantą Biskupem Krakowskim, za pośrzednictwem Jarosława Skotnickiego Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego zapadła, (*k*) a przez Władysława Jagiełłę Roku 1433. stwierdzona, uczy nayprzód: Jak ten W. Król i Dziedzic Państwa całego nie wzdrygał się, pomimo władzy swey i powagi, poddać się pod Sąd Duchowny w tym sporze, który łacno do Sądów Swieckich wywołać mógł. Taż kompozyta wyraźnie przepisuie: Jż nie tylko z wszelkich pól i ogrodów, ale i z każdego ziarna snop dziesiąty Kościołowi należy się, wyiąwszy rzepę, mak, kapustę, cybulę, czosnek, i tym podobne iarzyny: A co się ogrodów tycze, te tylko od Dziesięciny wolne deklarowane, które rydlem a nie pługiem orzą się. Względem konopi, w szczególności nakazuie Prawo, aby od całego pługa 4. snopki, Kościołowi oddane były: A gdzieby na nie nie całym pługiem *np.* sochą albo płużycą orano; połowę tey Dziesięciny płacono... Ustawa atoli ta, podług niektórych zdania, samey tylko Dyecezyi

---

(*k*) V. 1. f. 95.

Krakowskiey tycząca się, przez drugie, za prawo ogólne poczytana bydź nie może, iako Dyecezyi pomienioney Municypalne tylko prawo. (*) ... Z nowo dobytych pól, czy to dawnym przyległych, czy w lasach powycinanych; Dziesięcina podług Bulli Leona X. (l) dopiero po wyszłey wolności gruntowey, Proboszczowi: Z nowych zaś Osad, do Stołu Biskupiego należy. A gdyby, iak się dawniey praktykowało, wieś iaka siedliska swoie dla czczości gruntu opuściła, i gdzieindziey osiadła; z takowey osady Kościoł Parafialny, który iey dawniey administrował Sakramenta, Dziesięcinę pozyskuie... Zatym o wolności za-

---

(*) Podobna Konkordata zaszła w R. 1446. w Sochaczewie między Władysławem Xciem Mazowieckim i Jędrzeiem Biskupem Poznańskim: W którey *1mo.* Zabeśpiecza się wiecznemi czasy Dziesięcina Snopowa Kościołom z wszelkiego ziarna: iako to: żyta, pszenicy, owsa, ięczmienia, grochu, *scruti*, szocewicy, a od lnu po groszu. *2do.* Do zwożenia Dziesięciny własnym sprzężaiem, sami tylko Kmiecie obowiązani, Szlachta wyięci. Ciż Kmiecie ciężaru tego za Szlachtę podeymować nie maią. *3tio.* Szlachta w dobrach Xiążęcych za zasługi swoie nadania maiący, wolni są od Dziesięciny. *4to.* Gdy

(l) A. 1515. lib: III. Const. Prov: apud Zalasz: f. 395. Item V. 1. f. 100. A. 1433. t. de Decima Noval:

dney od Dziesięcin, z nowych nawet pól, nie doczytuiemy się. I luboby ta gdzie zwyczaiem zagruntowana była; ani preskrypcya by naydawnieysza Dziedzica od tego obowiązku uwolnić, ani Kościoła dochodu pomienionego, iako istotnego swego funduszu, pozbawiać nie może. (m)

Zwyczaie względem Dziesięcin różnych Prowincyi i Wdztw.

IV. Lubo z natury swoiey Dziesięcina, dziesiątey wymaga części; nie iest atoli liczba ta nieodmienną iey cechą: Bo są kraie gdzie dwunasta, piętnasta, a czasem i dwudziesta część za Dziesięcinę liczy się. (n) U nas powszechnie gdzie snopowa Dziesięcina w zwyczaiu; snop dziesiąty Kościoł pozyskuie: Ale

(m) Decr: Sigism: III. Varsav: A. 1614. fer: 6. post Fest: S. Luciæ. Jtem Const: Prov. Gneznen: lib: 3. de Decimis. §. Villæ. (n) Zalaszow: lib: III. P. 2. t. ult:

Pleban Dziesięcinę u Kmiecia złożoną na siebie wymłaca, połowę słomy dla tegoż zostawić powinien. Ten zaś, który Dziesięcinę kupuie, ma prawo do całey słomy. 5to. Wytycznicy, *Oziminy* od początku żniw do S. Bartłomieia, *Jarzyny* zaś od S. Bartłomieia do Narodzenia N. P. wytknąć powinni. I gdyby się spóźnili, ma każdy wolność z przybranemi dwoma Swiadkami zwieść sam Dziesięcinę na mieysce zwyczayne. (1)

(1) Zalasz: P. 11. f. 404.

ani wszędzie ze wszystkich zbóż dawany bywa, ani tylko w snopie, tey ustawie dzieie się zadosyć. W Dyecezyi Krakowskiey i Łuckiey po części, nie tylko z oziminy, ale i z iarzyn, iako się namieniło, należy Dziesięcina Kościołom: W innych, prócz oziminy, naywięcey z pszenicy i owsa: W niektórych Dyecezyach, z samey tylko oziminy bierze się. Woiewodztwo Podlaskie podług zwyczaiu od niepamięci przyiętego i Rezolucyi Rady, po kopie żyta i iarzyny, z włóki iedney za Dziesięcinę daie: *(o)* Luboć i tak nie uwłacza się tamecznym praktykom zdawna po różnych Parafiach przyiętym, gdzie albo w ziarnie, albo groszem dochód ten Kościelny opłaca się. Prowincya Litewska ledwie zna ten dla Kościoła podatek: Bo Plebanie prawie wszystkie, na pewnych gruntowych dochodach i kapitałach fundowane. Na Rusi, *Meszne* i *Małdraty* zastępuią w wielu mieyscach Dziesięciny. *Meszne*, iest pewna kwota pieniężna, którą wsie składaią na Msze za należące z krescencyi swych Dziesięciny. *Małdraty*, są osepy, które mieysce wytycznych Dziesięcin zastępuią. Swiadczą *Libri Beneficiorum*,

(o) R. 1778. d. 19. Aug: N. 224. w Zbiorze f. 137.

o których niżey: Jż w Krakowskim dawano Małdratowego osepu z łanu iednego po 6. korcy żyta, pszenicy i owsu. I że dochód ten, Kościoły miarą *Paięcką* nie *Działoszyńską* odbierały.... Zkądby zaś to poszło, że tak generalny podatek Kościelny, nie iednakim sposobem opłaca się; trudno w Historyi naszey doczytać się. To pewna, że rózne w różnych Woiewodztwach były zwyczaie, na szczególnych umowach funduiące się. Upoważniły ie i wiecznym umocowały Prawem dwie sławne Lustracye dóbr i intrat Kościelnych: Z których pierwsza, zaszła około Roku 1448. *(p)* gdy Kazimierz III. po sławney Warneńskiey klęsce, za pośrzednictwem Mikołaia V. Papieża otrzymał od Stanu Duchownego 10tą. część dochodów Kościelnych na zasiłek potrzeb Kraiowych: Druga przypadła koło R. 1527. za Zygmunta I. *(q)* gdzie równie iak za Kazimierza Duchowieństwo Polskie przykładaiąc się z Stanem Swieckim do gwałtownych Oyczyzny potrzeb, na *taxę* dóbr swoich pisało się. Lustracya pierwsza, zawiera się w Xięgdze pod tytułem: *Liber Beneficiorum:* druga, w Xięgdze pod tytułem: *Liber*

(p) Lipski Quæst: publ: Decas, quæst: I. *(q)* V. I. f. 479. t. Taxatio.

Retaxationum: Obydwu w Archivum Katedry Krakowskiey znayduią się po dziś dzień Oryginały: Których autentyczność, w sporach Kościelnych i Dziesięcinnych, zabeśpieczaią wyraźnie prawa nasze, i tylko o dobra Szlacheckie dowodzić niemi zakazuią. *(r)*... Prócz wspomnionych dwóch Xiąg, służących za naylepsze prawidło, w opłacaniu Dziesięcin bądź snopem lub ziarnem, bądź gotowemi pieniędzmi; ieszcze i na zwyczay zadawniony wzgląd mieć potrzeba. Z tego powodu Rada Nieustaiąca, względem Dziesięcin do Kordonów należących, deklarowała: Ze gdzie te, chociażby bez urzędowney Kompozyty, pieniędzmi *ab immemorabili* opłacano, dziś także groszem, nie w snopie oddawane bydź maią. *(s)*

Forum na Sprawy Dziesięcinne.

Zachodzący w Prawie naszym o *Forum* na sprawy Dziesięcinne spór odwieczny, był ieden z tych, o które długo Stany Duchowny i Swiecki między sobą rozpierały się. Umorzyło go nayprzód prawo R. 1635. *(t)* nakazuiąc: Aby sprawy o Dziesięcinę pieniężną w Grodzie, o snopową w Ziemstwie sądzone były. Podo-

---

(r) A. 1635. V. 3. f. 859. t. de Libris Benef: (t) Rez: R. N. A. 1782. d. 18. Junii N. 371.
(s) V. 3. f. 857. t. Kompozycya.

było się późniey (u) Stanom Rzeczypospolitey, wszelkiego gatunku sprawy Dziesięcinne odesłać do Ziemstwa, z wolną do Trybunału appellacyą. Gdzie gdyby sprawa z Regestru *Mixti* przypadła, i *paritas* w niey zaszła, Marszałkowi rozwiązanie iey przyznane. Ale to *Appellatorium* prawem R. 1784. uchylone, i sprawy tego rodzaiu *præcisa appellatione* Ziemstwom i Grodom przyznano. (w) Ostrzega także prawo R. 1768. Iż gdy w Ziemstwie z Osobą sądową o Dziesięcinę rzecz idzie; sprawa takowa pobliższemu Sądowi Ziemskiemu należy. Nakoniec ktobykolwiek sprawę tego gatunku do Sądu Duchownego wywołać ważył się, tysiącem grzywien karany bydź ma... Wszakże przez tę ustawę, nie uymuie się w niczym mocy Biskupów czynienia Kompozyty: Bo gdy prawo od powyższego późnieysze, Bullę Urbana VIII. Papieża w niczym nienaruszoną mieć chciało; tym samym i wszelkie iey warowało opisy: Ta zaś iasnym przepisała sposobem, gdzie i iakiemi stopniami Strony Kompozytę czyniące, a na Taxatorach nie przestawaiące, udać się maią po ostateczną rozprawę.

(u) V. 7 f. 729. t. O Dziesięcinach. (w) Fol. 23. t. Jllegalność, N. 7. P. Sprawy.

CZĘŚĆ IV.

O PRZESTĘPSTWACH I KARACH.

TYTUŁ I.

O Przestępstwach w powszechności.

„ Wszelkie Przestępstwo albo doty„ka w powszechności Rządu „ lub panuiącey Osoby, albo się tycze „ szczególnych Osób Społeczeństwo skła„daiących. Pierwsze, *publicznym*, dru„gie, *prywatnym* nazywamy: Już to, „ że tamte całey Społeczności, te szcze„gólnych Osób obrazę za sobą ciągną; „ iuż to, że pienianie Zbrodnia publi„cznego, albo publicznym Urzędnikom „ z prawa, służy albo każdemu Obywa„telowi wolne: Poszukanie zaś spra„wiedliwości w sprawie prywatney, sa„mey tylko obrażoney Osobie przyna„leży. Ze znowu tak pierwsze iako i

Prawa Rz: i Kraiowe o Przestępstwaeh w ogólności.

„ drugie przestępstwo, albo kary cywil-
„ ne *np.* grzywny lub więzienie uczci-
„ we za sobą ciągnie; albo śmiercią,
„ chłostą ciała, wygnaniem z kraiu,
„ odsądzeniem od czci ukarane bywa;
„ ztąd nowy przestępstw podział, na *Cy-*
„ *wilne* i *Kryminalne* wypływa. Publi-
„ czne przestępstwa, uważane właściwie
„ iako Cywilne, inaczey Sprawy Skar-
„ bu *Causæ fisci* nazywa się. O te u nas,
„ albo Jnstygatorowie Narodowi formu-
„ ią Aktorstwo, gdy krzywda całey Rze-
„ czypospolitey lub praw Maiestatu ty-
„ cze się; albo ie popieraią Jnstygato-
„ rowie sądowi, gdy rzecz idzie o pra-
„ wa Sądu, lub z powierzoney temuż
„ wypływa ekonomiki... Przestępstwa
„ publiczne albo statystyczne Kryminal-
„ ne, *Crimina Statûs* nazywamy. W
„ których aktorstwo udzielnie służy Jn-
„ stygatorom Narodowym.

„ Przestępstw prywatnych, Prawo
„ Rzymskie obszerne czyni podziały:
„ Ale te opuszczaią się, iako do samego
„ tylko dawnego tey Rzeczypospolitey
„ stosowane sądowego Processu, i nie tyl-
„ ko u nas, ale i od nikogo w Europie nie
„ używanego. Pospoliciey przestępstwa
„ prywatne dzielą się na sprawy *Prawne*
„ i *Uczynkowe*. Sprawa Prawna, *Actio,*
„ *vel Quæstio, vel Causa Juris*: ma za

„ cel poszukanie rzeczy prawnie do mnie „ należącey, lub w cudzey possessyi dla „ wątpliwości, niewiadomości, lub złey „ wiary będącey. Tak, ten co gra o „ dziedzictwo Przodkowi swemu wydar- „ te, ma *Sprawę prawną*. . . . Sprawa u- „ czynkowa, *Causa facti*, ma w swym „ zamiarze uczynek prawem zakazany, „ ciągnący za sobą nadgrodę Stronie po- „ krzywdzoney *np.* za wyrąbanie lasu, „ polowanie na cudzym gruncie *i t. d.*.. „ W obydwóch tych spraw rodzaiach, „ prócz satysfakcyi, którą Strona krzy- „ wdząca albo *Pozwana*, Stronie skrzy- „ wdzoney albo *Powodowey*, inaczey *Od-* „ *porney* zwaney, czynić zwykła, zacho- „ dzi i kara publiczna, niby opłacaiąca „ gwałt Prawa: Pospolicie u nas przez „ grzywny dopełniana. Pierwsza kara, „ nazywa się właściwie zadośćuczynie- „ nie, *Satisfactio*: druga, ukaranie, „ *Pœna*: Tamta na rzecz Strony skrzy- „ wdzoney, ta Sądowi przypada.

„ Prawo Rzymskie, Publicznych prze- „ stępstw piętnaście liczy gatunków, a „ te są: Występek przeciw Maiestato- „ wi: Zdrada Oyczyzny: Cudzołostwo: „ Zabóystwo znienacka: Zadanie truci- „ zny: Oycobóystwo: Fałszerstwo pa- „ pierów publicznych lub pieniędzy: „ Gwałty: Naiazdy: Kradzież Skarbu

„ publicznego: Przyswoienie wolnych lu-
„ dzi: Zabranie podatków Rzeczypospo-
„ litey: Zakupienie Urzędów lub kre-
„ sek: Podwyższenie ceny zboża: i re-
„ manentów Skarbowych uszkodzenie...
„ (a) Mało nas uczy prawo rzeczone
„ o występkach przeciw Religii. Zasta-
„ nowiwszy się iednak, nad prostotą o-
„ wych pierwszych wzrastaiącey Rze-
„ czypospolity Rzymskiey wieków, nie
„ można bez zadziwienia czytać, kró-
„ tkich wprawdzie ale bardzo doskona-
„ łych ustaw Religii tyczących się, któ-
„ re prawa 12. Tablic przepisały: = *Ad*
„ *Divos adeunto castè. Pietatem adhi-*
„ *bento. Opes amovento. Qui secus fa-*
„ *xit, Deus ipse vindex erit. Separa-*
„ *tim nemo habessit Deos: Neve novos,*
„ *sed ne advenas, nisi publicè adscitos*
„ *privatim colunto. Constructa à Patri-*
„ *bus delubra habento. Lucos in agris*
„ *habento, & Larum sedes: Ritus Fa-*
„ *miliæ Patrumque servanto &c:* = (b)
„ Gdyby nam poźnieysi Pisarze nie zo-
„ stawili szladów iak o Religii swey pier-
„ wsi Prawodawcy Rzymscy sądzili;
„ możnaby z czasów śrzednich Rzeczy-
„ pospolitey wnieść bespiecznie, że część
„ tego prawodastwa zbyt lekce była wa-

(a) Hein: lib: 4. t. XVIII. (b) Cicero lib: 2. de Legib: c. 8.

„ żona, i samych Kapłanów arbitralno-„ ści powierzona. Poźnieysze Prawa „ Rzymskie, po czasach obiawioney pra-„ wdziwey Religii, daleko są dokładniey-„ sze. Znayduie się nawet wiele ustaw, „ *in Codice*, *Authenticis & Edictis* Ju-„ styniana Cesarza, które nawet ob-„ rządków i karności Kościelney sięga-„ ią. *(c)* My maiąc dokładne kraiowe „ opisy względem przestępstw przeciw „ Religii panuiącey i innych w Kraiu „ cierpianych; w następuiącym Tytule „ który o nich traktować będzie, same-„ go prawa Oyczystego trzymać się bę-„ dziemy. W poniższych zaś Tytułach, „ tych tylko przestępstw podług Prawa „ Cywilnego dotkniemy, które u nas „ trafiać się zwykły, lub o których Pra-„ wodawstwo nasze wzmiankuie: zwła-„ szcza, że i z tych niektóre w liczbie „ przestępstw prywatnych umieszczaią „ się... Dodac ieszcze i to należy, że „ w przestępstwach publicznych, kapty-„ wacya Osoby zawsze wolna, chociaż-„ by Winowayca był Possessyonat: W „ prywatnych zaś, tylko na gorącym

---

(c) Vide Codicis Justin: Lib: I. titulos tredecem consequentes. Item: in Authent: Collat: 1. Tit: 5. 6 In Collat II. Tit: 1. 4. 6. In Collat: V. tit: 1. 10. 11. 12. 13. 14. In Collat: VI. tit. 8. 10. 12. 15. In Collat: IX. tit: 3. 6. 14. 16. 20.

„ kryminalnym uczynku złapany Zbro-
„ dzień, imany bydź może: A takowe
„ zbrodnie są: Zabóystwa, rozboie, kra-
„ dzież, napaści na drogach, i naiazdy
„ domu: Czas zaś gorącego uczynku do
„ roku iednego i niedziel 6. rozumie
„ się. (*d*) Wszakże i w Sprawach Cy-
„ wilnych potocznych, gdy Szlachcic
„ nie ma possessyi lub rękoymi; areszt
„ Osoby sprawę poprzedza. Albo gdy
„ Poddany lub luźny do Sądu powołuie
„ się; areszt Dziedzicowi, Chłopu lub
„ Gospodarzowi u którego luźny prze-
„ mieszkiwa, kładziony bywa. Areszt
„ przyimuiący lub porękę daiący za Ob-
„ winionego, gdy Zbrodzień uchodzi;
„ kary na siebie sądowe ściąga: Jeźli-
„ by zaś aresztu albo rękoymi Zapozwa-
„ ny nie stawił; warta mu przydana by-
„ wa, lub do więzienia uczciwego za-
„ prowadzony bydź powinien.

„ W Sprawach kryminalnych, prócz
„ kar cielesnych, zyskuie Strona na Stro-
„ nie *Nawiązkę* czyli pewną, niby na
„ Felczerów i Aptekę, pieniężną sum-
„ mę, ieźli tylko rany lub siniaki za-
„ dane były: Jeźli zaś zabóy nastąpił;
„ *Głowszczyznę* czyli taxę za głowę Za-
bóy-

(*d*) A. 1768. V. 7. f. 597. t. Akt §. VI.

„ bóyca Sukcessorom płaci... Ostrzedz tu
„ także przychodzi: Jż lubo między te-
„ mi wyrazami *Występek*, *Zbrodnia*,
„ *Przestępstwo*, a tym drugim *Sprawa*,
„ możnaby iakowąś przepisać w znacze-
„ niu rożnicę; ile gdy każdy *uczynek*,
„ *zbrodnia*, *kryminał*, w ten czas właści-
„ wie zaczyna bydź *Sprawą*, gdy przed
„ Sąd przyzwoity wywołany będzie; że
„ atoli wyrazy pomienione równozna-
„ cznie brać się zwykły; miiamy ich
„ mniey użyteczne wyszczególnienia,
„ ćmić więcey niż obiaśnić rzecz mo-
„ gące.

TYTUŁ II.

O Bluźnierstwie i Niedowiarstwie.

DAwnieysze Prawa Polskie *(a)* zabeśpieczywszy solennie Zwierzchności Duchowney wyrokom te artykuły, które nierozdzielnie czci Boskiey i poszanowania Religii tyczą się; zostawiły tymże Magistraturom zupełną moc i władzę karania zbrodni podobnych. Gdy potym póżniey władza ta podzielona została przez ustanowienie Trybunałów, z Duchownych i Swieckich Osób

(a) A. 1543. V. 1. f. 578. §. Differentias.

złożonych; Sprawy takowe tamże odesłano. (b) Prawa rzeczone pięć gatunków przestępstw publicznych przeciw Bogu i Wierze S. liczą. 1mo. Bluźnierstwo, lub iakiekolwiek Jmienia Boskiego znieważenie publiczne. 2do. Apostazya albo Odszczepieństwo. 3tio. Przeyście do Wiary Zydowskiey. 4to. Ateuszowstwo, albo zaprzenie Boskiego iestestwa. 5to. Herezya albo Kacerstwo... Za zbrodnie te, ten tylko odpowiada, kto, albo urzędownie o nie oskarżony będzie, albo publicznie i upornie w nich trwa i przestaie. Nie uczy Prawo iakiemi karami, każde z tych przestępstw poskromione bydź ma: zotsawuiąc w całości ustaw Kościelnych opisy. Samą tylko Apostazyą czyli odstępstwo od Wiary S. Katolickiey do iakieykolwiek Religii, Traktat Roku 1768. (c) (policzaiąc tę materyą w rząd kardynalnych ustaw i liczbę Kryminałów publicznych) wygnaniem z kraiu ukaraną mieć chciał, z ostrzeżeniem dla takowego występku, Sądu Trybunalskiego z Regestru Taktowego. Kościelne Prawa, wszystkie te przeciw Bogu i Wierze przestępstwa, większą lub mnieyszą Exkommuniką, lub

(b) A. 1685. V. 5. f. 729. t. Regestr. Item A. 1726. V. 6. f. 427. t. Trybunał §. Reg: Caus: Arian: (c) V. 7. f. 571. §. 3. & f. 596. §. 3.

pokutą publiczną, czasem karą pienię- żną w Osobach świeckich, a w Osobach Duchownych suspensą od Urzędu Kapłańskiego lub degradycyą, poskramiaią. *(d)* W Starym Testamencie, Bluźnierca, ukamienowaniem: *(e)* A podług Praw Rzymskich *(f)* dawnieyszych i poźnieyszych, śmiercią, lub stratą części iakowey ciała, karany bywał. Odszczepieństwo zaś, Schizma, Przeyście do Zydowskiey wiary, wygnaniem, infamią, a czasem i śmiercią karano. *(g)*

W naszym wieku, różne Mocarstwa Europeyskie, zwolniły albo uchyliły skrupulatną Praw swych, po części okrutnych, a czasem duchem prześladowczym pisanych, przeciwko obcym Religiom surowość. Jeżeli gdzie to w naszym Kraiu, Obywatele i Cudzoziemcy Dyssydenci, na podobną Praw karność utyskiwać nie mogli. Przecięż dla ziednania wiecznego wewnątrz pokoiu, znane są dobrze Prawa i Przywileie poźnieysze, Obywatelom oboyga wyznania Ewanielickiego i Grekom Nieunitom nadane. Anglia i Hollandya uchyliły niedawno

---

(d) Inst: Can: Maschat S. P. P. II. lib: 5. t. 9. & 26. *(e)* Levit: 24. c. 16. *(f)* Novell: 77. Cap. 1. Car: V. Jmp: A. 1548. *(g)* Vide Inst: Can: Ibidem ut suprà.

w znaczney części okrutne przeciw Katolikom ustawy, iuż to wolne Religii wyznanie, iuż swobody Narodowe określaiące. Równą polityką i duchem rządzi się Monarchini dzisieysza Rossyiska: gdy nie tylko wolnego w Państwach swych Katolikom Rzymskim dozwala wyznania; ale i ku ułożeniu interessów Religii naszey tyczących się, Posła Extraordynaryinego Rzymskiego u siebie mieć chciała.

TYTUŁ III.

O Występkach obrażonego Maiestatu: Zdrady Oyczyzny: Kradzieży Skarbu publicznego: I o pogwałceniu wolności i zdania Szlacheckiego.

Prawa Rz: o Obrazie Maiestatu.

„ DWA pierwsze przestępstw publi„cznych rodzaie, Obrazy Maie„statu i Zdrady Oyczyzny, *Crimen læ„sæ Majestatis, & Perduellionis:* za „iedno u Rzymian brano: Dopiero po „upadku wolności, różnić ie zaczęto. „Zbrodnia obrażonego Maiestatu, samey „Osoby Panuiącey tyczy się: Zdrada „zaś Oyczyzny, uszkodzenie lub obale-

„ nie Rządu za cel bierze. Prawo Cy„ wilne do dwóch tylko osób, to iest do „ Syna i Oyca panuiącego, występek „ obrażonego Maiestatu rozciąga: Dal„ szych zaś Monarchy Krewnych obra„ zę, w liczbie zbrodni prywatnych u„ mieszcza... Obraza Maiestatu nie tyl„ ko w zabóystwie, ranieniu lub w spi„ sku na życie rozumiała się; ale nawet „ do wszelkiey publiczney, słowy lub rze„ czą okazaney urazy, ściągała się. Nie „ mniey i ten występku tego winien był, „ kto naywyższą Panuiącego władzę o„ balić, lub ukrócić zamyślał. A że w „ tym razie na odmianę rządu zakrawał; „ dla tego te dwa przestępstwa, w ie„ dnym czasem rozumieniu brane by„ wały. Nakoniec posągi Monarchy o„ balaiący lub znieważaiący, Monetę „ fałszuiący, prywatne więzienia utrzy„ muiący, do Kościołów schraniaiących „ się Zbrodniów gwałtem biorący, tey„ że zbrodni podpadał... Występek rze„ czony, ten tylko popełnia, kto iest „ w poddaństwie obrażoney Osoby: Prze„ to obcy, lubo osobiste na się ściąga „ kary, wolen atoli od tych przynay„ mniey, któreby Rodaka familia po„ niosła. Nadto, nie tylko ten, który „ iuż uknowaną takową przez się zbro„ dnię dopełnia, ale i ten co tylko w „ zamyśle swym odkryty bywa, ściąga

„ na się Obrazy Maiestatu winę. Na„ wet sami Wspólnicy, teyże co i Her„ sztowie kaźni dopuszczaią się: lubo za„ wsze lżeysze od nich ponoszą ukaranie.

„ Karało Prawo Rzymskie występek „ Obrazy Maiestatu, śmiercią miecza, „ lub wygnaniem: Familia zaś Zbro„ dniarza, żadney na się nie ściągała pla„ my. Prawa poźnieysze posunęły dalęy „ tę surowość, nie tylko na nayokru„ tnieysze męczarnie Winowayców po„ dobnych skazuiąc, ale nawet do Suk„ cessorów i dobr Winowayców onęż „ rozciągaiąc. Dzieie się to na tey po„ wszechney Polityków zasadzie: Że gdy „ dziś Narody Monarchiczne całą swą „ prawie na Osoby panuiące przelały po„ wagę i władzę; zamach na nie uczy„ niony, równą zasługuie karę, iakiey „ winien Społeczności fundamenta albo „ Prawa Kardynalne obalaiący. Wszak„ że są przykłady, że i sami Króloboy„ cy, nie równo zawsze karani byli na „ ciele, ani równą na familie swoie „ ściągali winę. Miara albowiem i prze„ pisy kar takowych, zależą naywięcey „ od woli obrażonego Maiestatu, mniey„ szą lub większą litością i łaskawo„ ścią rządzącego się. (*)

(*) Autor Xiążki: *pod tytułem:* Historya Par-

„ Występek Zdrady Oyczyzny, *Crimen Perduellionis*: ten popełniał u „ Rzymian, który po nieprzyiacielsku z „ nią postąpił, iako to *np.* bunty podnosząc, sekretne interessa Nieprzyiacielowi wydaiąc, tegoż przeciw Oyczyźnie podmawiaiąc, Obóz lub Zamki zdradziecko zaprzedaiąc *i t. d.* Nie „ tylko zaś uiszczenie tak niegodziwych „ zamachów, ale i dowód pewny przeciw Obwinionemu o podobnych zamysłach, winnym go czynił. Nadto, oskarżyć podobnego Zbrodnia mogli, nie tylko Niewiasty, Małoletni, ale nawet „ i od czci odsądzeni: Co większa, Synowie Rodziców, Rodzice Synów, ieźli po ostrzeżeniu prywatnym nie na-

O Zdradzie Oyczyzny.

lamentu Franc: i P. Blakston, w swoim o Prawach Kryminalnych Angielsk: dziele obszernie wywodzą: iak sobie okrutnie i wymyślnie naypolorownieysze nawet w wieku naszym oświeceńszym Narody z Królobóycami postępowały. Przykład STANISŁAWA AUGUSTA panuiącego nam szczęśliwie KROLA, iako iedyny i przez nikogo z Monarchów poprzednich nie dany; tak day Boże aby od wszystkich w podobnym razie naśladowany był. Ten mową swoią naytkliwszą w Sądzie Seymowym za Królobóycami mianą, nie tylko losy i wyroki na tychże z prawa wymierzone, ułagodzić usilnie starał się; ale nadto Herszta spisku owego utrzymawszy przy życiu, dożywotnią opatrzył pensyą.

„ stępowała poprawa, donosić Sądowi „ byli powinni. Prócz tego, Zbrodzień „ takowy, obrony Patrona, ani wolno- „ ści od tortur z Prawa spodziewać się „ nie mógł: A wstawiaiący się za nim, „ Jnfamii podlegali... Mimo tych, ieszcze „ przed-Dekretowych kar, Zdrayca Oy- „ czyzny przekonany, ściągał na się o- „ krutnieyszą śmierci karę, przez któ- „ rą ćwiertowanie rozumiano: a razem „ od czci i maiątków nawet z Sukces- „ sorami płci męskiey odpadał. Nako- „ niec posągi iego obalano: a dziś do- „ my nawet ruynuią, niby dla zatarcia „ imienia pamięci, a raczey dla odra- „ żenia drugich od podobnych zbrodni. „ Wszakże iak u Rzymian, tak i temi „ czasy kary te zmnieyszaią się, gdy „ występek czyli spisek uknowany tylko, „ a nie dokonany odkryie się.

Kradzież Skarbu publicznego.

„ Kradzieży Skarbu publicznego, *Cri-* „ *men peculatûs:* nie tylko ten dopu- „ szcza się, co go w dochodach swych „ skrzywdza; ale i ów, co składy pu- „ bliczne, *np.* kleynoty, ruchomości, a „ nawet Przywileie i papiery Stanu, u- „ szkadza lub całkiem pokrada. (a) Prze- „ konani o tę zbrodnią, karani byli u Rzy- „ mian *Deportacyą*, czyli wygnaniem

(a) Hein: lib: 4. c. 18. N. 7. Zalasz: lib: 3. p. 2. t. 3.

"na Wyspę, lub do kraiu pustego, al-
"bo mało co zamieszkałego: a to na
"czas pewny lub do śmierci. Czasem
"tylko w czwornasób nadgrodzić kaza-
"no szkodę Skarbowi wyrządzoną... Za
"czasów Cesarzów Rzymskich, na li-
"chwę tylko lub własny użytek rusza-
"iący Skarb publiczny; śmierci nawet
"karze podpadali: którą i dziś powsze-
"chnie w Europie takowi Zbrodniarze
"na się ściągaią... Liczono ieszcze w
"rzędzie przestępstw publicznych, kra-
"dzież rzeczy Kościelnych ruchomych,
"lub nieruchomych gwałtowny zabor.
"Zbrodnia ta ma własne nazwisko,
"Swiętokradztwa: *Sacrilegium.* Po-
"wszechnie głowę tracił, kto się te-
"go dopuszczał występku: Czasem ka-
"ra infamii i konfiszkata dóbr na rzecz
"Kościoła, podług wielkości zbrodni
"dodawana bywała. Gdy zaś Złodziey
"rzeczy do obrządków Kościelnych na-
"leżące, lub taiemnic naszych naczy-
"nia pokradł; od ognia śmierć, po-
"dług Konstantyna W. wyroku, po-
"nosił.

Prawa Koronne do czasów Zygmunta I. żadney o występku zelżonego Maiestatu nie uczyniły wzmianki. Statut także Roku 1539. nic dokładnego o tym

Prawa Kr: o Występku obraz: Maiestat

nie naucza. (b) Poźniey Roku 1588. obszerne stanęło prawo, niebawnie potym na Piekarskim exekwowane, które dosadniey naturę tey zbrodni w następuiących odmalowało słowach: „*Crimen* „*læsæ Majestatis*, które tylko *in Per-* „*sonam Regiam* podług Prawa, *machi-* „*natione*, *conspiratione*, *violento cona-* „*tu*, *&* *quod longè absit facto ipso in* „*vitam comittitur.*„ (c) A zatym u nas występek ten, by też na nayblizszey Osobie z familii Królewskiey, iako nie dziedziczney, popełniony bydź nie może. Tym bardziey Ministrowie i Konsyliarze Królewscy (iak prawo późnieysze Rzymskie mieć chciało) podszywać się pod ten Przywiley nie mogą, dla równości Szlacheckiey. Za podobnego Zbrodnia poczytuie toż Prawo wszelkiego Wspólnika, byle mu tylko ta *Complicitas* dowiedziona była. Delatorem w tey sprawie nawet *Plebejus* bydź może: który równie iak Szlachcic impossessyonat, pokąd zarzutu nie dowiedzie, aresztowany bydź ma. (d) Jeźli Winowayca zupełnie z zarzutu oczyszcza się, *Plebejus* głowę traci, a Szlachcic płaci 200. grzywien wraz z unkosztami i 12.

(b) V. 1, f. 550. P. Crimen. (c) V. 2. f. 1207. A. 1588. t. de Crimine. (d) A. 1776. V. 8. f. 870. t. Ordynac: N. 12.

niedziel wieży dolney wysiada. Gdy zaś Winowayca, przysięgą odwodzi się; Delator od wszelkiey kary wolen zostaie... *Forum* na sprawy obrazy Maiestatu, są Sądy Seymowe, na których Królowie zasiadać nie mogą... Postępek zaś prawny czyli forma Processu, nie podług Prawa Roku 1588. ale według późnieyszey Roku 1776. Ustawy zachowana bydź powinna. Brakuie ieszcze w Prawie Koronnym przepisu kary na takowych Zbrodniów: ale ten niedostatek Statut Litewski, (rozciągaiąc się obszerniey i dostateczniey nad wywodem gatunków zbrodni obrażonego Maiestatu i zdradziectwa Oyczyzny) w te słowa zastępuie: „Kiedyby kto zmowę, albo „spiknienie, albo bunt uczynił na zdro„wie Nasze Hospodarskie, chociażby „Pan Bóg uchował, iżby ona zmowa „nie była uczynkiem popełniona; ta„kowy za słusznym dowodem, iako o „tym niżey w Artykule piątym tegoż „Rozdziału iest opisano, gardło i imie„nie traci. Też Maiestat nasz obra„żon bywa z tey przyczyny, gdyby się „kto buntował, pokóy pospolity wzru„szaiąc przeciw Nas Hospodara, albo „ku szkodzie Rzeczypospolitey: Mince „bez woli naszey bił: albo po zeyściu „z tego świata Naszym Hospodarskim, „także i Potomków Naszych Królow

„ Polskich i WW. Xiążąt Litewskich, „ chcąc kto osieść i opanować to Pań- „ stwo W. Xięstwo Litewskie, i Hospo- „ darem na nim bydź, i Woysko lud „ służebny zbierał, wywodził. Ktoby „ też z Nieprzyiacielmi Naszemi poro- „ zumienie miał, list do nich albo Po- „ sły, radząc przeciw Nam Hospodaru „ i Rzeczypospolitey, albo ostrzegaiąc „ słał, i tym Nieprzyiaciołom iaką po- „ moc dawał. Ktoby też Zamek Nasz „ Nieprzyiacielowi zdradą podał, krom „ przyczyny głodu gwałtownego: Kto- „ by też ludzie nieprzyiacielskie w Pań- „ stwo Nasze W. Xstwo Litewskie zdra- „ dliwie przywiódł, a toby na niego „ słusznie a sprawiedliwie było przewie- „ dziono, takimże dowodem iako niżey „ opisano. Takowy z Prawa i rozsądku „ Naszego z Pany i Radami Naszemi „ W. Xięstwa Litewskiego cześć i gar- „ dło traci. A Synowie takowego Zdray- „ cy dorośli, i którzyby też za dowo- „ dem słusznym, okazali się bydź wia- „ domemi tey zdrady Oycowskiey, tak- „ że cześć i gardło tracić maią. A ci „ Synowie, którzyby nie byli lat zupeł- „ nych dorosłych, albo drudzy dorosłe- „ mi będąc, a tey zdrady Oycowskiey „ nie byli wiadomi; takowi czci i gar- „ dła nie będą tracić: Jednakże i tako- „ wi niedorosli i dorośli, a zdrady nie-

,, wiadomi Synowie, za takowy występek
,, Oyca swego, od wszystkich Jmion Oy-
,, czystych, wysłużonych, i którymkol-
,, wiek obyczaiem nabytych, wiecznie
,, odpaść maią: ale wszystkie imiona
,, Zdraycy naszego takowego, mimo
,, dzieci i bliskich, na Rzeczpospolitę
,, i Nas Hospodara ku stołu Naszemu
,, W. Xięstwu przypadać będą. A Zo-
,, ny takowych Zdradziec, które nie bę-
,, dąli wiedzieć takowey zdrady Mężów
,, swoich, a z tego się wywiodą przysię-
,, gami swemi; takowe imion swych Oy-
,, czystych i Macierzystych i Wiana,
,, przed uczynkiem tey zdrady im od
,, Mężów ich opisanego, nie tracą. A
,, Dziewki też tych Zdradziec, aczkol-
,, wiek poczciwości swoiey nie tracą,
,, ale do Jmion Oyczystych nie przyidą,
,, tylko po śmierci Matek swoich do J-
,, mion Macierzystych i do Wiana Mat-
,, czynego wespółek i z Synami, iako wy-
,, żey opisano, niewinnemi, wedle pra-
,, wa ich przyrodzonego przychodzić
,, maią. (e)

Lubo wypis Statutu, obszernie namienia o gatunkach zdrady Oyczyzny; obaczmy ieszcze co Prawo Koronne wspomnione Roku 1588. o tey zbrodni uczy. Zdrada Oyczyzny.

(e) Stat: Lit: Roz: 1. Art: 3.

„ Gdyby kto czynił bunty przeciwko „ Rzeczypospolitey porozumiewaiąc się „ z Nieprzyiacielem Koronnym ku szko- „ dzie Koronney; Wynosił taiemnice „ Rzeczypospolitey zwierzone Nieprzy- „ iacielowi Koronnemu; Podał mu Za- „ mek na zmowie; Wzruszał *Pacta* & „ *Fœdera* z Postronnemi Pany, Rebellią „ *facto* pokazuiąc; Albo którykolwiek „ inny występek popełnił, któryby wła- „ śnie był *contra Rempublicam*,„ *(f)* każdy takowy zdrady Oyczyzny winien iest. Otóż oboyga Prawa opisy dawnieysze, iasno przypadki tey zbrodni wyłuszczaiące. Prawo Roku 1776. *(g)* trzy następuiące do Spraw *Perduellium* dodało Artykuły. 1*mo*. O Korrupcye i pensye brane od Zagranicznych Dworów, końcem zdrady Oyczyzny. 2*do*. O Werbunki lub zaprzedanie ludzi dla obcych Mocarstw. A to się tylko o Obywatelu Kraiowym Possessyonacie rozumie: bo ktokolwiek inny i iakieykolwiek kondycyi, za takowe Werbunki, namowy, gwałtowne brania ludzi, lub zaprzedanie, w Grodzie bliższym głową karany bydź ma. *(h)* 3*tio*. O poszukanie pomocy i protekcyi zagraniczney na pognębienie Oby-

---

(f) A. 1588. V. 2. f. 2?7 t. de Crimine. *(g)* V. 8. f. 870. t. Ordynanya §. 5. t. Sprawy. *(h)* A. 1780. V. 8. f. 980. t. Werbunek.

watela. . . Co się kar tycze *in Perduelles*, zostawia ie Prawo arbitralności Sądu: Ale pożądaną rzeczą iest, aby tak wielkiey wagi Sprawy, naydokładnieysze i co do kar miały opisy: Zwłaszcza, że w nich często nie tylko o maiątek ale i o życie Obywatela rzecz idzie. . . . Forma processu w sprawach zdrady Oyczyzny, pomienioną Prawa Roku 1776. Ustawą opisana iest: którey obszernieyszy wypis, *w Tom: II. pod Tyt: o Sądach:* znaydziesz.

O występku *Peculatûs*, albo skrzywdzeniu, kradzieckim lub naiezdniczym sposobem, dochodów Skarbu publicznego, iako i wszelkiey bądź ruchomey bądź nieruchomey Rzeczypospolitey własności, od Prawników naszych w rzędzie teyże zbrodni umieszczoney, (*i*) ledwo we dwóch mieyscach Prawa Kraiowe wzmiankuią. Owszem i tam, raczey o uszkodzeniu ceł i zatrzymaniu podatków, a nie o pokradzeniu Skarbu Rzeczypospolitey namieniaią. Wszakże i takiego Przestępcę, na dobrach i na rzeczach, podług woli na ów czas Królów ukaranego, *& Criminis peculatûs reum* mieć chciano. (*k*) Wyraźniey zaś przestępstwo

Kradzież Skarbu publicznego.

(*i*) Przyłuski lib: 2. cap: 7. in Præfat: Herburt: t. Thesaurarius. (*k*) A. 1510. V. 1. f. 373. t. de Transgressoribus.

to w rzędzie publicznych umieszczono zbrodni Roku 1710. kiedy *Usurpatores & Raptores* dochodów Rzeczypospolitey Jnstygatorom Narodowym w Trybunale Koronnym lub Skarbowym *ex Regestro fisci* pieniać, i nie tylko na dobra, ale i na Osoby kary *peculatûs* rozciągać kazano. *(l)* Dopiero za ustanowieniem Kommissyi Skarbowych, gdy wszystkie sprawy Skarbu tyczące się, tey Magistraturze zlecone zostały; *Forum* także na nie w Trybunale upadło. *(m)* Nie możnaby iednak pod ten rodzay przestępstw, podciągać niewiernego należytości Skarbowych zeznania: Bo prawo poźnieysze Roku 1775. nakazuiąc zaprzysiężenie Podymnego; fałszywe Dymów podanie, tylko sześciu tysięcami grzywien i pułrokiem wieży ukarane mieć chce, a *de crimine peculatûs* nic nie wspomina. *(n)*

Prawa o Poborcach.

W tym mieyscu wspomnieć należy o Prawach, Poborców i Officyalistów Skarbowych tyczących się. Ci, 1*mo*. Szlachta tylko Polska bydź powinni, ludzie nie notowani, maiący rękoymie po sobie z swe-

---

(l) V. 6. f. 183. t. Skarb. *(m)* V. 8. A. 1775. f. 109. t. Odmiany. *(n)* V. 8. f. 133. t. Podymne.

z swego lub cudzego maiątku, umieiący pisać, znaiący rachunki. *i t. d.* (o) *2do.* Od Kwitów wszelkich, będąc przez Skarb Rzeczypospolitey płatni, żadnego salaryum brać nie powinni: to i dawnieysze (p) i poźnieysze prawa (q) surowie zakazuią. *3tio.* Nikt z ludzi Skarbowych, pieniędzmi Rzeczypospolitey handlować nie może: iako wyraźnie przysięga Poborców, dawniey przepisana, ostrzega. (r) Punktualność zaś w wypłaceniu rat odebranych, pod karą bannicyi i konfiszkaty dobr tymże, zalecona. *4to.* Nie wolno Poborcy z pieniędzy w ręku swych będących, pretensyi do Skarbu Rzeczypospolitey mianych potrącać: (s) Toż i o salaryach albo płacy roczney rozumieć należy. Bo prócz tego: że Wierzycielowi takowemu zawsze zostaie bespieczeństwo długu; przyzwoita ieszcze rzecz iest, aby pretensya czyli dług takowy, wprzód przez Stany poznany został. *5to.* Jnstruktarze celne, przy wszystkich Komorach, tabelle cła albo mostowego na przeprawach po rzekach lub mostach, publicznie zawieszo-

(o) V. 8. f. 107. t. Podskarbiowie. (p) V. 2. A. 1588. f. 1222. t. O Mytach. Item A. 1703. V. 6. f. 92. t. Podatek. (q) A. 1775. V. 8. f. 133. t Podymne. (r) A. 1629. V. 3. f. 639. t. Czas. (s) A. 1661. V. 4. f. 790. t. Trybunał

ne bydź powinny. Wymagaiący zaś cło lub myto nad przepis prawa, grzywien 500. zapłacić powinien. *(t)* Prawo to nie tylko do publicznych Exaktorów ściąga się, ale i o cłach Dziedzicom przez Stany, lub za decyzyą Kommissyi Skarbowych przyznanych, rozumieć należy... Pożądanąby ieszcze dla Obywatelów i Cudzoziemców rzeczą zdało się, aby Kommissye Skarbowe publiczney podały wiadomości, iakie są powinności, co za granice władzy, iaki sposób, podług którego Rewizorowie na Komorach obchodzić się, i swoich obowiązków, bez krzywdy, grubiaństwa i subiekcyi Podróżnych, dopełniać powinni... Nakoniec, prawa poźnieysze chcąc zapobiec wszelkim depaktacyom i zdzierstwom, po Miastach dziać się zwykłym, nakazuią: Aby Urzędy Pod-Woiewodzińskie, dopełniaiąc obowiązki swe, względem równości i sprawiedliwości miar i wag; żadnych danin, pod karą tysiąca grzywien i 4. niedziel wieży na Przestępcę, nie wymagały. *(u)*

Gwałt wolności żdania. Jeszcze Roku 1669. *(w)* stanęło prawo na obydwie Prowincye, aby nikt

---

(t) V. 3. f. 282. t. O Mytach. (u) V. 7. A. 1764. f. 81. t. Ubeśpieczenie P. Urząd A. 1768. f. 627. t. Czopowe. P. Nie czyniąc (w) V. 5. f. 16. t. Ratio.

za zdanie swoie prześladowany, tym więcey zaś aby do Sądu pociągany nie był. Jaśniey daleko Prawem Roku 1775. (x) prerogatywę tę wolności Szlacheckiey opisano, gdy wyraźnie w te deklarowano słowa: „ Nikt *in politicis*, „ *pro libero arbitrio & sensu suo*, choćby też nie na ziazdach publicznych „ *deprompto*, strofowany, aggrawowany, „ ani do żadnych Sądów pociągany bydź „ nie może, *ullo pretextu & colore*. „ Nie przestało na tym prawo rzeczone, ale razem ostrzegło wolną akcyą Zapozwanemu *cum Opressore*: Deklarowało zbrodnię tę Statystyczną: przepisało *Forum* Sądów Seymowych, i Sprawcę oneyże, za dowiedzeniem występku, na rok i niedziel 6. wieży głębszey i na 2000. grzywien okupu głowy wskazało, wraz z powrotem szkod i unkosztów prawnych.

Szlacheckiego: i inne zbrodnie publiczne.

Prócz tych czterech występków publicznych, Prawo Roku 1775. (y) opisuiąc sprawy Sądom Seymowym własne, zdaie się w liczbie tychże umieszczać przestępstwa urzędowe Ministrów Oboyga Narodów i Konsyliarzów Rady, a to w przypadku, gdyby upomnieni przez Ra-

(x) V. 8. f. 115. t. Obiaśnienie. (y) V. 8. f. 870. t. Ordynacya.

dę, iako uczą teyże ustawy, nieposłusznemi oneyże pokazali się. Także Sędziowie *ultimarum Instantiarum* za korrupcyą wziętą w tymże Sądzie do odpowiedzi będąc obłigowani (pomimo rozrządzenia prawa Roku 1768. które Deputatów na Sądy Relacyine zapozywać kazało:) *(z)* popełniać publiczną zdaią się zbrodnią: Jle gdy inne Juryzdykcye podług dawnieyszych Praw i Konstytucyi Roku 1776. *(a)* za toż samo przestępstwo w Sądach przyzwoitych odpowiadaią, z karą odsądzenia od Urzędu, tak posiadanego, iako i na dal postradania prawa do wszelkich kraiowych godności... W reszcie Konstytucye dawnieysze Koronne, fałszowanie monet Kraiowych, gardłem i konfiszkatą dóbr ukarane mieć chcą: *(b)* A Prawa Litewskiego wyroki, nie tylko Fałszerzów monet Kraiowych, ale i Złotników złoto lub srebro w robocie fałszuiących, na ogień wskazuią. *(c)* I lubo Roku 1611. kara śmierci na infamią i konfiszkacyą dóbr zamieniona była; *(d)* znowu atoli R. 1659. dawnych Praw rygor ponowiony. *(e)*... *Forum* prze-

---

(z) A. 1768. V. 7. f. 707. t. Złączenie. P. A lubo (a) V. 8. f. 870. t. Ordynacya. *(b)* A. 1527. V. 1. f. 476. §. Ad corrigenda: *(c)* Stat: Lit: Roz: 1. Art: 17. *(d)* V. 3. f. 12. t. o Mennicy. *(e)* V. 4. f. 599. t. O Mennicy.

ciw pomienionym Zbrodniarzom, podług Praw rzeczonych, Trybunał, a podług poźnieyszych, Kommissye Skarbowe, przepisane. *Plura vide w Tom: II. w Tyt: III. o Sądach Seymowych.*

TYTUŁ IV.

O Przestępstwach prywatnych.

„ KTóre zbrodnie Prawo Rzymskie w „ liczbie Przestępstw publicznych „ umieszcza, iuż się wyżey namieniło. „ Ze zaś Prawa nasze, iako się dało wi„ dzieć, ledwie kilka z tych w tym rzę„ dzie kładą; należy pozostałe, stosuiąc „ się raczey do zwyczaiów naszych niż do „ obcych, liczyć w porządku prywatnych. „ A że, długąby rzeczą było wyliczać „ wszystkie przestępstw tych gatunki; „ przeto liczbę ich określaiąc, o następu„ iących tylko powiemy, iako to: *O Za„ bóystwie, Rozboiach, i Naiazdach: „ Kradzieży: Podpaleniu domów: o Hul„ taiach i Włóczęgach: o Przestępstwach „ przypadkowych.*

§. I. *Zabóystwo.*

„ I. *Zabóystwo* uważone co do znacze- Prawa Rz: o Zabóystwie.
„ nia, uszkadza bliźniego albo na sła-

„ wie albo na ciele: pierwsze *duchowne*, „ drugie *cielesne* nazywa się. Zabóy„ stwo na ciele, albo dobrowolnie, albo „ przypadkowo dzieie się. Dobrowolne, „ nierozdzielnie z rozmysłem i zdradą „ łączy się: Przypadkowe, od wszelkiey „ złości naszey wolne iest. Nieprzewi„ dziane, winy nawet na się nie ściąga. „ Nadto, dobrowolny Zabóyca uważany „ bydź może, albo złośliwie tylko na „ życie cudze dybiący, albo przymuśnie „ broniąc własnego, drugiego pozbawia„ iący. Do tego, zabóystwo rozmyślne „ i złośliwe, zwiększa się okolicznością „ osób, mieysca, a nawet i czasu: nie „ zaś przypadkowe lub przymuśne. Na„ koniec, Zabóyca otwarcie życie mi bio„ rący, mnieyszey karze podpada, niźli „ skrycie zamach nań czyniący. Dla te„ go w Prawie Rzymskim Zabóycy gło„ wą tylko, a truciznę *np.* zadaiący, ła„ maniem kości karani byli, lub w wór „ zaszyci, żywcem topieni. Targaiący „ się zaś na Oyca, Matkę, Brata lub „ Siostry, nayprzód rozgami smagani, a „ potym w wór razem z psem, kurem, „ źmiią, i małpą zaszyci, do rzeki lub „ pobliskiego morza wrzucani byli: Cza„ sem żywcem paleni, lub bestyom na „ pożarcie rzucani. Przypadkowe lub „ przymuśne Zabóystwo, wolnym od ka„ ry mieć chce prawo: Atoli obydwa Za-

„ bóystwa tego gatunki, excepcyom pod-
„ padaią, o których w paragrafie osta-
„ tnim mowa będzie.

Prawa Kra o Zabóystwie.

Na wzór Prawa Cywilnego, i nasze Kraiowe czynią różnicę, między Zabóystwem *przypadkowym* i *dobrowolnym*. Pierwsze obronę w świadectwie sześciu świadków znayduie, drugie, pomstę nawet na dalszych Krewnych zaciąga.... Zabóystwo *przypadkowe* dzieie się w obronie życia, Poddanego, domu lub dóbr własnych: A taki Zabóyca o nieprzyiaźń, kłótnie, nienawiści z zabitym notowany bydź nie powinien. (*a*) *Dobrowolne* zaś zabóystwo popełnia Naiezdnik domu, dóbr cudzych, lub dróg publicznych. Nadto, Zabóystwo *przypadkowe*, mnieyszey lub większey Prawa nasze poddały karze, przez wzgląd Osób onego dopuszczaiących się, zabitych lub ranionych. I tak: 1*mo*. Zabóystwo przypadkowe na osobie Kapłana lub Kleryka popełnione, lub gdyby ci tylko gwałtownie imani lub ranieni byli, prócz kar cywilnych, exkommunikę na Zabóycę, a na Kościoł mieysca, Jnterdykt ściąga. (*b*) 2*do*. Zabóy między Szlachtą za-

---

(*a*) A. 1496. V. 1. f. 274. t. De homicidio. Stat: Lit: Roz: 11. Art: 19. 20. 22. &c. (*b*) A. 1505. V. 1. f. 316. t. Ut autem.

szły przypadkowo, pozwala Prawo pieniędzmi albo *Głowszczyzną* opłacać, z karą wieży dolney za gwałt beśpieczeństwa publicznego. *(c)* Jeźli zaboy dzieie się w przypadku bronią ręczną; płaci się za głowę 240. grzywien i wieży rok i niedziel 6. Zabóyca siedzieć powinien. Gdy zaś z strzelby iakiegokolwiek gatunku życie odebrane będzie; głowszczyzna 480. grzyw: kosztuie. *(d)* 3*tio.* Szlachcic Szlachcica przy robocie zabiiaiący; nie tylko grzywny ale i karę wieży *(e)* luboby tylko bronią ręczną śmierć była zadana, w dwoynasób płaci. Zaś za życie przy pracy z strzelby odięte, w czwórnasób ukaranego Zabóycę mieć chce prawo: Co i o nawiązce za rany i ochromienie rozumie się. Wszakże obydwa te Prawa względy dla Zabóycy upadaią, gdy się do Sądu nie stawi: gdyż tym samym infamii i karze śmierci podlega. Przeto aby się od dobrowolnego zaboiu excypował, zaraz po zabiciu Swiadkami przypadku dowodzić obligowany. *(f)* 4*to.* Nie mnieyszy prawa rygor rozciąga się na tych, któ-

---

(c) V. 1. A. 1496. f. 274. t. de Homicidio. (d) A. 1588. V 2. f. 1214. t. O Mężobóycach. (e) A. 1576. V. 2. f. 943. t. O Ubiciu. (f) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 19. V. 6. A. 1726. f. 484. t. Mężobóystwo.

rzy na Seymie *(g)* lub na Ziazdach i Sądach *(h)* występku tego dopuszczaią się. Prawo także Roku 1616. Zabóystwo i rany w Kościele zadane bez wszelkiey excepcyi infamią karze. *(i)* Przynaymniey atoli winy pieniężne podług zwyczaiów dzisieyszych za Zabóystwo przypadkowe bydżby powinny zwiększone, gdy te w sprawach cywilnych, gdzie ani o życie, ani o zdrowie nie idzie, wyżey nierównie są podniesione.

Względem zabóystw *rozmyślnych* i *dobrowolnych* między Szlachtą zachodzących; że dziś karze śmierci i infamii podlegaią, wątpliwości niemasz. To atoli pewna, że ta, dopiero R. 1601. *(k)* wyraźniey przepisana została, a dokładniey Konstytucyami poźnieyszemi R. 1726. i 1768. *(l)* obostrzona. Zabóy szczególnie w obronie życia, naprzykład na Napastniku domu popełniony, od tego prawa rygoru zawsze był wyięty... Różnica z strony kondycyi Osób Zabóystwa dopuszczaiących się, długo trwała: Tak, Szlachcic zabiiaiący Chłopa, lub

---

(g) A. 1520. V. 1. f. 393. t. Pæna. *(h)* A. 1507. V. 1. f. 363. t. de Pæna. Item A. 1620. f. 382. t. Zabronienie V. 3. *(i)* V. 3. f. 281. t. Bespieczeństwo. *(k)* V. 2. f. 1527. t. O Ruszn: *(l)* V. 6. f. 484. t. Mężobóystwo. V. 7. f. 600. §. XX.

Człowieka luźnego, pieniężną karą opłacał się: która od 3. 10. i 30. grz: (m) do 100. (n) podwyższona. Dopiero wieku naszego, ta haniebna życia ludzkiego taxa uchylona została Roku 1768. w te słowa: „Gdy nie tylko prawa Boskie, ale też i ustawy Oyczyste Narodowe, mianowicie Statut W. X. L. w Art: 1. w Roz: 12. i Konstytucya R. 1726. *sub tit:* Mężobóystwa, mieć chcą i nakazuią: Ażeby się nikomu swywolnie, zuchwale, rozmyślnie i dobrowolnie, w nadzieię okupu pieniężnego, krwi ludzkiey rozlewać, i za głowę Zabitego, szacunku stanowić nie godziło; Waruie się iak nayssolenniey: Jż odtąd iako Szlachcic za Szlachcica, a Chłop za Chłopa gardłem karany bydź ma, tak gdyby się trafiło, żeby Szlachcic Chłopa złośliwie i nieprzypadkowo, ale dobrowolnie, rozmyślnie, na śmierć zabił; Tedy takowy nie już zapłaceniem i głowszczyzną temu czyim on był Poddanym, lecz utratą własney głowy swoiey karany w Sądzie przyzwoitym bydź powinien. Zachowuiąc w tey mierze dowod i postępek prawny, oraz obrony Stronom *in toto*, według przepisu

(m) A. 1581. V. 2. f. 10 2. t. O Mężobóystwie.
(n) A. 1631. V. 3. f. 681. t. Taxa.

„ w tymże Stat: W. X. L. i Konstytu-
„ cyach Seymowych: A co się ściąga do
„ zranienia, skaleczenia lub ochromie-
„ nia, *aliàs* mutylacyi na którymkol-
„ wiek członku; tedy w takowych spra-
„ wach iak nayściśleysza sprawiedli-
„ wość dla ukrzywdzonych, rostropności
„ i sumienney surowości Sędziów i Są-
„ dów *in Foris competentibus* zostawuie
„ się: Ażeby podobne występki *pro qua-*
„ *litate* zadanych ran & *conditione* Osób,
„ którym zadane będą, sądzili i kara-
„ li„ *(o)*... Zdaie się wprawdzie że u-
stawa wspomniona nie ostrzegłszy wyra-
źnie Aktorstwa Chłopu, zupełnie dokła-
dną nazwać się nie może. Gdy atoli
ieszcze Roku 1588. *(p)* Przyiaciołom i
Krewnym Zabitego aktorstwo to przy-
znane iest; a w tych niedostatku Pan i
Sukcessorowie iego do dochodzenia Za-
bóystw podobnych obowiązani zostali; Do
tego: ponieważ Prawo Roku 1784. *(q)*
nakazało Grodom, aby o Zaboie, nayda-
ley w puł Roku przez swych Jnstyga-
torów czynili, pod karą na Vice-Staro-
stę czyli Surrogatora, Sędziego i Pisa-
rza 4. tygodni wieży górney i tysiąca
grzywien; Upada zatym ta niedokładność

(o) A. 1768. V. 7. f. 600. §. 20. t. Prawa Kardyn: (p) V. 1588. 2. f. 1243. t. De homicidio. (q) f. 19. t. Decreta. P. Wypisy.

prawa Kardynalnego, która się na oko w nim postrzega: I można twierdzić: Że prawa nasze, żadney dziś między życiem Szlacheckim i Chłopskim nie czynią różnicy... *Forum* w takowych Sprawach, podług Statutu Litewskiego Sąd Grodzki przepisany, gdzie Zabóyca, sześciu Swiadkami między któremi dwóch Szlachty znaydować się ma, przekonany bydź powinien. Wszakże ten prawa rygor w ten czas tylko na Szlachcica rozciąga się, gdy na gorącym uczynku poymany zostanie: Późniey zaś złapany, lub mniey niż sześciu Swiadkami poprzysiężony, głowszczyznę tylko i szkody opłaca. Nadto ieszcze, gdy takowy Zabóyca, samotrzeć poprzysięga, iż Zabóystwo z przyczyny Zabitego nastąpiło, ani poprzedniczo żadne między niemi nie zachodziły niesnaski; w ów czas i od gardła, i od głowszczyzny Zabóyca wolen bydź ma. *(r)* Gdy zaś Zabóy dokonany nie będzie, ale tylko mutylacya albo ochromienie lub zranienie nastąpi; w takowym razie Prawo Roku 1768. iako się iuż namieniło, sprawiedliwość ścisłą, rostropności i sumienney surowości Sędziów, zostawuie.

(r) Roz: 12. Art: 1. Roz: 4. Art: 30.

O Zabóystwach zdradzieckich, nic dokładnego w prawach Koronnych nie doczytuiemy się: Statut Litewski Zabóycę dobrowolnego i zdradliwego ćwiertować każe: raniącego zaś tylko, karze śmierci ordynaryiney poddaie z nawiązką i głowszczyzną. Gdy zaś Chłop Szlachcica o śmierć zdradliwie przyprawia; na okrutnieysze Statut wskazuie go męki, co i o Wspólnikach rozumie. (s) Nie od rzeczy tu będzie przytoczyć: Jż Prawo Roku 1613. głowy Szlachcica, z Chłopami w Karczmie piiaństwem bawiącego się, i przez tychże ubitego, poszukiwać nie dozwala: Podobno dla obrzydzenia Stanowi Szlacheckiemu tak ochydliwego nałogu.

Zabóystwa przypadkowe między Chłopstwem, równie iako i między Szlachtą, pieniędzmi niegdyś opłacały się. Naydawniey, na trzy grzywny, poźniey na 10. życie Chłopskie oszacowano: Z ktorych 4. grzywny Dziedzic, 6. grzywien Krewni dostawali. (t) Nakoniec od 30. do 100. grz: taxę podwyższono: dziś atoli Głowszczyzna przypadkowa tak Szlachecka iako i Chłopska, dla większey cyrkuluiących pieniędzy massy, nie równie

(s) Roz: 11. Art: 16. 17. (t) A. 1347. V. 1. f. 25. t. de Cmethone: Item V. 2. f. 943. A. 1576. t. O Ubiciu. §. A przecie.

większa, a przynaymniey maiątkowi Zabóycy takowego, proporcyonalna bydź powinna... Niegdyś także Zabóystwo Niewiasty nierządney nie ściągało kary śmierci na Zabóycę, ale tylko taxę głowy Synowi opłacano: W czym i Statut Litewski zgadzał się: *(u)* Ale obydwa te prawa, przez powyższą R. 1768. ustawę, uchylone bydź zdaią się.

Co się Pomocników Zabóycy Szlachcica tycze, ci dawniey tylko 30. grzyw: Stronie, a trzy Sądowi płacili: wieży zaś niedziel 12. tak iak Dowodcy siedzieć byli powinni. *(w)* W Litwie zawsze teyże co i Zabóycy podpadaią karze. *(x)* A że poźnieysze Prawa Koronne karność swoią względem Hersztów zaboiu aż do śmierci posunęły; tym samym i na Wspólników onęż rozciągaią. *(y)*... Strona o Zabóystwo czynić mogąca i obowiązana, są naybliżsi Krewni i Sierot Opiekunowie: *(z)* A to bez wszelkiey preskrypcyi, którą dawnieysze Prawa zabeśpieczały. Nie mogą oni o głowszczyznę lub o wieżę godzić się:

(*u*) A. 1347. V. 1. f. 26. t. de Jllo. Stat: Lit: Roz: 14. Art: 32. (*w*) A. 1576. V. 2. f. 945. t. O Pomocn: (*x*) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 17. 29. (*y*) A. 1588. V. 2. f. 1217 t. O Pomocnikach. (*z*) A. 1588. V. 2. f. 1214. t. O Ranach.

I gdyby im to dowiedziono było, Ugodnik na instancyą dalszych Krewnych, teyże co i Zabóyca karze podlega. (a) Prócz tych naturalnych zabóystw Delatorów i Aktorów, każdy Obywatel czynic o nie, Zabóyców łapać i do Urzędów ku konwikcyi oddawać mocen iest: Które nietylko *extra Cadentiam* zbrodnie takowe, gdyby i bez Delatora rozsądzać; (b) ale i same, iako się iuż namieniło, przez Jnstygatorow swych o Zabóy czynić, obowiązane. (c)

Namieniło się powyżey, iako Zabóystwo przez wzgląd Osób do niego wchodzących, zmnieysza się lub powiększa. Różnica ta haniebna z urodzenia płynąca, Prawem Roku 1768. iako się iuż pokazało, uchylona: Trwa atoli, i słusznie między Osobami niższego i wyższego z natury stopnia, to iest: między pokrewnemi, a nawet i sobie równemi. A nayprzód: co się tycze Rodziców rozmyślnie Dziatki swe zabiiaiących; same tylko Prawo Litewskie o tey zbrodni wspomina, nakazuiąc Dzieciobóycy, rok i niedziel 6. wieży, i pokutę publiczną

(a) A. 1726. V. 6. f. 484. t. Mężoboystwo. (b) Ibidem & A. 1768. V. 7. f. 702. t. Złączenie P. Appellacye. (c) A. 1784. f. 19. t. Dekreta P. Wpisy.

w Kościele swym przez publiczne grzechu swego wyznanie: W czym Urzędowi Grodzkiemu Aktorstwo zlecone. *(d)* Nie ma się to rozumieć o owych Niewiastach, które płód swóy złośliwie truią: bo te Statut na głowę skazuie... *(e)* Gdyby przeciwnie Syn lub Córka Rodziców swych o śmierć przyprawić poważyli się; tracą nayprzód podług ustaw Statutu prawa następstwa, odpadaią od honorów i infamią na się zaciągaią. *(f)* Poźnieysze zaś prawa Koronnego o tym wyroki, nakazuią: aby takowi śmiercią sroższą karani byli, i Dzieci ich od spadków Rodzicielskich odpadali. *(g)* Prawo Lit: wyszczególniaiąc karę śmierci, którą tych Odrodków natury ukaranych mieć chciało, przepisuie: Aby nayprzód po rynku kleszczami szarpani a potym na wzór przepisu Praw Rzymskich w wór skórzany wraz z psem, kurem, wężem, i kotką zaszyci i zatopieni byli. *(h)* A ieźliby się pokazało iż tylko na ciele Rodziców uszkodzili, albo targnęli się; śmierci zwyczayney podpadaią. *(i)*

Nad-

(d) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 7. *(e)* Roz: 11. Art: 60. *(f)* V. 1. A. 1347. f. 26. t. de Fratricid: *(g)* V. 2. A. 1576. f. 944. t. O Zabiciu. *(h)* Stat: Lit: w Roz: 11. Art: 7. *(i)* Stat: Lit: Roz: 8. Art: 7.

Nadto, Koronne Prawa namieniaią o nieprzystoynym Dzieci z Rodzicami obeyściu się, i te arbitralnemu Starostów ukaraniu zostawuią: *(k)* Gwałtownieysze zaś traktowanie Rodziców, tąż karą co i zniewagę Gleytów Krolewskich poskromione mieć chcą. *(l)* Które to znieważenie Statut Litewski *(m)* pułrokiem wieży karze.

Zaboystwo dobrowolne między Krewnemi iednego stopnia, oczerniać się zdaie spodziewaney Sukcessyi nadzieią. Przeto Prawa Kraiowe zagradzaiąc takowey swywoli, nie tylko Zaboycę na ciele sroższą śmiercią i infamią ukaranego mieć chciały, ale nawet Potomstwo Zaboycy od spadków takowych odsądzaią, i dalszym Krewnym przyznaią. *(n)* Równo obydwa Prawa nasze ukarany mieć chcą śmiercią Zaboy między Małżeństwem: A nadto Prawo Koronne dodaie, iż gdy Potomstwa nie masz, wszelkie zapisy między niemi upadaią. *(o)*

(k) A. 1576. V. 2. f. 934. t. O Dzieciach. *(l)* A. 1578. V. 2. f. 978. t. de Injuriosis. *(m)* Roz: 1. Art: 13. *(n)* A. 1347. V. 1. f. 26. t. de Fratricidio. Item A. 1576. V. 2. f. 944. t. O Zabiciu Oyca: i Stat: Lit: Roz: 11. Art: 8. *(o)* A. 1576. V. 2. f. 944. t. O Zabiciu. Stat: Lit: Roz: 11. Art: 6.

Poiedynki.

II. W rzędzie gatunków Zabóystwa, naysprośnieysze, bo samey naturze w brew sprzeciwiaiące się, iest to, które przez Poiedynki popełnia się. Wprawdzie Prawa nasze, tchnące tu owdzie duchem okrutnego Saxonu (sprawiedliwie w wielu mieyscach od Kościoła S. zganionego) *(p)* dawniey go w Polszcze dopuszczać zdawały się. Ustawy atoli późnieysze potępiaią ten haniebny zwyczay tak w Koronie iako i Litwie: *(q)* Królom tylko samym w Koronie: a w Litwie prócz Króla z dołożeniem się Panów i Rady J. K. Mci, Hetmanom w Woysku, z ważnych i nieuchronnych przyczyn, zostawuiąc władzę pozwolenia Poiedynków. Wszakże i to z uymą Prawa Kościelnego, iako o tym zaraz niżey powie się... Przestępcy tego prawa, tak na poiedynek powołuiący iako i stawaiący, gdyby i krwi rozlanie nie nastąpiło, pułroku wieży i 60. grzywien przepadaią. Prawa zaś Litewskie dokładniey te opisuiąc kary, czynią *nayprzód* wolnym od nawiązki Powołanego i Powołuiącego, gdy się obydwa ranią:

(p) Vide Prefacyą do Vol. 1. §. 2. Artykuły Prawa Saskiego potępione V. 1. f. 340. t. Quatuordecim A. 1505. *(q)* A. 1588. V. 2. f. 1214. t. de Duellis: Stat: Lit: Roz: 11. Art: 14.

Gdy zaś ieden z nich rany odniesie, wieży pułroku siedzieć powinien; *Powtóre* Zabóy w poiedynku popełniaiący, śmierci karze podlega, ale głowszczyzny Sukcessorom nie płaci. Nakoniec waruie Statut naysolenniey, iż niczyiey sławie i honorowi naynieprzystóynieysze słowa, niestaiącemu z powołania na poiedynek powiedziane lub napisane, szkodzić nie maią, i owszem samego Powołuiącego dotyczą się: A powołany wolen zawsze, o obrazę czci swoiey i niebeśpieczeństwo życia, sądownie czynić. Tenże duch, i w prawie Koronnym postrzegamy. *(r)*... Zapobiegłoby się ieszcze skuteczniey tey dzikiey praktyce w grubych poźnieyszych wiekach wskrzeszoney, a u Rzymian i Greków nie znaney, gdyby Jnstygatorowie Sądowi do aktorstwa przeciw Gwałcicielom Praw tych obowiązani byli.

Odpowiedziećby tu należało owym zarzutom, które Stan Woyskowy i ci wszyscy, co punktu honoru i waleczności zasadę na pogwałceniu Praw Boskich i ludzkich gruntuią, za poiedynkami przytaczać zwykli. Ale gdy w dziele tym wywód tylko Praw Kraiowych czyni się, a nie onych obrona lub krytyka; prze-

---

(r) A. 1678. V. 5. f. 644. t. Artykuły. N. 1.

to przestać każdy Woyskowy, Religią, rozumem, i obywatelstwem rządzący się na tym powinien, co mu wyraźne Prawo dyktuie, a nie co passya, zemsta, lub przesąd podły radzi. A gdy z Stanu swego, każdy Żołnierz, beśpieczeństwa publicznego i spokoyności prawem warowaney obrońcą iest; niech pamięta iaką plamę na się ściąga, gdy się na tę poważa zbrodnią, w którey mu ani Prawa Cywilne, ani Woyskowe przytulenia nie pozwalaią... Że zaś prócz kar z praw Kraiowych na poiedynki przepisanych, Kościelne wyroki, przykładaiąc się chwalebnie do wykorzenienia tak nieludzkiego poszukiwania sprawiedliwości sposobu, poiedynki wszelkie szczególniey ukarane mieć chcą; nie od rzeczy zdało się wypisać tu z Zboru Trydentskiego o nich uchwałę.

„Detestabilis duellorom usus, fabri„cante diabolo introductus, ut cruenta „morte corporum, animarum etiam pe„riculum lucretur, ex Christiano orbe „penitùs exterminetur; Imperator, Re„ges, Duces, Principes, Marchiones, „Comites, & quocunque alio nomine „Domini temporales, qui locum ad Mo„nomachiam in terris suis inter Chri„stianos concesserint, sint ipso Jure „excommunicati, ac Jurisdictione &

„ dominio Civitatis, Castri, aut loci,
„ in quo vel apud quem duellum per-
„ miserint, quod ab Ecclesia obtinent,
„ privati intelligantur. Et si feudalia
„ sint, directis Dominis statim acqui-
„ rantur. Qui vero pugnam commiserint,
„ & qui eorum Patrini videantur; Ex-
„ communicationis, ac omnium bono-
„ rum suorum proscriptionis, ac perpe-
„ tuæ infamiæ pœnam incurrant, & ut
„ homicidæ juxta Sacros Canones pu-
„ niri debeant. Et si in ipso conflictu
„ decesserint, perpetuò careant Ecclesia-
„ sticâ sepulturâ. Jlli etiam qui consi-
„ lium in causa duelli tam jure quam
„ facto dederint, aut alia quacunque ra-
„ tione ad id alicui suaserint, nec non
„ spectatores; Excommunicationis & per-
„ petuæ maledictionis vinculo teneantur:
„ Non obstante quocunque privilegio seu
„ prava consuetudine etiam immemora-
„ bili. (s)

Jeźli komu wyrok Zboru rzeczonego zdawać się będzie przyostrym, łubo ten bez żadney w Narodzie naszym excepcyi przyięty iest, a świeżo R. 1775. od Stanów Rzeczypospolitey w Konstytucyach cytowany: (t) Obaczmy iak Artykuły

(s) Sess: 25. Cap: 19. de Reform: (t) V. 8. f. 191. t. Ustanowienie.

Hetmańskie Roku 1609. przez Seym stwierdzone o Poiedynkach nauczaią: „ Powabki i Poiedynki w Woyszcze nie „ maią mieysca. Jeźli komu dał P. Bóg „ mężne serce; przeciwko Nieprzyiacie- „ lowi niech pokazuie męstwo swe, nie „ przeciwko Towarzyszowi. Ktoby się „ ważył powabić, gardłem ma bydź ka- „ ran: Także i powabiony, nie ma się „ pod tąż winą stawić. Jeźliby więc „ kto ieden od drugiego był w czym po- „ krzywdzony; ma to odnieść Rotmi- „ strzowi: A byłaby iaka wielka krzy- „ wda, tedy Hetmanowi. „ *(u)* Z tego Artykułu praw Woyskowych pokazuie się, że Prawo owo Litewskie *(w)* daiąc moc Hetmanom pozwalania Poiedynków, tym poźnieyszym uchylone zostało.

Odpowiedź albo Pochwałka: i Potwarz.

III. Tu także należeć zdaią się *Odpowiedzi* według wyrazu Prawa Koronnego, a podług Statutu Litewskiego *Pochwałki* na zdrowie cudze lub na uszkodzenie maiątku czynione. Jawno iest z Praw naszych, że takowe pogróżki nawet przez Woźnego i dwóch Szlachty czyniły się. W Koronie Odpowiednik stem grzywien i nawiązką szkód karany bywał. Gdyby zaś zapozwany w sześć

(u) V. 2. f. Art: Woien: f. 1698. N. 30. *(w)* Roz: 11. Art: 14.

niedziel do Sądu nie stawił się, a po czasie tym o śmierć przez *Odpowiedzianego* przyprawiony został; takowy, za życie, iako ku obronie własney wzięte, nie odpowiadał, w szkodach tylko Sukcessorów nawiązywał. (x) Litewskie Prawa za dowodem *Pochwałki*, rękoymi wymagaią: W czasie którey, gdyby zabóy lub szkoda Stronie żałobliwey stała się; Odpowiednik albo Poręcznicy, gdyby tamtego nie było, do odpowiedzi należeli: Jle gdy Strona szkodę przez Odpowiednika sobie wyrządzoną poprzysięgła. (y)

A że obraza honoru i sławy cudzey, wyrownywa prawie zamachom na życie ludzkie czynionym; w rzędzie przestępstw ninieyszych, kłaść się także może *Potwarz* albo kalumnia. Występku tego dopuszcza się każdy, kto bez pewnych i dowodnych fundamentów, iakikolwiek kryminał drugiemu zarzuca, i nie dowodzi. Statut Kazim: Potwarcę urodzenia Szlachcica, 60. grzyw: karze, z przepisem formy odwołania publicznego rzuconey kalumnii. (z) Późnieysze Prawa Koronne, nawet are-

(x) A. 1588. V. 2. f. 1213. t. O Odpowiedzi.
(y) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 40. (z) A. 1347. V. 1. f. 34. de Jmproperat:

sztować Potwarzaiącego dozwalały, pokąd Potworzony z zarzutu nie wywiodł się: A gdy ten się z niego oczyszczał; Potwarca infamii podlegał, i nozdrze miał mieć przecięte, ile gdy 4ty raz o potwarz był przekonany. (a) Nakoniec za samo potwarne spraw cywilnych, przed Sąd Królewski lub Seymowy wywołanie, 200. grzywien Potwarca Pozwanemu, *cum refusione litis expensarum* płacić, i 12. niedziel wieży *in fundo* siedzieć obowiązany. (b) Statut Litewski, Potwarz na Szlachcica, przez lużnego lubo prostey kondycyi Człowieka rzuconą, smaganiem u pręgierza, z odwołaniem kalumnii, ukaraną mieć chce. (c) Nadto ostrzega, iż tylko powołania urzędownie w Xięgach *czarne* zwanych zapisane, za istotne Potwarze poczytane być maią. (d)

Samobóystwo.

IV. W rzędzie Zabóystw, liczy się także Samobóystwo albo dobrowolne z desperacyi, wstydu, żalu, bolu, boiaźni *i t. d* iakimkolwiek sposobem życia sobie odięcie. Zbrodnią tę, Prawo Cy-

(a) A. 1496. V. 1. f. 273. t. De domûs & f. 52. t. de Calumnia. (b) A 1565. V. 2. f 693. t. O Rzeczach It: A. 1588. f. 1217. t. O Rzeczach. (c) Roz: 4. Art: 105. (d) Roz: 14. Art: 12.

wilne nayhaniebnieyszym ukaraną mieć chciało sposobem, gdy nie tylko takowym pogrzebu publicznego wzbraniało, ale nadto dobra ich konfiszkacie podpadały, a testamenta przez nich uczynione nieważność na się ściągały. Kraiowe Prawa nic o tym występku nie uczą: Zatym zwyczay niesie, że tylko na Samobóycę kara Kościelna ściąga się, w odmowieniu pogrzebu przyzwoitego. Wyięci atoli od tego Prawa rygoru przypadkowo zabiiaiący się, albo z pomięszania iawnego zmysłów, zbrodnią tę popełniaiący. A iako odięcie sobie zupełne życia, iest gwałtem Praw Boskich i ludzkich; tak i dobrówolne okaleczenie się lub ochromienie na iakimkolwiek członku, temiż Prawami zakazane.

V. Przystałoby tu także wspomnieć o Niewiastach płód swóy podrzucaiących i duszących, lub tenże w wnętrznościach swych niegodziwemi sposobami umarzaiących: Ale o zbrodniach tych prawa Koronne, równie iako i Rzymskie zamilczały. Ze iednak nie nadały Rodzicom mocy nad życiem swych Dzieci; nie wyięły tego rodzaiu Zabóystwa z pod kar ogólnych. Podług Statutu Litewskiego (e) Niewiasta, bądź przez się, Strata płodu.

(e) Roz: 11. Art: 60.

bądź przez drugą osobę płód swóy tracąca; i sama i Wspólnik tey zbrodni śmierci gardłowey karę odnieść powinna. W tymże prawie czytamy: Że ieżeliby kto z przypadku i iakimkolwiek sposobem Niewiastę brzemienną tak potrącił, iż by z tego poronienie nastąpić miało; prócz nawiązki, ćwierć roku wieży Swywolnikowi przepisuie. Nadto, w dzień Bożego Narodzenia, Gromnic, na Wielkonoc i Zielone Swiątki u drzwi Kościelnych na mieyscu wyniosłym, grzech swóy ludziom opowiadać i poprawę obiecywać powinien. Gdyby zaś z owego potrącenia i Matka umarła; prócz głowszczyzny na gardle karany będzie.(*f*)... Nakoniec do tegoż zbrodni rodzaiu, należą zabóystwa przez trucizny, a podług przesądów odwiecznych, Czarownic i Czarnoxiężników (których raczey między złośliwemi Naturalistami liczyć można) szkodliwe postępki. Poźnieysze Prawa Rzymskie (*g*) pierwszych na łamanie kości, lub gdy Niewiasta będzie, na zaszycie w wór i utopienie wskazuią: Czarowników zaś na gardle, a Czarnoxiężników ogniem żywcem ukaranych mieć chcą. W opisach Praw Kraiowych nic wcale dokładnego, ani o truciźnie,

(*f*) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 15. (*g*) Const: Crimin: Car: Art: CXXX. apud Hein: lib: 4. 18.

ani o czarach i czarnoxięstwie nie czytamy. W tey mierze Juryzdykcye nasze Prawem Saskim naywięcey lub Preiudykatami rządziły się. Nayczęściey truiący, karę miecza ponosił: Czary ogniem karano. Podług tegoż Prawa nieludzkie i niepewne co do sposobu dowiedzenia się prawdy, używane u nas były tortury albo konfessaty, które dopiero Roku 1776. za Obywatela, Dobrego i Mądrego KROLA, zniesione są, (h) oraz kara śmierci *in causa maleficii* i czarów na zawsze uchylona. (*)

§. *II. O Rozboiach, Zaiazdach Dóbr, i Naiazdach Domów.*

„ I. Rozbóy od Zabóystwa tym istotnie różni się: Ze tamten końcem zyskania maiątku Zabitego, nayczę- Rozboie.

(h) V. 8. f. 882. t. Konwikcye.

(*) Częste bardzo w Kraiu naszym zdarzaią się przykłady: Iż Żydzi o Dzieciobóystwo powołani bywaią, z powodu powszechnego mniemania, że krwi ludzkiey, do napoiów swych i ciast Wielkonocnych potrzebuią. Prawa nasze, na mocy Dekretów Papieskich, twierdzą: Że o to przestępstwo Naród ten winiony bydź nie może: Ponieważ według Prawa swego i nauki Talmudystów, od wszelkiey krwi wstrzymać się powinien. Gdyby się przecież kto z Żydów zbrodni rey, przez zabobon, dopuścić miał; Sześciu Swiadkami, z których

„ ściey w lasach lub po drogach, publi-
„ cznym beśpieczeństwem zapewnionych,
„ dzieie się: Zabóy zaś, powszechniey z
„ przypadku, z zemsty, zwady, popeł-
„ nia się. A że Rozbóynik, albo na ży-
„ cie i maiątek razem, albo tylko na sa-
„ mą własność Człowieka dybie; więc
„ pierwszy właściwie *Rozboynikiem*, drugi
„ *Napastnikiem* nazwie się. Prawo Cy-
„ wilne, Zbrodniarzów tych wywoła-
„ niem na wyspy, lub szubienicą karało,
„ gdy gwałt Osobie publiczney dział się,
„ lub przez Urzędnika Kraiowego był
„ popełniony: Gdy zaś przywatney Oso-
„ bie gwałtu doznać przyszło; Gwałto-
„ wnik na trzeciey części dóbr i na sła-
„ wie szkodował. (a)

U nas, w liczbie Rozboyników, nie tyl-
ko liczą się ci, którzy drogi publiczne

(a) Hein: lib: 4. t. 18.

trzech Chrześcian, a trzech Żydów bydź ma, przeświadczony bydź, albo z zarzutu wywieść się powinien. Przekonany, karę Zabóycom właściwą ponosi. Aby zaś od tak cięższiey potwarzy odstręczyło prawo wspomnione Delatora; ostrzega tamże: Iż Chrześcianin zarzutu nie dowodzący, teyże co i Żyd winny, podpada karze. (1)

(1) V. A. 1505. f. 314. t. De impetitione: Bulla Pauli III. 12. Mai 1540. & Privileg: Sigism: Augusti.

napastuią, ale i ci, którzy kupy ludzi swawolnych zebrawszy, domy Szlacheckie, chociażby w Miastach posiadane, (b) i wszelkiego gatunki maiętności, naieżdżaią. Przeciw tym? liczne Prawa pod tytułem: *Swawolnych kup:* znayduiemy. (c) Szlachcic o Rozbóy posądzony, podług Statutu Litewskiego, dopiero za piątym razem za poprzysiężeniem zbrodni przez Winuiącego samotrzeć, karze śmierci z nawiązką szkód podpada: którą surowszą prawo nakazuie, gdy Rozboynik zabóy popełnia. (d) Gdy zaś na uczynku gorącym poymany będzie, excepcyą tą bronić się nie może: Preskrypcya zaś albo dawność gwałtu do roku 1. i niedziel 6. określona. (e)... Chłopi na rozboiu złapani, teyże karze co i Szlachta podpadaią. A gdy kto podeyrzanych do Sądu powołać chce; Dziedziców, lub Administratorów dóbr Królewskich zapozwać o przystawienie ich powinien.... W Prawie naszym Koronnym postrzegamy, iż rygor iego przeciw Rozboynikom szczególniey stanu Chłopskiego dotyka: Dla tego podobno, że rzadka była praktyka aby Czło-

---

(b) A. 1578. V. 2. f. 1451. t. Reasumpcya. (c) Vide Inwentarz Żeglick: t. Swawolni. (d) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 30. (e) A. 1768. V. 7. f. 595. t. Akt N. 6.

wiek Stanu Szlacheckiego na takowe życie udał się. (f)

Zaiazd Dóbr. II. Nim o Naiazdach Szlacheckich lub iakichkolwiek domów mówić przyidzie; wspomnieć wprzód należy o Prawach, na owych Naiezdników, ktorzy rzeczywistą lub uwidzianą do cudzey własności gruntowey upatrzywszy sobie pretensyą; spokoynego tey Possessora, gwałtem czyli mocą przybraney kupy rugować, nie tylko bez przewiedzionego, ale nawet bez rozpoczętego Processu i bez wszelkiey awizacyi, ważą się... Nie można doczytać się w Prawie Koronnym, zkąd tak nierządny zwyczay w Kraiu naszym wziął początek, zwłaszcza gdy Statut Roku 1496. (g) ostrzega i nakazuie: Jż nikt od dobr dziedzicznych lub iakimkolwiek prawem dzierżonych odpadać, nikt nikogo gwałtem z własności wybiiać nie ma, pokąd sadownie nieprawego Dziedzica nie przekona. Zdaie się atoli iż poźnieysze Prawa uprzywileiowały zagęszczoną tę między Szląchtą praktykę, gdy ucząc o wyderkaffach, iakim sposobem poszukiwać ich maią Duchowni, im tylko sa-

(f) V. 2. A. 1588. f. 1230. t. Sprawiedl: Item V. 3. A. 1616. f. 20. t. O Rozboi: (g) V. 1. f. 248. t. Confirmatio.

mym nakazuią, aby bez przewiedzionego Processu dóbr wyderkaffowych zaieżdżać nie ważyli się. *(h)* Gdyby Mądrego KROLA rządy, nie przepisały sprawiedliwszey odzyskania maiątku swego drogi, i nie zapobiegły okropnym z tego bezprawia płynącym skutkom; ięczałby nie raz podziśdzień słabszy pod przemocą możnieyszego: Zrzecby się drugi musiał za co za to czystego Prawa swego, wypędzony z własney dziedziny, a kosztownego nie maiący o czym podeymować pieniactwa: Słyszelibyśmy nakoniec o niewinnym a częstym krwie ludzkiey na zaiazdach podobnych wylewie *i. t. d.* Obostrzono tedy na nowo Ttaktatem i Konstytucyą Roku 1768. *(i)* kary przeciw nieprawym Zaiazdom: A Zwierzchność sądowa, do którey sprawa o expulsyą wytacza się, nayprzód na mocy dawnieyszych praw *(k)* reindukcyą wybitego z dobr nakazać: powtore Naiezdcę podług poźnieyszego prawa 2000. grzywien i 12. niedziel wieży *in fundo* ukarać: Nakoniec tegoż pretensye do dóbr zaiechanych formowane,

---

(h) A. 1678. V. 5. f. 639. t. Reassumptio. *(i)* V. 7. f. 603. §. 13. Item f. 687. t. Złączenie P. Przypozwy. *(k)* A. 1699. V. 6. f. 59. t. O Expulsyach. Item A. 1726. f. 438. §. Invaluerunt. Vol: eodem.

za upadłe deklarować powinna. Sami tylko Arendarze i Zastawnicy od tego Przywileiu wyięci: Z których pierwsi, ieźli po wyszłym Kontrakcie, a drudzy, pozyskawszy na terminie Summę, z dóbr nie ustępuią chociażby i słuszne pretensye rościli sobie do gruntu; mocą nawet rugowani bydź mogą: Którą to ustawę i Prowincya Litewska, podług opisów Statutu, przyięła.

III. Przez naiazd domu Szlacheckiego, rozumie się napadnienie gwałtowne onego zbroyną ręką, tamże zabicie, skaleczenie, lub zbicie Gospodarza albo Domownika iego. Niemniey i ten Naiezdnikiem bydź rozumie się, kto w Kościele, na Cmentarzu, w Szkole, albo Plebanii, rani, lub zabiia drugiego. *(l)* A zatym w Karczmie, w polu, gwałt takowy popełniony, pod kary o Naiazdach, podciągniony bydź nie może... Opuścić tu tego nie można, że domy Szlacheckie nawet na mieyskim zbudowane gruncie, Prawami przeciw Naiezdnikom zasłaniaią się. *(m)*... Naiazdy w Koronie konfiszkatą dobr karane bydź powinny: *(n)* Nadto

(l) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 3. Item A. 1576. V. 2. f. 942. t. O Gwałcie. *(m)* A. 1578. V. 2. f. 1451. t. Reasumpcya. *(n)* Zawadzki t. Modus proceden: in Act: Invasionis domûs.

Nadto, Naiezdnik od czci odpada. (o) Gdyby zaś zabóy przez Naiezdnika nastąpił; osobną kategoryą Powodowa Strona o niego czyni. (p) Aże trafiać się zwykło, że i Naiezdnik życie stracić lub ranę odnieść w obronie może; Zabóyca takowy przez Manifest i przysięgę, przymuśne zabóystwo probować obligowany, a dopiero, od głowszczyzny i nawiązki wolen zostanie. (q) Co się tycze kar na Naiezdników w Statucie Litewskim opisanych, podlegaią oni zawsze wraz z Wspólnikami śmierci, gdy zabóystwo lub zranienie popełniaią: gdy zaś krwi rozlania nie będzie, 12. Rubli groszy płacić za gwałt, z nawiązką szkod, i 12. niedziel wieży siedzieć powinni. (r)

Porwanie Białychgłów i gwałty.

Naiazdy domów, prócz chęci łupiestwa czyli zysku cudzego maiątku, zdarzaią się czasem końcem wykradzenia Panny pod władzą Rodziców lub Opiekunów zostaiącey, a czasem i Wdowy w nadziei przymuszenia iey do ślubnych kontraktów. Z mocy Prawa Cywilnego, Naiezdnik takowy karze śmierci i

(o) A. 1576. t. o Gwałcie ut suprà: & t. o Naiechaniu. (p) A. 1496. V. 1. f. 273. t. de Domus. (q) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 19. i 20. (r) Ibidem Art: 1.

tracie dóbr podpadał, gdyby nawet porwanie za wolą Niewiasty nastąpiło. *(s)* Prawo Kanoniczne Małżeństwo takowe kassuie, chyba że Niewiasta nań zezwoli: Przecięż i na ów czas Gwałtownika takowego, w Duchownych i w Swieckich Sądach ukaranym mieć chce. *(t)*... Ustawy Koronne od naydawnieyszego czasu, porwanie Białychgłów gwałtowne, na czci i honorze karały. *(u)* Chciano poźniey ten umiarkować rygor, w przypadku, ieźliby zwoli Białogłowy *rapt* nastąpił: W którym razie, Raptor od kary wolen był, i tylko Białogłowa dziedzictwo i posag traciła; *(w)* Ale ostatnia o tym występku ustawa, przepisuiąca na takowe sprawy *Forum* w Trybunale y proces *per scrutinia* z Regestru *Incarceratorum*, uczy: Ze gdyby nawet Białogłowa zeznawała, iż *rapt* z iey woli zaszedł, przecież Raptor kary zasłużoney uyść nie może. (*x*) Surowszy daleko w tey mierze Statut Litewski, który Raptora gwałtownego na śmierć skazuie, a porwaney, trzecią część dóbr onegoż przysądza. Gdy zaś za zezwoleniem Nie-

---

(s) Zalasz: lib: IV. t. 17. de Rapt: Mulier: *(t)* Concil: Trid: Ses: 24. Cap: 6. *(u)* A. 1496. V. 1. f. 275. t. de Raptu. *(w)* A. 1532. V. 1. f. 504. §. Ad. (*x*) A. 1631. V. 3. f. 681. t. Causæ raptûs.

wiasty Rapt następuie; ta równo iako i w Koronie od Oycowskich i Macierzystych spadków odpada. (y) Wszakże surowość wyroków Praw tych zmnieyszy się, gdy się urzędownie pokaże, iż prócz porwania Niewiasty, żaden iey gwałt nie był wyrządzony: gdyż ten, tak Prawo Koronne iako i Statut Litewski śmiercią ukaranym mieć chce: Chyba gdyby Niewiasta w przyzwoitym czasie zaskarżyć go zaniedbała. (z)... Szlachcic zbrodni tey dopuszczaiący się, podług Praw dawnieyszych, kaptywacyi do roku i niedziel 6. podlegał. Dopiero u stawy Roku 1768. licząc kryminały, za które bez konwikcyi imanie Szlachcica zawsze wolne iest; zbrodnią tę zamilczały. (a) Nie przeto iednak uchylonym bydź zdaie się Prawo Roku 1616. przeciw wykradaiącym Panny z Klasztorow, których od czci na Seymie odsądzonych mieć chciano. (b)

Nad to, co się tu wyżey z obóyga Prawa Polskiego o gwałcie namieniło; Statut Litewski wyszczególniaiąc tego gatunku zbrodnie i kary na nie; prze-

---

(y) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 31. (z) V. 1. A. 1347. f. 46. t. de Violat: (a) A. 1768. V. 7. f. 595. t. Akt N. 6. (b) V. 3. f. 281. t. Beśpieczeństwo.

pisuie śmierci karę na Porywaiącego i porwaną Mężatkę, ieżli *Rapt* z wolą iey nastąpił, i Mąż na śmierc Zony instygować zechce. *(c)* Równym sposobem poskromione mieć chce Stat: Lit: cudzołostwo dobrowolne Zony, trzema Swiadkami dowiedzione przez Męża, lub Pannie przez swych Pokrewnych. *(d)*... Nakoniec zapobiegaiąc Statut pomieniony zgorszeniom przez Zwodniki lub Zwodnice Białychgłów zdarzaiącym się, nakazuie Urzędom Woiewodzym, Starościńskim i Mieyskim: Aby podobne osoby, za pierwszym doniesieniem, po obrzezaniu uszu, nosa, i gęby z Miasta wygnane były: A powtórnie o takowy frymark przekonane, gardłem karane zostały. *(e)*

§. *III. Kradzież.*

Prawa Rz: o Kradzieży.

„ Kradzież w ogólności wzięta, iest „ uniesienie pokątne przez się lub dru„ giego dobra cudzego bez woli Pana, „ ku użyciu lub korzystaniu z niego „ wszelkich dochodów. Jeżli kradzież „ popełnia się milczkiem w dzień lub „ w nocy, wyłamuiąc drzwi lub zamki „ w cudzym domie; kradzież takowa bę-

---

(c) Roz: 14. Art: 29. *(d)* Roz: 14. Art: 30. *(e)* Roz: 14. Art: 31.

„dzie cięższa, niźli owych Oszusów, „co w kompanii, *np.* na Rynkach, Teatrach, za *dobrey wiary* ludzi poczytani, sprzęty iakiekolwiek sekretnie „unoszą. Kradzież iawna, *Furtum manifestum*, ta się nazywa, gdy Złodziey „zabieraiący rzecz cudzą, złapany będzie przy niey lub postrzeżony. Kradzież tayna, *Furtum non manifestum*, „iest, gdy Sprawca zbrodni tey, tayny „iest: I chyba przez *lice*, czyli iakoweś poznaki lub domysły, dociec go „można. Prawa dawnieysze Rzymskie, „Złodzieia pierwszą i drugą razą o kradzież przekonanego, ochromieniem na „członku *np.* na uchu karały: Za trzecim razem szubieniczną śmierć ponosił. „Justynian Cesarz uchylaiąc tego prawa „surowość, wygnaniem tylko Złodzieia ukaranego miec chciał, z nawiązką „rzeczy ukradzioney: Ta zaś miarkowała się Prawem Akwiliusza, które przepisuie: aby za rzecz ukradzioną, wartość iey taka była powrócona, iaka w „owym roku była naywiększa. Zatym „okrutna śmierci kara na Złodzieiów, „dopiero w późnieyszych czasach za Karola W. od dzikich Narodów Niemieckich przeięta, używaną bydź poczęła: „podług którego wyroków, Męszczyzna „na szubienicę, Niewiasta na utopienie „skazani bywali. Tymże duchem tchną

„ i Prawa Saskie, kiedy za pięć złotych
„ życiem karać Złodzieia nakazuią: *(a)* z
„ których każdy, gdyby podług naywol-
„ nieyszey ewaluacyi za czerwony złoty
„ ieden był taxowany; ieszczeby zawsze
„ Prawa tego kara była okrutna.

Prawa Kr: o Kradzieży.

W Prawach Koronnych, począwszy od Kazimierza W. aż do poźnieyszych czasów, nie doczytuiemy się wyraźney kary śmierci na Złodzieiów: Bo samą tylko infamią ukaranych mieć chce Prawo, gdy będą o kradzież przekonani. *(b)* Wszakże podług wielu Prawników kara ta, śmierci równa się: gdyż o zabóy Jnfamisa Szlachcica, nikt prawnie czynić nie może, chyba tylko iako o proste Zabóystwo... Wywód o zarzucone złodzieystwo, z sześciu Swiadków czynić się ma, iak gdyby kto Szlachectwa swego dowodził: I tylko do trzeciego razu, oczyszczenia tego prawo dozwala: poczwarte zaś o tę zbrodnią przekonany, karę Złodzieiom zwykłą odnosić powinien. Znayduie się także w Stat: Kazimierzow: *(c)* i Lit: *(d)* wyrok, który na utratę ucha, przykładem

---

(a) Spec: Sax: lib: 2. Art: 13. Zalaszszow: lib: 4. t. 16. *(b)* A. 1347. V. 1. f. 46. t. De illo. *(c)* A. 1443. V. 1. f. 151. t. De his. *(d)* Stat: Lit: Roz: 14. Art: 22.

Prawa Rzymskiego, skazuie Złodzieia i od czci odsądza, gdy kradzież na Dworze Królewskim lub Szlacheckim iakakolwiek popełniona będzie.... Zbrodnia kradzieży, tak daleko ochydza Szlachcica; że gdyby ta i mnieyszey była wagi, przecięż ten (pomimo istotney Stanu swego prerogatywy: *Neminem captivabimus, nisi jure victum:*) na niey złapany; uięty i uwięziony bydź może, tak podług dawnieyszych praw, iako i poźnieyszey R. 1768. ustawy. *(e)*... Prawo Lit: obszerne przepisuie reguły, iak ma Strona żałobna z uiętym lub poszlakowanym postąpić Złodzieiem: Treść tych reguł na tym zależy, i do tego dąży, aby pod pretextem rozgłoszoney kradzieży, nikt gwałtownie imany lub posądzany nie był. *(f)* Nadto, ostrzega to prawo: Iż Winowayca, może zawsze stawić rękoymie, tak ku uwolnieniu osoby swey do czasu dekretu, iako i ku zabeśpieczeniu szkod Stronie żałobney... Gdy Poddany Królewski lub Szlachecki, o kradzież obwiniony będzie; takowy albo się na Dworze aresztuie, albo się Dwór do powrócenia szkód z maiątków iego przypozywa. *(g)*... Co do kar na Zło-

---

(e) V. 7. f. 595. t. Akt. N. 6. V. 2. A. 1588. f. 1213. t. o Poyman: (f) Stat: Lit: Roz: 14. Art: 1. 2. 3. 6. (g) Ibidem.

dzieiów, następuiące Prawo wspomnione daie przepisy. Gdy kradzież 4. kop groszy Litewskich przenosi; Złodziey ile z licem uięty, śmiercią karany bydź powinien. Jeźli zaś kradzież mnieyszey wagi i raz popełnia; szkoda z nawiązką powrócona bydź ma: A gdy Złodziey, nie będzie miał zkąd rzeczy uniesioney powrócić; więc Męszczyzna za każdą kopę przez rok ieden, a Niewiasta za groszy 50. tyleż czasu służyć Stronie skrzywdzoney powinna. Za powtórną kradzież, Złodziey rozgami przy pręgierzu karany będzie: Potrzeci zaś raz kradzieży dopuszczaiący się, głowę traci. *(h)* Szlachcic o Złodzieystwo powołany, czyli pomowiony tylko, przed Xięgami iak ie Statut nazywa *Czarnemi*; dopiero za czwartym razem świadectwy przekonany, karze śmierci podlega. *(i)*... Kradzieży występku mniey iak lat szesnaście skończonych maiąc, dopuszczaiący się; karom zwyczaynym za kradzież nie podpadaią, ale tylko nawiązkę płacą, lub w niedostatku, wysługiwać się Stronie przez rok za dwie kop groszy, powinni, wraz z karą arbitralną na ciele. Nakoniec rozszerza się Statut z wielu przypadkami szczególnemi, wzglę-

---

(h) Stat: Lit: Roz: 14. Art: 7. *(i)* Roz: 12. Art: 10. 12. 19.

dem Wspólników i ich ukarania: Względem obwołania śmierci Złodzieia na kradzieży, lub w pogoni zabitego: A przytym naysolenniey ostrzega, aby nikt w domu swym Złodzieia nie męczył, a nawet i dnia iednego nie więził, ale niebawnie do Sądu przyzwoitego, lub pobliższego odsyłał. *(k)*... Namieniaią ieszcze Prawa nasze o kradzieży zboża, siana, ryb i pszczół, i pewne kary pieniężne tak dla Sądu iako i Strony żałobney przepisuią: Ale Juryzdykcye nasze, dla niepewney ewaluacyi Monet dawnieyszych, w zachodzących sprawach podobnych, nie winami przepisanemi, ale raczey preiudykatami, lub taxą ordynaryiną pokradzionych rzeczy, dziś rządzą się... Tu ieszcze ostrzedz należy, ku zapobieżeniu często trafiać się zwykłym gwałtom w Państwie naszym, nayczęściey pozorem gorliwości o rozkrzewienie Religii okrytym: Iż każdy podstępnie Dzieci żydowskie uwodzący, równie iak Złodziey karany bydź powinien. *(l)*

§. *IV. Podpalanie Domów.*

„ Podpalanie Domu, ieźli iest *złośliwe*, Prawa Rz: o podpal: Domów.
„ z zemsty lub woli uszkodzenia dobra

(k) Roz: 14. Art: 21. *(l)* V. 1. A. 1505. f. 314. t. De Judæorum pueris.

„ cudzego pochodzące; będzie zbrodnią
„ kryminalną, albo gardłową: Jeźli zaś
„ pożar zdarzy się z przypadku; ten, al-
„ bo będzie *nieprzewidziany*, z szkodą
„ naszą, cudzą razem za sobą ciągnący,
„ iaki iest ogień od piorunu; a taki ża-
„ dney za sobą nie ciągnie kary: Albo
„ *przypadkowy*, z niedbalstwa naywię-
„ cey *np*. dla nie wycieranych zdawna
„ lub źle opatrzonych kominow pocho-
„ dzący; a ten ściąga obowiązek nawią-
„ zania szkoduiącego Sąsiada, przynay-
„ mniey w części straconego maiątku.
„ Gdy zaś z nierostropnego z ogniem ob-
„ chodzenia się, lub płochości wynika
„ pożar, iako to z niebacznego z procha-
„ mi obeyścia się, z strzelania między
„ domami słomą pokrytemi, z faierwer-
„ ków *i t. d.* na ów czas Sprawca iego,
„ ieźli od cielesnych kar wolen zostanie,
„ obowiązany atoli koniecznie do powró-
„ cenia szkód Sąsiadowi. Prawo Cy-
„ wilne, różne podług gatunku tey zbro-
„ dni, przepisuie kary: Niektórych ży-
„ wcem palić, drugich na gardle karać,
„ innych bestyom drapieżnym na pożar-
„ cie dawać, godnieyszych na wyspy
„ wysyłać nakazuie.

Prawa Kr. o tymże.

Zbrodnia *pożogi* nayczęstsza prawie w Kraiu naszym; żadną pewną karą w Koronie dotąd powściągniona i określona

nie iest. Sam nawet Kazimierzowski Statut (a) żadney wyraźney nie przepisuie na Podpalaczów kary: namienia tylko o prawie Cesarskim, podług którego występek ten ukarany mieć chce. A tak i tu iawną rzeczą iest, iak nierozdzielnie wiadomość prawa Rzymskiego z Polskim łączy się. Tamże ostrzega się, iż podobny kryminał popełnia ten, co zboża lub lasy podpala: Czci przecięż nie traci i życie okupić może. (b)... Dokładnieysze w tym punkcie Prawo Litewskie, które wyraźnie Podpalaczów Miast, Miasteczek, Domów, Dworków, Zamków, na ogień skazuie, i szkody z maiątku, ieźliby się znalazł, nawiązać każe. (c) Palący zaś zboże, tylko do powrócenia szkody obligowany. (d)... Nie od rzeczy tu także będzie namienić, ku zapobieżeniu krzywdy ludzkiey i powściągnieniu tey zbrodni, że i Prawo Kanoniczne nie chce mieć bezkarnych tych Zbrodniarzów; kiedy im nie tylko przytulenia w Kościołach nie dozwala, ale nadto Exkommunice podległych deklaruie. (e)

(a) V. 1. A. 1347. f. 28. t. de Incendiariis. (b) A. 1420. V. 1. f. 80. t. de Arvipirio. (c) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 18. (d) Stat: L. Roz: 10. Art: 17. (e) Zalaszów: lib: 4. p. 11. t. XV. de Incendiariis.

§. V. *Hultaie, Włóczęgi, Zebraki.*

Hultaie: Włóczęgi: Zebraki.

Do liczby Przestępców prywatnych, należą ieszcze wszelkiego gatunku Włóczęgi próżniactwem bawiący się, i ten chleb, który się właściwie zgrzybiałym i kalekom należy, musem częstokroć wypraszaiący, a kray w braku rąk do uprawy roli, utrzymania warsztatów i kunsztów, widocznie skrzywdzaiący.... Prawa nasze nie tylko rzeczonych Włóczęgów, Zebraków, ale i zbiegłych Poddanych, Sług attestacyi nie maiących, Zołnierzy bez abszeytów, w rzędzie Hultaiów, Gołotów, ludzi luźnych umieszczaią. *(a)* A maiąc wzgląd na nierząd z nieosiadłości tych ludzi płynący; obowięzuią Starostow, Urzędy Mieyskie i samych Dziedziców, aby takowych imali, i Właścicielom, za nadgrodą przyzwoitą i powrotem na uięcie kosztu, powracali, z wolnością nawet nim się o nich Pan dopyta, zażycia ich do pracy. *(b)* Zaleca nawet Prawo Roku 1593. *(c)* aby Mieszczanie dawali znać do Urzędu swego o podobnych Zbiegach pod ka-

---

(a) A. 1638. V. 3. f. 956. t. Poddani. Item A. 1678. V. 5. f. 573. t. o Uciekaiących. *(b)* A. 1523. V. 1. f. 400. t. de Furto. It: A. 1562. V. 2. f. 624. t. o Hultaiach. It: A. 1588. V. 2. f. 1243. t. Żebracy: & A. 1593. V. 2. f. 1405. t. o Hultaiach. *(c)* Ibidem.

rą dwoyga 14. grzywien: którą liczbę Roku 1620. *(d)* do stu grzywien dla niektórych Woiewodztw rozciągniono. Zapobiegło skuteczniey temu nierządowi Prawo Roku 1764. *(e)* kiedy na mocy dawnieyszych ustaw, 1000. grzywien ukaranego mieć chce tego, ktoby bez attestacyi albo *testimonium* Sługę przyiąć ważył się. Nie przeto iednak uchyloną bydź zdaie się Konstytucya R. 1578. *(f)* daiąca wolność Słudze, po wyszłym czasie usług, gdy go Pan odprawić nie chce, odstania: byle tylko wziął świadectwo od Urzędu Ziemskiego lub Grodzkiego o swey wierności. Wszakże gdyby Sługa takowy miał w ręku dochody iakowe pańskie; byłby obowiązany złożyć ich przed Aktami Regestra z kalkulacyą, i one zaprzysiądz, lub do przysięgi gotowość oświadczyć... Wszystkie powyższe Prawa Koronne zgadzaią się zupełnie z przepisem Statutu Litewskiego, *(g)* tak, że nic szczególnego w nim w tey materyi nie czytamy.

Lubo zaś prawa nasze pod tytuł Hultaiów, i prawdziwych podciągaią Zebraków; nie należą przecięż do liczby tey

---

(d) V. 3. f. 382. t. Obostrzenie. *(e)* V. 7. f. 74. t. Reasumptio. *(f)* V. 2. f. 972. t. O Sługi. *(g)* Rozł 12. Art: 24.

owi, którzy podług chwalebnego Jana Albrychta Statutu *(g)* pod znakiem Radzieckim lub Plebańskim, w pewney liczbie i w przepisanych granicach zebranym żyią chlebem. Exekucyą Statutu tego, iako i Konstyt: 1588. *(h)* nieco zaniedbanych, zaleciła Rada Nieustaiąca Uniwersałem swoim nakazuiąc:
„ 1*mo*. Aby odrąd każda Parafia, Miasteczko lub Wieś żywiło osoby z pomiędzy siebie podupadłe i żadnym sposobem pożywienia zarobić sobie nie mogące: Bo tego, oprócz prawa pisanego, miłość Bliźnich i litość nad nędznemi, po każdym Współobywatelu wyciąga. 2*do*. Że Urzędy Mieyskie w Miastach i Miasteczkach, a Wielebni Plebani po Wsiach, są Sędziami do rozeznania, o potrzebie i wolności Ubogiego do żebrania, w granicach iednak tylko swoiey Parafii. 3*tio*. Że też Urzędy Mieyskie i Plebani, rozeznanym od siebie Ubogim są obligowani dawać znaczki zewnętrzne, na wolność proszenia w swoiey Parafii iałmużny: Które to znaczki dawane bydź mogą na deszczułce cienkiey drewnianey, z przylepioną na wierzchu kartką z papieru, z tym na-

---

(g) A. 1496. V. 1. f. 267. t. de Laicis. *(g)* V. 2. f. 1243. t. Żebracy.

„ pisem większemi i wyraźnemi litera-
„ mi: = *Ubogi ze Wsi* N. z *Parafii*
„ N. *ma pozwolenie żebrania* = którą
„ Ubodzy na tasiemce lub sznurku na
„ piersiach nosić maią widocznie. Wszak-
„ że takie pozwolenie dawane bydź nie
„ powinno, tylko osobom zarobić sobie
„ cale, pożywienia, dla ciężkiego kale-
„ ctwa, nie mogącym. 4*to*. Przy znaku
„ zewnętrznym należy, aby też Rady
„ Mieyskie i Plebani *respective* w miey-
„ scach i Juryzdykcyach swoich, dawali
„ każdemu z Ubogich, osobne zaświad-
„ czenie na piśmie o potrzebie żebrania,
„ z krótkim wyrażeniem, z iakiego przy-
„ padku przyszła ta osoba do ubóstwa,
„ i że cale nie może sobie na pożywie-
„ nie zarobić, a zatym że ma wolność
„ żebrania. Które to zaświadczenia po-
„ winny bydź zawse podpisem dawaią-
„ cego stwierdzone, i pieczęcią Magi-
„ stratu lub Kościoła mieysca. Zaświad-
„ czenia zaś takowe, żeby corok odna-
„ wiane były, dawnieysze nad rok wa-
„ gi mieć nie powinny. 5*to*. Zebrzą-
„ cym bez takowego zaświadczenia, i
„ bez znaczku zewnętrznego, nie tylko
„ iałmużny dawać nie należy; lecz po-
„ dług praw wyżey cytowanych, wolno
„ ich iest każdemu łapać, i do wszel-
„ kich robót swoich zażywać, lub do
„ Starostów mieyscowych na publiczne

„ roboty oddawać. Ci zaś ubodzy, ko-
„ mużkolwiek rekwiruiącemu, zaświad-
„ czenie Magistratu lub Plebana *in scri-*
„ *pto* dane, okazywać powinni. Aby zaś
„ pewnieysza była exekucya tych tak
„ potrzebnych praw, i urządzeń niniey-
„ szych *in sequelam* ich wychodzących,
„ przestrzeganie tego przypominamy i
„ usilnie zalecamy, osobliwie Urzędom
„ Grodzkim i Mieyskim, a to pod ka-
„ rą w Konstyt: 1588. wyrażoną (sta
„ grzywien) *& sub rigore* innych praw
„ *contra negligentes Officiales* ferowa-
„ nych. „(*i*)... Gdyby tak użyteczne dla
kraiu rozrządzenie, pożądaną zyskało e-
xekucyą; A w szczególnosci gdy Kom-
missye *Boni Ordinis* podług zlecenia so-
bie danego, dochody Szpitalne zape-
wnią i rozrządzą; Zabieży się nieo-
chybnie owym wędrówkom i żebrani-
nom, często dla samych Podróżnych nie-
beśpiecznym. Miasta nasze, nie byłyby
zarzucone smutnemi widokami niepo-
rządku kraiowego, podziwienie i szy-
derstwo Cudzoziemcom sprawuiącego. Sa-
mi wreszcie Zebracy, w mieyscu rodziny
swey lub wysług bawiący, w litości nie-
gdyś Panów swoich, Pokrewnych, Przy-
iacioł, daleko prędszy wyżywienia spo-
sób, niż w obcych kątach znaleśćby mogli.

§. *VI.*

(*i*) Uniwers: R. N. A. 1786. d. 23. Czerwca.

§. *VI. Przestępstwa Przypadkowe.*

Lubo się iuż wyżey namieniło, że w każym przestępstwie, albo złość zachodzi, która zbrodnią powiększa, albo niedbalstwo lub nieprzewidziany trefunek, który występek wymownieyszym i lżeyszym czyni; namienić tu ieszcze przychodzi w szczególności o Przestępstwach, które Prawo Rzymskie *przypadkowemi* nazywa: Jle że i w Kraiu naszym, lubo na nie pewnych kar nie czytamy, często bardzo pod sądowe przychodzą wyroki... Takowe przestępstwo popełnia *nayprzód* Sędzia sam siebie o spor przyprawiaiący: *Judex litem suam faciens.* (a) Ten zaś Sędzia na sprawę albo kłótnią sobie zarabia, który źle i nie prawnie sądzi. Jeźli to czyni złośliwie, iako za prawdziwy występek, *pro delicto vero*, odpowiada: gdy zaś przez nieumieiętność lub nierostropność skrzywdza Stronę, za niby-przestępstwo, *pro quasi delicto*, sprawia się. W pierwszym razie, do powrócenia całey szkody przez Stronę poniesioney u Rzymian obowiązany był, wraz z karą odsądzenia go od czci i honoru: W drugim zaś przypadku, arbitralnemu podlegał ukaraniu... W Prawie Polskim Oboyga Narodów zwyczay niesie: Że

(a) Hein: lib: IV. t. V. de Obligat: & quasi delicto.

gdy Sąd o iednostronność lub przékupieństwo powołany nie iest, i Strona prostą tylko do powyższey Magistratury, zakłada appellacyą; Sąd *ad quod*, czyli wyższey Jnstancyi, stwierdza tylko lub uchyla w całości, albo w niektórych kategoryach kassuie sentencyą Sądu *à quo* czyli pierwszey Jnstancyi, bez żadney osobistey na Sędziów kary. Gdy zaś ten o korrupcyą lub iednostronność, albo stopniów Prawa nie dopełnienie, obwiniony będzie; *penom* przyzwoitym podlega: Jako o tym obszerniey tam, gdzie będzie mowa, o *Sądach i Sędziach*... *Powtóre:* Niby-przestępstwo popełnia się w rzeczach nie gruntownie przez nas zawieszonych, które oderwane, kaleczą lub zabiiaią przechodzących. Tak, sztandar od rósztowania, belka na dach windowana, słowem ciężar wszelki na publiczne mieysce upuszczony, lub przez niebaczność naszą albo ludzi domowych oderwany, i uszkadzaiący nie ostrzeżonych Przechodzących; ściąga na Pana gruntu lub fabryki Zawiadowcę, nadgrodzenia szkody obowiązek... *Potrzecie:* Przestępstwa podobnego dopuszcza się ów, kto przez się lub swych Służących z okna, dachu, lub iakowey wysokości ciężary, zrzucaiąc, wodę wylewaiąc; niewiadomego o niczym Przechodnia, rani lub zabiia, albo na sukniach uszkadza. W obydwóch tych

przypadkach Prawo Cywilne, gdy szkoda cenić się może *np.* w sukniach splamionych, powozie zgruchotanym lub zwierzęciu okaleczonym poniesiona; w dwoynasób wartość iey nadgrodzić przepisuie: Ani Dziedzic domów, ale Mieszkańcy, czyli Lokatorowie odpowiadać za szkody takowe powinni. Jeźli zaś ztąd człowiek na życiu szwankuie; na czerwonych złotych piędziesiąt Rzymskich kary pienięzney dawniey skazany bywał... *Poczwarte:* Niby-przestępstwa winien iest, Karczmarz, Szyper, Fórman, Gospodarz domu, gdy kto z Podróżnych na noclegu, w drodze, lub w czasie bawienia się w domu naiętym, szkodę od ludzi domowych ponosi. Za obcych zaś w ten czas tylko Gospodarz odpowiedzieć byłby powinien, gdyby się albo na to pisał, albo klucz od stancyi naiętey, lub rzeczy Podróżnego do siebie przyiął. Kary na takowych podobne iako wyżey, to iest: nadgrodę w dwóynasób co rzecz kosztowała, Prawo Cywilne uchwaliło... *Nakoniec:* W liczbie przestępstw pomienionych liczy toż Prawo, niewczesne miłosierdzie i zbyteczne pobłażanie: Bo obydwa te przestępstwa więcey lub mniey szkodzić mogą bliźniemu. Zatym dobiiaiący z litości śmiertelnie ranionego, prawdziwe popełnia zabóystwo: Dostawiaiący zaś trunków Piiakowi, w pu-

chlinie lub gangrenie będącemu, mniey winnym bydź zdaie się. Oyciec nie karcący Syna do gry lub piiaństwa skłonnego, winnieyszym się czyni; niż Doktor, który przez łaskawe z Pacyentem obchodzenie się, o dłuższą przyprawia go kuracyą. A że miara tych Przestępstw z trudnością w pewnych granicach, podług przypadków zdarzaiącyh się, opisana bydź może; dla tego prawa arbitralnemu one przez Sędziów ukaraniu zostawuią.

TYTUŁ V.

O Karach.

LUbo w ciągu powyższych Tytułów, mówiąc tak o Publiczych iako i Prywatnych przestępstwach, namieniło się razem, iakie kary każde z nich za sobą ciągnie; nie od rzeczy atoli będzie obszernieyszą o nich dać wiadomość: Już to z przyczyny, że Prawa poźnieysze w wielu okolicznościach od dawnieyszych opisu odstąpiły; Już to, że same kary, nie równo w każdym razie ciążą Przestępcę.

Podział Kar.

Kary, które Prawa nasze przepisuią, podług podziału samychże przestępstw na *Cywilne* i *Kryminalne* dzielą się. *Cy-*

wilne albo padaią na maiątek lub worek Przestępcy, albo na czasowe górne wskazuią więzienie. *Kryminalne* ciągną za sobą utratę życia, lub części ciała, czci, honoru, dóbr, chłostę na ciele, albo więzienie głębsze. Z tych iedne Sąd zaraz dekretem przepisuie, iako to karę śmierci, grzywny, wieżę, powrót szkód: *i t. d.* drugiemi tylko czasem, w przypadku nieposłuszeństwa Strony, zagraża: Takie są: Bannicya, infamia, konfiszkata dóbr, albo pewna grzywien liczba. Wszakże w przestępstwach publicznych, albo gdy Kryminalista ma się zaocznie, czyli do Sądu nie staie; prosto tymże podpada przez dekret karom.

Cywilnym karom, pieniędzmi nayczęściey zadosyć czyni się: Te albo na grzywny albo na złote, rachować się zwykły. Grzywna sądowa złoty 1. gro: 18. wartuie: Złoty zaś podług ewaluacyi w Kraiu przyięty. W Litwie dawniey, liczbą *Rubli* i *Kóp*, kary pieniężne miarkowano: dziś tylko same kopy w zwyczaiu zostały, z tą różnicą: że w Ziemstwie i Grodzie kopa 1. złoty 1. a w Trybunale, złotych 2. gro: 15. taxuie się. *O czym masz obszerniey w Tom: II. pod Tyt: VIII.* Kary pieniężne i ich niedokładność.

Rozpatruiąc się w dawnieyszych i poźnieyszych Prawach naszych, iawnie postrzegamy: Jż kary pieniężne, na samey tylko arbitralności zasadzaią się, bez żadnego względu, czyli Przestępca prawa, może bydź w stanie lub nie, dopełnienia onego rygoru. Jeden lub dwa tysiące grzywien, iest kara mierna dla tego, który ma sto tysięcy złotych intraty: Ta kwota, będzie karą wielką dla drugiego, który tylko dziesięć tysięcy złotych swego liczy dochodu: A dla owego, co ledwie tysiąc złotych na rok mieć może; więcey niż konfiszkatą będzie roczney iego intraty. A tak, gdyby Szlachcic maiący sto tysięcy złotych dochodu, zapłacił podług Prawa 1768. tysiąc grzywien za listy rekomendacyonalne do Trybunału wyiednane; a drugi tysiąc złotych tylko roczney intraty liczący, teyże popadł karze; pierwszy ieszcze po pańsku rok cały żyć, drugi żebrać albo dłużyć się, byłby przymuszony. Do tego, Szlachcic maiący sto tysięcy intraty, dla lepszey edukacyi, więcey znać powinien prawo i iego rygor, niż ów, co od wielkiego oddalony świata, czasem pracą rąk swoich fortunki dorabiaiący się, często pisać i czytać nie umieiący, ledwo zna, co to Seymik: Tym bardziey, co który Seym ustanowił, które kary Statuta, które poźniey-

sze Prawa na Przestępców przepisały.... Zdaie się: że moc Prawodawcza naysłuszniey by sobie postępowała, gdyby kary pieniężne, intrat wielością umiarkowała. Zatym gdyby Szlachcic dziesięć tysięcy złotych intraty liczący, miał bydź na 1000. złotych skazany; drugi, maiący złotych 1000. dochodu, sto złotych za podobny występek zapłacićby powinien. Podobną miarę zachowaćby można w ukaraniu uszkodzenia cudzego maiątku przez Złodzieia lub Nápastnika popełnionego. Przeto kradzież konia lub wołu, sianożęci lub zboża spasienie, mogłoby bydź nadgrodzone Właścicielowi, przez powrót wartości rzeczy lub bydlęcia w dwóy lub w tróynasób, podług taxy naysprawiedliwszey rzeczy pokradzioney lub uszkodzoney. A gdyby tey Szkodnik nie miał zkąd nadgrodzić; mógłby bydź, podług nauki Statutu Litewskiego, (*a*) na wyrobek Ukrzywdzonemu oddany.

O Wieżach dolnych i górnych.

Kara *Wieży* dwoiaka iest: *Cywilna* i *Kryminalna:* Przez Wieżę *Cywilną* rozumie się zamknięcie Człowieka w więzieniu uczciwym, oświeconym, żadney inney przykrości Uwięzionemu, prócz odięcia wolnego wyiścia, nie zadaiącym.

(*a*) Stat: Lit: Roz: 14. Art: 7.

Dla tego Wieża takowa, inaczey *górna* zwana, nawet kratami opatrywać się, ani strzeżona bydź przez ludzi nie zwykła: Bo skazany gdyby z niey uszedł przed czasem Dekretem przepisanym; powtórnie zasiąśćby ią, z nowym ukaraniem, musiał. Względem wygody w takowym więzieniu pretendować mogącey, ma on prawo domagać się ochędostwa, całości dachów: *i t. d.* W czym Starostom, wielokrotne Konstytucye baczność mieć nakazuią: A nawet pod utratą Starostw, do budowy i reparacyi Wież obowiązuią. *(b)* Opał zaś i expens na życie, sam sobie Uwięziony opatruie, alboliteż, gdy ten w niedostatku iest, Strona, która nad nim Process przewiodła, żywić go ma. *(c)* Jeźliby zaś Więzień bez Delatora w Więzieniu osadzony został; kosztem publicznym konwinkowany i żywiony będzie *(d)*... Wieża *Kryminalna* albo *dolna in fundo*, na łokci 12. głęboka bydź powinna. *(e)* W tey żadnych piątr ani kominów nad dach wyprowadzać nie wolno, i na to Starostom pilną baczność mieć kazano. *(f)* Przystałoby przecięż, aby tak

---

(b) A. 1768. V. 7. t. Złączenie f. 709. P. Po którey. *(c)* V. 8. A. 1775. f. 116. t. Obiaśnienie N. 4. *(d)* Rez: R. N. A. 1778. d. 28. Aug: N. 256. w Zbiorze f. 140. *(e)* V. 2. A. 1588. f. 1217. § To też. & f. 48. t. Repar: Wież. *(f)* A. 1578. V. f. 970. t. Siedzenie.

surowy prawa wyrok, przez wzgląd przykrości klimatu naszego, zwłaszcza pod pory zimowe, łagodnieyszą ustawą umiarkowany został: A raczeyby obostrzeć należało, aby kominy lub piece tak żelazem były uwarowane, iżby Więzień żadną miarą tą drogą wyiść nie mógł z Więzienia, która do istotney wygody iego, a nawet i do utrzymania życia, lub odwrócenia choroby, przez wilgoć ciągiem tam panuiącą, gdzie światło i ciepło nie zachodzi, koniecznie potrzebna iest. Do tego, nie każdy Więzień w Wieży dolney osadzony, razem i na życiu karany bywa: Czasem i za Cywilne większe przestępstwa, karze tey sami Szlachta podpadaią. Ta, gardłowemu ukaraniu równałaby się, gdyby dla niewygody, albo o życie, albo o dłuższą chorobę Uwięzionego przyprawić miała. . . . Strona, czy w górney czy w dolney Wieży osadzaiąca iakąkolwiek Osobę, ma prawo dopilnować, czyli się dekretowi dzieie zadosyć. *(g)* Owszem Statut Zygmunta I. pilną baczność zaleca Starostom, aby Więźniom, a osobliwie Mężobóycom, w więzieniu folgi czynić nie dopuszczali. *(h)*

(g) Ibidem ut suprà. *(h)* A. 1550. V. 2. f. 594. §. A iż się.

O Karach cielesnych i Torturach.

Kryminalnych kar, cztery pospolicie gatunki rachuią Prawnicy: Karę śmierci, Bannicyą, Jnfamią i dóbr kofiszkatę. Smierć, albo mieczem, albo szubienicą, albo ogniem, lub ćwiertowaniem, albo zatopieniem, a w Sądach Woyskowych rozstrzelaniem zadana bywa. Prawa Obyga Narodów, nigdzie nie uczą, iaką drogą, w exekucyach takowych Sąd i Kat postąpić sobie maią. Rządzą się w takowych razach Magistratury nasze zwyczaiem: a Kat idzie za przepisem Saxonu. Pierwsza iednak zawsze dla Kata w exekucyi reguła, dekret sądowy: którego rygoru i opisu ani zwiększać, ani chybiać w niczym nie powinien. Owszem gdyby przez nieumieiętność, więcey męki zadać miał Delinkwentowi, ma moc Sąd ukarać go.

Było powszechnym w Kraiu naszym zwyczaiem, z okrutnych Praw Saskich zaciągnionym, (iako się iuż o tym wyżey krótko namieniło) Jż Winowayca, czyli wyznawał, czyli się parł zarzuconych sobie kryminałów, podpadał Torturom. Podług Statutu Litewskiego podeyźrzany o złodzieystwo Człowiek prosty, mógł bydź męczon przez iednę godzinę: A ieźli dawniey o kradzież był przekonany, iednegoż dnia trzy razy męczyć go wolno było. Za wyznaniem zarzu-

tów, w obydwu przypadkach śmierci karę odnosił. Jeźli się zaś nic na nim nie domęczono; za każde męczenie nawiązkę zyskiwał. A że z takowych mąk Delinkwent, albo umorzonym albo na członku iakowym ochromionym bydź mógł; za głowę sowita głowszczyzna, a za chromotę, nawiazka przez Stronę Załuiącą, podług Stanu płacona bywała. (i) Tamże nie bez zadziwienia czytamy: Jż gdy takowy Winowayca w czasie swych mąk spiącym pokazał się dla Czarów, i te przy nim znalezione były; na ów czas Stronę od nawiązki uwalniano: owszem Obwiniony za poprzysiężeniem przez Powoda szkód poniesionych, powrócić ie musiał. A że, „częstym doświadczeniem dowiedziono (słowa są Konsytucyi Roku 1776. niemnieyszą dla panuiącego KROLA, którego natchnieniem to chwalebne staneło prawo, iako i dla całego Narodu w potomnych wiekach gotuiące sławę) „iako „używane w niektórych sprawach kry„minalnych konfessaty przez Tortury, „iest sposób dla konwikcyi Winoway„ców zawodny, a dla usprawiedliwie„nia niewinności okrutny; Jako Pra„wami powszechnemi i naszemi Kraio„wemi opisane manifesta, *Jndicia, in*

(i) Roz: 14. Art: 17. 18.

„ *recenti crimine deprehensio*, *propriae* „ *oris confessio*, Jnkwizycye, niemniey „ inne w tey mierze dowody i odwody, „ są do konwikcyi sposoby doskonalsze, „ sprawiedliwsze, i lepiey z wszelkiemi „ prawami zgadzaiące się;„ (k) Przeto wszystkim Juryzdykcyom Sądowym, *Jus gladii* tak w Koronie iako i Litwie maiącym, konfessat przez Tortury, *sub pœnis Criminum Status* zażywać zakazano, a razem karę śmierci w sprawach *maleficii* i Czarów uchylono.

Bannicyi gatunki.

Bannicya w właściwym wyrozumieniu wzięta, rozumie się wywołanie Obywatela z Kraiu. Ta albo będzie *prosta*, *Bannitio simplex*: którey podpada Szlachcic w sprawach *prawnych*, albo *Cywilnych*, bądź to o niestawienie się do Sądu podług terminu Pozwu, bądź o nie zadość uczynienie dekretom Sądowym, bądź nakoniec o nie uiszczenie się w długu Wierzycielowi. Albo *wieczna*, *Bannitio perpetua*: A tę ściąga na się Obywatel, we wszystkich sprawach Uczynkowych Kryminalnych. (l) Jak pierwsza tak i druga Bannicya tamuie *activitatem* Senatorów, i Urzędników wszelkich, *Jura executiva* maiących: A Obywatelów

(k) i V. 8. f. 882. t. Konwikcye. (l) Słoński in Accessoriis Sect: 2.

o też godności lub funkcye Poselskie i Deputackie staraiących się, pozbawia wolney i prawney elekcyi. Gdy Bannicya, w sprawie publiczney Kryminalney wskazana będzie, ponieważ razem i Jnfamią czyli czci i honoru utratę ściąga na się Bannit; na ów czas z Kraiu ustępuie, prawa Obywatelskie traci, a maiątki iego tym samym na Krewnych, iako po zmarłey Osobie spadaią, lub na Skarb publiczny konfiszkowane bywaią.

Jnfamia, w samych tylko sprawach Kryminalnych, czy publicznych czy prywatnych, wskazana bywa. Powszechnie, karze tey zaoczny Winowayca podpada: Bo gdyby do Sądu stanął lub stawiony był; gardło traci, lub inne na się ściąga męki. Zatym *Jnfamis*, albo podług wyrazu dawnieyszych praw naszych, *Bezecny*, skoro tylko pochwycony będzie; śmierć odnieść powinien, a przynaymniey te, które nań dekret wymierzył kary... Niemasz zaś tego w prawie naszym Koronnym, iako niektórzy mniemaią, aby Jnfamisa komukolwiek zabić wolno było: Strona tylko Powodowa i Urzędy łapać go, i dekreta nań wypadłe urzędownie exekwować obowiązane. *(m)* Litewskie atoli Prawa, Zabóycę Bannita Jnfamia.

(*m*) A. 1588. V. 2. f. 1218. t. O Imaniu.

i Jnfamissa, nie tylko wolnym od odpowiedzi deklaruią, ale nawet od płacenia głowszczyzny uwalniaią. (n)... Czasem Winowayca publiczny, prócz kary śmierci, ściąga ieszcze na siebie i Familią swoią Jnfamią dóbr konfiszkatę. Kary takowe sami tylko Króloboycy i Zdraycy Oyczyzny zasługuią, z tą różnicą: Ze Wspólnicy, lub wiedzący o zbrodni Herszta, zarówno karani bywaią: Krewni zaś, Zona lub Dzieci, gdy się z zarzuconego wspólnictwa lub wiadomości oczyszczą, nic prócz dóbr nie tracą. (o)

Prosta Bannicya, znosi się albo upada, za wypłaceniem długu lub za zaspokoieniem Processu: *Wieczney* nawet sublewacya, byle nie w sprawach publicznych, za kwitem od Strony ukrzywdzoney ukazanym, otrzymana bywa. Atoli tam tylko Zapozwy *ad cassandam Bannitionem* nastąpić powinny, gdzie ta zyskaną została. (p) Przeciwnie w sprawach publicznych kryminalnych wskazana Bannicya, przez same tylko Stany Rzeczypospolitey na Seymie uchylona bydź może: Jako tego liczne w Konstytucyach naszych czytamy przykłady.

(n) Roz: 11. Art: 4. (o) Stat: Lit: Roz: 1. Art: 3. 4. 5. (p) A. 1669. V. 5. f. 10.

(q)... Daleko trudniey Jnfamia, iako zapadaiąca za dowiedziony luboby i zaocznie kryminał, znosi się. Przyczyna tego nie inna, tylko że Jnfamis, nayczęściey karę śmierci zasługuie: A o tę, podług praw poźnieyszych z naydalszemi Zabitego Sukcessorami, tym bardziey z Urzędem godzić się, nie wolno. (r) Wszelako i tu nie zadysputowana zawsze moc Stanów Rzeczypospolitey zostaie: A Relaxacye takowe tym łacniey otrzymuią się, gdy wyrok sądowy wskazaney Jnfamii, wyraźną gardła karą nie zwiększa.

Tak Bannit iako i Jnfamis, otrzymać mógł *Gleyt* albo List Zelazny, inaczey *Literæ salvi conductûs* zwany, którym cała exekucya zapadłego dekretu wstrzymywała się. W Koronie sami tylko Królowie, i to nie na dłużey iak do miesięcy sześciu, z wolnym do trzech razy tey łaski ponowieniem użyczać mogli: Ostrzegało tylko prawo, aby rzeczone Gleyty na same tylko z zaocznego processu Bannicye lub Jnfamie wychodziły. (s) Dopiero Paktami ostatnie-

Co Gleyty: Listy Zelazne: *Literæ salvi conductûs.*

(q) Vide Jnwentarze t. Bannicye: Restytucya. Relaxacye. (r) A. 1726. V. 6. f. 484. t. Mężobóystwo. (s) A. 1736. V. 6. f. 626. t. Judicata.

mi warowano: Jż te przeciw żadnym dekretom wynoszone bydź nie powinny, i tylko do beśpiecznego prawem czynienia służyć mogą. (t) Gleyty takowe w Koronie i Litwie otrzymuią nayczęściey Mieszczanie, lub Poddani z Starostami lub Dzierżawcami dóbr Królewskich sądownie czyniący: Często także słabszemu przeciw przemocy możnieyszego użyczane bywaią. Co do Prowincyi Litewskiey, nie tylko Królowie ale i Kanclerze Gleyty wydawać maią prawo: A ważność ich do Roku i niedziel sześciu zabeśpieczona. (u) Atoli te na same tylko kondemnaty, ku zawarowaniu Stronie *beneficii loci standi* w Sądzie, wychodzą: I w teyże Juryzdykcyi, gdzie Proces otrzymany, aktykowane bydź, pod nieważnością, powinny. (w)

Pomimo tak surowych na Bannitów i Jnfamisów prawa wyroków, warowały dla nich dawnieysze ustawy beśpieczeństwo w domach Szlacheckich: lubo tamże zakazano wszelkiey kondycyi Osobom z Bannitem przestawać, tegoż radą i pomocą wspierać, z pogardą praw powszechnych,

(t) P. C. A. 1764. f. 204. §. Dekretów. (u) Roz: 1. Art. 12. (w) A. 1764. V. 7. f. 409. t. O Gleytach.

chnych, pod karami na Wspólników przepisanemi. *(x)* Zgadza się tu z Prawem Koronnym i Statut Litewski, dodaiąc: *(y)* Jż Zona Bannita za Wdowę, a Dzieci za Sieroty rozumiane bydź maią. A ztąd iawnie okazuie się, że obydwa prawa, o tych tylko rozumieć należy Bannicyach, którym Przestępcy publiczni *np.* Zdraycy Oyczyzny, krzywdzący Skarb publiczny, *i t. d.* podpadaią: Tam zaś gdzie tylko wywołanie *proste* zachodzi, a od czci i dóbr Przestępca odsądzony nie iest; Bannicya czyli Kondemnata, nie na Osobę ale na same dobra Bannita, z wstrzymaniem tegoż *Activitatis*, rozciąga się. *(z)* Takowym to Wywołańcom prawa dawnieysze, 12. niedziel czasu dozwalaią, do czynienia o dobra swe tranzakcyi, ku zaspokoieniu swey Strony. *(a)*

(x) V. 2. A. 1588. f. 1218. t. O Imaniu. *(y)* Roz: 11. Art: 5. 36. *(z)* A. 1564. V. f. 2. 651. §. Jtem doszliśmy. *(a)* A. 1588. V. 2. f. 1220. t. O Relaxacyi.

NB. *Stosowne do tey Części Prawa Cywilnego* Uwagi, *w Prawie Kryminalnym Angielskim po każdym Rozdziale przez Tłómacza położone, znaydziesz następuiące: Jako to: w Tomie I.* Uwaga 1. 2. 3. 6. 7. 8. 10. 13. 14. 15. 16. 17. *w Tomie II.* Uwaga 4. 5. 9. 12. 13. 15.

KONIEC TOMU I.

REGESTR RZECZY
w TOMIE I.
ZNAYDUIĄCYCH SIĘ

WSTĘP.

CZĘSC I. o OSOBACH.

TYTUŁ I. O Szlachcie.

TYTUŁ II. O Mieszczanach.

CZĘSC III. O KONTRAKTACH.

ROZDZIAŁ II. O PRAWIE DO RZECZY.

CZĘSC IV. O PRZESTĘPSTWACH I KARACH.

LABOR IPSE VOLVPTAS

Mag. jur.

Edmund Makarowski

* 4. 1. 1913 Lemberg (Lwów)

† 9. 5. 1977 Frankfurt am Main